

*Бахишда ба 30 - солагии Истиқлолияти
давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон*

**ПАЁМИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**

**ВЕСТНИК
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

**BULLETIN
OF ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

*Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимӣ-методӣ аз соли 2007 нашр мешавад
Научно-просветительский и учебно-методический журнал издаётся с 2007 года
Scientific and educational – methodical journal published since 2007*

№ 2, (35) 2020

САРМУҲАРРИР:

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармасевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР :

АМИНОВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, саркоотиби илми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

КОТИБИ МАСЪУЛ:

МУҲИДДИНЗОДА Б. – мудири шӯъбаи педагогикаи муқоисавӣ ва мактаби муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

КАРИМОВА И.Х. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НУЪМОНОВ М. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШЕРБОЕВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НЕЪМАТОВ С.Э. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктори илмҳои педагогӣ

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

ИМОМЗОДА М.С. – вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҲИМӢ Ф.Қ. – президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

САЛОМИЁН М.Қ. – муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМАТОВА Л.М. – директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ

ҚУРБОНЗОДА Х. – ректори Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии қормандони соҳаи маориф

Маҷалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Маҷалла ба Феҳристи нашрияҳои илми тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.06.2019 ворид шудааст.

Маҷалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илми Россия ворид карда шудааст.

Маҷалла таҳти № 059/МҶ 17-уми апрели соли 2018 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст.

Суроға: 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айни – 126, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

E-mail: aot.tjk@mail.ru **Сомона:** www.aot.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

© Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, 2020

Индекси обуна: 77727

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БОБИЗОДА Г.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор, президент АОТ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

АМИНОВ С. – член - корреспондент Академии образования Таджикистана, кандидат педагогических наук, главный учёный секретарь АОТ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

МУХИДДИНЗОДА Б. – зав. отделом сравнительной педагогики и современной школы Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

КАРИМОВА И.Х. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НУЪМОНОВ М. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШЕРБОЕВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НЕГМАТОВ С.Э. – доктор педагогических наук, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

ИМОМЗОДА М.С. – министр образования и науки Республики Таджикистан

РАХИМИ Ф.К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана

САЛОМИЁН М.К. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан

ИМАТОВА Л.М. – директор Института развития образования имени А. Джамии АОТ

КУРБОНЗОДА Х. – ректор Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 03.06.2019.

Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 17 апреля 2018 года за № 059/МД.

Адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни – 126, Академия образования Таджикистана

E-mail: aot.tjk@mail.ru Сайт: www.aot.tj Тел: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809

2 2 2 2 9 8 0 9

Индекс подписки: 77727

© Академия образования Таджикистана, 2020

**BULLETIN
OF ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

Scientific-educational-methodical journal
№ 2, (35) 2020.

Founder: Academy of Education of Tajikistan

CHIEF EDITOR:

BOBIZODA G.M. – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, the doctor of Biological sciences, doctor of pharmaceutical sciences, professor, The President of AET

DEPOSIT CHIEF EDITOR:

AMINOV S. – Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan
Candidate of Pedagogical Sciences, Chief Scientific Secretary of AET

EXECUTIVE SECRETARY:

MUHIDDINZODA B. – Head of the Department of Comparative Pedagogy and the Modern School of the Academy of Education of Tajikistan

EDITORIAL TEAM:

LUTFULLOZODA M. – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor

KARIMOVA I.Kh. – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor

SHARIFZODA F. – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor

NUMONOV M. – Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan
Doctor of pedagogical sciences, professor

SHERBOEV S. – Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan
Doctor of pedagogical sciences, professor

NEGMATOV S.E. – Doctor of pedagogical sciences, professor

GULMADOV F. – Doctor of pedagogical sciences

EDITORIAL COUNCIL:

IMOMZODA M.S. – Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan

RAHIMI F.K. – President of the National Academy of Sciences of Tajikistan

SALOMIYON M.Q. – first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan

IMATOVA L.M. – Director of the Institute for the Development of Education named after A. Jami AOT

KURBONZODA X. – Rector of the Republican Institute for Advanced Studies and retraining of educators

The journal is published in Tajik, Russian and English languages.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 03.06.2019.

The journal is included in the database Of the Russian science citation index

The journal was registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on April 17, 2018 under No. 059 / MD.

Address: 734024, Dushanbe, 126 Ayni Str., Academy of Education of Tajikistan

E-mail: aot.tjk@mail.ru Site: www.aot.tj Tel: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

Subscription index: 77727

© Academy of Education of Tajikistan, 2020

**МУНДАРИЧА
СИЁСАТИ МАОРИФ**

Саҳ.

КАРИМЗОДА М. Б.

Ташаббус ва гамхориҳои Пешвои миллат – омили асосии рушди маориф.....

9 – 15

ИМОМНАЗАРОВ Д.

Сифати таҳсилот: мафҳум, дастовард, мушкилоти татбиқ ва арзёбии он.....

15 – 22

МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА

БОБИЗОДА Ғ.М., РАҶАБОВ У.Р., АЗАМАТОВ А.К.

Ҳамбастагии байни фаслҳо дар омӯзиши фанни химияи умумӣ ва гайриорганикӣ барои ташаққули салоҳияти фаннии фарматсевт ва модели назариявии омӯзиши касбии он.....

23 – 27

КАРИМОВА И.Х., ПИРОВА С.Н.

Тарбияи шахсияти комил дар муҳити бисёрфарҳангӣ.....

27 – 30

БАНДАЕВ С.Г.

Истифодаи усулҳои математикии ҳалли масъалаҳои химиявӣ дар синфи 9..

30 – 36

ГАДОЕВ Б.

Низионаҳои муҳимтарини воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ..

36 – 40

МИРЗОЕВА Р.Б.

Сифати таҳсилот дар дарсҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик.....

41 – 44

ҚУРБОНОВ М.

Оид ба масъалаҳои назариявии ганигардонии таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии

донииҷӯён дар муҳити бисёрфарҳангии таҳсилоти мактаби олий.....

44 – 51

МУҲИДДИНЗОДА Б.

Ҷазои айёни (визуали) бинои мактаб ва синфи таълимӣ.....

51 – 57

МАҲКАМОВ Д., ҲАКИМОВА М.Н.

Ақидаҳои иҷтимоӣ – фалсафӣ ва педагогӣ Умари хайём.....

57 – 64

УБАЙДОВ А.А.

Вазъ ва мушкилоти мавҷуда дар татбиқи муносибати босалоҳият ба

таълими фанни физика.....

64 – 68

НОЗИМОВ А.А., ШАҲЛОИ А. Т.

Калима ва ибораҳои нав дар шеъри Бозор Собир.....

68 – 72

КАМОЛЗОДА С., АБДУРАҲМОНОВ Ғ.Н.

Татбиқи принципҳои муносибати босалоҳият ба таълим ҳамчун омили

инкишофи лаёқати ақлии кӯдак.....

72 – 77

ЗУЛҒОНОВ Б.

Ҳамкориҳои оила бо мактаб дар рушди тафаккури хонандагон.....

77 – 81

ҶОНМАҲМАДОВА Ғ.Ш.

Ташаққули салоҳиятҳои калидӣ ва фаннӣ ҳангоми омӯзиши забони русӣ дар

муассисаҳои таҳсилоти умумӣ.....

81 – 86

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ

НАЗАРОВ А.П.

Методи нави гузаронидани корҳои санҷишӣ аз фанҳои математика ва

информатика бо истифода аз компютер ва барномаҳои компютерӣ.....

87 – 92

МИРБОБОЕВА Б.

Истифодаи технологияи муосири таълим дар мактабҳои камнуфус.....

93 – 97

РИОЕВ А.М.

Навъҳои технологияҳои педагогӣ ва таҳризи раванди таълим.....

98 – 103

АБДУЛЛОЗОДА Н.

Ташаққули салоҳияти иттилоотӣ донишҷӯён дар раванди таълим.....

104 – 108

МИРЗОЕВ Д.Х., ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф.

Асосҳои педагогӣ таъхис ва арзёбии натиҷаҳои салоҳиятнокӣ таълими

технологияи иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.....

108 – 117

Ба таваҷҷуҳи муаллифон

118

СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Стр.

КАРИМЗОДА М. Б.

Инициативы и забота Лидера нации – Основополагающий фактор развития образования..... 9 – 15

ИМОМНАЗАРОВ Д.

Качество образования: понятия, достижения, проблемы реализации и оценивания 15 – 22

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ

БОБИЗОДА Г.М., РАДЖАБОВ У.Р., АЗАМАТОВ А.К.

Взаимосвязь тем при изучении предметов общей и неорганической химии для формирования предметной компетентности формоцвета и теоретическая модель его профессионального обучения..... 23 – 27

КАРИМОВА И.Х., ПИРОВА С.Н.

Воспитать яркую личность в поликультурной среде..... 27 – 30

БАНДАЕВ С.Г.

Применение математических методов решения химических задач в 9 классе..... 30 – 36

ГАДОЕВ Б.

Важнейшие признаки фразеологических единиц в таджикском и английском языках..... 36 – 40

МИРЗОЕВА Р.Б.

Качество образования на уроках таджикского языка и литературы..... 41 – 44

КУРБОНОВ М.

К вопросу теории обогащения духовно-нравственного опыта студентов в поликультурной среде..... 44 – 51

МУХИДДИНЗОДА Б.

Визуальное пространство школьного здания и учебного класса..... 51 – 57

МАҲКАМОВ Д., ҲАКИМОВА М.Н.

Социально - философическое и педагогические идеи Омара Хайяма..... 57 – 64

УБАЙДОВ А.А.

Современная ситуация и проблемы при компетентностном подходе к обучению физике..... 64 – 68

НОЗИМОВ А.А., ШАХЛОИ А. Т

Новые слова и фразы в стихотворении Бозора Собира..... 68 – 72

КАМОЛЗОДА С., АБДУРАХМОНОВ Г.Н.

Реализация принципов компетентностного подхода в образовании как фактор развития признаков интеллектуальной одаренности у детей..... 72 – 77

ЗУЛФОНОВ Б.

Сотрудничество семьи и школы в развитии мышления учащихся..... 77 – 81

ДЖОНМАХМАДОВА Г. Ш.

Развитие ключевых и предметных компетенций при обучении русского языка таджикской школы..... 81 – 86

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

НАЗАРОВ А.П.

Проведение проверочных работ по предметам «математика» и «информатика» с использованием компьютера и компьютерных программ..... 87 – 92

МИРБОБОЕВА Б.

Использование современной технологии обучения в малокомплектных школах..... 93 – 97

РИОЕВ А.М.

Виды педагогической технологии и планирование образовательного процесса..... 98 – 103

АБДУЛЛОЗОДА Н.

Развитие информационной компетентности студентов в процессе обучения..... 104 – 108

МИРЗОЕВ Д.Х., ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф.

Педагогические основы диагностики и оценки результатов компетентностного обучения информационных технологий в средних общеобразовательных учреждениях..... 108-117

К сведению авторов 118

CONTENTS

	Pag.
EDUCATIONAL POLICY	
KARIMZODA M. B. <i>Initiatives and concerns of the Leader of the nation are fundamental factor for the development of education.....</i>	9 – 15
IMOMNAZAROV D. <i>The quality of education: concepts, achievements and challenges of implementation and its evaluation.....</i>	15 – 22

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY

BOBIZODA G.M., RAJABOV U.R., AZAMATOV A.K. <i>Generalization of themes in the study of subjects of general and inorganic chemistry for the formation of the subject competence of the former cell and the theoretical model of its vocational training.....</i>	23 – 27
KARIMOVA I.H., PIROVA S. N. <i>Raise a bright personality in a multicultural environment.....</i>	27 – 30
BANDAEV S.G. <i>Application of mathematical methods of decision of chemical tasks in a 9 class.....</i>	30 – 36
GADDOEV B. <i>The major signs of phraseological units in tajik and english languages.....</i>	36 – 40
MIRZOEVA R.B. <i>The quality of education at the lessons of the tajik language and literature.....</i>	41 – 44
QURBONOV M. <i>Enriching students spiritual and moral experience in a multicultural environment.....</i>	44 – 51
MUHIDDINZODA B. <i>Visual space of school building and educational class.....</i>	51 – 57
MAHKAMOV D., HAKIMOVA M.N. <i>Social-philosophical and pedagogical ideas of Omar Khayam.....</i>	57 – 64
UBAIDOVA.A. <i>Existing situation and problems with competent approach to teaching physics.....</i>	64 – 68
NOZIMOV A. A., SHAHLOI A. T. <i>New words and phrases in the poem of Bozor Sober.....</i>	68 – 72
KAMOLZODA S., ABDURAKHMONOV G.N. <i>The implementation of the principles of the competency-based approach in education as a factor in the development of signs of intellectual giftedness in children.....</i>	72 – 77
ZULFONOV B. <i>Family collaboration with the school in the development of readers.....</i>	77 – 81
JONMAHMADOVA G. SH. <i>Formation of key and subject competencies in the process of teaching russian language.....</i>	81 – 86

TEACHING TECHNOLOGY

NAZAROV A.P. <i>A new method of testing in mathematics and computer science using a computer and computer programs.....</i>	87 – 92
MIRBOBOEVA B. M. <i>The use of modern teaching technology In small schools.....</i>	93 – 97
RIOEV A. M. <i>Types of pedagogical technology and planning the educational process.....</i>	98 – 103

ABDULLOZODA N. <i>The development of information competence of students in the process of studying.....</i>	104 – 108
MIRZOEV D.H., FAYZALIZODA B.F. <i>Pedagogical basis of the diagnostics and estimations competence result of the education to information technology in secondarycomprehensive schools.....</i>	108 – 117
For authors	118

СИЁСАТИ МАОРИФ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА
EDUCATIONAL POLICY

ИНИЦИАТИВЫ И ЗАБОТА ЛИДЕРА НАЦИИ –
ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

УДК: 370 (09)

КАРИМЗОДА М. Б. - кандидат филологических наук, заместитель директора Института развития образования имени Абдурахмона Джамии Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 126, тел.: (992) 900 85 35 35, **E.mail:** takmil-bbk@mail.ru

В статье рассматриваются ряд инициатив и установок, высказанных Основоположником мира и согласия - Лидером нации, Президентом Республики Таджикистан, уважаемым Эмомали Рахмон, в ежегодных Посланиях Маджлиси Оли Республики Таджикистан о дальнейшем развитии сферы образования страны, которые послужили основой в определении и разработке государственной политики в сфере образования республики и стали определяющим фактором развития образования в Таджикистане.

Ключевые слова: образовательное пространство, сфера образования, социальная инфраструктура, интеграция, реформирование системы, культура образованности, образовательный процесс, гуманизм, содержание образования, духовные и общечеловеческие ценности, принципы демократизма и гуманизма.

ТАШАББУС ВА ҒАМҲОРИҶОИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ – ОМИЛИ
АСОСИИ РУШДИ МАОРИФ

КАРИМЗОДА М. Б. – номзади илмҳои филология, муовини директори Пажӯҳишироҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи С.Айнӣ, 126. тел.: (992) 900 85 35 35, **E.mail:** takmil-bbk@mail.ru

Дар мақола чанде аз ташаббус ва дастуру ҳидоятҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки асосан дар паёмҳои ҳамасола ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мулоқотҳои оид ба маорифи кишвар баён ёфта, ҳамчун роҳнамо дар муайянсозӣ ва сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф хизмат карда, омили асосии рушди маорифи Тоҷикистон гаштаанд, аз ҷониби муаллиф мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудаанд. Муаллиф бо пешниҳоди далелҳои муътамад, зикри як силсила дастоварҳои соҳаи маорифи кишвар дар тӯли солҳои соҳибистиклолӣ ва ба фазои таҳсилоти байналмилалӣ батадрич мувофиқ шудани он, собит сохтааст, ки омили асосии ин комёбиҳо дастуру роҳнамоиҳои Пешвои миллат мебошанд.

Важҳои асосӣ: фазои таҳсилот, соҳаи маориф, инфрасохтори иҷтимоӣ, ҳамгирӣ, ислоҳоти соҳа, фарҳанги маърифатнокӣ, раванди таҳсилот, инсондӯстӣ, мазмуни таҳсилот, арзишҳои маънавӣ ва умумибашарӣ, принципҳои демократизм ва гуманизм.

INITIATIVES AND CONCERNS OF THE LEADER OF THE NATION ARE
FUNDAMENTAL FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

KARIMZODA M. B.- Candidate of Philology, Deputy Director of the Institute for the Development of Education named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 126. AyniSt.. tel.: (992) 900 85 35 35, **E.mail:** takmil-bbk@mail.ru

The article considers a number of initiatives and attitudes expressed by the Founder of peace and harmony-the Leader of the nation, the President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon, mainly in his annual messages to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan on the further development of the country's education sector, which served as a guide in defining and developing state policy in the field of education of the Republic and became the main determining factor in the development of education in Tajikistan. Providing concrete facts and listing a number of achievements in the field of education of the Republic achieved during the years of independence, the author claims that the main factor in the development and achievement of these successes in education in Tajikistan were the initiatives and instructions of the Leader of the nation.

Keywords: *educational space, sphere of education, social infrastructure, integration, system reform, culture of education, educational process, humanism, content of education, spiritual and universal values, principles of democracy and humanism.*

Главной целью государственной политики Республики Таджикистан в области образования является формирование условий, позволяющих гражданам реализовать свое право на образование, создание образовательного пространства, интегрированного в глобальную образовательную систему.

Из этого следует, что для реформирования сферы образования необходимо осуществить комплекс мероприятий, включающих в себя полную информатизацию образовательной сферы, обновление ее учебно-материальной базы, повышение уровня социальной защиты научно-педагогического и педагогического персонала, радикальное повышение социального статуса педагога, достижения глубокого взаимодействия между органами местного самоуправления и органами исполнительной власти в деле реформирования системы образования, объединения семей и граждан в целях творческого развития молодых граждан республики.

С самых первых лет независимости в качестве приоритетного направления социально-экономического развития Республики Таджикистан было названо развитие сферы образования, которая, по нашему мнению, все эти годы демонстрировала процесс неуклонной интеграции в глобальное образовательное пространство. Президент Республики Таджикистан объявил 2010 год Годом технических знаний и образования, что придало отрасли значительный импульс развития[8].

Из года в год происходит улучшение законодательной базы в сфере образования и ряд важных стратегических документов, принятых Правительством Таджикистана, которые направлены на реконструкцию и модернизацию системы образования, говорят о том, что на протяжении всех лет независимости республика была нацелена на достижение названных выше задач. Президент страны во всех своих выступлениях, особенно, в своих ежегодных посланиях к народу Таджикистана и его парламенту, регулярно поднимает вопросы, связанные с повышением культуры и грамотности населения, с формированием культуры образованности у всех граждан республики. В одном из таких посланий была поставлена задача обеспечить к 2015 году полный охват начальным образованием всех детей, решить социальные и гендерные вопросы, препятствующие получению образования.

Исторически сложилось, то таджикскому народу очень нелегко досталась независимость, поскольку практически сразу после достижения суверенитета в стране началась острое гражданское противостояние, обусловившее упадок экономики и сведение на нет истинных ценностей независимого статуса таджикского народа. Гражданский конфликт оказал резко негативное воздействие на всю социальную инфраструктуру, включая сферу образования. Была практически разрушена кадровая и материальная база учреждений системы образования. Как свидетельствуют данные статистики, за 6 лет (с 1993 по 1999 года) из республики выехало около полумиллиона квалифицированных кадров образовательной сферы [15].

Достижение согласия и мира в стране придало новый импульс процессу реформирования образовательной сферы. Постепенно происходит расширение содержания правового статуса гражданина за счет увеличения объемов его прав, прежде всего, социальных, что подтверждается анализом принятых в последние годы (с 2000 по 2020 гг.) законодательных и нормативно-правовых актов. В общей сложности были приняты более 450 нормативных и законодательных актов, стандартов и положений, касающихся

образовательной системы. Безусловно, эти документы соответствуют всем требованиям международных актов.

Общие направления политики государства в образовательной сфере определяются Конституцией РТ. Статья 3 Закона «Об образовании» устанавливает, что в основе образовательной политики в республике лежит принцип доступности образования для каждого гражданина, независимо от его религиозных и политических взглядов и принадлежности к тем или иным общественным организациям.

В процессе интеграции системы образования Таджикистана в мировое образовательное пространство обязательно должны учитываться традиции и достижения национальной идентичности таджикского народа, преемственность в процессе получения образования с целью достижения национальной образовательной системой мирового уровня, сохранения и преумножения ее национального самобытного характера, коренного улучшения методов, форм и содержания обучения, непрерывного увеличения интеллектуального потенциала республики [11].

Между тем, при детальном рассмотрении принципов государственной стратегии в сфере образования республики, они могут быть сформулированы следующим образом: гуманизм в образовательном процессе, доступность образования для всех граждан, социальные гарантии и социальная справедливость, светский характер образования, принцип независимости учебно-воспитательного процесса, сохранение и развитие духовных и культурно-нравственных ценностей при учете национальных традиций.

В основе этой политики лежит программа развития сферы образования, разработка которой осуществляется Правительством Республики Таджикистан, которое в ходе работы над документом, приняло во внимание новейшие мировые достижения в этой сфере, с целью достижения доступности всех типов и форм образовательных услуг для всех граждан. Этот принцип предполагает право свободного выбора для каждого человека типа учебного заведения, а в основе обучения лежит направленность на сознательное усвоение знаний, формирование постоянного стремления к знаниям, постижение основ культуры физического и умственного труда.

В основу Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года положен комплекс мероприятий по решению поставленных Президентом и Правительством Таджикистана задач в сфере образования. В ней также учтены приоритетные направления в достижении Целей развития тысячелетия, задачи и цели программы «Образования для всех», а также другие важнейшие документы Республики Таджикистан в области образования [5].

Этот документ призван обеспечить достижение поставленных целей, содействовать координации действий между Правительством Республики Таджикистан, заинтересованными ведомствами, министерствами и гражданским обществом в деле реализации приоритетных направлений развития системы образования с целью достижения долговременных целей в рассматриваемой области.

Этот документ положен в основу мероприятий по увеличению эффективности использования выделяемых государством средств, а также для содействия привлечению ресурсов доноров, направленных на решение стоящих перед образованием республики проблем. Национальная стратегия призвана содействовать обновлению системы образования таким образом, что оно стало ключевым ресурсом роста благосостояния как отдельных граждан, так и всего общества, а также позволило экономике страны соответствовать вызовам, связанным с процессом глобализации. При разработке Национальной стратегии развития образования Таджикистана максимально учтен мировой позитивный опыт, который адаптирован к реальным условиям страны.

Приоритет духовных и общечеловеческих ценностей, принципы демократизма и гуманизма, которым уделяется особое внимание в государственной образовательной политике, призваны обеспечить единство государства, народа и человека.

Особую актуальность в современных условиях приобретает гуманизация образовательной системы, поскольку закрепленные в Конституции Республики Таджикистан принципы свобод и прав человека предварялись обновлением общественного строя молодого независимого государства, допущением всех видов собственности, переходом от коммунистической идеологии к принципам плюрализма и общечеловеческим ценностям, основанным на правах каждого человека [4].

В максимальной степени гуманизация общественного развития закрепляется там, где в качестве приоритетных закреплены общечеловеческие ценности и права личности, что означает отказ от приоритета государственных интересов перед интересами личности, то есть соблюдается система воззрений, признающих ценность интересов отдельной личности, ее права на счастье, свободу, знания, проявление и развития своего интеллектуального и творческого потенциала.

Важным направлением государственной стратегии Республики Таджикистан в сфере образования стали принципы, в основе которых положены такие социальные цели, как социальные гарантии и социальная справедливость, а образование рассматривается как процесс передачи культурного наследия народа последующим поколениям. Образование как таковое представляет собой инструмент социализации, ориентированный на установленные в общественном сознании исторически обусловленные многочисленные социальные штампы и идеалы.

Основываясь на данном принципе, государственная образовательная политика в Таджикистане основана на анализе различных образовательных моделей передовых стран мира, где образование является важнейшим фактором социальной стабильности и поступательного развития общества. Например, в Таджикистане приоритетными признаны конкурентные методы повышения различных форм социальной эффективности в различных условиях. Между тем в отечественной системе образования до сих пор не нашли решения вопросы, связанные с отношением собственности, а система защиты экономических интересов учреждений и организаций зачастую не позволяет им реализовать свои права и полномочия ввиду недостаточного обеспечения ресурсами [2].

Основываясь на взятых Таджикистаном международным обязательствах и нормах, закрепленных в законодательных актах, государственная образовательная политика носит светский характер, что предусматривает тесную связь обучения с практикой и наукой, профессиональную направленность процесса обучения. Основываясь на этом принципе, учебный процесс направлен на изучение новейших достижений в науке, использование в обучении инновационных коммуникативных, педагогических и информационных технологий, достижений культуры, техники и науки, усиление мировоззренческой составляющей в обучении.

Современная мировая тенденция направлена на расширение академических свобод, обеспечение условий для активизации международного сотрудничества и развитие педагогических инноваций, развитие самоуправления образовательных учреждений как важнейшего фактора модернизации школы, привитие будущим специалистам навыков организаторской и управленческой работы. В учебных планах должны быть предусмотрены практическая и теоретическая подготовка учащихся, проведение производственных практик с целью формирования у студентов практических навыков и умений и научно-профессиональных знаний.

Еще одним принципом государственной политики является сохранение и развитие духовных и культурно-нравственных ценностей, учитывающих национальные традиции таджикского народа. Проблемы народного образования, по сути, неразрывно связаны с интересами и проблемами всего общества, поскольку с системой образования в той или иной степени в разные периоды жизни связаны большинство членов общества. Рассматриваемый принцип также предполагает тесную связь образования с национальными таджикскими традициями, культурой, религией и историей [3, С. 36].

Таким образом, в основе реализации данного принципа должны быть заложены национальная направленность воспитания, богатый исторический опыт образовательного процесса таджикского народа, история морали и культуры, применительно к нынешним историческим условиям с учетом корректного и уважительного отношения к традициям и культуре всех народов, живущих в республике. Учитывая именно последний фактор консолидации различных этнических групп в стране, правительство предпринимает шаги, включающие издание методических пособий и учебников на языках этих народов.

Независимость воспитательного и учебного процессов от влияния религиозных организаций и политических партий стала одним из значимых принципов государственной образовательной политики, закрепленных Конституции и законодательстве Республики Таджикистан

Закрепление этого классического принципа деятельности для всех учреждений системы образования осуществлялось с учетом обострения международной политической обстановки, прежде всего в регионе Ближнего Востока и в целом в исламском мире, которые наглядно демонстрируют опасность применения религиозных доктрин с целью развития радикализма, экстремизма, терроризма в интересах антигуманных групп и объединений, что требует от светских государств, включая Таджикистан, проведения такой образовательной политики, которая бы была направлена на формирование человека, обладающего менталитетом гуманиста, способного противостоять религиозным, политическим и социальным провокациям [14].

Подготовка ученых нового поколения, которые способны оказать позитивное влияние на развитие общества, требует неуклонного роста знаний, радикального обновления методик профессиональной подготовки педагогического состава вузов, сохранения национальной культуры, придания педагогике новых функций.

Необходимо всесторонне изучить и использовать многовековой опыт самоуправления с функционирующими советами и союзами, которые сделать это достояние частью отечественного процесса демократизации образовательной сферы.

Основными чертами системы образования Республики Таджикистан являются значительный охват населения, развитая сеть разнообразных учреждений образования, процесс модернизации, особенно активный в последние годы.

За годы независимости Республика Таджикистан смогла достичь с сфере образования определенных успехов, которые стали возможны в результате проведения реформ, в рамках которых было сделаны следующие шаги:

- обновление законодательной базы;
- завершение работы по созданию нормативно-правовой базы национальной системы образования;
- принятие Концепции внедрения информационных технологий в управлении учебной деятельностью;
- разработка и принятие новых государственных образовательных стандартов высшего профессионального, среднего, начального, общего среднего и дошкольного образования, введение двухуровневой системы высшего образования, разработка и практическое внедрение новых учебных программ и планов на всех ступенях образования;
- введение в практику системы лицензирования образовательной деятельности, государственной аккредитации и аттестации учреждений образования; создание основ системы мониторинга качества обучения;
- развитие сети негосударственных учреждений образования;
- проведение капитального ремонта и строительство новых школ;
- разработка и издание учебников нового поколения.

В период между 2000 и 2020 годами было принято более 400 нормативно-правовых и законодательных актов, закрепляющих основные направления государственной образовательной политики. Эти документы направлены, главным образом, на обновление сферы образования, гарантирование равного всеобщего доступа к образованию, повышение качественного уровня отечественного образования, решения гендерных проблем, ликвидацию бедности через рост образовательного уровня граждан [13].

Важное значение в реформировании системы образования играют такие законы и другие программные документы, как концепции, программы, законы и другие документы, которые посвящены всем ступеням образованию, инклюзивному образованию детей с ограниченными возможностями, реформам образования, обеспечению научных и образовательных учреждений научно-исследовательской базой и научными кабинетами, реконструкции, строительству и ремонту школ, которые находятся в непригодных помещениях (частные дома, административные здания, вагоны и т. д.), изданию учебников, профессиональному образованию, вопросам компьютеризации учреждений образования, изучению иностранных языков и т. д.

Система образования Таджикистана состоит из дошкольного, начального, основного общего и среднего образования, начального профессионального, среднего и высшего профессионального образования, профессионального образования на базе уже полученного высшего профессионального образования, а также дополнительного или специального образования взрослых и детей. В рамках системы среднего общего образования действуют

учреждения с ориентацией на детей, имеющих различные запросы - как учебные учреждения, обеспечивающие повышенный стандарт обучения (гимназии, лицеи), так и учебные заведения, ориентированные на обучение детей с ограниченными возможностями [7, С. 438-441].

За годы независимости система управления образованием подверглась серьезным изменениям - на смену управления восстановлением ресурсов пришло управление отраслевого развития. В Министерстве образования и науки были созданы подразделения развития и анализа реформ образования, прогнозирования и исполнения бюджета в области образования, управления планированием, управление международных отношений, успешно функционирует отдел информационных систем управления образованием, инвестиционный сектор и т.д. [6].

В рамках системы образования республики также сформированы и функционируют другие структуры, непосредственно реализующие государственную образовательную политику, такие как Республиканский институт повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования, Академия образования РТ, Республиканский учебно-методический центр, Государственная служба надзора в области образования, Центр по коммуникационным информационным технологиям, Центр дополнительного образования, Национальный центр тестирования, Республиканский центр работы с одаренными детьми, Центр международных программ и т.д.

В соответствии с Законом «Об образовании», а также в целях поощрения студентов, аспирантов и школьников, Правительство Таджикистана выделяют ежегодные стипендии Президента РТ «Дурахшандагон», дающие возможность получить образование за рубежом [1].

Интеграция Таджикистана в мировое сообщество, включая сферу образования, закреплена международными актами и конвенциями, обмен научными кадрами и студентами, взаимное признание дипломов, а также другие задачи, относящиеся к научным исследованиям и подготовке кадров, позволили встать на дорогу широкого международного сотрудничества, требующего всемерного развития и внимания со стороны государства.

В соответствии с подписанными Таджикистаном соглашениями в области образования граждане республики ежегодно получают квоты для получения образования в зарубежных вузах стран СНГ. В свою очередь, растет количество студентов из стран СНГ, которые проходят обучения в вузах Таджикистана.

Модернизация и реформирование системы образования, пересмотр нормативно-правовых актов в данной сфере, постепенное решение вопросов дефицита квалифицированных кадров, укрепление материально-технической базы учреждений образования и обеспечение учебниками позволило достичь позитивных изменений в образовательной сфере республики, что подтверждается успешным участием учащихся в международных соревнованиях и олимпиадах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Таджикистан "Об образовании".
2. Концепция национальной школы. - Душанбе, 1995. - С. 12.
3. Краевский, В.В., Лернер, И.Я. Дидактические основания определения содержания учебника. В кн.: Проблемы школьного учебника. - М., 1980. - С. 36.
4. Лутфуллоев, М. Педагогика таджикского народа. - Душанбе, 2015. - 126 с.
5. Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2020 года.
6. Новик, И.Б. Философия и проблемы методологического прогнозирования // Проблемы философии и методологии современного естествознания. - М.: Наука, 1973.- 447 с.
7. Норов, Х. С. Особенности и значение межпредметных связей в условиях развивающего обучения / Х.С. Норов, С.С. Султонов, Ф.Х. Хакимов, Ф.М. Мирзоев // Материалы Республиканской научно-практической конференции, посвященной 20-летию независимости Республики Таджикистан. - Душанбе, 2011. – С. 438-441.
8. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – Душанбе, от 24 апреля 2010 года.

9. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – Душанбе, от 26 декабря 2018 года.
10. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – Душанбе, от 28 декабря 2019 года.
11. Рахмонов, А. Инструменты государственной политики в сфере образования/А.Рахмонов //международное сотрудничество. Материалы международной конференции, 2011 г.
12. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар. – Душанбе, аз 18 марти 2020 .
13. Шарифзода, Файзулло. Интегрированная педагогика. - Душанбе: Ирфон, 2011. - 512 с.
14. Шарифзода, Файзулло. Интегрированное обучение - основа развития и воспитания. - Душанбе: Маориф, 1995. - 198 с. (на таджикском языке).
15. Шарифзода, Файзулло. Педагогика XXI века. - Тегеран: Авоматн, 2012. - 394 с.

СИФАТИ ТАҲСИЛОТ: МАФҲУМ, ДАСТОВАРД, МУШКИЛОТИ ТАТБИҚ ВА АРЗӢБИИ ОН

***ИМОМНАЗАРОВ Д.** - мудири шӯъбаи омӯзиши стандарт, нақшаю барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон,и. Душанбе, к. Айни – 126, **E-mail:** idavlat@mail.ru, **тел.:** +(992)90 006 61 81*

Дар мақола муаллиф аҳамияти баланд бардоштани сифати таҳсилот ва равона сохтани онро ба ниёзу дархости хонанда тавассути таҷдиди назар намудани мундариҷаи таҳсилот (стандарт, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсии насли нав) ва мувофиқ намудани он ба талаботи замон бо назардошти гузариш ба истифодаи технологияи муосири таълим, таъмини ҳамгироии таҳсилот бо илм дар шароити рушди бозори меҳнати рақобатнок ва ислоҳоти муҳим шуморида, мавқеи онро дар ташаккули нерӯи ақлонии хонандагон ва дар маҷмӯъ ҷомеа қайд менамояд.

Дар баробари ин, муаллиф дар бораи роҳҳои таъмини таҳсилоти босифат тавассути баланд бардоштани самаранокии низоми идоракунии таҳсилот, такмили маҳорати касбӣ ва таъминоти кадрӣ баландтахассус, бою ганӣ гардонидани заминаи моддию техникаи муассисаҳои таълимӣ, такмили механизмҳои иқтисодӣ, молиявӣ ва механизмҳои дигари соҳа бо назардошти ворид сохтани тағйирот ба системаи муосири таҳсилот андешаҳои ҷолибро пешкаш менамояд.

Дар мақола мафҳуми “сифати таҳсилот”, ки дар солҳои охир дар педагогика мавриди таваҷҷуҳи умум қарор гирифтааст, маълумоти муфид пешниҳод сохта, моҳияту мақсади он тавсиф дода шуда, роҳҳои тақвият бахшидан ба таъмин намудан ва мукамалгардонии сохтори низоми идорӣ он дар шароити муосири афзудани иттилоот пешниҳод гардидаанд, ки омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ метавонанд аз он истифода намоянд.

Муаллиф инчунин дар мақола дар бораи фароҳам омадани заминаи воқеӣ барои таҳияи асосҳои арзёбии муосири натиҷаҳои таълими хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо назардошти тағйироти низоми муосири таҳсилот, масъалаҳои мубрами ислоҳоти соҳа баҳри таҳким бахшидан ба сифати таҳсилот ва таъмини рушди босуботи он андешаҳои муфид пешниҳод менамояд, ки ҷолиби омӯзишанд.

***Вожаҳои асосӣ:** таҳсилот, инноватсия, иттилоот, рақобат, ислоҳот, арзёбӣ, боэътимод, мониторинг, худбаҳодихӣ.*

КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ: ПОНЯТИЯ, ДОСТИЖЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ И ОЦЕНИВАНИЯ

***ИМОМНАЗАРОВ Д.** - заведующий отделом по изучению стандартов, планов, госпрограмм и учебников Института развития Образования им. Абдурахмона. Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** idavlat@mail.ru, **тел.:** +(992)90 006 61 81*

В статье автор обращает внимание учителей на значимость и необходимость повышения качества образования с целью удовлетворения нужд и потребностей каждого учащегося в получении достаточно современной информации с целью формирования интеллектуального потенциала учащихся.

Кроме того в статье высказаны мысли об обеспечении качественного образования посредством повышения эффективности системы управления образованием, совершенствования профессионального мастерства и подготовки высокообразованных кадров, развития материально-технической базы образовательных учреждений, совершенствования экономических, финансовых и других механизмов сферы образования с учетом внесения изменений в современную систему образования.

Ключевые слова: образование, инновация, информация, конкуренция, реформа, оценивание, надежность, мониторинг, самооценка.

THE QUALITY OF EDUCATION: CONCEPTS, ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ITS EVALUATION

IMOMNAZAROV D. - head of the Department for the study of standards, plans, state programs and textbooks of the Institute for the Development of education of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st., 126, **E-mail:** idavlat@mail.ru, **mob.:** +(992)90 006 61 81

In the article, the author draws the attention of teachers to the importance and need to improve the quality of education in order to meet the needs and needs of each student to obtain enough up-to-date information in reguiremets order to form the intellectual potential of each student.

In addition, the article expresses thoughts on ensuring quality edication by increasing the efficiency of the education management system, improving puofessional skills and training highly educated personnel, developing the material and technical base of educational institutions, improving the economic, financial and other mechanism of the tducation sector, taking into account changes to the modern education system.

Keywords: education, innovation, information, competition, reform, evaluation, reliability, monitoring, self-assessment.

Чахони босуръат рушдѣбанда тағйиротҳои мунтазами технологӣ, азхудкунии босуръати равандҳои инноватсионӣ, мутобиқгудии зуд ба шароити нави муосирро аз мактабу маорифи кишвар тақозо дорад.

Ҳамқадам будан бо ин дастовардҳои инноватсионӣ ва омода намудани хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар шароити бо суръати қайҳонӣ афзудани ҳаҷми иттилоот, пайдоиши зехни сунъӣ ва имконияти маҳдуди инсон дар ҳифзу бунёди иттилоот танҳо ба мутахассиси олитахассуси ин ё он соҳаи фаъолияте муяссар мегардад, ки агар ӯ маълумоти олии касбиро дар заминаи маълумоти миёнаи умумии сифатан баланд гирифта бошад.

Масъалаи баланд бардоштани сифати таҳсилот ва равона сохтани он ба қонъ гардонидани ниёзу дархости ҳар як хонанда, пеш аз ҳама, таҷдиди назар намудани мундариҷаи таҳсилот (стандарт, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсии насли нав) ва мувофиқ намудани он ба талаботи замон бо назардошти гузариши ба истифодаи технологияи муосири таълим, таъмини ҳамгиروي таҳсилот бо илм дар шароити руиди бозори меҳнати рақобатнок ва ислоҳоти соҳа дар мадди назари ҳукумати кишвар ва Вазорати маориф ва илм қарор гирифтааст. Масалан, чаҳду талоши пайгирони Хукумати Тоҷикистон, аз ҷумла дар «Стратегияи милии рушди маорифи Тоҷикистон то соли 2020» (ҚҲҚТ аз 30.06., № 334), ки ҳанӯз соли 2012 ба тасвиб расонида шудааст ва ба ислоҳоти соҳаи маориф баҳри таъмини хизматрасонии амалию самарабахши маориф ва дастрас гардонидани таҳсилоти босифат дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот замина гузоштааст, инъикос гардидааст.

Стратегияи мазкур баланд бардоштани сифати таҳсилотро чунин тавр муайян кардааст:

- ба воситаи навсозии мазмуни таҳсилот: коркарди стандарт, нақшаю барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии насли нав (муносибати босалоҳият ба таълим);
- ворид сохтани тағйирот ба сохтори соҳаи маориф;
- таъмини дастрасӣ ба таҳсилоти босифат.

Тибқи қарори мазкур мазмуну мундариҷаи стандарт, нақшаю барномаҳои таълимӣ (муносибати босалоҳият ба таълим) аз ҷониби коршиносон, олимон, омӯзгорони навоар ва дигар муттасаддиёни соҳа таҷдиди назар ва баъзеи онҳо аз нав коркард карда шуданд. Аз ҷумла, **ба мундариҷаи аксари китобҳои дарсӣ асосан тағйироту иловаҳои зарурӣ** ворид карда шуданд ва мазмуни онҳо то андозае ба талаботи замон, дархости хонандагон ва ҷомеа мувофиқ карда шуданд.

Ҳамзамон бо гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълими фанҳои ҷоашиносӣ, технологияи иттилоотӣ, биология, география, санъати тасвирӣ, суруд ва мусиқӣ дар соли таҳсили 2020-2021 марҳилаи аввали татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим ба анҷом расонида мешавад.

Дар баробари ин, баҳри таъмини таҳсилоти босифат иҷрои *вазифаҳои зерини стратегӣ* низпешбинӣ гардидаанд:

- баланд бардоштани самаранокии системаи идоракунии таҳсилот;
- такмили маҳорати касбӣ ва таъминоти кадрӣ баландтахассус;
- бою ғанӣ гардоднидани заминаи моддию техникаи муассисаҳои таълимӣ;
- такмил додани механизмҳои иқтисодӣ, молиявӣ ва механизмҳои дигари соҳа. *Самтҳои афзалиятноки сифати таҳсилот ба таври зерин муайян шудаанд:*
- дастрасӣ доштани ҳамаи табақаҳои аҳоли ба таҳсилоти босифат;
- омода намудани мутахассисони баландтахассус дар шароити иттилооткунӣ дар ҷомеа ва истифодаи технологияҳои муосири таълим;
- таҷдиди назар намудани системаи арзёбии сифати таҳсилот;
- такмили заминаи моддию техникаи системаи таҳсилот;
- таъмини таъминоти таълимию методӣ ва илмӣ раванди таҳсилот;
- баланд бардоштани вазъи иҷтимоии кормандони педагогӣ, тақвият бахшидан ба таъминоти молиявӣ, кадрӣ системаи таҳсилот.

Гузариш ба таҳсилоти босифат талаботи зеринро пешниҳод месозад:

- нигаронидани мундариҷаи таҳсилот ба ниёз ва дархости шахс ва ҷомеа бо назардошти қобилияти хонандагон;
- ташкил ва фароҳам овардани шароити иловагӣ барои тавсеа ва баланд бардоштани дониши хонандагон дар самти гуногуни таҳсилот бо назардошти ҳавасмандии онҳо;
- баланд бардоштани фаъолияти берунамактабӣ ва баъдимактабии хонандагон;

Дар баробари татбиқи Стратегияи номбурда Асосгузори сулҳу ваҳдат - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон ба Маҷлиси Олӣ (26.12.2019) вазифаҳои муҳими навбатиро дар назди роҳбарон ва кормандони соҳаи маориф, муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар чунин муқаррар намуданд: «...*сатҳу сифати таълимро дар ҳар як муассисаи таълимӣ сарфи назар аз шакли моликияти онҳо ва дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот баланд бардоранд. Инчунин назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр гардонидани наврасон ва ҷавононро ба мутолиаи китобҳои бадеию илмӣ ташвиқ намоянд, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият бахшианд ва ба таълими фанҳои табиатиносӣ, дақиқ ва риёзӣ тавачҷуҳи беиштар зоҳир намоянд*» [4, С.23-24].

Ҳамзамон, агар рушди соҳаи маорифро тайи чанд соли охир таҳлил намоем, маълум мегардад, ки истилоҳи «*сифати таҳсилот*» дар ин солҳо дар педагогика ҳанӯз вучуд надошт.

Дар ин давра танҳо дар *бори санҷиши ва бақайдгирии дараҷаи дониши хонандагон* сухан мерафт, зеро таҳти мафҳуми сифати таҳсилот асосан сатҳи дониш, малака ва маҳорати хонандагон дар назар дошта мешуд.

Имрӯз олимон, муҳаққиқон, коршиносон, омӯзгорон ва волидон дар бораи мушкилоти сифати таҳсилот фикру андешаҳои худро баён месозанд ва мафҳуми «*сифати таҳсилот*» низ мавриди муҳокимаи умум қарор гирифтааст.

Дар ин муҳокимаҳо омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ низ ширкат доранд. Онҳо вобаста ба бозори хидматрасонии таълимӣ ворид гардида, ҳадди аксари фаъолияти

педагогии худро ба қонеъ сохтани ниёз ва дархости шахс ва дар маҷмӯъ ҷомеа равона месозанд. Яъне аз оғоз ҳадафмандона тарзи идораи самарабахши онро устувор мегардонанд. Ва яке аз далелҳои муҳими истифода бурдани он дар шароити маҳдуди захираҳои молиявӣ, нарасидани ҷойи нишаст дар муассисаҳои таълимӣ кишвар **таълими намудани таҳсилоти босифат ва мукамалгардонии сохтори системаи идории он** маҳсуб меёбад (маслан, маблағгузори нагардидани роҳбарии шӯро, иттиҳодияҳои методӣ ва гуруҳҳои сифати таҳсилот).

Мафҳуми сифати таҳсилот, пеш аз ҳама, муваффақият, иҷтимоишавии хонандагон, дараҷаи азхудкунии барномаҳои таълимӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ маҳсуб меёбад. Он инчунин тавсифи маҷмӯи фаъолияти таълимӣ ва омодакунии хонандагон буда, дараҷаи азхудкунии мутобиқати дониш, малака ва маҳорати онҳоро ба талаботи стандарти давлатии таҳсилот, стандартҳои фаннӣ, талаботи давлат ва ё эҳтиёҷоти ашхоси воқеӣ ё ҳуқуқиро муайян мекунад.

Сифати таҳсилот натиҷаи баъзе равандҳост, ки дар ҷараёни он инсон дониш ва малакаҳои барои ҳаёт ва фаъолияти меҳнатӣ зарурии худро ташаккул медиҳад ва батартибдорории онҳо вобаста ба хусусияти фаъолияти ҳаётии (дониш ва малака) ҳар як инсон ба система дароварда мешавад [5, С.214].

Сифати таҳсилот - тавсифномаи раванди таълим буда, ташаккули пайгирона ва воқеан босамари салоҳиятҳо ва маърифати касбиро муайян мекунад, ва *дорони се хусусият* мебошад:

- сифати нерӯмандӣ, яъне ноил гардидан ба ҳадафҳои таълим;
- сифати раванди ташаккули касбият;
- сифати натиҷаи дастовардҳои таълимӣ.

Сифати нерӯмандӣ дар чунин хусусиятҳо, аз қабилӣ: сифати ноил гардидан ба иҷрои мақсадҳои таҳсилот, стандартҳои фаннӣ, нақшаю барномаи таълимӣ, бою ғани гардонидани заминаи моддию техникаи раванди таълим, таъминоти ҳайати кадрӣ (омӯзгорон), сатҳи дониши хонандагон, пойгоҳи иттилоотию методологӣ инъикос мегардад.

Сатҳи баланди сифати таҳсилот – *дараҷаи олии донишҳои академӣ, ташаккули салоҳиятҳои асосӣ, фаннӣ, иҷтимоӣ, дигар салоҳиятҳо ва дар маҷмӯъ ҷамъи таҷрибаҳои иҷтимоии хонандагон ба ҳисоб меравад, ки дар раванди азхудкунии пурраи барномаҳои таълимӣ муассисаҳои таълимӣ аз ҷониби хонандагон ба даст оварда мешавад.*

Сатҳи баланди таҳсилот инчунин ба ҳисоб меравад:

- заминаи олии моддию техникаӣ;
- мавҷудияти кадрҳои баландтаҳассус;
- самаранокии ташкил ва назорати раванди таълиму тарбия;
- хизматҳои гуногуни иловагии (ислоҳотӣ) таълимӣ;
- муваффақияти хатмкардагон дар ҳаёт;

- таҳсилоти комилан ҷавобгӯ ба талаботи истифодабарандагон ва пешниҳодкунандагон.

Ба нишондиҳандаҳои **сифати таҳсилот** дар муассисаи таълимӣ инҳо низ дохил мешаванд:

- *сатҳи малака ва маҳорати рушдёфтаи таълимӣ хонандагон.*
- *қаноатмандии волидайн ва фарзандони онҳо аз раванди таҳсилот.*
- *қаноатмандӣ аз вазъи психологияи хонандагон дар муассисаи таълимӣ;*
- *дараҷаи камолоти маънавии ташаккулёфтаи хонандагон.*

Нишондиҳандаи **дараҷаи камолоти маънавии хонандагон** аз рӯи аҳамиятнокии бояд умуман дар ҷои аввал бошад.

Қайд намудан амри зарурист, ки **омили муҳими баланд бардоштани сифати таҳсилот арзёбии натиҷаҳои таълимӣ (таҳсилоти)** хонандагон маҳсуб меёбад. Олимон-муҳаққиқон мафҳуми арзёбиро чунин тавсиф додаанд:

Арзёбӣ- *بایزرا* баррасии ҷанбаҳои мусбат ва манфии чизе, муайян кардани арзиш, изхори ақида кардан дар бораи арзишу аҳамияти баҳодихӣ [8, с.78].

Арзёбии ташаккулдиҳанда раванди гирдоварӣ ва истифодаи кутоҳмуддати далелҳо барои роҳнамоии раванди таҳсилот ба ҳисоб меравад (Блэк, 1999, с. 118).

Арзёбии ташаккулдиҳанда танҳо раванди пешбурди мақсаднок ва муваффақонаи таълим, на раванди натиҷагирии ниҳой пазируфта мешавад, (Висдом, 2006, с. 193).

Арзёбии ташаккулдиҳанда муҳимтарин воситаи кафолати таълими босифат, таҳлили комил ва самарабахши раванди таълим буда, он моҳияти ташхисӣ низ дорад, зеро мушкилоти хонандагонро ошкор месозад ва ба онҳо имкон медиҳад, ки вақт ва нерӯи худро барои тақмили дониши хеш сарф кунанд (Петти, 2004, с. 463).

Арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон раванди ҷамъоварии иттилоот оид ба дараҷаи азхудкунии дониш, қобилияти истифодаи амалии он, баровардани хулосаҳо дар бар мегирад ва ба мақсадҳои зерин хизмат мекунад:

- баланд бардоштани сифати таҳсилот;
- таъмини пешрафти самарабахши таълимии хонандагон бо назардошти қонунҳои сохтани ниёз ва талаботи шахс ва ҷомеа;
- мушоҳидаи (мониторинги) пешрафт ё қафомонии хонанда;
- қабули қарорҳои афзалиятнок дар раванди омӯзиш;
- ба низом даровардани системаи арзёбӣ дар муассисаҳои таълимии кишвар дар шароити татбиқи ислоҳоти соҳа

Намудҳои арзёбӣ. Дар азхудкунии талаботи стандартҳои фаннӣ, барномаҳои таълимӣ асосан намудҳои зерини арзёбӣ истифода бурда мешаванд:

Арзёбии ташхисӣ – сатҳи ибтидоии ташаккули дониш, малакаю маҳорат ва салоҳиятҳои хонандаро муайян мекунад ва ба омӯзгор дар таъмини раванди таълими босифат кумак мерасонад. Арзёбии ташхисӣ, одатан, дар оғози соли таҳсил ё дар машғулияти аввали омӯзиши мавзӯ, фасл, боби таълимӣ гузаронида мешавад ва таҳкурсии дониши қаблӣ хонандаро муайян месозад.

Арзёбии ташаккулдиҳанда - равандест, ки тавассути он омӯзгору хонанда раванди таълимро таҳлил карда, хулосаи зарурӣ мебароранд. Ин навъи арзёбӣ хонандаро водор месозад, ки сатҳи инкишоф, дастоварду мушкилоти худро муайян кунад ва барои пешрафту бартарафсозии мушкилоти муайяннамуда шароити мусоид фароҳам орад. Он ба омӯзгор низ имкон медиҳад, ки баҳри дарки норасоӣҳо дар таълим ва ворид кардани дигаргунӣҳо ба фаъолияти минбаъдаи худ (интихоби методҳои нав, технологияи таълим, тақсими самарабахши вақти дарс ва ғ.) маълумот ба даст орад. Ҷонибҳо ба *воситаи арзёбии ташаккулдиҳанда* самти дурусти фаъолияти таълимии худро муайян мекунад ва онро тақмил медиҳад.

Мақсади арзёбии ташаккулдиҳанда:

- таъмини робитаи мутақобилаи самарабахши хонандагон ва омӯзгор дар раванди таълим;
- иштироки фаъолонаи хонандагон дар ҷараёни омӯзиш;
- таъмин сохтани ташаккули маҳорат, малака ва қобилияти хеш дар раванди таълим ва назорати мақсаднок ва пешбурди муваффақонаи он;
- расонидани кӯмак ба хонандагон дар пешрафти таълимӣ;
- ҷамъоварии далелҳо дар бораи дастовардҳои хонандагон ва таҳлилу тафсири онҳо аз ҷониби омӯзгорон, хонандагон ва ҳамсинфон;
- эътироф намудани мавҷудияти мушкилот дар дарки талаботи стандарти фаннӣ ва дарёфти роҳҳои бартарафсозии онҳо;
- дарёфти роҳҳои баланд бардоштани сифати таҳсилоти минбаъда бо назардошти ислоҳи камбудии ошкоргардида

Арзёбии ҷамъбасти (ниҳой) ба арзёбии ташхисӣ монанд буда, он дараҷаи муваффақият, пешрафти хонандагонро дар азхудкунии талаботи стандартҳои фаннӣ мушаххас ва гуруҳи стандартҳои фаннӣ муайян ва баҳогузорӣ мекунад. Ин навъи арзёбӣ дар охири мавзӯҳои калонҳаҷм, боб (қисмат), чоряк, нимсола, солана, аттестатсия мувофиқи муқарароти муайяншуда анҷом дода мешавад.

Хусусияти асосии арзёбии ҷамъбасти:

- муайян кардани қобилияти хонандагон дар истифодаи маводи дарккардашуда дар амал мебошад.

- пешниҳоди натиҷаҳои ниҳой ба хонандагон ва падару модарони онҳо дар давоми чоряк нимсола, солна ва аттестатсия;
- пешниҳоди ҳисобот оид ба роҳҳои таҳким бахшидан ба сифати таҳсилот;
- натиҷаи арзёбии ҷамбастии хонанда нишондиҳандаи боэътимод ва муносиби дараҷаи азхудкунӣ маҳсуб меёбад.

Қобили қайд аст, ки дар раванди ислоҳоти солҳои охир бахсҳои зиёде пайдо гардидаанд ва яке аз онҳо масъалаи гузариш ба Низом ва меъёрҳои арзёбии муносири натиҷаҳои таълимии хонандагони муассисаҳои таълимии кишвар мебошад, ки аз ҷониби **теъдоди муайяни кориносон, муҳаққиқон ва омӯзгорон ҷонибдорӣ карда мешавад**. Онҳо самаранок гардонидани раванди таълим, дарёфти маълумоти воқеӣ дар бораи сифати таҳсилот ва дастовардҳои таълимии хонандагони муассисаҳои таълимии кишвар, коркарди механизми арзёбии муосирро басо муҳим мешуморанд.

Гузашта аз ин, ба андешаи онҳо барои муайян сохтани дараҷаи дониш, малака ва маҳорати хонандагон дар шароити таъбиқи муносибати босалоҳият ба таълим коркарди низом ва меъёрҳои баҳодихии муосир амари зарарист.

Гуруҳи **дигари кориносон, муҳаққиқон ва омӯзгорон** низоми нави баҳодихии (рақамӣ) бисёрҳоларо ба натиҷаҳои таълимии хонандагон **омили ба сифати таҳсилот таъсиррасон намешуморанд**. Онҳо қайд мекунанд, ки **якум**, асоси баҳодихии (сифатӣ) ба дастовардҳои таълимии хонандагон аз раванди доимии ҷамъ овардани иттилоот (маълумот) оид ба дараҷаи азхудкунии дониш, қобилияти истифодаи амалӣ, таҳлили маълумоти сифатӣ, баровардани хулосаҳо ва пешниҳоди ҷавобҳои мӯътамад иборат мебошад;

дуюм, дар раванди чунин арзёбӣ (таҳлили сифатии натиҷаи фаъолияти таълимӣ) ҳар як хонанда водор мегардад, ки дастоварду мушқилоти таълимии (сатҳи азхудкунӣ) худро ба таври воқеӣ муайян созад ва барои пешрафту бартарафсозии мушқилоти муайяннамуда чораҳои амалии мушаххас андешад;

сеюм, тавассути арзёбии сифатӣ (таҳлил) ба маҷрои дуруст равона сохтани раванди таълим муайян карда шуда, шавқмандии иловагии хонанда ба таълим ва интиҳобу истифодаи манбаҳо барои амалиёти фаъол муайян карда мешаванд ва ба хонанда кӯмаки иловагӣ баҳри пешрафти муваффақона дар таълим расонида мешавад.

чорум, баҳодихии мазкур инчунин мувофиқати дастовардҳои таълимии хонандагонро ба талаботи стандарт (фанӣ) ва барномаҳои таълим дақиқ муайян месозад ва иттилооти ҷамоваришуда барои ба танзим даровардани раванди таълими ҳаррӯза муҳимияти маҳсус пайдо мекунад;

панҷум, арзёбии ташаккулдиҳанда (сифатӣ) хонандаро ба худбаҳодихӣ ва таҳлили фаъолияти хеш ба таври мунтазам водор месозад ва ба ин васила ӯ раванди омӯзиши худро назорат мекунад ва дар сурати зарурат ба нақшаи фаъолияти худ тағйироту иловаҳо баҳри пешрафти муваффақона ворид месозад. Гузашта аз ин, чунин раванди таҳсилот хонандаро ба шахсони тамоми умр омӯзанда табдил медиҳад.

шашум, арзёбии ташаккулдиҳанда (сифатӣ) омӯзгорро низ водор месозад, дар раванди ҳар як дарс дар бораи дастоварду мушқилоти фаъолияти хеш маълумот ба даст орад, онро таҳлил намояд ва роҳҳои бартарафсозии норасоихоро дарёфт намояд ва ба ҳамин васила мунтазам маҳорати касбии худро ташаккул диҳад.

Гуруҳи дигари кориносон, муҳаққиқон ва омӯзгорон чунин мешуморанд, ки дар сурати пайдо гардидани зарурати ҳатмии гузариш ба низом ва меъёрҳои баҳодихии бисёрҳола, бинобар ба бухрони шадид гирифта намудани он аз ҷониби омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар ва риоя нагардидани меъёрҳои он дар раванди баҳодихӣ (рақамӣ) ба натиҷаҳои таълимии хонандагон дар марҳилаи кунунӣ, **интиҳоб ва истифода намудани низом ва меъёрҳои баҳодихии 10-ҳола** дар таълимгоҳҳои кишвар бештар муфид хоҳад буд. **Зеро истифодаи он нисбат ба дигар меъёрҳои баҳодихии бисёрҳола осон ва ба хонандагон, омӯзгорон ва падару модарони онҳо бештар дастрас буда**, дар таъмин намудани маълумоти воқеӣ ва боэътимод дар бораи дараҷаи ташаккули салоҳиятҳои таълимии хонандагон низ саҳми афзалтар хоҳад дошт ва хеле муфид мебуд, агар гузариш ба **низом ва меъёрҳои баҳодихии бисёрҳола (10 ҳола)** дар баробари гузариш ба низоми таҳсилоти 12-сола сурат мегирифт.

Дастоврд:

1. Фаъолияти самарабахши Вазорати маориф ва илм, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф дар солҳои охир дар шароити ислоҳот ва

ворид ворид гардидани маорифи кишвар ба низоми тасилоти ҷаҳонӣ ба назар мерасад, аз ҷумла дар самти:

- навсозӣ ва коркарди Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, стандартҳои фаннӣ, нақшаю барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ, мувофиқи мутобик сохтани онҳо ба талаботи замон дар шароити рушди бозори меҳнат ва афзудани босуръати иттилоот;

- баррасӣ, муҳокима, таҳлили вазъи таъмини таҳсилоти босифат, самараи истифодаи технологияи муосири таълим, омодагии кадрҳои баландихтисос дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар ҷаласаҳои мушовараи Вазорати маориф ва илм, шӯрои ягонаи АТТ, Шӯрои олимони Пажӯҳишгоҳи рушди маориф;

- дар ҳамкорӣ бо Вазорати маориф ва илм, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ба роҳ мондани омӯзиши самарабахши сифати таҳсилот, дастовард ва мушкilotи раванди татбиқи он дар муассисаҳои таълимии шахру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ва пешниҳоди хулосаҳои илмӣ оид ба баргараф сохтани норасоҳои муайянгардида;

- дар сайти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ ҷой додани маводи зиёд оид ба натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ роҷеъ ба баланд бардоштани сифати таҳсилот ва мушкilotи роҳандозии он, арзёбии натиҷаҳои таълимии хонандагон дар шароити ислоҳоти соҳа бо забонҳои тоҷикию русӣ барои истифода;

- мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор додани мавзӯҳои илмӣ (рисолаҳои докторӣ, номзадӣ) ва пешниҳоди хулосаҳои илмӣ оид ба роҳҳои баланд бардоштаи сифати таҳсилот дар онҳо.

- мавриди омӯзиш, таҳлил ва хулосабарорӣ қарор додани омӯзиши самараи татбиқи стандартҳои фаннӣ, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсии насли нав (фанҳои таълимӣ) ва пешниҳоди муфид баҳри баргарафсозии мушкilotи татбиқи онҳо;

- ба нашр расонидани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ муҳаққиқони Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф оид ба самаранокии арзёбии натиҷаҳои таълимӣ, таъмини таҳсилоти босифат барои истифода ба омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ;

Мушкilot

1. Дар сатҳи нокифоя қарор доштани таъминоти молиявӣ иқтисодии воқеии соҳаи маориф, аз ҷумла муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо назардошти афзудани нарху навои маводи таълимӣ дар шароити гузариш ба таҳсилоти босифат (амалисозии талаботи стандарт, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсии насли нав) ва технологияи муосири таълим, ки истифодаи маводи зиёди тақсимотӣ ва воситаҳои техникиро тақозо менамояд.

2. Танқисии кадрҳои баландихтисоси омӯзгории ҷавобгӯ ба талабот ва дархости шахс ва ҷомеа дар сатҳи кишвар дар шароити гузариш ба таҳсилоти босифат, бахусус дар деҳот.

3. Заминаи сусти моддӣю техникий муассисаҳои таълимӣ кишвар, бахусус, муҷаҳҳаз набудани кабинетҳои таълимӣ бо таҷҳизоти замонавӣ, воситаҳои дигарои ёрирасони иловагӣ, ки омилҳои муҳими таъсиррасон ба сифати таҳсилот пазируфта шудаанд.

4. Сатҳи пасти худомӯзию худташаккулиҳои омӯзгорон дар шароити босуръат афзудани иттилоот дар замони рушди илм ва техника.

5. Нарасидани ҷойҳои нишаст дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, яъне ҷой додани миқдори зиёди хонандагон дар синфҳо (45 нафарӣ ва аз он ҳам зиёд, фаъолият дар ду ва се баст) ва аз уҳдаи идораи хонандагон набаромадани миқдори зиёди омӯзгорон.

7. Нарасидани иттилооти (адабиёти) зарурӣ оид ба муносибати босалоҳият ба таълим барои ҳамаи зинаҳои таҳсилот (ба ғайр аз иттилооти аз забони англисӣ тарҷумашуда, ки асосан барои хонандагони ин кишвар пешбинӣ шудаанд).

8. Истифодаи нокифояи технологияи муосири таълим, таваҷҷуҳи кам зоҳир намудан ба раҳёфти ҷалби хонанда ба ташаккули қобилиятҳои тафаккурӣ: таҳлил, муқоисаи факту далелҳо, маънӣ, мустақилият ва эҷодкорӣ, пайвастании донишҳои назариявӣ бо амалия ва ғайра.

Пешниҳод:

1. Аз Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳиш карда шавад:

- дар дарёфти роҳҳои бою ғанӣ гардонидани заминаи моддӣю техникий муассисаҳои таълимӣ кишвар, бахусус, муҷаҳҳаз гардонидани кабинетҳои таълимӣ, лабораторияҳо бо

таҷҳизоти замонавӣ, воситаҳои дигари ёрирасони иловагӣ, маводи тақсимоӣ ҳамчун омилҳои муҳими таъсиррасон ба сифати таҳсилот дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим чораҳои зарурӣ андешад;

- баҳри баланд бардоштани сифати курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, аз ҷумла дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим, истифодаи технологияи муосири таълим, босуръат афзудани иттилоот дар замони руши босуръати илм ва техника чораҳои муассир андешад.

2. Кормандони Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ:

- баҳри шарҳу тафсири мазмун ва моҳияти сифати таҳсилот ва роҳандозии он дар таълимгоҳҳои кишвар фаъолияти худро ба омода намудани дастур, мақолаҳои илмию методӣ, оид ба фанҳои мушаххас, дигар иттилооти ёрирасон барои омӯзгорон идома бахшанд;

- ба роҳбарони шӯро, иттиҳодияҳои методӣ, гурӯҳҳои сифати таҳсилоти муассисаҳои таълимӣ, ки дар шароити ислоҳоти соҳа ниёз ба роҳандозии таҳсилоти босифатдоранд, маводи зарурӣ тариқи мақолаҳои илмию методӣ пашниҳод созанд;

- дар муассисаҳои таҳсилоти умумии озмоишӣ оид ба сифати таҳсилот, мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳо конференсия, семинар, мизҳои мудаввар барпо намоянд ва омӯзгоронро бо мазмун ва муҳтаво, роҳҳои тақвият бахшидан ба таҳсилоти босифат аз наздик шинос намоянд;

3. Сардорони раёсат, шӯбаҳои маориф ва директорони таълимгоҳҳо:

- *вобаста ба шароит ва имконот* баҳри таъмини таҳсилоти босифат кабинетҳои таълимӣ, лабораторияҳои таълимгоҳҳои ба онҳо вобасташударо бо таҷҳизоти замонавӣ, воситаҳои дигари ёрирасон мучахҳаз гардонанд.

- *омӯзгоронро ба курси тақмили ихтисос* ва бозомӯзӣ вобаста ба сатҳи омодагии онҳо ба истифодаи технологияи муосири таълим мақсаднок сафарбар намоянд;

- *ба истифодаи технологияи муосири таълим*, аз ҷумла ба раҳёфти раҳёфти чалби хонанда ба ташаккули қобилиятҳои тафаккурӣ: *таҳлил, муқоисаи факту далелҳо, маънӣ, мустақилият ва эҷодкорӣ, пайвастании донишҳои назариявӣ бо амалия бештар тавачҷуҳ зоҳир намоянд ва ғайра.*

- таъмини фаъолияти мақсадноки шӯро, иттиҳодияҳои методӣ, гурӯҳҳои сифати таҳсилот ва роҳҳои ҳавасманд намудани роҳбарони онҳоро дарёфт намоянд;

- *омӯзгорон ва хонандагонро ба худомӯзию худташаккулдиҳӣ* тавассути хулосабарорӣ намудани фаъолияти ҳаррӯзаи онҳо ва баргарафсозии мушкилоти муайянгардида водор созанд;

- ба ташаккули маҳорати омӯзиши мустақилона, бедор намудани шавқу завқи худомӯзию худташаккулдиҳӣ, ҳамкорию судманди мактаб, оила ва ҷомеа бештар тавачҷуҳ зоҳир намоянд.

АДАБИЁТ

1. Быкова, В.Г., Приоритеты современного образования – сущность его качества” – //“Завуч” №5, 2001.
2. Гершунский, Б.С. Россия: образование и будущее – Челябинск : Челяб. фил. ИПО, 1993. – 240 с.
3. Каплунович, Н.Я., Аверкин В.Н., Великий Новгород “Качество обучения: диагностика и оценка” // “Химия в школе”, 2004.- №8.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: *Шарқи озод*. 26.12. 2019.- с.23-24.
5. Поташника, М.М. Управление качеством образования: – М. : Педагогическое общество. 2000. – 448 с.
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020” (аз 30 июни соли 2012, №334).-Душанбе: Ирфон, 2012.- 116 саҳ.
7. Лутфуллоев, М. Независимость Таджикистана и современное образование / М. Лутфуллоев. - Душанбе: Сахбо, 2006. - 224 с. - (на тадж. яз.).
8. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. - Душанбе: сомонии «Фирдавсӣ», 2008.-. 2.-950 с.

**МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY**

**ҲАМБАСТАГИИ БАЙНИ ФАСЛҲО ДАР ОМУЌИШИ ФАННИ ХИМИЯИ
УМУМӢ ВА ҒАЙРИОРГАНИКӢ БАРОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ
ФАННИИ ФАРМАТСЕВТ ВА МОДЕЛИ НАЗАРИЯВИИ
ОМУЌИШИ КАСБИИ ОН**

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармaceutӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, и. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

РАҶАБОВ У.Р. – доктори илмҳои химия, профессор, мудири кафедраи фармaceutӣ ва захриносии химиявии МДТ “Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино”, и. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 139, **E-mail:** utarali55@mail.ru, **тел.:** (+992) 907-46-48-29

АЗАМАТОВ А.К. – ассистенти кафедраи фармaceutӣ ва захриносии химиявии МДТ “Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино”, и. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ – 139, **E-mail:** azamatovabduholik@gmail.com, **тел.:** (+992) 907-03-58-08

Муаллифон таҷрибаи ботадрич мукамал гардонидани омӯзиши касбии фанни таълимиро бо технологияи муосири таълим дар кафедраи «Химияи фармaceutӣ ва захриносии химиявии МДТ «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино» аз нуқтаи назариявӣ асоснок пешниҳод намудаанд. Инчунин истифодаи муносибати чамбастагии байнифаслии омӯзиши касбии фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ пешниҳод шудааст. Дар мақола модели назариявии омӯзиши касбии фанни таълимӣ, фаслҳо, таркибдиханда ва зинаҳои ташаккули салоҳияти химиявӣ дар раванди таълими химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ шарҳ дода шуда, муносибатҳои методологӣ пешниҳод карда шудаанд. Модели пешниҳодшуда ба мақсади ташаккулёбии салоҳиятҳои химиявӣ равона карда шуда, методҳо, воситаҳо, намудҳои ташкили таълими мувофиқи талаботҳои Стандарти давлатии таълими таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба мазмун ва сатҳи тайёр кардани мутахассиси соҳаи фармaceutия дарбар мегирад. Инчунин барои муайян намудани сатҳи сифати ташаккулёбии салоҳиятҳои химиявӣ, таркибдихандаҳои натиҷабахш ва меъёрӣ-баҳодихӣ пешниҳод карда шудаанд.

Вожаҳои асосӣ: омодакунии касбии фармaceut, салоҳияти фаннӣ, салоҳияти касбӣ, химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ, модели назариявии омӯзиши касбӣ.

**ВЗАИМОСВЯЗЬ ТЕМАМИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПРЕДМЕТОВ ОБЩЕЙ И
НЕОРГАНИЧЕСКОЙ ХИМИИ С ЦЕЛЬЮ ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ ФАРМАЦЕВТА И ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ**

БОБИЗОДА Ғ.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических и фармацевтических наук, профессор, президент Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни – 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

РАДЖАБОВ У.Р. – доктор химических наук, профессор, заведующий кафедрой фармацевтической и токсикологической химии Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибн Сино, г. Душанбе, проспект Рудаки, 139, **E-mail:** utarali55@mail.ru, **тел.:** (+992) 907-46-48-29

АЗАМАТОВ А.К. - ассистент кафедры Фармацевтической и токсикологической химии Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибн Сино, г. Душанбе, проспект Рудаки, 139, **E-mail:** azamatovabduholik@gmail.com, **тел.:** (+992) 907-03-58-08

Авторами приведен опыт постепенного усовершенствования обучения дисциплины «Фармацевтической и токсикологической химии» в ГОУ «ТГМУ имени Абуали ибни Сино» и даны теоретические обоснования с применением новых образовательных технологий на фармацевтическом факультете. Также приводится применение взаимосвязанности между главами для обучения дисциплины «Общая и неорганическая химия». В работе описана теоретическая модель обучения «Общая и неорганическая химия» и её компоненты, а также этапы формирования химических компетенций в процессе обучения предмета. Приведены методологические подходы. Предложенная модель нацелена на формирование химических компетенций и включает методы, средства, формы организации обучения в соответствии с требованиями ГОС ВПО Республики Таджикистан по подготовке специалиста фармацевтического профиля. Для определения уровня сформированности химических компетенций предложены результативный и критериально-оценочные компоненты.

Ключевые слова: профессиональная подготовка фармацевта, техническая компетентность, профессиональная компетентность, общая и неорганическая химия, теоретическая модель профессиональной подготовки.

GENERALIZATION OF THEMES IN THE STUDY OF SUBJECTS OF GENERAL AND INORGANIC CHEMISTRY FOR THE FORMATION OF THE SUBJECT COMPETENCE OF THE PHARMACIST AND THE THEORETICAL MODEL OF ITS VOCATIONAL TRAINING

BOBIZODA G.M., – Academician of the Academy of Tajikistan Education, Doctor of biological and pharmaceutical sciences, professor, President of the Academy, of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni Str. 126, **E-mail:** bobievgm@mail.ru, **mob.:** + (992) 88 887 79 17

RAJABOV U.R. - Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Head of the Department of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry, Doctor of Chemical Sciences, Professor Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 139, **E-mail:** umarali55@mail.ru, **mob.:** (+992)907-46-48-29

AZAMATOV A.K. - Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Assistant, Department of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry, Address: 139 Rudaki Avenue, Republic of Tajikistan, Dushanbe, **E-mail:** azamatovabduholik@gmail.com, **mob.:** (+992) 907-03-58-08

The authors present the experience of gradual improvement of discipline teaching of “Pharmaceutical and Toxicological Chemistry” SEI “TSMU named after Abuali, Ibni Sino” and theoretical studies with the use of new educational technologies in the Faculty of Pharmacy. The application of the integrative-modular approach to teaching the discipline of “General and inorganic chemistry” is also given. The article describes the theoretical model of education and its components as well as the stages of the formation of chemical competencies in the process of OHE training. Methodological approaches are presented. The proposed model is aimed at the formation of chemical competencies and includes means, forms of organization of training in accordance with the requirements of SES HPE of the Republic of Tajikistan, methods, compliance with the training of a pharmaceutical specialist. To determine the level of formation of chemical competencies, we propose resultant and criteria-evaluative components.

Key words: pharmacist training, technical competence, professional competence, general and inorganic chemistry, theoretical model of professional training.

Рӯзафзун зиёд шудани талаботи шахрвандон ва ҷомеа ба намудҳои гуногуни доруворӣ, дигаргун шудани талаботи бозори ҷаҳонии меҳнат ва корфармо муассисаҳои олиӣ касбиро вазифадор менамояд, ки ба раванди таълим тағйиротҳои самаранок ворид созанд. Дар асоси «Стандарти давлатии таълимии ихтисос», «Талабот ба натиҷаҳои азхудкунии барномаҳои таълимии таҳсилоти олиӣ касбӣ аз рӯи ихтисоси «Фарматсия», «Стратегияи рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» ва дигар санадҳо,

барномаҳои таълимии МДТ “ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино” барои омодакунии мутахассисони босалоҳият тартиб дода шудаанд [1,2].

Таҳсил дар макотиби олии тиббӣ бояд донишҷӯро ба фаъолияти мустақилонаи фаъол дар шароитҳои муқаррарӣ ва ғайримуқаррарӣ омода намояд. Фарматсевти имрӯза бояд аз таҷрибаи табибону фарматсевтони пешина огоҳ буда, аз дастовардҳои нави соҳаи хеш дар замони муосир бархӯрдор бошад. Дониши худро аз фанҳои гуногун ҳамеша такмил дода аз он самарнок истифода бурда тавонад. Аз сарчашмаҳои муосири иттилоотӣ дуруст истифода карда тавонад, масоили касбии худро аз ҷиҳати назариявӣ муайян карда маҳорат ва малакаҳои пайдокардаашро дар амал татбиқ карда тавонад.

Тадқиқот дар мавзӯи «ҳамбастагии байни фаслҳо дар омӯзиши фанни “Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ” барои ташаккули салоҳияти фаннии фарматсевт ва модели назариявӣ омӯзиши касбии он» ба он асос ёфтааст, ки барои омодакунии фарматсевти босалоҳияти ба талаботи замона ҷавобгӯ салоҳиятҳои умумимаданӣ, умумикасбӣ ва касбиро ташаккул бояд дод. Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ зинаи аввали омӯзиши сикли фанҳои химия дар факултети фарматсевтӣ буда, роҳҳои ташаккулёбӣ ва зинаҳои инкишофи салоҳияти фарматсевт аз ин фанн оғоз меёбад. Бинобар ҳамин тадқиқот доир ба *мавзӯи муҳим аст.*

Технологияи таълим ин раванDEST, ки дар шароити мусоиди омӯзиши азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаи субъекти таълимиро дар якҷоягӣ бо таълимдиханда таъмин мекунад. Дар муносибати босалоҳият маркази фаъоли ин раванд донишҷӯ аст, омӯзгор бошад вазифаи роҳбаладро иҷро мекунад. Мо тарафдори он ақидаем, ки тақсим кардани фанни таълимӣ ба қисмҳои яклухт ва алоҳида, ки фаслҳо ном дошта ба он омӯзиши мавзӯӣ ва санҷиши сатҳи азхудкунии он дохил мешавад, барои ташаккули салоҳияти фаннии донишҷӯи мусоидат мекунад. Сарчашмаи маълумоти ҳар як фасл маҷмуи таълимии методӣ (МТМ) мебошад, ки қори босамари раванди таълимро мувофиқи нақшаи таълим дар ҳама намудҳои машғулият таъмин месозад.

Барои пайдо кардани тасаввуроти умумӣ доир ба раванди омодакунии фарматсевти босалоҳияти маълумоти олии касбии фарматсевтӣ дошта ҳангоми омӯзиши фанни Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ мо модели назариявӣ омӯзиши касбии фарматсевтро мураттаб намудем. Тартиб додани модел яке аз усулҳои натиҷабархши таҳқиқот ба шумор меравад. Доир ба моделикунонии раванди таълим маълумотҳои васеътарро дар қорҳои Литвинова Т.Н., Комарова Ю.А., Ходжаян А.Б., Андриенко А.П. ва дигарон пайдо кардан мумкин аст.

Барои тартиб додани модели назариявӣ мо аз нуқтаи назари муносибати босалоҳият ба таълим ва ҷамбастагии байни фаслҳо дар омӯзиши касбии фанни Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ дар факултети фарматсевтии МДТ “ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино” истифода кардем. Дар тадқиқоти илмии баррасишаванда нақшаи модели назариявӣ омӯзиши касбии Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ, зинаҳои асосӣ ва таркибдихандаҳои он оварда шуда, моҳият ва масъалаҳои марбут ба омодакунии фарматсевти босалоҳият, ки ин модел ҳал карда метавонад пешниҳод карда шудааст.

Мақсад

Таҷрибаи қори таълимии кафедраи химияи фарматсевтӣ ва захриноси «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино»-ро оид ба ташаккули салоҳияти фаннии фарматсевти оянда (дар асоси таълими фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ») пешниҳод намуда, асосҳои назариявӣ ҷамбастагии байнифаслии омӯзиши касбии фанни Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ, модели назариявӣ омӯзиши касбии ин фанро дар факултети фарматсевтии маълумоти оӣ ва натиҷабархшии онро ошкор намоем.

Вазифаҳои тадқиқот

1. Муайян намудани асосҳои назариявӣ ҷамбастагии байнифаслии омӯзиши химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ барои донишҷӯи факултаи фарматсевтӣ.

2. Тартиб додани модели назариявӣ омӯзиши касбии химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ ва мувофиқи натиҷаҳои омӯзиши фанни таълимӣ баҳодихӣ намудани натиҷабархшии модел.

Натиҷаҳо

Ба мақсади таъмини босамари таълим дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захриносӣ» бо роҳбарии мудири кафедра, д.и.х., профессор У. Р. Раҷабов ва мутасаддиҳои фанҳои таълимӣ маҷмуи таълимии методӣ (МТМ) барои ҳар як фанни таълимӣ тартиб дода

шудааст, ки иборат аз барномаи корӣ (Силлабус), маводҳои таълимӣ ва санҷишии фанн вобаста ба фаслҳои мураттаб гардонидани шудаанд. Хусусиятҳои ҳамбастагии байнифаслҳоро мо дар маводи илмӣ баррасишаванда муайян намудаем. Бо мақсади таъмини робитаи байни фаслҳои фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ ва алоқаманд сохтани дониш, маҳорат ва малакаи дар таҳсилоти миёнаи умумӣ пайдокардаи донишҷӯй, фанни таълимӣ ба чор фасл тақсим карда шудааст, ки дар маводи илмӣ пешниҳодшаванда муфассал баён мегардад.

Мавқеи омӯзиши касбии фанн дар ташаккули салоҳиятҳои мутахассис аҳамияти калон дошта барои ташкили дурусти таълими ҳамаи фанҳои мавқеи омӯзиш қарор дошта диққати ҷиддӣ бояд дод. Барои ташкили самарабахши таълими фанн модели назариявии омӯзишро бояд таълимдиханда ба пуррагӣ дарк намояд. Модели назариявии омӯзиши касбии фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ ба тариқи нақша дар маводи [3,4] оварда шуда таҷрибаи пешқадами олимони соҳа истифода бурда шудааст. Модели назариявии омӯзиши касбии химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ раванди мукаммали педагогии таълим ва ташаккулёбии салоҳияти фаннӣ буда таълими ба мақсад мувофиқ ва асоси пешбиниро таъмин мекунад. Дар асоси ин гуна модел ба нақшагирии методии фанни таълимии муосирро мураттаб месозанд. Модел ҳамаи таркибдихандаҳои таълим - мақсад, таркиб, метод, санҷиш ва баҳодиҳиро дарбар мегирад. Модели назариявии омӯзиши касбии фанни таълимӣ зинаҳои омӯзиш – зинаи муайянқунандаи самти таълим, зинаи муайянқунандаи ҳадафи таҳсилот, зинаи методологӣ ва шартҳои он, зинаи ташаккули дониш, маҳорат ва малақаҳои амалӣ ва зинаи ташаккулёбии салоҳияти химиявӣ ҳамчун асоси салоҳиятҳои умумимаданӣ, умумикасбӣ ва касбӣ ва инчунин алоқамандии байни онҳоро инъикос мекунад. Дар асоси муносибатҳои методологӣ зинаи асосии омӯзиши фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ – мазмун ва мундариҷаи фанн, ҷиҳатҳои ташкилӣ ва фаъолияти он ба нақша гирифта шудаанд. Мундариҷаи фанн дар асоси муносибати ҳамбастагии байни фаслҳои тақсим карда шудааст. Ҳар як фасл ягонагии назария ва амалияро таъмин намуда ҳангоми нишонрас ташкил намудани машғулиятҳо ба ташаккулёбии салоҳияти фаннӣ ҳамчун асоси салоҳияти касбӣ оварда мерасонад.

Алоқамандии дохилифаннӣ ва байнифаннӣ ба асос гирифта машғулиятҳоро тарзе бояд ташкил намуд, ки модели назариявӣ на танҳо сифати таҳсилотро оид ба ҳамин фанн баланд кунад, балки заминаи мустақкам барои фанҳои алоқаманд ва фанҳои тахассусӣ пайдо намуда дар умум барои ташаккули ҳар се намуди салоҳият мусоидат намояд. Модели назариявӣ дар ҳама ҳолат самаранок аст, ки агар сохтори мундариҷаи фасл, методҳо, воситаҳои ёрирасони таълим ва намудҳои ташкили раванди таълим дар факултети фарматсевтӣ таъмин ва ҷорӣ гардад. Дигар ҷиҳати муҳими ин модел дар он аст, ки дар машғулиятҳо фаъолияти мутақобилаи омӯзгор ва донишҷӯй дар мадди аввал қарор дорад. Натиҷаи амалигардии моделро ташаккулёбии салоҳияти химиявӣ нишон медиҳад. Барои таҳлил ва баҳодиҳии натиҷаи раванди таълими босалоҳият дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» фонди воситаҳои санҷишӣ тартиб дода шудаанд, ки дар имтиҳонҳои давлатӣ санҷиш, баҳодиҳӣ ва таҳлил карда мешаванд.

Хулоса

Аз натиҷаи таҳлили санҷишҳои фосилавӣ, имтиҳонҳои аз курс ба курс гузаронӣ ва имтиҳонҳои давлатии хатм муайян гардид, ки муносибати ҳамбастагии байнифаслии омӯзиши касбии фанни таълимӣ дар асоси модели назариявии таълими фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ барои ташаккули фарматсевтӣ салоҳиятнок таъсири мусбӣ мерасонад. Дар ҳолати пурзӯр намудани алоқамандии байни фаннӣ натиҷаи омӯзиши ҳамаи фанҳои дар факултет омӯзонидашаванда таъсирбахшии ҳамбастагии байнифаслиро боз ҳам зиёд ва мувофиқ ба мақсад мегардонад. Бо риоя ва иҷро намудани шартҳои таркибдихандаҳои модели назариявии омӯзиш ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Стандарти давлатии таълимии ихтисос, «Талабот ба натиҷаҳои азхудкунии барномаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ аз рӯи ихтисоси «Фарматсия».- Душанбе, 2018 с.
2. Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2020 года.- Душанбе 2012 г.

3. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования /А.В. Хуторской //Народное образование. - 2003. №2.

4. Юдина, Т.Г., Литвиеова Т.Н. Курс аналитической химии как центральное звено формирования химической компетентности будущего провизора / Т.Г. Юдина, Т.Н. Литвинова // Современные проблемы науки и образования, 2016. – № 5. – URL: <http://www.scienceeducation.ru/article/view?id=25438>

ВОСПИТАТЬ ЯРКУЮ ЛИЧНОСТЬ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

КАРИМОВА И.Х. - доктор педагогических наук, профессор, вице президент академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **тел.:** (+992) 907 72 55 94

ПИРОВА С.Н. - кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики, психологии и методики РТСУ, г. Душанбе, ул. М.Турсунзаде, 30. **E-mail:** svetikrtsu@mail.ru.

Авторы статьи отмечают, что государственная политика в области образования должна реализовываться в интересах формирования гармонично развитой, социально активной, творческой личности. С реализацией принципов поликультурного образования связывается также сохранение единого воспитательного пространства. Авторы полагают, что необходимо формировать у подрастающего поколения толерантное поведение, веротерпимость к представителям различных конфессий, уважение к культурам других народов.

Ключевые слова: поликультурная среда, формирование, образование, воспитательное пространство, личность.

ТАРБИЯИ ШАХСИЯТИ КОМИЛ ДАР МУҲИТИ БИСЁРФАРҲАНГӢ

КАРИМОВА И.Х. - узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, ноиби президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **тел.:** (+992) 907 72 55 94

ПИРОВА С.Н. - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогика, психология ва методикаи Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, ш. Душанбе, к.М.Турсунзода, 30, **E-mail:** svetikrtsu@mail.ru.

Муаллифони мақола қайд мекунанд, ки сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф бояд ба манфиати ташиаккули шахсияти ҷамаҷонибаи рушдбанда, иҷтимоӣ, фаъол ва эҷодӣ амалӣ карда шавад. Нигоҳ доштани фазои ягонаи таълимӣ бо татбиқи принципҳои таҳсилоти бисёрфарҳангӣ алоқаманд аст. Муаллифон бар он ақидаанд, ки ташиаккул додани рафтори таҳаммулпазирӣ, таҳаммулпазирии мазҳабӣ ба намояндагони конфессияҳои гуногун ва эҳтиром ба фарҳангҳои халқҳои дигар ба насли ҷавон зарур аст.

Вожаҳои асосӣ: муҳити бисёрфарҳангӣ, ташиаккул, таълим, фазои таълимӣ, шахсият.

RAISE A BRIGHT PERSONALITY IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

KARIMOVA I.H. – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor Pedagogical sciences, professor, Dushanbe, Ayni Str. 126, **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **mod.:** (+992) 907 72 55 94

PIROVA S. N. - candidate of Pedagogy, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Methods of the RTSU, Dushanbe, M. Tursunzade St., 30. **E-mail:** svetikrtsu@mail.ru.

The authors of the article note that the state policy in the field of education should be implemented in the interests of forming a harmoniously developed, socially active, creative personality. The implementation of the principles of multicultural education is also associated with the preservation of a single educational space. The authors believe that it is necessary to form the younger generation of tolerant behavior, religious tolerance to representatives of various faiths, and respect for the cultures of other peoples.

Keywords: *multicultural environment, formation, education, educational space, personality.*

Возможность воспитать яркую личность в поликультурной среде – одна из актуальнейших задач современной педагогики, т.к. она ориентирует на подготовку учащихся к жизни в многонациональном и поликультурном социуме. Семья и школа, на наш взгляд, призваны формировать у детей умения общаться и сотрудничать с людьми разных национальностей, рас, вероисповеданий, а также понимания разнообразия и своеобразия культур других народов и не допускать негативного отношения к ним. Так важно, чтобы современный человек был толерантным, терпимым, с развитым чувством уважения к людям другой культуры, умеющих жить с ними в мире и согласии. И в этом нам помогут произведения таджикско - персидских мыслителей и просветителей, в которых мы находим освещение вопросов морального совершенства человека, связи человека с представителями различных национальностей. Идеал воспитания в трактовке мыслителей включал в себя не только овладение познанием и нравственным совершенством. В их трактовке расширились границы понятия нравственного идеала и нравственности, взаимосвязи физического и эстетического аспектов воспитания, что немаловажно при решении проблемы труда в нравственном совершенствовании индивида. Именно это и явилось новым и прогрессивным элементом в понимании идеала воспитания различных народов.

Изучение трудов таджикских мыслителей позволило выявить не только развитие их идей об отдельных аспектах воспитания, но и те факторы, которые, определяли формирование человека. Не случайно, поэтому большой удельный вес в педагогических разработках таджикских мыслителей приобрело доказательство многообразия способностей человеческого индивида, огромной роли воспитания в социуме на его формирование.

Справедливое и доброе отношение к личности, его свободе, труду и человеческому достоинству составляли методологическую основу гуманистических идей мыслителей-просветителей таджикского народа.

Идея воспитать яркую личность в поликультурной среде всегда были самым тесным образом связаны с решением проблемы формирования человека, создания условий для его гармоничного развития. Видные гуманисты Средневековья эпохи Саманидского государства (Ар Рази, Рудаки, Абуали-Ибн-Сино и др.) в гуманистической направленности обучения и воспитания видели развитие творческих сил человека, его чувств, разума, воли, любви как основного закона жизни (Хайям), доброты как основы человеческого естества (НосириХисрав).

В исследованиях отечественных учёных педагогов наметилась тенденция целее направленного внимания поиску путей востребования научных, культурных и нравственно ценных наследий таджикского народа в деле обучения и воспитания молодёжи. (М. Лутфуллоев, И. Обидов, А. Пахлавонов, Шарифзода Ф, М. Юлдашева).

В последние годы разработаны концепции определения поликультурного характера социальных процессов и организации гуманизации образования, к примеру, в начальных классах (М. Лутфуллоев), создана дидактическая система интегрированного обучения родному языку (Ф. Шарифзода), в которых оптимально учитываются интересы личности ребёнка.

Десятилетие годы в Таджикистане характеризуются небывалыми по своему динамизму темпами развития и изменениями в обществе.

Демократические процессы, происходящие в республике, поставили перед школой задачу воспитания детей и подростков, не только ориентированных на рыночную экономику, деловитость, самостоятельное и творческое участие в жизни общества, умение жить в поликультурной среде, осознавая, что мы разные, но равные, одухотворённых общечеловеческими и нравственными национальными ценностями.

Цели устойчивого развития до 2030 года нацеливают систему образования на решение новых задач, нацеленных на подготовку молодых людей к жизни в условиях поликультурной среды.

Одним из важнейших направлений реформирования сегодняшнего общества мы видим совершенствование образовательных систем. Следует констатировать тот факт, что имеют место межэтнические конфликты. Поэтому первостепенная задача воспитания толерантной личности ложится на семью и средние общеобразовательные учреждения. Анализ программных документов, законодательных актов, концепций, теоретических разработок, опыта совместной инновационной работы педагогов - теоретиков и практиков выявил, что в них подчёркивается настоятельная необходимость гуманизации общественных отношений и образовательной системы в целом, усиление воспитательной работы. Считаю, что это одно из самых приоритетных направлений реформирования образовательной системы. В настоящее время идея гуманизма, толерантного отношения друг к другу пронизывает учебные планы средних образовательных учреждений Республики Таджикистан, являясь составной частью учебных дисциплин.

Известно, что Республика Таджикистан входит в число государств, подписавших Конвенцию о правах ребёнка, и тем самым берёт на себя обязательство обеспечить соблюдение прав, содержащихся в Конвенции, как взрослыми, так и детьми.

Конвенцией определено право ребёнка на образование, что приобщит его к культуре, языку и духовным ценностям своего и других народов. Статья 2 указывает на то, что каждый ребенок не зависимо от расы, цвета кожи, пола, религии и социального происхождения обладает правами, предусмотренными данной Конвенцией. Результаты многолетней научно-исследовательской деятельности по разработке проблемы гуманизации поликультурного образования, свидетельствуют о том, что данный вопрос, несмотря на всю его важность и значимость, рассмотрен и проанализирован недостаточно.

Анализ имеющихся наработок убеждает нас в том, что пока нет целостного видения этой проблемы. При рассмотрении вопросов, связанных с глобализацией, поликультурным характером социальных процессом образования недостаточно адекватно оценивается их роль и степень значимости в современных событиях, происходящих в обществе и образовательной системе, их значение в решении проблем, стоящих перед страной. В этой связи необходимо отметить:

- во-первых, нет ясного представления о направлениях поликультурного образования;
- во-вторых, понятия гуманизм, толерантность, поликультурное воспитание ограничены рамками отношений между людьми и не может отвечать требованиям и потребностям гражданского общества, заинтересованного в правильной оценке гуманистической сути и роли совместного созидательного труда, моральных начал их отношений.

Эти новые пласты, указанные нами понятий, на наш взгляд, не в полной мере реализовываются в практике образовательных учреждений Республики Таджикистан, и хотя имеют достаточное основание быть исследованными с новых позиций, заложенных в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года, Национальной Концепции школы Республики Таджикистан, Национальной стратегии развития образования до 2030 года и др.

Считаем, что целесообразно идеями гуманизма, толерантности, поликультурного образования наполнить не только содержание гуманитарных дисциплин, но и всё школьное образование, весь организационный процесс обучения, систему взаимоотношений педагогов - учащихся, школы - родителей - общественности, востребовав в содержании их деятельности, все грани гуманного отношения к людям, их труду, к природе, воспетых в произведениях великих мыслителей таджикского народа, а также исходящих из культурно-нравственных источников мировой цивилизации. Такой подход позволит наиболее эффективно формировать в школьниках оптимальные пласты личностных качеств гуманности, таких как сострадание, терпимость, умение уважать культуру другого народа, знать традиции народов, с которыми вместе обучаются в школе, общаются в социальной среде, которые так необходимы демократическому государству.

В условиях Независимости нашего государства, 30-летие которого мы будем отмечать в 2021 году, образовательная система Таджикистана вправе востребовать нравственные ценности своей многообразной и богатой истории и современности,

гуманистические воззрения и принципиальные позиции народа и великих учёных-мыслителей прошлого. Ведь достаточно вспомнить историю, которая говорит о том, что человеколюбие, т.е. гуманизм, толерантность в научном истолковании, берёт начало в странах Древнего Востока от «АВЕСТО» и научных трудов египтян. В научных трудах и произведениях мыслителей и учёных таджикского народа, человеколюбие не ограничивается только понятием о доброте и защите прав человека, а представляется шире, включая в себя созидательный и творческий труд, от которого исходят все материальные и культурные ценности: забота о ближних, соотечественниках, людях прошлого и будущего поколения, счастье и любви, облагораживающих Человека.

Данные идеи должны пронизывать организацию системы образования, содержание школьного образования, руководство и управление образовательными учреждениями, педагогическое взаимодействие педагогов и учащихся, школы, семьи и гражданское общество, ученические общественные объединения. В стратегическом аспекте идея гуманизации должна охватывать составную часть принципов жизнеустройства общества: общественно-политическую, общественно-правовую, общественно-социальную сферы государства Таджикистан - субъекта мирового сообщества - и стать национальной потребностью таджикского общества, ибо гуманизм является основой национального менталитета таджикского народа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования. Дис. Каримовой И.Х., Д., 2000 г.
2. Белогуров А.Ю., Супрунова Л.Л. Поликультурный аспект национально-регионального компонента содержания общего образования // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. – Пятигорск: ПГЛУ, 2000.- № 3.
3. Дмитриев, Г.Д.. Многокультурное образование - М., 1999.
4. Палаткина, Г.В. Проблемы мультикультурного образовательного пространства. - Волгоград, 2015.

ПРИМЕНЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ РЕШЕНИЯ ХИМИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В 9 КЛАССЕ

БАНДАЕВ С.Г. – доктор химических наук, профессор кафедры органической и биологической химии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, г. Душанбе, проспект Рудаки, 121. **E-mail:** s.bandaev@mail.ru. **тел.:** +(992)907-74-74-09

В статье обоснованы методологические подходы использования уравнений и неравенств при реализации межпредметных связей математики и химии в процессе обучения химии в 9 классе как основы реализации межпредметных связей математики и химии в средних общеобразовательных учреждениях. Показаны эффективность разработанной нами методики использования уравнений и неравенств в процессе обучения химии, способствующей более высокому уровню усвоения химических понятий и умению решения химических задач в целом.

Ключевые слова: межпредметная связь, уравнения, неравенства, эффективность, математик, химия, обучение.

ИСТИФОДАИ УСУЛҲОИ МАТЕМАТИКИИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ ХИМИЯВӢ ДАР СИҶИ 9

БАНДАЕВ С. Г. – доктори имҳои химия, профессори кафедраи химияи органикӣ ва биологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ - 121. **E-mail:** s.bandaev@mail.ru. **тел.:** + (992) 907-74-74-09

Дар мақола истифодаи муодила ва нобаробариҳо барои амалӣ сохтани алоқаи байни фаннии химия ва математика, ҳангоми омӯзиши химия дар синфи 9 ҳамчун асоси истифодаи алоқаи байни фаннии химия ва математика аз ҷиҳати методологӣ асоснок карда шудааст. Самаранокии истифодаи муодила ва нобаробариҳо дар омӯзиши химия нишон дода шудааст, ки барои азхудкунӣ ва ҳалли масъалаҳои химиявӣ мусоидат менамояд.

Вожаҳои асосӣ: коммуникатсияи байниминтақавӣ, муодилаҳо, нобаробарӣ, самараноки, математик, химия, омӯхтан.

APPLICATION OF MATHEMATICAL METHODS OF DECISION OF CHEMICAL TASKS IN A 9 CLASS

BANDAEV S.G. – Doctor of Chemistry, Professor of the Department of Organic and Biological Chemistry Tagik State Pedagogical University named after Sadriiddin Ayni. Dushanbe, 121, Rudaki Ave. **E-mail:** s.bandaev@mail.ru. **mob.:** + (992) 907-74-74-09

The article substantiates methodological approaches to the use of equations and inequalities in the implementation of intersubject connections of mathematics and chemistry in the process of teaching chemistry in the 9 th grade as the basis for the implementation of intersubject connections of mathematics and chemistry in secondary educational institutions.

Shown efficiency the methodology of the use of equations and inequalities worked out by us in the process of educating of chemistry, assisting the higher level of mastering of chemical concepts and ability of decision of chemical tasks on the whole.

Keywords: intersubject connection, equations, inequalities, efficiency, mathematician.

Одной из приоритетных задач, провозглашенных Национальной доктриной образования Республики Таджикистан, является обеспечение целостного развития личности обучающихся и их подготовка к новым условиям жизни. Это положение актуализирует переход системы образования с информационно-репродуктивной парадигмы на развивающую, которая гарантирует не только овладение прочными знаниями, но и прежде всего формирование учащихся как субъектов учебно-познавательной деятельности. Важность подготовки выпускника школы к самостоятельной учебно-познавательной деятельности обусловлена не только требованиями современного этапа развития страны, но и существенными возможностями человека.

Учащиеся приступают к изучению химии, имея определенный запас знаний по математике и физике. У них выработаны определенные умения и навыки, которые учитель химии должен умело включать в процесс обучения решению задач. В процессе обучения решению задач необходимо научить учащихся правильно применять общепринятые буквенные обозначения физических величин и их единиц (единицы СИ).

Большое значение в решении химических задач имеет правильное использование таких понятий, как «количество вещества», «моль», «молярная масса», «молярный объем». Эту взаимосвязь физических величин можно проиллюстрировать при изучении следующей темы:

Тема: «Сплавы и их виды. Математические методы решения химических задач» (9 класс)

Цели и задачи урока: *Образовательные:* - обобщить знания о «Сплавах и их видах» и использование квадратных уравнений в решении химических задач, которые относятся к сплавам и их видам. *Развивающие:* – продолжить формирование навыков о «Сплавах и их видах» и методы решения задач с химическим содержанием», а также умение решать текстовые задачи с помощью составления математических уравнений; *Воспитательные:* – способствовать развитию химических знаний, умений и навыков, укрепление математических знаний учащихся среднего образования, воспитание этических норм, активной жизненной позиции, а также гуманизма. *Применяемые формы обучения:*

индивидуальная, фронтальная, групповая. *Методы обучения:* частично-поисковый, репродуктивный, самопроверка.

Ход урока

I. Организационный момент.

Мотивация учебной деятельности. На прошлом занятии мы говорили о математических методах, которые использовались в решении химических задач. Сегодня поговорим о сплавах и их видах и решаем задачи методом математических уравнений. Давайте повторим и вспомним все, что вы знаете об одном из видов математических уравнений - квадратных уравнений.

II. Актуализация: необходимые знания, умения и навыки по химии и математике учащихся.

Фронтальный опрос:

- Что такое сплавы?
- Какие виды сплавов вы знаете?
- Чем отличаются сплавы от других сложных веществ?
- В составе сплав содержатся неметаллы?
- Какое уравнение называется квадратным?

На прошлом уроке мы говорили об одном из первых описавших решение линейных уравнений Мухаммад аль-Хоразми. А что касается способов решения квадратных уравнений, то они содержатся в трудах Вавилонян, Евклида и Диофанта.

III. Формирование умений и навыков.

Решение химических задач с помощью квадратных уравнений из сборника. Уравнения с неверными ответами разбираются у доски с более подробным объяснением.

IV. Математические методы решения химических задач.

Методика решения химических задач с математическим содержанием с помощью квадратных систем уравнений.

Задача №1. (Химия 9-класса). При взаимодействии 9,5 г смеси алюминия и цинка с избытком серной кислоты образовалось 35,1 г сульфатов. Определить состав смеси в массовых долях.

Дано:

$$m_{\text{смеси}} = 9,5 \text{ г}$$

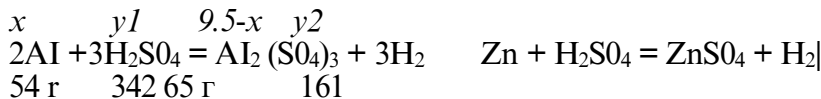
$$m_{\text{сульфат}} = 35,1 \text{ г}$$

$$m_{\text{Al}} \text{ и } m_{\text{Zn}} - ?$$

В условии задачи говорится о двух реакциях, которые идут параллельно: взаимодействие железа и цинка с кислотой.

Составим два уравнения с двумя неизвестными.

Предполагают, что в смеси $x = m(\text{Al})$; $y = m(\text{Zn})$. Записывают уравнения реакции взаимодействия железа и цинка с кислотой, на основе которых вычисляют сульфаты каждого металла: x

$$1. \frac{x}{54} = \frac{y1}{342} \quad y1 = \frac{342x}{54} \quad 2. \frac{9,5-x}{65} = \frac{y2}{161} \quad y2 = \frac{161(9,5-x)}{65} = 2,48 - (9,5 - x)$$

Очевидно, что $y1 + y2 = 35,1$. (2)

Составляя систему уравнений и решаем её:

$$3. 6,33x - 2,48(9,5-x) = 35,1 \quad 6,33x + 23,56 - 2,5x = 35,1$$

$$6,33x - 2,48x = 35,1 - 23,56 \quad 3,85x = 11,54 \quad 54x = 2,997$$

$$4. 9,5 \text{ г} \text{-----} 100\% \quad 5. 9,5-x = 9,5-3 = 6,5$$

$$3 \text{ г} \text{-----} x \quad 9,5 \text{ г} \text{-----} 100\%$$

$$95 \cdot x = 3 \cdot 100 \quad 6,5 \text{ г} \text{-----} x$$

$$x = 31,58\% \text{ Al} \quad 9,5 \cdot x = 6,5 \cdot 100$$

$$x = 68,42\% \text{ Zn}$$

Ответ: 31,58% Al и 68,42% Zn

Вывод: при решении задач использовались два уравнения с двумя неизвестными (система уравнений).

Задача №2. (Химия 9-класс). При растворении в соляной кислоте HCl 1,95 г сплавы алюминия и магния, было получено 2,24л водорода. Определите массовую долю магния в смеси.

Дано:

$$m_{\text{сплава}} = 1,95 \text{ г}$$

$$V_{\text{H}_2} = 2,24 \text{ л}$$

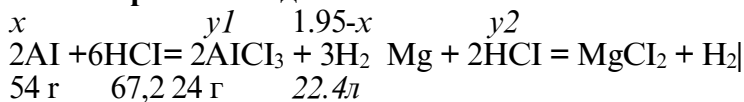
$$m_{\text{Al}} \text{ и } m_{\text{Zn}} \text{ - ?}$$

В условии задачи говорится о двух реакциях, которые идут параллельно: взаимодействие железа и цинка с кислотой.

Составление двух уравнений с двумя неизвестными.

Предполагают, что в смеси $x = m(\text{Al})$; $y = m(\text{Zn})$. Записывают уравнения реакции взаимодействия алюминия и магния с кислотой, на основе которых вычисляют массовую долю магния в сплавах.

1-способ решения задачи.

$$1. \frac{x}{54} = \frac{y_1}{67,2}; y_1 = \frac{67,2x}{54} = 1,244x \quad 2. \frac{1,95-x}{24} = \frac{y_2}{22,4}; y_2 = \frac{22,4(1,95-x)}{24} = 0,933 \cdot (1,95 - x)$$

Очевидно, что $y_1 + y_2 = 2,24$. (1)

Поставим найденное значение в уравнение 1:

$$3. 1,244x + 0,933 \cdot (1,95 - x) = 2,24. \quad 1,95 - 1,35 = 0,60 \text{ Zn}$$

$$1,244x + 1,81935 - 0,933x = 2,24. \quad 1,95 \text{-----} 100\%$$

$$1,244x - 0,933x = 2,24 - 1,81935. \quad 1,35 \text{-----} x$$

$$0,311x = 0,42065. \quad 1,95 \cdot x = 1,35 \cdot 100\%$$

$$x = 1,35 \text{ Al} \quad x = 69,23\% \text{ Al}$$

$$6. 1,95 \text{-----} 100\%$$

$$0,60 \text{-----} x$$

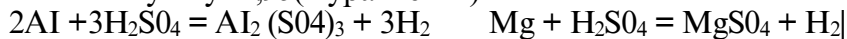
$$1,95x = 100 \cdot 0,60$$

$$x = 30,77\% \text{ Zn}$$

Ответ: 30,77% Al и 69,23% Zn

2-способ решения задачи.

$$\text{Al} = x \quad \text{Zn} = y \quad x + y = 1,95 \text{ (уравнения)}$$

$$54 \text{ г} \quad 342 \text{ г} \quad 67,2 \text{ г} \quad 24 \text{ г} \quad 120 \text{ г} \quad 22,4 \text{ л}$$

$$\frac{67,2x}{54} = 1,244x \quad \frac{22,4y}{24} = 0,933y$$

Величину X и Y поставим на 1-уравнение и получим два уравнения

$$\begin{cases} 1,244x + 0,933y = 2,24 \text{ (1 - уравнение)} \\ x + y = 1,95 \text{ (2 - уравнения)} \end{cases}$$

из второго уравнения выражаем X через Y

$$\begin{cases} 1,244x + 0,933y = 2,24 \text{ (1 - уравнение)} \\ y = 1,95 - x \text{ (-уравнения)} \end{cases}$$

На первое уравнение поставим величину Y и решаем его.

$$1,244x + 0,933(1,95 - x) = 2,24$$

$$1,244x + 1,81935 - 0,933x = 2,24$$

$$1,244x - 0,933x = 2,24 - 1,81935$$

$$0,311x = 0,42065$$

$$X = 1,35 \text{ г Al}$$

$$x + y = 1,95$$

$$1,35 + y = 1,95$$

$$y = 1,95 - 1,35 = 0,60$$

$$2. 1,95 \text{-----} 100\% \quad 3. 1,95 \text{-----} 100\%$$

$$1,35 \text{-----} x\% \quad 0,60 \text{-----} x\%$$

$$1,95 \cdot x = 1,35 \cdot 100 \quad 1,95 \cdot x = 0,60 \cdot 100$$

$$x\% = 69,23\% \quad x = 31,58\%$$

Ответ: 31,58% Al и 68,42% Zn

Вывод: При решении задач использовались два уравнения с двумя неизвестными. (система уравнений).

V. Эксперимент. Экспериментальные задачи

Задача №1. К сплаву меди и цинка, содержащему 10 кг цинка, добавили 20 кг меди. При этом содержание меди в сплаве уменьшилось на 25%. Найти первоначальную массу сплава?

Дано:

$$m_1 \text{Zn} = 10 \text{ кг}$$

$$m_2 \text{Zn} = 20 \text{ кг}$$

$$w\% = 25\%$$

$M_{\text{сплава}}$ первоначально?

Решение:

Если первоначальная масса сплава равна x кг. А масса меди в нем составила $(x - 10)$ кг, которая и содержит 100% от массы сплава. Масса нового сплава, полученного после добавления 20 кг цинка, оказалась равной $(x + 20)$ кг, а медь в нем составила $\cdot 100\%$.

Составим уравнение и решим:

$$\frac{1000}{x} - \frac{1000}{x+20} = 25$$

$$\frac{x}{1000(x+20)} - \frac{x+20}{1000x} = 25$$

$$\frac{(x+20) \cdot x}{1000x \cdot 20000} - \frac{x \cdot (x+20)}{1000x} = 25$$

$$\frac{(x+20) \cdot x}{20000} = 25$$

$$\frac{(x+20) \cdot x}{800} = 1$$

$$(x+20) \cdot x = 800$$

$$(x+20) \cdot x = 800$$

$$x^2 + 20x - 800 = 0$$

$$x = 400 + 3200 = 3600$$

$$x_{1,2} = \frac{-20 \pm \sqrt{3600}}{2} = \frac{-20 \pm 60}{2}$$

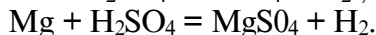
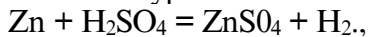
$$x_1 = \frac{-20 + 60}{2} = 40 \text{ кг} \quad x_2 = \frac{-20 - 60}{2} = -40 \text{ кг}$$

Ответ: 20 кг и 40 кг.

Задача 2. При взаимодействии 20 г сплава цинка и магния с избытком серной кислоты образовалось 69 г сульфатов. Определить состав сплава в массовых долях.

Решение.

Напишем уравнение

$$20w(\text{Zn}) = m(\text{ZnSO}_4) \square$$

$$20 - 20w(\text{Zn}) = (69 - m(\text{ZnSO}_4)) \square$$

После подстановки числовых значений получим:

$$20w(\text{Zn}) = m(\text{ZnSO}_4) \square$$

$$20 - 20w(\text{Zn}) = (69 - m(\text{ZnSO}_4)) \square$$

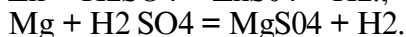
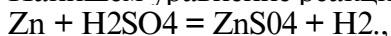
Из первого уравнения $m(\text{ZnSO}_4) = 50w(\text{Zn})$. Подставив найденное значение $m(\text{ZnSO}_4)$ во второе уравнение, после преобразований найдем:

$$w(\text{Zn}) = 0,62; m(\text{Mg}) = 1 - w(\text{Zn}) = 1 - 0,62 = 0,38.$$

Ответ. Сплав содержит 0,62, или 62% цинка и 0,38 или 38% магния по массе.

Решение 2.

Напишем уравнение реакции:

Если массу Zn обозначим через x , а массу $ZnSO_4$ через y_1 , а массу Mg обозначаем через $20-x$ и $MgSO_4$ через y_2 . Тогда отсюда получаем уравнение вида $y_1+y_2=69$ (1). Используя данные первой реакции получим уравнение, если

1.65г Zn -----161 ZnSO₄

x ----- y_1

$$y_1 = \frac{161x}{65} = 2,5x$$

2. 24 Mg -----120 MgSO₄

$(20-x)$ ----- y_2

$$y_2 = \frac{(20-x)120}{24} = 100 - 5x$$

Подставим найденное значение в первое уравнение,

3. $y_1+y_2=69$ 4. $20-12,4=7,6$ гMg

$2,5x+100-5x=69$ 5. 20 -----100%

$5x-2,5x=100-69$ 6. $20x=12,4 \cdot 100$

$2,5x=31$ 7. $12,4$ ----- $x\%$

$x=12,4$ гZn 8. $20x\% = 1240$ $x=62\%$ Zn

7. 20 -----100%

8. $20x=7,6 \cdot 100$

$7,6$ ----- $x\%$

$20x\% = 760$

$x=38\%$ или 9. $100\%-62\%=38\%$

Ответ. Сплав содержит 0,62 (62%) цинка и 0,38 (38%) магния по массе.

Работа в группах.

Две группы решают по две химические задач.

Для первой группы:

Задача №1. Сплав меди и серебра содержал 40 г меди. После того как к нему добавили 50 г меди, получили новый сплав, в котором содержание меди возросло на 20%,

Задача №2. Сплав золота и серебра содержат 40 г золота. При добавлении к нему 50 г золота, получен новый сплав, где содержание золота возросло на 20%.

Для второй группы:

Задача 1. Масса двух сплавов меди и олова составляет 60 кг. Первый сплав содержит 6 кг меди, а второй – 3,6 кг меди. Найти массу каждого сплава, если известно, что содержание меди в первом сплаве на 15% больше, чем во втором.

Задача 2. Сплав меди с цинком, содержащий 6 кг цинка, сплавил с 13 кг цинка. При этом содержание меди в сплаве снизилось на 26%. Найти первоначальную массу сплава.

Взаимопроверка.

VI. Подведение итогов.

Сегодня на занятии мы обобщили знания о рациональных, квадратных уравнениях и их системах. Рассмотрели случаи использования квадратных уравнений и системы уравнений в химии в случае решении задач. Заметный вклад в развитие уравнений был внесён со стороны Евклида, Диофанта, аль-Хорезми, а также и О. Хайяма, Виеты и других ученых. Круг их знаний не был ограничен лишь математикой, их поправу можно назвать энциклопедистами.

Домашнее задание

Повторить материал касательно решения линейных, квадратных и рациональных уравнений. Решать несколько химических задач с математическим содержанием.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аликберова, Л.Ю. Занимательная химия. – Москва: “АСТ-ПРЕСС”., 1999.
 2. Габриэлян, О.С. «Химия, 9 класс», - М.: Дрофа, 2009 г.
 3. Н.Прокопенко Библиотечка «Первого сентября», серия «Математика»
 4. Мордкович, А. Г., Корешкова, Т.А. «Алгебра 7-11 класс».- Москва: Мнемозина
 5. Прокопенко, Н.И. Задачи на смеси и сплавы.- М. :Чистые пруды, 2010
- (Библиотечка «Первого сентября». Выпуск 31).

6. Кузьменко, Н.Е., Еремин, В.В., Попков, В.А. Начала химии. Современный курс для поступающих в вузы. – М.: Экзамен, 2004. – С. 383–438.
7. Еремина, Е.А. и др. Словарь школьника по химии: 8–11 кл., - М.: Дрофа, 1997.–208 с.
8. Шукайло, А.Д. Тематические игры по химии - М.: ТЦ Сфера, 2004. – 96 с.

НИШОНАҲОИ МУҲИМТАРИНИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ

ГАДОЕВ Б. – муаллими калони кафедраи забони англисии умумидонишигоҳи ДМТ, ш. Душанбе, хiebони Рӯдакӣ- 17, тел: + (992) 919 56 74 46

Дар мақола сухан доир ба воҳидҳои фразеологӣ ва таснифоти семантикии онҳо рафта, яке аз гурӯҳҳои асосии ВФ - идиомаҳо ва нишонаҳои асосии онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Доир ба нишонаҳои гуногуни асосӣ ва иловагии идиомаҳо фикру андешаҳои гуногуни муҳаққиқон таҳлил карда шудааст. Нишонаҳои асосии идиомаҳо яклухтмаъноӣ, устувории таркибӣ, образнокӣ ва айнан тарҷуманашавандагӣ ба забонҳои дигар бозқушоӣ карда шудааст. Муаллиф зарур мешуморад, ки хангоми тарҷумани идиомаҳо ба забони англисӣ муродифи онҳоро ёфтан зарур аст, то ин ки хосиятҳои асосии худро гум накунад.

Вожаҳои асосӣ: воҳидҳои фразеологӣ, идиомаҳо, нишонаҳои асосӣ ва иловагӣ, маҷоз, обурани хоси миллий, таснифоти маъноӣ, тарҷуманашавандагӣ, хусусиятҳо, унсурҳои дохилии воҳидҳои фразеологӣ.

ВАЖНЕЙШИЕ ПРИЗНАКИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

ГАДОЕВ Б. – старший преподаватель общеуниверситетской кафедры английского языка Таджикского национального университета, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17, тел: + (992) 919 56 74 46

В данной статье рассматривается проблема фразеологических единиц и их семантическая классификация в таджикском и английском языках, а также она включает в себе проблемы идиомы и её основные дифференциальные и дополнительные признаки в двух языках. Среди исследователей существуют разные взгляды и подходы об основных и дополнительных признаках идиомов. К основными дифференциальным признакам исследователи относят целостность значения, устойчивость структуры к дополнительным признакам: метафоричность, образность, эмоциональность и непереводаемость в других языках. При переводе идиомов с таджикского на английский язык необходимо найти их эквиваленты, чтобы они не утратили свои идиоматические свойства.

Ключевые слова: фразеологические единицы, идиомы, внутренние элементы фразеологических единиц, основные и дополнительные признаки идиомы, метафора, образность, семантическая классификация, непереводаемость, свойство.

THE MAJOR SIGNS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN TAJIK AND ENGLISH LANGUAGES

GADOEV B. - senior lecturer at the University-wide English Department of the Tajik national University, 17 Rudaki Avenue, Dushanbe. **mob.:** + (992) 919 56 74 46

The article deals with the issues of semantic classification of the phraseological units, as well as one of the main groups of phraseological units – idioms and its main differential and additional signs in Tajik and English languages. Different ideas and point of views can be observed about the main differential and additional signs among the researchers. The main signs of idioms are wholeness of meaning, stability of structure, untranslatability to other languages and the additional

signs of idioms include picturesque, motion and metaphorical characteristics. It is necessary to find their analogy during the translation of idioms into English in order to reserve their peculiarities.

Keywords: *phraseological units, idioms, internal elements of phraseological units, major and additional signs of idioms, metaphor, imagery, untranslatability, semantic classification, property.*

Мавзӯи воҳидҳои фразеологӣ ва тақсимои маъноии онҳо ва муқаррар намудани мавқеи идиомаҳо дар байни ин гурӯҳҳои маъноӣ яке аз масъалаҳои асосии ВФ ба шумор меравад. То айни замон муҳаққиқони зиёде кӯшиш ба харҷ доданд, ки воҳидҳои фразеологиро (ВФ) аз ҷиҳати гуногун - аз рӯи семантика, ифодаи ҷузъҳо, сохтор ва монанди инҳо тасниф кунанд. Дар илми фразеологияи муосир яке аз таснифоти муҳимтарин таснифоти семантикии воҳидҳои он ба шумор меравад.

Дар забоншиносии тоҷик низ оид ба тақсимбандии ВФ ақидаҳои зиёди гуногун вучуд доранд, ки он ҳама баъд аз нашри асарҳои машҳури академик В. В. Виноградов дар солҳои 40-уми асри гузашта ба вучуд омаданд. Академик В. В. Виноградов дар асарҳои аввалин бор ВФ забони русиро гурӯҳбандӣ мекунад. Ӯ ВФ забони русиро ба се гурӯҳ тақсимбандӣ кардааст:

1. Ифодаҳои фразеологӣ рехта (Фразеологические сращения);
2. Ягонаҳои фразеологӣ (Фразеологические единства);
3. Таркибҳои фразеологӣ (Фразеологические сочетания). [3]

Муҳаққиқ ба гурӯҳи аввал чунин воҳидҳои фразеологиро дохил мекунад, ки маъноии умумии онҳо ба маъноии ҷузъҳои дохилиашон вобаста нестанд, онҳо ба ҷузъҳои мустакил ҷудо намешаванд, дар сурати тағйир додани сохтору маъно онҳо ҳамчун воҳидҳои яклухт барҳам меҳӯранд. Ақидаҳои академик В.В. Виноградовро баъдан шогирдонаш дастгирӣ карда, онро тақсим доданд. Масалан, яке аз онҳо Н.М. Шанский ба таснифоти академик В.В. Виноградов гуруҳи чорумро илова намуда, ба он *ифодаҳои фразеологӣ* (фразеологическое выражение) ном мегузорад. Хусусияти барҷастаи ин гурӯҳ дар ҳамаи зоҳир мегардад, ки онҳо аз образнокӣ ва муассирӣ маҳрум буда, танҳо аз бобати сохтор рехта мебошанд. [11,79-85] Баъд аз чанде дар забоншиносии рус таснифоти маъноии Н.Н. Амосова ба вучуд меояд, ки он дар асоси маводи забони англисӣ амалӣ карда шудааст. Муҳаққиқ ВФ забони англисиро мавриди омӯзиш қарор дода, онҳоро ба ду гурӯҳ *идиомаҳо* ва *фраземаҳо* ҷудо мекунад. Зарбулмасал ва мақолҳо, ки хусусияти предикативӣ доранд аз доираи воҳидҳои фразеологӣ берун намондааст. Дар таснифоти маъноии олими мазкур воҳидҳои ғайриидиоматикӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. [1,162]

Муҳаққиқи дигари рус профессор А.В. Кунин низ дар тадқиқотҳои худ оид ба семантикаи воҳидҳои фразеологӣ диққат дода, баръакси назарияи (ҳаммаъноии) ВФ ба воҳидҳои дигари забон онҳоро дар асоси назарияи нави сохториву маъноӣ ба чор гурӯҳ ҷудо намудааст. Ҳамаи ин тадқиқотҳои илмие, ки аз ҷониби муҳаққиқони рус анҷом дода шуданд, бисёр паҳлӯҳои гуногуни ВФ-ро равшан сохтаанд. Ин ҷустуҷӯҳои илмӣ барои тадқиқотҳои ояндаи фразеологӣ заминаи хубе ба вучуд оварданд. Онҳо дар инкишоф ва тақмили илми фразеологияи тоҷик низ таъсири худро гузоштаанд. Доир ба масъалаҳои гурӯҳҳои маъноии ВФ дар забоншиносии тоҷикӣ низ ақидаҳои гуногун дида мешаванд. Аввалин қайдҳо оид ба паҳлӯи маъноии ВФ ба қалами академик А. Мирзоев тааллуқ дорад. Таснифоти дигари маъноии ВФ забони тоҷикӣ ба қалами Н. Маъсумӣ, Р. Ғаффаров, М. Муҳаммадиев, И. Ҳасанов, Ҳ. Чалилов тааллуқ доранд. Роҷеъ ба ин мушкилоти ВФ таснифоти нисбатан сахтареро дар асарҳои профессор Ҳ. Мачидов «Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик» [7] ва боз ҳам шакли тақмилифтаву пурратари онро дар «Системаи фразеологияи забони адабии муосири тоҷик» [8] мушоҳида кардан мумкин аст. Муаллиф ВФ-ро аз ҷиҳати тарзи ташкили маъноӣ яклухти онҳо ба; а) идиомаҳо (ифодаҳои пурраи рехтаи забон, идиоматика); б) фраземаҳо (ифодаҳои қисман маҷозӣ); в) фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ (ифодаҳои яклухтмаъноӣ тахтуллафзӣ) ҷудо кардааст. Аз ин гурӯҳҳо хосатан, идиомаҳо аз рӯи нишонаҳо, хосиятҳо ва категорияҳои фразеологизмашон хеле батафсил аз назар гузаронида шудаанд [7,29], зеро ки идиомаҳо воҳидҳои рехтаву мӯъҷазӣ ҳар як забони ҷудогонаро ташкил карда, бо образнокӣ ва рангорангии худ дар радифи гурӯҳҳои дигари маъноӣ ба тариқи равшан ҷудо мешаванд. Воҳидҳои идиоматикӣ дар баробари устувории сохту таркиб, ҷудонопазирӣ, ба таркиби муайяни лексикӣ соҳиб будан, набудани муносибати синтаксисӣ дар байни ҷузъҳоиашон,

айнан тарҷума нашудан ба дигар забонҳо, боз дорои хусусиятҳои нодири идиоматикии зиёде мебошанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳимтарини идиомаҳо ин **ифодаи тавъами нишонаҳои асосӣ ва иловагӣ** мебошад. Идиомаҳо дар таsnифоти семантикии ВФ гурӯҳи аввалии онро ташкил медиҳанд. Онҳо чунин ВФ рехтаву устуворе мебошанд, ки маънои ифодакардашон бо семантикаи калимаҳои таркибиашон вобаста намебошад ва он саршор аз рангубори мухталифи эҳсосотӣ буда, дорои хусусиятҳои зиёди дигар мебошанд. Ин ҷиҳати воҳидҳои идиоматикиро забоншинос И.И.Чернышева низ таъкид кардааст: «Воҳидҳои идиоматикӣ воҳидҳои таркибан устувору чудонашаванда буда, маънои ифодакардаи онҳо аз ҷузъҳои таркибиашон бар намеоянд» [10,71]. Калимаи идиома аз луғати юнонии «Idioma» бо маънои «ифодаи махсус» гирифта шуда [7,29], бо он ифодаҳои рехтаи ҳар як забонро ном мебаранд, ки онҳо бо хусусиятҳои хоси худ аз дигар воҳидҳои забон фарқ карда меистанд. Оид ба моҳияти лингвистии воҳидҳои фразеологӣ идиоматикӣ профессор Х. Мачидов чунин овардааст: «... ифодаҳои идиоматикӣ чунин воҳидҳои фразеологӣ махсуси забонамонро ташкил медиҳанд, ки бо мазмуни яклухту пуробуранг ва соҳти ба қисмҳои чудонашавандаи худ ба калимаҳо наздикӣ доранд» [7, 29]. Масалан, далели ин гуфтаҳои воҳидҳои рехтаи **алифро аз калтак фарқ накардан** ба маънои «бесаводи гузаро будан», **дили касе бад бурд** «боварӣ надоштан ба касе», **ҷӯб ба сари касе шикастан** «ба гуноҳи касе ба ҷавобгарӣ кашида шудан», **ду даст дар бинӣ баргаштан** «киноя аз бечиз мондан» ва бисёр дигарҳо буда метавонанд, ки ба гурӯҳи воҳидҳои фразеологӣ идиоматикӣ дохил мешаванд.

Доир ба нишонаҳои гуногуни ВФ муҳаққикон ақидаҳои гуногун доранд. Ф. де Соссюр ВФ-ро ба системаи забонӣ дохил карда, онҳоро ҳамчун масолеҳи тамоман тайёр ва устувори забон мешуморад. Яке аз пайравони асосии ӯ Шарл Балли чунин мешуморад, ки ВФ дорои хусусиятҳои берунӣ ва дохилӣ мебошанд. [2, 98-100]. Нишонаҳои асосии фарқкунандаи ВФ моҳияти ҳақиқии онҳоро инъикос мекунад. Ба нишонаҳои асосии ВФ пеш аз ҳама *яклухтмаъногии* онҳо, *устувории таркиб*, яъне дар аксарияти мавридҳо ивазнашавандагӣ ва доимӣ будани ҷузъҳои дохилии ВФ аз аломатҳои асосии онҳо маҳсуб меёбанд. Ҳамин тавр, маънои **яклухтӣ** яке аз муҳимтарин нишонаҳои ВФ ба шумор меравад. Ифодаи маънои яклухтӣ, ба ҷузъҳо чудонашаванда аз нишонаҳои муҳимтарини онҳо мебошад: «Яке аз хусусиятҳои характерноки воҳидҳои фразеологӣ яклухтии маънои онҳо мебошад, ки ин яке аз нишонаҳои аз ҳам фарқкунии воҳидҳои фразеологӣ аз ибораву таркибҳои озоди синтаксисӣ ба шумор меравад». [4, 105-107] Масалан, ин хосиятҳоро дар таркиби ибораҳои типии **садкаи сар** – майлаш, бало ба пасаш (букв. жертва головы) – черт с ним! – *the hell with him!*; **ошиқи печон** (букв. вьющийся влюбленный) – вьюнок – *bindweed; convolvulus*; **ру ба рӯ** (букв. лицом к лицу) – напротив - *opposite*; **зинда дар гӯр** (букв. живой в могиле) – в заточении – *in recluce; in hermit*; **ҳавсалаи касе пир шуд** – аз коре дилхунук шудан, ба кор майлу рағбат надоштан (букв. чье-то желание постарело) – кто-л. потерял желание к чему-л. – *smb lose (lost) wish (desire) to smth.*; **дили касе равшан** (букв. чье-то сердце посветлело) – обрадоваться чему-л. / радоваться за кого-л. – *be glad/happy for smth/smb; be glad for smb's sake*; **душа радуется** – *the heart feels with joy*; **хун хурдан** – захмат, ранҷи зиёд, **касоро аз хасрӯбадон гирифта, ба лойдон задан** – касоро расво кардан ва монанди инҳо ифодагари семантикаи яклухтанд: ... токи касон донанд, ки Бибӣ-Даҳбошӣ онҳоро бо сару либоси пуршаъну шавкаташон аз хасрӯбадон гирифта, ба лойдон зада истодааст (С.А. Марғи судхӯр, 164). Вай дастгир шавад, **садкаи сар**, аз кучо ва чикора будани вайро мо намедонем (С.А. Дохунда, 19). Бечорагоне, ки дар ғами панҷу чор нақдинаи худ **хун мехӯранд** ... (С.А. Ғулумон, 235). [4, 101] Вай ба линги лучи Пӯлод зада, ўро гирдогирди ҳавлӣ чанд бор чарх мезанонду баъд **ҳавсалааш пир шуда** ба хона мебаромад ... (9, к. II, 564).

Ҳамин тавр, яке аз хусусиятҳои асосӣ ва тағйирнопазири воҳидҳои фразеологӣ ин соҳти устувору бутуни онҳо мебошад, ки ин соҳт дар ҳар се қисматҳои воҳидҳои фразеологӣ шартӣ асосии тағйирнаёбанда маҳсуб мебошад. Ифодаи яклухтмаъноии ВФ ҳамон маъноеро ифода мекунад, ки онро синоними он низ ифода карда метавонад. Масалан, ҷуфтҳои синонимии лексикӣ-фразеологӣ зеринро дар контекст дида мебароем: **доду фарёд** – *фигон* – плач - *weeping, crying*; **бедарди миён** – *муфм* – дармовой, нетрудовой – *unearned income; not be worth one's salt – unearned*; **панҷ панча барин** – *хуб* – хорошо, со знанием дела. – *know one's job. – well* **Доду фарёди** кӯдакони тарсида ва илова ба садои онҳо **фигони** модаронашон шунида мешуд. – Слышались, **плач и крики** испуганных детей, а также рыдания их матерей. Абдуллоев баъд аз ба мактаби мазкур директор шуданаш дарҳол

роҳҳои ба даст даровардани пули бедарди миён ва муфтро ёфта гирифт – Абдуллоев был назначен директором этой школы, он сразу нашел способы присвоения дармовых и нетрудовых денег. - ... ба қавли худаш ин чохоро панҷ панча барин хуб медонад - ... по его словам, он эти места знает хорошо, как свои пять пальцев. [8,47]

Нишонаи дигари асосии воҳидҳои фразеологӣ *устувории таркиби* онҳо ба шумор меравад. Воҳидҳои фразеологӣ аз ду ва зиёда калимаҳои оддии забони тоҷикӣ, ки ба ҳам ба тариқи устувории ҷой пайваст шудаанд, ба вучуд омадаанд. Онҳо дар қолаби синтаксисии таркиб, ибора ва ҷумлаҳои озод ба вучуд омада бошанд ҳам, аз онҳо фарқ мекунад. Дар байни калимаҳои таркиби воҳидҳои фразеологӣ робитаи синтаксисӣ дида намешавад ва маънои яклухти ВФ аз ҷамъулҷамии калимаҳои таркиби он бармеоянд. Дар ҳамаи забонҳои шумораи муайяне, ки онҳо дорои нишонаҳои устувори таркибӣ мебошанд, ба ин гурӯҳ шомил мешаванд. Чунин фразеологизмҳо дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ низ ҳастанд. Масалан, **рости гап** (букв. правдивость слова) – по правде говоря – *to tell the truth, truth to tell*; **ҳар чӣ бодо бод** (букв. все, что будет, пусть будет) – будь, что будет – *come what may*; **ҳақ асту рост** (букв. истинно и верно) – абсолютная правда – *absolute truth*; **гӯш ба кимор** (букв. ухом к азартной игре) – держать ухо остро, на чеку – *keep one's (both) eyes open*; **аз таги дил** – розӣ будан – соглашаться, согласиться с кем-л./с кем-л. *agree with smth./with smb.*, **касмаҳару касмаёб** – ноёб, ночиз - ничего не стоящий; негодный, непригодный; никчёмный; **матои** ~ негодный материал – *unfit for use; worthless; good-for-nothing*, **дандон ба дандон мондан** – сабр, тоқат кардан, ноилоҷ ба чизе тоб овардан, **гул-гул шукуфтан** – хурсанд шудан, **сир бой надодан** – роз пинҳон доштан дар заминаи қолабҳои мухталифи таркиб, ибора ва ҷумлаҳо ба вучуд омадаанд: Вале **сир бой надода**, зоҳиран бепарво гирди деғу коса мегашт. Худи Бозор ҳам **аз таги дил** ба ин кор розӣ набуд, лекин ҷораи дигар надошт. Дуконам танг, молам кам, ба болои ин ҳамаи молҳоям **касмаҳару касмаёб**, дар ин ҷо аберааш аз ин калонтар намешавад, - гуфт аттор. Одина як соли дигар дар ин зиндони бало, яъне хизмати Арбоб камол, **дандон ба дандон монда** истодагӣ кард. [4, 101]

Ҳарчанд ки ҷузъҳои дохили ВФ калимаҳои ҷудоғонаро ташкил медиҳанд, мустақилияти лексикиву грамматикӣ худро қайҳо аз даст додаанд ва онҳо ба унсурҳои таркибии қолаби овозии воҳидҳои фразеологӣ табдил ёфтаанд.

Ба гурӯҳи хосиятҳои идиоматикӣ ВФ аломатҳои ифодаи маънои маҷозӣ, обуранги хоси милли ва эҳсосот, ҳамчунин бо талаффузи махсус соҳиб будан ва айнан тарҷуманашавандагии онҳо ба забонҳои дигар дохил мешаванд. Масалан, ибораи «**кафши касеро пеш гузоштан**» на фақат маънои яклухт дораду таркибан рехтаву устувор аст, балки дорои хосиятҳои идиоматикӣ ҳам мебошад. Маънои «*пеш кардан*» -ро, ки ин фразеологизм ифода мекунад, дар асоси истифодаи маҷозии факти реалие, ки аз ҳаёти халқамон гирифта шудааст, ба вучуд омадааст. Дар забони англисӣ ибораи **give smb. the chuck** истифода карда мешавад. Дар забони русӣ бошад истифодаи ибораи **от ворот поворот кому-л. – выбросить за ворот кого-л.**, яъне *касеро аз кор (аз рӯзи) маҳрум кардан* бамаврид аст.

Дар забони англисӣ барои ифодаи ин ибора чунин эквивалентҳои он истифода бурдан қобили қабул аст: **give smb. his marching orders** (walking-orders, walking-papers или walking-ticket, **give smb. the kick**, mitten, push или **sack** разг.; жарг. **give smb. the boot**, bounce, chuck, hoof или the order of the boot, **give smb. the chuck**. [6, 314-315]

Дар забони русӣ ибораи **give smb. the order of the boot** чунин аналогия дорад: 1. *уволить, дать расчёт, выгнать с работы*; ё муродифи он *дать по шапке, знать в шею (в три шеи), дать по шею кому-л.* дар забони тоҷикӣ *зада ҳай кардан; пеш кардан*. Ибораи мазкур бо ибораи забони тоҷикӣ **кафши касеро пеш гузоштан** қомилан мувофиқат мекунад.

What would they say if Margery suddenly appeared? He would **be given the order of the boot** pretty damn quick. (*W. S. Maugham, 'Complete Short Stories', 'Virtue'*) [6, 315]

Что сказали бы белые люди в колонии, если бы неожиданно появился Марджери? Его бы **выгнали в три шеи** без всякого промедления. Агар ногаҳон (тасодуфан) Марҷери пайдо мешуд, сафедпӯстон дар мустамлика чӣ мегуфтанд? Ҷӯро бетаъхир (бедаранг) *зада ҳай мекарданд* (пеш мекарданд). 2. **give smb. his marching orders, his walking papers** ба забони русӣ чунин тарҷума кардан мумкин аст: *дать кому-л. отставку, от ворот поворот, оставить кого-л. с носом, увольнять*. Дар забони тоҷикӣ аналогияи вай чуни насту: *кафши касеро пеш мондан, касеро аз кор аз рӯзи) маҳрум кардан*: **I gave him his lking papers**. [6,315]

Ничего, я ему **выправила подорожную по всем правилам**. Хеч гап не, (аҳамият (зарар) надорад) *ман кафши ӯро пеш мондам* ман ӯро аз кор (аз рӯзи) маҳрум кардам.

Ибораи «гурдаи касеро кафондан» (букв. разорвать чью-л. почку) ба маънои *сильно, до смерти напугать кого-л.* – сахт тарсидан – ба хурфот вобастааст, ки гуё аз тарси сахт кафидани гурда мумкин аст. Дар забони англисӣ ибораи *his heart sank to his boots, ě rose to his mouth* истифода бурда мешавад. Яъне ҳангоми тарҷумаи идиомаҳо зарур аст, ки эквиваленти онро дар забони тоҷикӣ ёбем, то ин ки идиома ҳосияти асосии худро дар забони тарҷумашаванда нигоҳ дорад. Ибораи **have one's heart in one's mouth (throat)** дар забони русӣ аналогияи вай чунин аст: *быть очень напуганным; душа в пятки ушла; have one's heart in one's boots; one's heart stood still* *испытывать чувство безнадежности, впасть в уныние, струсить, испугаться; сердце упало; душа в пятки ушла.* [6, 374] Дар забони тоҷикӣ бошад, идиомаи *талхакаф (гурдакаф, дилкаф) шудан* хеле мувофиқ аст. *Johnny's heart stood still when he saw his dog run into the street in front of a car.* У Джонни *оборвалось сердце*: его собака выскочила на улицу прямо под колеса машины. Чонни *талхакаф шуд*, саги ӯ ба кӯча тозон давида рост ба таги чархи мошин даромад. Дар забони англисӣ **ибораи have (ě keep) an eye (ě a sharp eye) out for smb. (ě smth.); have (ě keep) one's eye open** мавҷуд аст, ки дар забони русӣ аналогияи вай чунин аст: *зорко следить, внимательно наблюдать за кем-л. (или чем-л.); - смотреть в оба, держать ухо востро, быть настороже, начеку.* Ҳангоми тарҷумаи ибораҳои дар боло зикргардида ба забони русӣ онҳоро истифода бурдан қобили қабул аст. Дар забони тоҷикӣ бошад, чунин муодили онҳоро истифода бурдан бамаврид аст: *ҳаматан гӯш гардидан, гӯш ба қимор шудан, ҳушёрона (зиракона) нигоҳ карда истодан, гӯш кардан, диққат кардан (додан).*

He **kept his eyes open.** [6, 253] Он *держал ухо востро.*

ӯ *гӯш ба қимор буд.* In the thronged zoo, Leventhal **kept an eye out for** Allbee. [6, 52]

Зоопарк был переполнен, но Левенталь *зорко следил*, не идет ли за ним Олби.

Боғи ҳайвонот аз ҳад зиёд пури одам буд, аммо Левентал *зиракона нигоҳ мекард*, оё (мабодо) аз ақиби ӯ Олби намеомада бошад. Ҳамин тавр, воҳидҳои фразеологӣ ҳам дар забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дорои нишонаҳои асосӣ ва иловагӣ мебошанд. Чӣ тавре ки дар боло зикр гардид ба нишонаҳои асосии ВФ яқлуктамаъногӣ ва устувории таркиб маҳсуб меёбанд. Идиомаҳо бошанд, дорои ҳосиятҳои ҳоси маҷозӣ, обуранги ҳоси миллий ва эҳсосот буда, онҳо ба забонҳои дигар айнан тарҷума намешаванд. Ҳангоми тарҷумаи ВФ забони англисӣ ба тарҷумон зарур аст, ки аналогияи онро дар забони тоҷикӣ ё русӣ дуруст интихоб намояд, то ин ки нозуқӣ ва ҳосияти ҳоси худро ба забони тарҷумашаванда нигоҳ дорад. Агар тарҷумон аналогияи дурусти онро наёбад, он гоҳ муродифи онро истифода бурдан мумкин аст. Дар сурати набудани муродифи зарурӣ метавонем онро ба таври тахтуллафзӣ тарҷума кунем ё калимаеро интихоб намоем, ки ибораи мазкурро пурра ифода карда тавонад. Хулоса, тарҷумаи ВФ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ аз маҳорати тарҷумон вобастагии калон дорад. Агар тарҷумон ҳар чӣ бештар аз ибораҳои фразеологии ҳар ду забон бархурдор бошад, у метавонад варианти бех хтарини онро истифода барад. Дар ин маврид сифати тарҷумаи ВФ хеле хуб ва дар сатҳи баланд иҷро мешавад.

АДАБИЁТ

1. Амосова, Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: ЛГУ, 1963. – 208 с.
2. Балли, Ш. Французская стилистика. – М.: ИЛ., 1961. – С. 87 – 111.
3. Виноградов, В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. // В. В. Виноградов.-Избранные труды. Лексикология и лексикография.-М.,1977- С.140-161
4. Зоғакова, Г. Нишонаҳои муҳимтарини воҳидҳои фразеологӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (мачаллаи илмӣ).- Бахши «филология». – Душанбе: Сино, 2010. - №7. – С. 100-105.)
5. Кунин, А.В. Английская фразеология. – М.: Высш. Шк., 1970. – 344 с.
6. Кунин, А. В. Англо-русский фразеологический словарь.- М. Рус. яз.,1984 -944 с.
7. Мачидов, Ҳ, Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик. – Душанбе, 1982. – 103 с.
8. Маджидов, Х. Фразеологическая система современного таджикского литературного языка. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 406 с.
9. Фозилов, М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. - Душанбе, 1963-964. –Қ. I -951 с.; Қ. II. – 949с.
10. Чернышева, И. И. Идиоматика современного немецкого языка и ее обогащение // Проблемы изучения немецкого языка. – М., 1964. – 27 с.
11. Шанский, Н. М. Фразеология современного русского языка. – М., 1985. – 161 с.

**СИФАТИ ТАҲСИЛОТ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ
ВА АДАБИӢТИ ТОЧИК**

МИРЗОЕВА Р.Б. - ходими пешбари илми шӯъбаи фанҳои филология. Сурога: ш. Душанбе, н. Сино, кӯчаи Шамсӣ-6/2, тел.: (+992) 98-537-66-46

Муаллиф дар мақола оид ба сифати таҳсилот ибрози ақида намуда, чӣ будани мафҳуми сифати таҳсилот ва роҳҳои баланд бардоштани онро дар дарсҳои забон ва адабиёти тоҷик, пешниҳод намудааст. Ҳамчунин дар мақола оид ба принципҳои асосии идоракунии сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти суҳан меравад.

Вожаҳои асосӣ: сифати таҳсилот, идоракунии, босалоҳият, ангега, муассисаҳои таҳсилоти, ҳадаф, омӯзгор, муосир, мушиқлот, забони давлатӣ, маҳорат.

**КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ НА УРОКАХ ТАДЖИКСКОГО
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

МИРЗОЕВА Р.Б. – ведущий научный сотрудник отдела филологических наук, г. Душанбе, р. Сино, улица Шамси, 6/2, тел.: (+992) 98-537-66-46

Автор в своей статье рассматривает качество образования и предлагает понятие «качество образования» и пути его повышения на уроках таджикского языка и литературы. А также речь идёт об основных принципах управления качеством образования в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: качество образования, управление, компетентность, стимулятор, образовательное учреждение, цель, современный, преподаватель, проблема, государственный язык, способность.

**THE QUALITY OF EDUCATION AT THE LESSONS OF
THE TAJIK LANGUAGE AND LITERATURE**

MIRZOEVA R.B. - Leading Researcher at the Department of Philological Sciences. Address: Dushanbe city, d. Sino, Shamsi street 6/2, mob. (+992) 98-537-66-46

The author in his article examines the quality of education and offers the concept of quality of education and ways to improve it in the lessons of the Tajik Language and literature. And also is written about the basic principles of quality management in education in educational institutions.

Keywords: quality of education, management, competence, stimulant, educational institution, goal, modern, teacher, problem, state language, ability.

Дар Консепсияи рушди маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мушиқлоти соҳаи маориф, баҳусус забондонӣ, қонуниятҳо, мақсад, вазифа ва самтҳои асосии соҳи омӯзиши забон ва адабиёти тоҷик дар муассисаҳои, ки ба татбиқи барномаҳои таҳсилоти дар ҷумҳурии равона гардидаанд, ҳело хуб масъалагузори шудааст, ки аҳамияти таълими ин ду фанро дар системаи маориф муайян кардаанд.

Омӯзиши забон ва адабиёти тоҷик дар ташаккули ҳар як фарди ҷомеа, барои тарбияи маънавӣ, инкишофи лаёқати эҷодӣ ва шиносӣ бо фарҳанги хеш ва хориҷӣ, ҳамчунин барои ривочи расму оинҳои миллӣ ва омӯзиши таърихи гузаштаи миллати тоҷик нақши муҳим мебозад.

Адабиёт – ин рамзи маънавиёти тоҷикон буда, шакли аз ҳама олии ҳастии фарҳангу забон аст. Адабиёт дар мактаб ба хонандагон тавассути эҳсоси зебопарастӣ, ҳисси ватанпарастӣ аз худ намудани таърих, ҷузъи як фарҳангу як халқият будан ва умуман, инсонпарвариро тарбия менамояд.

Мақсади асосии таҳияи ҳар як концепсия, барномаҳои таълимӣ ин пеш аз ҳама таъминоти босифати таълим дар дарсҳо мебошад, ки бо дарназардошти дигаргун шудани талаботи мардум нисбат ба ҳар як фан ва таракқиёти минбаъдаи ҷомеа ва иқтисодиёти ҷаҳон, пешбинӣ мегарданд.

Ҳамин гуна, мо мебинем, ки ҳуди ҳаёт моро маҷбур месозад, ки сифати таҳсилотро, бахусус дар омӯзиши фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, баланд бардорем. Ҳар як омӯзгорро зарур аст, ки аз усулу таҷрибаи пешқадами омӯзгорони шинохта, сарчашмаҳои зарурӣ, аёнӣтаро (иттилоотӣ, иртиботӣ, лоиҳавӣ ва ғ.) истифода барад, то ин ки дар охир натиҷаи хубро ба даст орад.

Бояд иқрор гардем, ки ҳастанд мушкилоте, ки то ҳол ҳаллу фасли ҳудро наёфтаанд ва бахусус ин хусусиятҳои ангезабахшиӣ, пурмазмункунӣ ва мурағабкунӣ мебошад. Дар мақола сари мавзӯи мушкilotи хусусияти ангезабахшидошта ҳарф хоҳем зад.

Мушкilotи хусусияти ангезабахшидошта

Ҳоло, мо баръало мебинем, ки хусусияти ангезабахшиӣ ба хониш поён рафтааст. Дигаргуншавии хусусият ва шарту шароити мавҷудияти матн, ки кӯдакон ва наврасон сару қор доранд, матнҳои калонҳаҷми китобҳо, ки бо душворӣ хонандагон мехонанд ва аз худ менамоянд. Баъзан, ин ҳама душворихоеро ба амал меоранд, ки хонанда асарро аз худ қарда наметавонанд. Ҳоло талабот ба дониши адабӣ, дар асоси нуфузи он, дар ҷомеа на он қадар қалон аст. Арзиши бунёдӣ, ки адабиёт бо худ дорад, ҳамчун як шакли санъат, баъзан ба арзишҳои шубҳанок вобаста медонанд, нисбат бар таомулу воситаҳои ахбори омма.

Бинобар ин, дар назди ҳар як омӯзгор мушкilotи аз ҳама гароне меистад, ки хонандаро барои аз худ намудани матнҳои дар барномаи дарсӣ буда, таълим диҳад.

Барои ангезабахшиӣ ба хониш бояд омӯзгор пешдастӣ қарда, супорише диҳад, ки хонанда ба шавқ ояд ва анҷоми онро интизорӣ қашад. Бояд аз ҳаёту фаъолияти ҳар кадоме аз қаҳрамонони асар далелҳои шавқовар, қалмаҳои ба он алоқамандро омӯзгор ёфта, маънии ҳар кадомро фаҳмонад ва аз асар порчае қироат кунад, вале то охир набояд асарро хонад, хотима ҳамон ҳел норавшан монад, ки чи гунагии анҷоми қисса ё асар ба хонанда ангеза бахшида тавонад.

Ҳамчунин, ман пешниҳод менамоям, ки дар муассисаҳои таълимӣ, новобаста аз шаклашон «Рӯзҳои хониши асарҳои бадеӣ» таъсис дода шавад, ки барои ҳавасмандкунии хонандагон нисбат ба аз худ намудани асарҳои бадеӣ, шиносӣ бо нависандагон тақони ҷиддие бахшад. Иштироки хонандагон дар конкурсҳои мухталифи қироаткунӣ, конференсияҳо, фестивалҳо, идҳои фарҳангӣ, олимпиадаҳо, албатта аз манфиат холи нестанд.

Дар бораи сифати таҳсилот сухан гуфта, бояд иброндорем, ки аз ҳама усули самаранокӣ баланд бардоштани он – ин шавқмандии ҳам кӯдакон ва ҳам омӯзгор дар рафти таълим мебошад. Олимпиадаҳои мактабӣ, байнимактабӣ, конференсияҳо, семинарҳо барои пайдо шудани омӯзгорони лаёқатманд ва хонандагони лаёқатманд тақоне мебошад.

Ин аз ҳар яки мо омӯзгорон, тақмили усул ва пайдо намудани шаклҳои нави шавқмандгардонии хонандагонро ба таълим талаб менамояд (албатта бо дарназардошти шавқу завқи имрӯзаи хонандагон ба таълиму истифодаи технологияи муосир). Тамоми омӯзгорони имрӯзаи фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар дарсҳои худ аз асбоби анҷомҳои техникӣ, видеороликҳои фанӣ истифода менамоянд, ки албатта мувофиқи мақсад мебошанд. Аудиозаписҳо ва он маводе, ки аз интернет истифода мегарданд, хонандагони имрӯзаро имконияти васетар медиҳанд, то ба адабиёту фарҳанги ҷомеаи имрӯза ошно гарданд, маводи бештареро дастрас созанд ва малакаи хуберо аз худ намоянд.

Ҳамаи мо медонем, ки мактаб аз омӯзгор оғоз меёбад. Ва аз омӯзгор сатҳи донишу қобилиятнокиву омодагии хонандагон вобаста аст. Пӯшида нест, ки баъзан фанҳое ҳастанд, ки хонандагон хуб медонанд ва баъзеи дигарро қамтар. Ана дар ҳамин ҳолат ҳам қобилияту ҳунару истеъдоди кӯдак, ба шавқу завқ, талабот ва масъулияти омӯзгор вобастагӣ дорад. Имрӯзҳо бисёре аз хатмкунандагони мактабҳои олии педагогӣ, намехоҳанд ба мактабҳо ба қор оянд. Барои ҳамин ҳам, барои баланд бардоштани сифати таҳсилот ба омӯзгорон аҳамияти ҷиддӣ додан лозим аст. Яке аз қорҳои бехтарин дар фаъолияти қори омӯзгорӣ ин иштирок дар дарсҳои ҳамдигар, аз ҳама бехтар иштирок дар дарсҳои омӯзгорони пуртаҷриба мебошад. Аз худ намудани сиру асрори омӯзгорӣ низ ба омӯзгорони ҷавон дар қори минбаъда ёрӣ мерасонад. Набояд қори ин ё он омӯзгори қамтаҷрибаро танқид созем, балки ба ҳар яки онҳо бояд ба қадри қофӣ ёрӣ расонем. Яке аз вазифаҳои таълим, имрӯз

бояд «диди хуб доштан нисбат ба навғониҳои имрӯза дар таълим ва дуруст истифода намудани усули пештари таълим» бошад. Чунки он малакаву таҷрибае, ки омӯзгорон солҳои дароз аз худ намуда, то ба мо расонидаанд, албатта, ки аз аҳамият ҳолӣ нест.

Ҳастанд синфҳое, ки хонандагон дар он қобилиятноканд, вале ҳастанд синфҳое, ки дар он хонандагон на он қадар дониши хуб доранд. Барои ҳамин ҳам шаклҳои муносибат ба ҳар як синф бояд гуногун бошад. Шояд аз 22 нафар хонандаи синф, 6 нафари онҳо сустхон бошанд. Барои ҳамин ҳам ба омӯзгор лозим аст, ки бо талабагони дониши пастдошта иловагӣ қор кунад (ин метавонад, қори музднок бошад; ташкили курсҳо бошад, ё ин ки машварат).

Барои баланд бардоштани сифати таҳсилот, ҳамчунин муҳити руҳиву фарҳангие, ки хонанда дар он зиндагӣ мекунад, нақши муҳим мебошад. Ҳамин тариқ, мувафакқияти хонандагон дар он ҷойе нисбатан паст мебошад, ки фикри онҳо ба инобат гирифта намешавад, онҳо маънии омӯзишро намефаҳманд ва муҳиммияти онро ҳис намекунанд ва бо ҳамсинфону омӯзгори худ созгор гашта наметавонанд. Ана дар ҳамин ҷо низ омӯзгори хуб ҳамчун равшанҷӯ, бояд донад, ки ба қадме аз хонандагон чи гуна муносибат намояд. Ҳар як омӯзгор метавонад муҳити солимеро дар синф созмон диҳад. Барои омӯзгор сустхониву хуб хондани хонанда набояд муҳим бошад. Метавон сатҳи дониши дилхоҳ хонандаро бо тарзу усули гуногун баланд бардошт.

Бояд гуфт, ки имрӯз барои синфҳои болоӣ, аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик соатҳои дарсии тамоман кам ҷудо карда шудааст, ки ин боиси пайдоиши мушкилоти нава гардидааст. Аксарияти хатмкунандагон ба тарзи қофӣ фикри худро ҷӣ хаттӣ ва ҷӣ шифоҳӣ баён карда наметавонанд. Ҳоло он ки мо бояд онҳоро ба ин қор дар рафти таҳсил омода созем, то ҳар яке тавонад на танҳо фикри худро дуруст баён намояд, балки дар дилхоҳ мавзӯ ҳикоя ё ин ки нақли хаттӣ навишта тавонад. Боз ҳам сари он мушкилот бар мегардем, ки ба ҳар як омӯзгори забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик шинос аст. Бояд қори мушкилоро ба анҷом расонем, хонем, боз аз нав ихтисоси худро такмил диҳем, хатогҳои худро ислоҳ созем, дониши хонандагонро таҳлил карда, камбудихоро ислоҳ созем ва таълимро ҷунун ба роҳ монем, ки на танҳо хонандагон дониши лозимро аз худ намоянд, балки хонанда худ ташаккул ёбад, донишашро сайқал дода тавонад.

Барои донишдони сатҳи забондониву дониши хонандагон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар синфҳои хатмкунанда бояд, ки санҷиш гузаронем ва сабабҳои паст будани дониши хонандагонро муайян намуда, сабабҳои объективӣю субъективӣю онро муайян созем.

Бо дарназардошти мушкилот барои мо лозим меояд:

- қори иттиҳодияҳои методиро пурзур намуда, лаёқати омӯзгоронро баланд бардошта, қори хуби омӯзгори болаёқатро ба дигарон нишон дода, таҷрибаи пешқадами ҳар якеро паҳн намоем;
- аз натиҷаи мониторингҳо, тавсияномаҳо таҳия намоем, ки сифати қори омӯзгори забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷикро баланд гардонад;
- қор бо қўдакони болаёқат самараро хуб медиҳад (омӯзгор истифода аз ин метавонад таҳқиқотҳо барад, сабабҳои паст будани дониши хонандагони сустхонро муайян созад);
- хабардор будани омӯзгор аз технологияи муосир, истифодаи ҳар яке лаёқати хонандагонро даҳчанд месозад ва дар хонанда малакаи эҷодиро таъмин месозад;
- таҳкими мунтазами лаёқати иртиботиву ахбороти замонавӣ хонандагону омӯзгорон;
- дар хонандагон бедор намудани завқу шавқи хониш, устувор намудани ақида барои гузаронидани тарзи ҳаёти солим ва саломатии худро нигоҳ доштан.

Ба ақидаи яке аз профессорони шинохтаи Россия Людмила Дудова «Бояд мо обурӯйи пештараи омӯзгори забон ва адабиётро аз нав бардорем. Агар мо нағз хонда натавонем, ҳеҷ гоҳ физикаро аз худ намекунем, агар мо хуб фикр карданро наомӯзем, пас математики хуб шуда наметавонем».

Барои баланд бардоштани сифати таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик, ҳамчунин дигар фанҳо, бояд ки дар якҷоягӣ бо хонандагон мақсади муайяне гузорем, ки дар ҷараёни дарс ба он расида тавонед. Танҳо бо воситаи далелҳо, амал, шароити хуби таҳсил, ба назар гирифтани завқу ҳавасу талаботи хонандагон, ҳар яки мо омӯзгорон метавонем дар таълиму тарбияи насли наврас саҳм гузошта, босифати баланд донишу хабарҳои нави

Вожаҳои асосӣ: муҳити бисёрфарҳангӣ, донишҷӯён, таҷрибаи маънавӣ-ахлоқӣ, сифати шахсият, арзишҳои фарҳангии маънавӣ, олами маънавии шахсият.

К ВОПРОСУ ТЕОРИИ ОБОГАЩЕНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ОПЫТА СТУДЕНТОВ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

КУРБОНОВ М. - преподаватель кафедры психологии Кулябского государственного университета имени Абуабдулоха Рудаки, г. Куляб, ул. Сангака Сафарова, 16,
тел.: (+992) 919-71-13-10

Опираясь на идеи философов, психологов и педагогов в статье анализируются пути и средства обогащения духовно-нравственного опыта студентов в условиях поликультурной образовательной среде.

Отмечается, что понятие «опыт» понимается как положительный поступок со стороны человека на всех этапах его жизнедеятельности и поиск путей, влияющих на его содержание. Многогранность понятия «опыт» позволяет определить направления его применения в педагогической науке и практике.

Чаще всего опыт рассматривается как результат, полученный в процессе взаимодействия с миром, итогом которого является осознанное отношение к предмету взаимодействия. Опыт трактуется как процесс обогащения реальной жизнедеятельности человека, процесс единения, целостность и условия её вхождения к реальной жизнедеятельности.

Также отмечается, что студенческие годы - это период активного и осознанного обогащения духовного опыта. Самостоятельно в повседневном общении в социуме обучающиеся приобретают свой духовный опыт посредством оценки их с духовных позиций, самооценки собственного поведения, наблюдения за поступками окружающих, поиска решений в ситуациях духовного выбора.

Подготовка и вхождение к духовной деятельности формируются в юношеские годы. Юношество – это период формирования человека как личность, когда формируются особенности социально значимых качеств, умение сочувствовать другим, умение активного сотрудничества с другими людьми, умение усвоить общепринятые правила и нормы нравственности в обществе.

Ключевые слова: поликультурная среда студентов, духовно-нравственный опыт, качества личности, духовно-культурные ценности, духовный мир личности.

ENRICHING STUDENTS SPIRITUAL AND MORAL EXPERIENCE IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

QURBONOV M. - Lecturer in the Department of Psychology at Kulyab State University named after Abuabdulokh Rudaki. Address: Kulob city, 16 Sangak Safarov street, *mob.:* (+992) 919-7113-10

In this article, based on the ideas of philosophers, psychologists and teachers, the author analyzes the ways and means of enriching the spiritual and moral experience of students in a multicultural educational environment.

It is noted that the concept of experience is understood as a positive action on the part of a person at all stages of his life and the search for ways that affect its content. The versatility of the concept of experience allows us to determine the directions of its application in pedagogical science and practice.

Most often, experience is considered as a result obtained in the process of interacting with the world, the result of which is a conscious attitude to the subject of interaction. Experience is interpreted as a process of enrichment of the real life activity of a person, the process of unity, integrity and conditions for its entry into the real life activity.

It is also noted that the student years are a period of active and conscious enrichment of spiritual experience. Independently in everyday communication in society, students acquire their spiritual experience by evaluating their spiritual positions, self-evaluating their own behavior, observing the actions of others, and searching for solutions in situations of spiritual choice.

Preparation and entry into spiritual activity are formed in the youth years. Adolescence is the period of formation of a person as a person, when the features of socially significant qualities are formed, the ability to empathize with others, the ability to actively cooperate with other people and the ability to learn the generally accepted rules and norms of morality in society.

Keywords: *multicultural environment of students, spiritual and moral experience, personality qualities, spiritual and cultural values, spiritual world of the individual.*

Барои он ки нақши таҷрибаи маънавӣ-ахлоқӣ дар ташаккули шахсияти донишҷӯён муайян карда шавад, мафҳуми таҷрибаро мавриди таҳлил қарор додан лозим аст. Мафҳуми таҷриба аллакай дар осори файласуфони пешин – Афлотун, Арасту, Демокрит муайян гардидааст, ки онро ҳамчун ягонагии хосиятҳои табиати инсон: эҳсосотӣ, ҳиссӣ ва хофиза муаррифӣ кардаанд. Онҳо ҳаёти инсонро ҳамчун фазои таҷриба ва ҳастии онро ҳамчун мувоқиба, эҳсоси таҷриба баррасӣ кардаанд [27]. Намояндагони фалсафаи даврони Эҳё мафҳуми «таҷриба»-ро ҳамчун манбаи донишҳо арзёбӣ намудаанд. Бояд зикр намуд, ки ин концепсия инъикоси худро дар фалсафаи замони нисбатан нав дарёфт, ки дар он мавқеи васеъро афкори эмпиризм ва сенсуализм ишғол кардааст. Намояндагони он маълумоти ҳиссию манбаи ягонаи бозғатимодӣ дониш меҳисобиданд (Ҷ. Беркли, Д. Юм). Инчунин олами моддиро ба сифати манбаи таҷриба ҷудо мекарданд (Ф. Бэкон, Т. Гоббс, Ҷ. Локк, Д. Дидро, К. Гелветсий). Баракси эмпиризм, намояндагони ратсионализм (Р. Декарт, Б. Спиноза, Г. Лейбнитс) ақида доштанд, ки тафаккури мантиқӣ ба таҷриба асос ёфта наметавонад, зеро ҳақиқат, ба назари онҳо, бевосита, бидуни сатҳи ҳиссию эмпирикӣ дарк карда мешавад.

Файласуфони муосир таҷрибаро ҳамчун «инъикоси ҳиссию эмпирикии олами беруна ва амали мутақобила шарҳ медиҳанд» [27, с. 125]. Аз ин ҷо, дар фалсафа ду самтҳо дар таҳқиқи падидаи таҷриба ҷудо кардан мумкин аст. Самти аввал таҷрибаро нисбати дарки олами атрофи моддӣ бо мақсади муқаррарсозии ҳақиқат аз ҷониби инсон қушода медиҳад. Дар самти дуюм категорияи «таҷриба» ҳамчун натиҷаи ҷустуҷӯҳои муस्ताқилонаи инсон дар соҳаи маънавият таъриф карда мешавад.

Дар таҳқиқотҳои психологӣ то ибтидои асри ХХ таҷрибаро ҳамчун маҷмӯи ҳамаи падидаҳои психикӣ муаррифӣ мекарданд, ки ба инсон хос буданд. Истилоҳи таҷриба дар психология дар доираи васеи маъниҳо истифода шуда, чун ҳар гуна ҳодисае, ки қаблан сурат гирифтааст, ё дар марҳилаҳои гуногуни ҳаёти инсон сурат мегирад маънидод карда мешавад, Дониш, маҳорат ва малақаҳои аз ҷониби инсон дар раванди ҳаёти ӯ касбшуда, ки дар хофизаи он нигоҳ дошта мешаванд, шарҳу тавзеҳ дода мешавад [21, с. 96]. А.Н. Леонтев вазифаи пешбиникунандаи таҷрибаро ҷудо мекунад: «Саҳми таҷрибаи гузашта дар марҳилаи муайяни рушди инсон ба вазифаи ҳуди шахсият мубаддал мешаванд ва бинобар ин, на бавосита, балки бевосита ба рафтори он таъсир мерасонанд» [18].

Дар таърифи моҳияти мафҳуми «таҷриба» дар психология ду мавқеъ ташаккул ёфтааст. Мутобиқи мавқеи аввал, таҷриба ба таври ҷудонашаванда бо шуури муқаррарӣ ва амалии инсон алоқа пайдо мекунад, яъне таҷриба ин маҷмӯи маҳсули фаъолияти мебошанд, ки аз тариқи гуногунии амалҳо барои донишҷӯи воқеият дигаргун карда шудаанд (Л.С. Виготский, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубинштейн). Ҷонибдорони мавқеи дуюм пешниҳод мекунанд, ки таҷриба ҳамчун фаҳмиш ва дарки фаъолият баррасӣ карда шавад. Р. Бернс, Ж. Пиаже, К. Рочерс аз ҷаҳорҷӯи сифр маърифати баррасӣ баромаданро ба мақсад мувофиқ мешуморанд.

Дар мақола мафҳуми таҷриба ҳамчун амали рафтору кирдори мусбӣ аз ҷониби шахсият дар ҳамаи марҳилаҳои фаъолияти ҳаётии он ва ҷустуҷӯи роҳҳое, ки ба мазмуни он таъсир мерасонад, фаҳмида мешавад. Бисёрҷанбагии мафҳуми таҷриба имкон медиҳад, ки самтҳои қорбасти он дар илм ва амалияи педагогӣ муайян карда шавад. Аксар вақт таҷриба ҳамчун натиҷае баррасӣ мешавад, ки дар раванди амали мутақобила бо олам ба даст меояд, ки натиҷаи он муносибати бошууро ба мавзӯи амали мутақобила мебошад. Ба ақидаи Е.

Шуркова, «таҷриба – ин ҳуди амали мутақобила, яъне фаъолияти фаъоли субъект мебошад, вале таҷриба инчунин он асарест, ки аз чунин амали мутақобила боқӣ мемонад. Таърифоти категорияи таҷриба дар адабиёти илмӣ чунин шарҳ дода шудааст.

Файласуфон таҷрибаро ҳамчун раванди маърифати олами атроф аз ҷониби инсон бо мақсади муқаррар кардани ҳақиқат ва раванди ҷустуҷӯҳои озоди инсон дар соҳаи маънавий (илоҳӣ ё антропология) (К.Г. Юнг) [28] маънидод мекунад.

Психологҳо таҷрибаро ҳамчун раванди ғанигардонии майдони фаъолияти воқеияти ҳаётии инсон, нигоҳдории ягонагӣ, тамомият ва таҳриқи воридшавӣ ба худ, донишмандии моҳияти «ман»- и худ (С.Л. Рубинштейн) [24] ва фаҳмишу дарки фаъолият (Ж. Пиаже) [21] шарҳ медиҳанд.

Педагогҳо таҷрибаро ҳамчун амали мутақобилаи субъектҳои раванди таҳсилоти [Н.Е. Шуркова 31] шарҳ медиҳанд.

Барои фаҳмидани моҳияти таҷрибаи маънавии шахсият мо ба таҳқиқотҳои В.В. Сериков таъҷиб кардем, ки ба нақши таҷриба дар худтатбиқкунии маънавияш шахсияти инсон ишора мекунад, ки иҷрои вазифаҳои маъноӣ ҷустуҷӯӣ, таҷрибавӣ, ҳударзёбӣ, зиндагиро банақшагиранда ва ғайраҳо алоқаманд аст: «Инсон бояд дорои таҷрибаи шахсӣ, яъне таҷрибаи иҷрои вазифаҳои махсуси шахсиятӣ (интиҳобӣ, худмуайянкунӣ, худтатбиқкунӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва ғайра) бошад. Чунин фаъолияти шахсии фард ягон ҳел фаъолияти мавзӯӣ набуда, бештар ҳамчун як навъ кирдор, ҳамчун нақшаи худвижаи ботинии фаъолияти дигари инсон хизмат мекунад» [25, с.96].

Файласуфон ва ҷомеашиносон мафҳумҳои «маънавият», «таҷрибаи маънавий»-ро ба хусусияти иҷтимоии он мансуб медекананд. С.Ф. Анисимов, И.В. Бестужева–Лада, Л.Н. Буева, А.А. Гусейнов, Н.Д. Зотов, И.С. Кон, В.Т. Титов дар таҳқиқоти худ ҷанбаи иҷтимоии маънавият, моҳият ва марҳилаҳои ташаккули онро қушода медиҳанд. Н.Д. Зотов исбот менамояд, ки рафтори инсон бевосита аз тамоюлоти маънавии он иборат аст [14, с.120].

Бисёрҷанбагии шарҳи мафҳуми «маънавият» дар адабиёти илмӣ раванди коркарди муносибатҳоро ба муайянсозии моҳият ва мазмуни таҷрибаи маънавии донишҷӯён мураккаб месозад. Маънавият ҳамчун:

– маҷмӯи сифатҳои муҳими психикаи инсонӣ мебошад, ки мазмуни ахлоқӣ, зебоишиносӣ, зехнию шинохтиро ифода месозад, ки ба тасдиқи асолати инсонӣ дар одамон, инчунин рафъи камбудихо дар ҷаҳонбинӣ ва фарҳанг нигаронида шудааст (А.Д. Косичев, К.К. Платонов [22]);

– сифати воридшавӣ ба ҳаёти инсонӣ, ки ба соҳаи арзишҳои ҳаётан муҳим мансуб буда, самтнокӣ, сифат ва мазмуни ҳастии инсонӣ ва симои инсониро дар ҳар як фард муайян месозанд (Л.П. Буева);

– олами ботинии инсон ҳамчун қувваи ҳаракатдиҳандаи асолати инсонӣ дар шахсият (К.А. Абулханова–Славская, Н.С. Братус, В.А. Петровский, С.Л. Рубинштейн, В.И. Слободчиков);

– ҳолати худвижаи фаъолнокии иҷтимоии инсон, ки онро ба ҷустуҷӯи шаклҳои дахлдори худтатбиқкунии ҷамъиятӣ водор месозад (Б.А. Бачнин);

– фаъолнокии психикӣ мебошад (Б.Г. Ананев, Л.С. Виготский, А.Ф. Лазурский).

Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда масъалаи маънавиятро ҳамчун сифати шахсият баррасӣ кардан мумкин аст, ки дар муносибат ба арзишҳои фарҳанги маънавии инсоният ҳамчун танзимгари асосии ҳавасмандию маъноии фаъолияти ҳаётӣ, танзимгари фаъолияти ҳаётӣ, собитсозии асолати инсонӣ дар ҳар як фард ифода ёфтааст. Таҳқиқотҳои илмие, ки ба масъалаҳои рушди инсон ва мақоми он дар ҷомеа бахшида шудаанд, таваҷҷуҳро ба мафҳумҳои: «маънавияти шахсият», «таҷрибаи шахсиятӣ», «таҷрибаи маънавии шахсият» мутамарказ менамояд [14, с. 36]. Ин тезисро мушаххас намуда, тавсифи мазмунии намунаҳои алоҳидаро дида мебароем:

– Н.Д. Бердяев, Н.О. Лосский, И.А. Илин пешниҳод намудаанд, ки таҷрибаи маънавий ҳамчун таҷрибаи камолёбии маънавии инсон баррасӣ мегардад [27, с. 505];

– дар фалсафаи бостонӣ мулоҳизахоро оид ба таҷрибаи маънавий мо дар осори Афлотун ва Арасту меёбем. Дар фаҳмиши онҳо таҷрибаи маънавий – ин «малакаи рӯх» буда, дар донишҳо, маҳоратҳо ва таассуротҳои ҳаётӣ дар бораи воқеияте ифода меёбад, ки дар хотира нигоҳ дошта шуда, барои ҳаёт ва маърифат заруранд [5; 185];

– дар таҳқиқоти К. Юнг, Э. Гуссал, М.К. Мамардашвили намунаи ахлоқие кушода дода мешавад, ки ба таҷрибаи чидду ҷаҳди субъективии маънавӣ мансуб мебошад.

Ҷанабаҳои педагогӣ ва психологӣ мафуми таҷрибаи маънавӣ ва масъалаҳои ташаккули онро олимони зерин: Т.К. Ахаян, Л.Н. Божович, Е.Б. Бондаревская, З. Васильева, Л.Ю. Гордин, М.М. Евдокимова, Ю.П. Жигалов, Т.Е. Конникова, Н.А. Лукьянов, И.С. Маренко, Н.Н. Петухова кушода додаанд.

Омӯзиши адабиёти илмӣ психологию педагогӣ доир ба масъалаи кушода додани категорияи «таҷрибаи маънавӣ» ба мо имкон дод, ки ҷузъҳои тарҷибаи маънавии шахсият муайян карда шуда, таърифи мафҳуми дар боло зикршуда дақиқ карда шавад. Дар консепсияҳои гуногун сохтори таҷрибаи маънавӣ ба таври гуногун кушода дода мешавад. Р.С. Немов чунин ҷузъҳои таҷрибаи маънавӣ, ба мисли талабот, вачҳҳо, чидду ҷаҳд, ҳадафҳо, майлу рағбатҳоро муайян кардааст, ки ҷаҳднокӣ иҷтимоӣ онро равона месозад [20, с. 234]. В.П. Каширин, омӯзиши сохтори маҳорати маънавию амиқ сохта, ҷузъҳои зерини асосиро фарқ мегузорад:

– низомии ташаккулҳои арзишию маъноии шахсият, ки ду ҷанбаи бо ҳамдигар марбути шахсиятӣ: маъноӣ ва арзиширо дар бар мегирад;

– даъвоҳои шахсият, арзёбии имкониятҳо ва интизороти худ;

– дақиқии натиҷаҳои муайяни амалҳо, рафтор, муносибатҳои худ ба атрофиён ва ғайра;

– низомии устувори вачҳҳо, ки ҷаҳднокӣ, дақиқӣ ва интихобнокӣ муносибати онро ба воқеият муайян месозад [17, с.230].

Дар асоси таҳлили назариявии категорияи «таҷрибаи маънавӣ» мо сохтори онро ҳамчун маҷмӯи ҷузъҳо: арзишию ҳавсмандсозанда, шинохтию маърифатӣ ва ҷаҳолиятӣ муайян намудем, ки дар ҷадвал оварда мешавад

Ҷадвали 3.

Арзишию ҳавсмандсозӣ	Шинохтию маърифатӣ	Ҷаҳолиятӣ
Вачҳҳои худрушддиҳии маънавӣ, иштирок дар ҷаҳолияти аз ҷиҳати маънавӣ муҳим, ғанигардонии таҷрибаи маънавӣ, ҷаҳолияти аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муҳим, чидду ҷаҳдҳо дар татбиқи кидорҳои ахлоқӣ; водорсозӣ ба танзими бошууронаи ҷаҳолияти худ, эҷоди заминаи мусбати эҳсосотӣ дар ҷомеа; зоҳиркунӣ ҳамдардӣ ба муошират бо одамони атроф. Худогоҳии маънавӣ, муносибати арзишӣ ба ҳаёт. Маҷмӯи донишҳои аз ҷониби шахсият азхудшуда дар бораи моҳият ва таҷрибаи маънавӣ. Муносибати бомасъулият ба принсипҳо ва меъёрҳо, қоидаҳои рафтори умумӣ бабулшуда дар ҷомеа. Қобилияти фарқ кардани маънавияту ахлоқ аз бемаънавиятӣ, дарки мақоми худ дар зиндагӣ, муфид будани ҷаҳолияти худ, арзиши ашхсию ҷамъиятии он.	Дониши мазмунӣ консептҳои маънавӣ, меъёрҳои маънавият ва ахлоқ, ки дар муҳити бисёрфарҳангӣ қабул шудаанд.	Иштирок дар ҷаҳолияти самтнокии маънавӣ. Омодагӣ ба зоҳир кардани интихоби бошууронаи рафтор; қабули қарор; арзёбии паёмдҳо; муайянкунӣ маҳдудиятҳои зарурӣ дар рафтор дар асоси худогоҳии рушдҷаҳд ва ҷаҳонбинӣ ташаккулҷаҳд.

Ба сифати вазифаҳои асосии таҷрибаи маънавии донишҷӯён, ки бевосита ба ҳадафҳо ва вазифаҳои он ҷавоб медиҳанд, барои таҳқиқоти худ мо инҳоро ҷудо намудем:

– маърифатӣ, ки унсури зарурии ҷаҳолияти маънавӣ буда, тамоми соҳаҳои муносибатҳои субъект: муносибат ба субъектҳо, муносибат ба худ ва ҷомеаро дар маҷмӯъ дар бар мегирад;

– шароит ва вазъиятҳои шахсияти таълимгирандагонро ташаккулдиҳанда, муайянкунандаи зоҳиршавии чидду ҷаҳдҳои иродавӣ дар ҷаҳолият, дар рафъи мушқилот, дар маҳорати банақшагирӣ, дар қабули мустақилонаи қарор, дар маҳорати пешбинӣ кардани паёмдҳои наздиктарин ва дуртарини онҳо, инчунин натиҷаҳои фосолаву ба ниҳой;

– рафтор ва фаъолияти маънавии батанзимдароранда ва батаҳрикдоранда.

Бояд қайд намуд, ки омодагӣ ба воридшавӣ ба фаъолияти маънавий дар синну соли навҷавонӣ ташаккул меёбад. Маълум аст, ки навҷавонӣ – ин давраи ташаккулёбии инсон ҳамчун шахсият мебошад, вақте ки хосиятҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим, қобилият ба ҳамдардӣ, ба ҳамкориҳои фаъол бо одамони атроф, ба дилсӯзӣ, азхудкунии нақшо, меъёрҳо, қоидаҳои муайяншудаи рафтор дар ҷомеа касб карда мешаванд. Тағйироти дар боло зикршудаи сифатҳои шахсият дар бораи андӯхт, азҳукунӣ ва афзудани маъноҳо ва маъниҳои аз ҷиҳати шахсиятӣ муҳимми таҷрибаи маънавий дар раванди фаъолияти ҳаёти гувоҳӣ медиҳанд.

Психологҳои рус (Л.И. Божович, Л.С. Виготский, И.С. Кон, А.Н. Леонтев, А.В. Мудрик) давраи аз 15 то 20 – соларо ба навҷавонӣ нисбат дода, онро ба барвақтӣ ва дер тақсим мекунанд. Синну соли барвақтии навҷавонӣ – ин марҳилаи дуҷумла ҳаёти инсон буда, калонсолшавӣ ё синну соли гузариш ном гирифта, мазмун он гузариш аз кӯдакӣ ба синну соли калон мебошад. Дар асоси гуфтаҳои боло, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ донишҷӯён ба синну соли навҷавонӣ мансубанд, зеро давраи таълим ба 18 – 22 солагӣ мувофиқат мекунанд.

Дар назарияи Л.С. Виготский синну соли ҷавонӣ, бо зоҳиршавии чизи нав дар рушд алоқаманд аст [12, с. 628]. Ба ақидаи Л.И. Божович боз як ташаккули нав ин худмуайянкунӣ мебошад, ки бо дарки худ ба сифати узви ҷомеа тавсиф ёфта, дар мавқеи нави аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муҳим мушаххас мешавад [11, с. 164]. Ж. Пиаже собит сохтааст, ки дар синну соли навҷавонӣ шахсият ба таври ниҳой ташаккул ёфта, барномаи зиндагӣ тарҳрезӣ мешавад, ки бо он навҷавон ба ҷомеаи калонсолон бо хоҳиши дигаргун сохтани он ворид мешавад [21, с. 193].

Дар таҳқиқоти психологию педагогии солҳои охир нишонаҳои хоси синну соли донишҷӯён ошкор карда шуданд, ки дорой тамоюлотӣ ҳам мусбат ва ҳам манфӣ мебошанд. Ба тамоюлотӣ манфӣ инҳоро нисбат додан лозим аст: сатҳи пасти талабот ва вачҳҳои маънавий; мавҷудияти тасаввуроти алоҳидаи пароканда дар бораи меъёрҳо ва қоидаҳои маънавий, муносибати ба таври кифоя озод ба интизом, мавҷудияти одатҳои манфӣ, ки бо талаботи худпарастӣ ба миён омадаанд. ташаккулёбии нокифояи донишҳо дар бораи арзишҳои фарҳангии, ки дар ҷомеа қабул шудаанд (эҷодкорӣ, маърифат, фаъолияти фаъол дар ҳаёт); самтноки ба ҳаёти хушбахтонаи оилавӣ, вазъи хуби моддӣ, саломатӣ, саъю талош ба ҳаёти «зебо», сабук, лаззатҳо [16, с. 115]; Дар айни замон дар ҷавонон баъзан ҳолати афсурдагӣ, безобитагии бесабаб, сатҳи баландшудаи изтиробнокӣ ва дағали ба қайд гирифта мешаванд, ки дар бораи солимии нокифояи маънавий дар муҳити ҷавонон гувоҳӣ медиҳад. Тамоюлотӣ мусбат эҳсосоти қавии «Ман»-и худ дар олами атроф, ки ба ҳисси худэҳтиромкунӣ ва шаъну шарафи худ интиқол меёбад, баландшавии ҳударзёбӣ ва эҳсосоти таълимгирандагон; қобилияти дарки заифӣ, камбудҳои худ, муқоиса кардани худ бо дигарон, маҳорати арзёбӣ кардани таҷрибаи гузашта ва ҳозираи худ, омодагӣ ба худтаҳлилкунӣ, таҳлили таҷриба мебошанд [26].

Ҳамин тариқ, синну соли донишҷӯён ин давраи ғанигардии фаъол ва бошууронаи таҷрибаи маънавий мебошад. Ба таври мустақилона дар муоширати ҳаррӯза дар ҷомеа донишҷӯён таҷрибаи маънавии худро тавассути арзёбии мавқеъҳои маънавии худ, ҳударзёбии рафтори худ, мушоҳидаҳо аз болои кирдорҳои атрофиён, ҷустуҷӯи қарорҳоро дар вазъиятҳои интиҳоби маънавий касб мекунанд. Дар асоси таҳлили психологию педагогӣ, ҷомеашиносии фарҳангии синну соли донишҷӯён муқаррар карда мешавад, ки зимини бавҷудии ихтилофот, низоъҳои иҷтимоӣ дар марҳилаи фаъол зехният ва талаботи маънавии онҳо зоҳир мешаванд, ё ин ки нишондиҳандаҳо баста мешаванд.

Хусусиятҳои ишорашудаи синну соли навҷавонӣ омодагии донишҷӯёнро ба кор доир ба ғанигардонии таҷрибаи маънавии худ ошкор месозанд, зеро нигаришҳои асосии ҳадафманди ин синну сол худрушдидӣ ва худшиносӣ мебошанд, ки бо интиҳоби арзишҳо дар асоси дурнамоҳои инкишофи маънавии шахсият, самтнокии он бо таъба маъниҳои ахлоқӣ муайян мешаванд, ки вачҳҳо ва ҳадафҳои фаъолияти аз ҷиҳати маънавий муҳимро ошкор месозанд.

Ба имкониятҳои психологию педагогии ғанигардонии таҷрибаи маънавии донишҷӯён мансубанд: дар сатҳи ҳавасмандӣ – мавҷудияти майлу рағбатҳо ва шавқу ҳавасҳо, вачҳҳо ва

хошишот, ки самтнокии шахсиятро муайян месозанд; дар сатҳи шинохтӣ – мавҷудияти донишҳо дар бораи арзишҳои фарҳанги маънавии ҷомеа ва шахсият, дониш дар бораи зарурати мавҷудияти идеали маънаӣ; дар сатҳи фаъолиятӣ – қобилият ба худмуайянкунӣ, ки ба инкишофи маънавии шахсият мусоидат менамояд. Тағйири мавқеи донишҷӯёни дирӯза дар ҳамкорӣ бо олами атроф, саъю талош барои мустақил будан аз он ва аз ин нуқтаи назар муқобилгузори имкониятҳо ва сифатҳои шахсиятии худ ба олам, ба ҷудо кардани донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз ягонагии субъективӣ бо ҷомеаи атроф мусоидат менамояд [265].

Ба пояи васеи таҳқиқоти педагогикаи ватанӣ ва хориҷӣ така намуда, мо меъёрҳои ташаккулёфтаи таҷрибаи маънавию муайян месозем, ки сохтори психологию педагогии сифатҳои маънавию инъикос намуда, имкон медиҳанд, ки ташаккулёбии онҳо ҳамчун асоси томи соҳаи маънавии шахсият муайян карда шуда, ҷузъҳои алоҳидаи сохтори онҳо ошкор карда шуда, камбудҳо ба қайд гирифта шуда, баргараф карда шаванд, таҷрибаи маънавии донишҷӯёни дақиқтар муайян карда шаванд.

Меъёрҳои дар боло зикршуда дар асоси ғояҳои таълиму тарбияи шахсият ҳамчун меҳвар (М.Н. Берулава, Е.В. Бондаревская, В.В. Сериков, И.С. Якиманская) ва муқаррароти асоснок кардашуда оид ба маҷмӯи ҳамгириёнаи сифатҳои маънаӣ ва ҷузъҳои мазмунию сохторӣ таҳия гардидаанд, ки соҳаи маънавии шахсиятро ташкил дода, ба сифати мазмуни дохилии он хизмат намуда, дар рафтор ва фаъолияти арзишҳои маънаӣ зоҳир мешаванд.

Меъёри эътирофшудаи таҷрибаи маънавии донишҷӯён дар бораи арзишҳои фарҳанги маънавии шахсият ва ҷомеа инъикос мекунанд, ки ҳамчун восита барои худшиносии нерӯи маънавии худ дар сатҳи идеали интихобшудаи маънаӣ ва арзишҳои ба он хос, қобилият ба таҷрибаи андӯхташуда, саъю талош ба маърифат ва истифодаи намунаҳо ва мисолҳои ба кирдорҳои маънаӣ хос, маҳорати мустақилона гузоштани ҳадафи худрушдиҳии маънаӣ, қабули вазъият аз нигоҳи арзишҳои фарҳанги маънаӣ, қобилияти сарфаҳм рафтани моҳияти падидаҳо, дидани сабабҳо ва натиҷаҳои онҳо мавриди истифода қарор мегиранд.

Таҷрибаи маънавии донишҷӯёнро ҳамчун сифати ҳамгириёнаи шахсият, ки дар азхудкунӣ ва қабули арзишҳои фарҳанги маънаӣ, азхудкунии донишҳо ва таҷрибаи ифода ёфта, барои худтатбиқкунии шахсиятӣ, шиносӣ бо фарҳанги оила, кишвар ва халқи худ заруранд, муайян карда, мо меъёри ҳавасмандсозии таҷрибаи маънавии донишҷӯёнро ҳамчун низомии вазҳҳо ва саъю талошҳо, майлу рағбатҳо ва хошишоти худӣ таълимгирандагон баррасӣ менамоем, ки онҳоро ба фаъолияти аз ҷиҳати маънаӣ муҳим ташвиқ медиҳанд.

Ғанигардонӣ, тибқи луғатномаи В.И. Дал, маънои «ғанӣ гардонидан, боигарӣ ато кардан, зиёд кардан, афзоиш додан, бой кардан»-ро дорад. Дар луғати С.И. Ожегов мо мебинем, ки ғанигардонӣ – ин афзудани арзишнокии мебошад. Бинобар ин, мафҳуми «ғанигардонӣ»-ро бо мафҳуми «таҷриба» нисбат додан мумкин аст. Таърифтоти мафҳуми ғанигардонии таҷрибаи маънавию олимони чунин шарҳ додаанд.

Файласуфон ғанигардонии таҷрибаи маънавию ба ташаккулдиҳӣ, тағйири олами маънавии шахсият дар замина бо шароити муҳити зисти инсон. ба қобилиятҳои иродавӣ, муборизаи ботинии инсон нисбат медиҳанд.

Психологҳо ғанигардонии таҷрибаи маънавию ба раванди ташаккулёбии сифатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимии инсон, эътиқодот, назарҳо, қобилиятҳо, хусусиятҳои хислати инсон (К.А. Абулханова–Славская [2]); ба маҷмӯи ташаккулҳои шахсиятию маъноӣ, ки тамоюлоти арзиширо ба арзишҳои мутлақи маънаӣ дар бар мегирад (П.С. Братус, [7]).

Педагогҳо ғанигардонии таҷрибаи маънавию ба тағйири зарурии сифатӣ ва миқдории психикаи инсон (В.В. Игнатова [15]); ба раванди ҳамкории маънавии шахсият бо шахсоне, ки дорои арзишҳои маънаӣ, бозбинии вазҳҳои маънавию ахлоқӣ, интихоби мустақилонаи фаъолияти маънавию эҷодӣ ба маҷмӯи равандҳои андӯхт, коркард ва азхудкунии иттилоот, ки ба афзудани маъноҳо ва маъниҳои аз ҷиҳати шахсиятӣ муҳим боис мешаванд, (Н.К. Полукарова [23]) мутааллиқ медонанд.

Ғанигардонии таҷрибаи маънавии донишҷӯро дар муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилоти донишгоҳ ҳамчун раванди дастгирии ҳадафманди педагогӣ ба ташаккулёбии мавқеи субъектии донишҷӯ дар фаъолияти аз ҷиҳати маънаӣ муҳим мавриди баррасӣ қарор дода, мо дақиқ месозем, ки дастгирии педагогӣ мавҷудияти муҳити ба таври махсус

ташкилшудаи рушддихандаи шахсиятро пешбинӣ менамояд, ки суръати рушди таҷрибаи маънавии донишҷӯёнро дар раванди ҳамкорӣ бо омӯзгор таъмин менамояд.

Мураккабӣ ва бисёрҷанбагии омилҳое, ки раванди ғанигардонии таҷрибаи маънавию муайян месозанд, ҳамзамон, барқароршавии робитаҳои қонунмандро дар онҳо мушкил сохта, зарурати эҷоди амсилаи сохториро мубрам месозад, ки ин имкон медиҳад хусусиятҳои объект, раванд ё падидаи мавриди баррасӣ бо мақсади беҳтар сохтани онҳо, татбиқи усули тарҳрезии идоракунии онҳо мушаххас карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Абдулова, Т.Н. Подростки и информационном пространстве [Текст]/ Т.П. Абдулова // Психология обучения, 2010. – № 4. – С. 28 – 38.
2. Абульханова, Славская, К.А. Стратегия жизни [Текст]/ К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
3. Аллагулов, А.М. Проблема нравственного воспитания личности школьника в современных образовательных учреждениях (В контексте идей Сухомлинского, В.А.) [Текст]/ Аллагулов, А.М. // Теория и практика высшего профессионального образования: содержание, технологии, качество. – Оренбург: ОГИУ, 2003. – 7 ч. – С.12– 17.
4. Андрусенко, В.А. Формирование духовности [Текст]/ В.А. Андрусенко. – Оренбург: Изд-во ОПТУ, 1997, 46 с.
5. Аристотель. Избранные сочинения. [Текст] / Аристотель. – М.: Просвещение, 1985. – 256 с.
6. Асмолов, А.Г. Историко-эволюционный подход в психологии личности: автореф. дис. ... канд. псих. наук: [Текст]/ Асмолов, А.Г. – М., 1996. – 24 с.
7. Братусь, Б.С. Смысловая сфера личности [Текст] / Братусь, Б.С. // Психология личности в трудах отечественных психологов. – М., 2000. – С. 56– 57.
8. Буева, Л.М. Человек, деятельность, общение [Текст]/ Буева, Л.М. – М., 1978. – 216 с.
9. Бачинин, В.А. Духовная культура личности: философские очерки [Текст]/ Бачинин, В.А. – М.: Политиздат. – 1986. – 111 с.
10. Божович, Л.И. Избранные психологические труды. Проблема формирования личности [Текст] / Божович, Л.И. под ред. Фельдштейна, Д.И. М.: Междунар. пед. академия, 1995. – 212 с.
11. Выготский, Л.С. Психология / Выготский, Л.С. – М.: ЭКСМО –Пресс, 2000.–994 с.
12. Гаязов, А.С. Образование и образованность гражданина в современном мире: Монография [Текст]/ Гаязов, Л.С. М.: Наука, 2003. - 256 с.
13. Зотов, Н.Д. Духовная активность личности: сущность и этапы становления [Текст]/ Зотов, Н.Д. – М.: Просвещение. – 2010. - 160 с.
14. Игнатова, В.В. Педагогические факторы духовно-нравственного становления личности в образовательном процессе: монография [Текст] / Игнатова, В.В.; СибГТУ – Красноярск, СКХ). – 272 с.

ВИЗУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ШКОЛЬНОГО ЗДАНИЯ И УЧЕБНОГО КЛАССА

МУХИДДИНЗОДА Б. – зав. отделом сравнительной педагогики и современной школы Академии образования Таджикистана, соискатель НИИРО имени Абдурахмона Джами АОТ г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** bakhridin.1973@mail.ru, **тел.:** +(992) 904-29-22-66, +(992)225-18-14

В статье рассматриваются вопросы методологии проектирования школьных зданий и учебных помещений в них. Автор считает наиболее приемлемым подход функционально-временных зон к проектированию новых школьных зданий в Республике Таджикистан. По мнению автора необходимо обратить внимание на опыт европейских проектировщиков, предложивших ряд нетрадиционных, но пользующихся популярностью у потребителей и экономически рентабельных решений проектирования зданий образовательных учреждений. В статье доказывается обоснованность позиции того, что в условиях Республики

Таджикистан необходимо при проектировании учебных зданий обращаться к многовековому опыту строительства традиционных для таджикского народа медресе.

Ключевые слова: архитектура школы, функциональная зона, учебное помещение, медресе.

ҲАЗОИ АЙЁНИИ (ВИЗУАЛИИ) БИНОИ МАКТАБ ВА СИҶИ ТАЪЛИМӢ

МУҲИДДИНЗОДА Б. – мудири шуъбаи педагогикаи муқоисавӣ ва мактаби муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, унвонҷӯи ПРМ ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** bakhridin.1973@mail.rv, **тел.:** +(992) 904-29-22-66, +(992) 225-18-14

Дар мақола масъалаҳои методологияи тарҳсозии биноҳои муассисаҳои таълим ва синфхонаҳои таълимӣ баррасӣ гардидааст. Муаллиф раҳёфти минтақаҳои функционалӣ-муваққатиرو зимни тарҳсозии биноҳои муассисаҳои таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қобили қабул мешуморад. Ба андешаи муаллиф ба таҷрибаи тарроҳони (лоиҳасозони) аврупоӣ, ки як қатор лоиҳаҳои биноҳои муассисаҳои таълимӣи ғайрианъанавӣ, вале миёни истифодабарандагон маъмулу аз лиҳози иқтисодӣ муфидро пешниҳод намудаанд, диққати ҷиддӣ додан зарур аст. Дар мақола асоснокии мавқеи исбот карда мешавад, ки мувофиқи он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми лоиҳасозии биноҳои таълимӣ ба таҷрибаи бисёрасраи сохтмони мадрасаҳои барои халқи тоҷик анъанавӣ рӯй овардан зарур аст.

Вояҳои асосӣ: меъморӣ (архитектураи) мактаб, минтақаи функционалӣ, бинои таълимӣ.

VISUAL SPACE OF SCHOOL BUILDING AND EDUCATIONAL CLASS

MUHIDDINZODA B. – Head of the Department of Comparative Pedagogy and the Modern School of the Academy of Education of Tajikistan, Applicant INIRO named after A. Jami, Dushanbe, Ayni Str. 126, **E-mail:** bakhridin.1973@mail.rv, **mob.:** +(992) 904-29-22-66, +(992) 225-18-14

The article discusses the design methodology of school buildings and classrooms in them. The author considers the approach of functional-time zones to the design of new school buildings in the Republic of Tajikistan as the most acceptable. According to the author, it is necessary to pay attention to the experience of European designers who have proposed a number of unconventional, but popular among consumers and economically viable, design solutions for buildings of educational institutions. The article proves the validity of the position that in the conditions of the Republic of Tajikistan it is necessary when designing educational buildings to turn to the centuries-old experience of building madrassas traditional for the Tajik people.

Keywords: school architecture, functional area, classroom, madrasah.

Формирование новой социальной реальности, как результата взаимодействия глобальной тенденции перехода к постиндустриальному обществу и адаптации к изменившейся, в результате пандемии COVID-19, экосистемы человека, ставит принципиально новые условия для функционирования системы образования и воспитания.

Одним из таких условий выступает изменение роли и значения школьного физического и символического пространства, его организации.

Известно, что архитектура общественных зданий непосредственно связана с характером человеческой деятельности. Многообразие социальных процессов отражается на запросах относительно формирования пространства для их протекания. Все чаще возникают новые общественные услуги разного характера и длительности, требующие новых функционально-пространственных решений. Исключением не является и школа.

По своим функциям оно становится более разнообразным. Для сохранения его эффективности во времени необходимо уже при проектировании ориентироваться не только на непосредственную актуальную пользу, а и учитывать необходимость его трансформации

в связи с появлением новых потребностей и новых функций в материально-предметном компоненте образовательного пространства, в будущем. В таких условиях, когда новое школьное здание будет вмещать в себя постоянно совершенствующиеся образовательные и социальные технологии, изменение функционального предназначения отдельных помещений и зон здания, наиболее эффективным решением для школьного здания представляется модель гибкой структуры, которая является основой для дальнейших трансформаций¹. Школьное здание с такой структурой может оставаться эффективным на протяжении всего срока эксплуатации, исключительно благодаря своей динамичной функционально-пространственной организации, предусматривающей возможность изменения объемно-пространственного решения объекта в соответствии с изменениями характера функциональных процессов.

В основе современной модели школьного здания, используемой в европейских и российских разработках, лежит динамичная функционально-пространственная структура объекта сопряженная с реализацией идеи совмещения традиционного принципа функционального зонирования и временных характеристик функций. Функционально-временное зонирование подразумевает дифференциацию пространственно-планировочной структуры архитектурного объекта по признаку длительности протекания функции. К разным функционально-временным зонам относятся участки объекта, в которых функциональное назначение имеет разную скорость и темп изменения. Таким образом, архитектурный объект представляется в виде системы, состоящей из нескольких подсистем — функционально-временных зон. Каждая из них имеет свои планировочные особенности и функциональное наполнение и формируется в соответствии с определенными принципами².

В едином пространстве школьного здания, оформленном как группа сопряженных строений выделяется 4 функционально-временные зоны.

Постоянная функционально-временная зона формирует наиболее устойчивое «ядро» объекта, отвечающее за его жизнеобеспечение и безопасную эксплуатацию: перемещение, эвакуацию, санитарно-гигиенические требования. К долговременной функционально-временной зоне отнесены пространства и помещения, включающие функции, связанные с технологическими процессами, администрированием, анализом информации, хранением стационарного инвентаря и материальной базы. В эту зону входят учебные классы, кабинеты учителей и лаборантские, кабинеты администрации школы, помещения библиотеки и информационно-коммуникативных технологий.

В кратковременную функционально-временную зону школы включаются помещения и пространства для проведения «активных» общественных процессов, например: внеурочная деятельность, общественная работа, досуг, развлечения, спорт и тому подобное. В эту же зону включаются и помещения столовой.

Переменная функционально-временная зона образует «свободный» буфер между объектом и окружающей средой. Эта зона является пространством экспериментирования, синтеза и проверки новых общественных функций. Кроме рекреационных помещений и гардероба, в нее включаются помещения для дежурного учителя, пост службы безопасности, помещения для приема родителей. В эту же зону включаются помещения для проведения массовых мероприятий, предусматривающих участие внешкольного контингента.

Методика формирования динамичной функционально-пространственной структуры школьного здания на основе принципа функционально-временного зонирования состоит в определении взаимного расположения функционально-временных зон с учетом всех необходимых требований к находящимся в них помещениям, обязательных путей доступа и потенциальных возможностей трансформации каждой из зон³. После составления перечня всех необходимых помещений следует отнести их к соответствующим функционально-временным зонам, по сумме нормативных площадей всех помещений подсчитать размеры зон и определить особенности требований к помещениям каждой из зон, а именно: необходимость естественного освещения; обязательная связь с вертикальными коммуникациями (лифтами, лестницами); обязательная связь с улицей; технологическая потребность в воде (обязательная связь с сетями ВК) и другими инженерными сетями. Таким

¹ Anthony D. King (ed.), *Buildings and Society: Essays on the Social Development of the Built Environment*. – London, 1980.

² Baudrillard Jean and Nouvel J. *The Singular Objects of Architecture*. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003.

³ Ковальчук, К.К. Принципы формирования модели архитектурного объекта на основании функционально-временного подхода. // Эволюция научной мысли: сборник статей III Международной научно-практической конференции (5 октября 2014 г., г. Уфа). — Уфа: Аэтерна, 2014. — 222 с.

образом, определяются внешние связи каждой из функционально-временных зон, на основании которых формируется дальнейшая схема функционально-временного зонирования объекта.

Важным аспектом является то, что одни зоны не должны мешать пространственным изменениям в других зонах. Переменная функционально-временная зона может быть расположена как в центре здания, так и по ее периметру, но она не должна быть «разрезана» или «зажата» между другими зонами, которые изменяются реже или медленнее. К сожалению, в имеющихся проектах эта ошибка допускается достаточно часто, создавая администрации школы «головную боль» во время эксплуатации здания.

Зоны должны быть максимально сплошными, удобными для реорганизации и превращений. Переменная и кратковременная функционально-временные зоны могут при необходимости пространственно объединяться, потому их лучше располагать в одном связанном пространстве.

Постоянная и долговременная функционально-временные зоны также являются тесно связанными между собой, поэтому их стоит располагать рядом, объединяя в «стволь», «узлы» или «стены».

Технология процесса школьного обучения часто подвергается изменениям, связанными с различными факторами, например с применением разных систем обучения. Распространение нетрадиционных методических систем, таких как Марии Монтессорри или системы Вальдорфской школы, предполагающих индивидуальный и игровой подход к обучению детей, постоянное изменение сценариев преподавания, делает обоснованным и применение функционально-временного подхода к проектированию школьного здания. В связи с повышением «подвижности» населения (возможности международных переездов, доступность съемного жилья и т. д.) постоянно меняются запросы относительно возрастных групп детей, что особенно проявляется в небольших городах и поселках. Эксплуатация существующих школьных зданий свидетельствует о неполной градостроительной эффективности их использования: здания неравномерно загружены в течение суток, практически не используются в каникулярный период, при хроническом недостатке учебных кабинетов, ряд значительных по площади помещений простаивают. При проведении внеклассных мероприятий и каких-либо других массовых мероприятий приходится «вписываться» в существующее пространство. Создание динамической функционально-пространственной структуры помогло бы учесть все эти особенности эксплуатации школьных зданий, которые все более явно проявляются в современных условиях.

Как уже было отмечено выше, основываясь на стандартном задании на проектирование средней школы, необходимо выделить функционально-временные зоны. В состав постоянной функционально-временной зоны школы входят: вертикальные коммуникации (лестницы, пассажирские и грузовые лифты) вместе с необходимыми тамбурами; помещения, имеющие подключение к водопроводным и канализационным сетям (санузлы, мойки, душевые и т. д.); технические помещения (серверные, щитовые и т. д.). Помещения этой зоны не требуют естественного освещения, но должны иметь выход наружу (для эвакуации и загрузки). Таким образом, постоянная зона может одной стороной «выходить» на улицу, а другими сторонами примыкать к остальным зонам объекта. Такое взаимное расположение обеспечит необходимое использование всех зон вертикальными коммуникациями и инженерными сетями. Постоянная функционально-временная зона сконцентрирует все самые важные функции объекта в один «жесткий» и цельный «узел», проходящий сквозь все этажи, не «нарезая» при этом пространства остальных зон.

В состав долговременной функционально-временной зоны школы входят: производственные помещения кухни (цехи, склады, моечные, раздаточные); места хранения информации и материальной базы (архивы, книгохранилища, склады); помещения администрации (кабинеты директора, завуча, преподавателей, бухгалтерия и т. д.), а также часть учебных кабинетов. Долговременная функционально-временная зона должна быть непосредственно связана с постоянной и кратковременной зонами. Большинство помещений, входящих в ее состав, требуют естественного освещения, остальные же могут оставаться «темными».

В состав кратковременной функционально-временной зоны школы входят: часть учебных классов, предназначенных для проведения занятий в переменных по численности

учебных группах или по инновационным методикам, актовый и спортивный залы, обеденный зал столовой, читальный зал библиотеки. Кратковременная функционально-временная зона должна быть связана с тремя остальными зонами: она «прикреплена» как к технологическим и техническим помещениям долговременной и постоянной функционально-временной зоны, так и к свободному пространству переменной, которая даст возможность при необходимости объединять пространства и использовать их с большими возможностями.

В состав переменной функционально-временной зоны школы может входить вестибюль, рекреации, универсальные помещения для проведения разных небольших мероприятий, реализации творческой активности учеников. Это пространства, в которых трансформативный потенциал должен быть реализован наиболее полно. Они должны иметь возможность объединения с кратковременной функционально-временной зоной в случае необходимости (например, при проведении открытых школьных мероприятий, ярмарок и т. д.) и быть максимально открытыми внешней среде.

Выделение функционально-временной зоны школьного здания обусловлено и необходимостью проведения санитарных и карантинных мероприятий, связанных с противодействием пандемии коронавируса, а также, и в других подобных в будущем, случаях.

Внимание к школьной архитектуре активизировалось в последнее десятилетие в попытках найти адекватный архитектурно выраженный ответ на изменившиеся общественные запросы в отношении образования. Данной тематике посвящается ряд специализированных мероприятий, включая архитектурные выставки и симпозиумы. Необходимо отметить, что наравне с архитекторами и проектировщиками, их равной стороной выступают и педагоги, и родители. Последнее немаловажно, так как именно родители являются носителями социального заказа на образование, включая и обучение в соответствующих пространственно-визуальных условиях.

В Европейском Союзе успешно реализуются многочисленные программы школьного строительства и инновационной школьной архитектуры. Страны ЕС в подавляющем большинстве отошли от понятия «типовое школьное здание». Строящиеся объекты отражают не только авторский замысел архитектора, но и конкретные требования педагогического коллектива и родителей, а также особенности эко-ландшафтной среды, истории конкретной общины и ее национально-культурных особенностей.

Отличительной чертой европейского подхода к проектированию школьного здания является участие педагогического коллектива и родительского сообщества уже на самых ранних этапах разработки. Главной фигурой коллектива разработчиков становится не архитектор, а директор будущей школы. Они считают, что главный двигатель всех изменений в школе – это ее директор. Только инициатива и энергия директора способна создать и менять школу, двигать ее вперед, проводить нужные изменения.

С точки зрения разработчиков предметно-материального сегмента образовательного пространства, на уровне учебного класса все пространство делится на 3 зоны: информационная, учебная и зона отдыха. В первой – легкие, мобильные парты, позволяющие организовать работу в группах; персональные вайтборды; точечное, настраиваемое освещение. Во второй - всесторонний проектор, транслирующий изображение одновременно на все стены класса, система персональных локеров (для хранения планшетов и личных вещей). В третьей – диваны и пуфы. На уроках можно и нужно передвигаться, менять положение, слушать урок иногда лежа или стоя. Это вдохновляет и помогает снять напряжение и стресс.

В европейских проектах большое значение придается трансформируемости школьных помещений – например, актовый зал, который может становиться лекторием, залом хореографии или просто удобной зоной отдыха. Необычный фасад, с панорамным остеклением. Большой крытый внутренний двор с газоном и деревьями. Живой уголок. Напольное покрытие с игровыми элементами и интуитивной навигацией. На стенах - картины и рисунки, принадлежащие кисти как профессиональных художников, так и обычных мальчиков и девочек - а не только лучших учеников, как это обычно принято. В коридорах разноцветные скамейки, которые одновременно закрывают радиаторы отопления. Проектами предусматривается скалодром, планетарий, зал 3D физкультуры и даже велопарковка.

«Живое» многофункциональное центральное пространство школы, в котором школьники разных классов смогут общаться, знакомиться, взаимодействовать. Классы для разных форматов обучения («открывающиеся» в коридоры стены, зоны для индивидуальной и групповой работы), спортивный зал разделенный на зоны не только по вертикали, но и горизонтали, реализуемый сразу в двух уровнях.

К сожалению, в условиях Таджикистана реализовать европейский опыт в полном объеме вряд ли удастся. Причина не только в хроническом недофинансировании, но и в существующей нормативной базе. Действующие санитарные, пожарные, строительные нормы (часто — наследие сверхрегламентированного советского прошлого) связывают любого работающего архитектора по рукам и ногам. В подобных условиях создать инновационное архитектурное пространство предельно сложно, если не «невозможно». Например, в европейской практике школьного строительства много уделяется дереву, как основному материалу в отделке интерьера школы. Но согласно у нас нормам, дерево в отделке школ просто недопустимо. Причина — критически устаревшие нормы и правила строительства школ. И проблема даже не столько в самих нормах, сколько в чиновниках и инспекторах на местах, привыкших за много лет их трактовать определенным, исключительно запретительным образом.

Разработка школьного здания остается не только сложной комплексной инженерно-педагогической задачей, но и междисциплинарной научно-теоретической темой исследования. Теоретические положения разработки школьного здания охватывают не только общепhilosophические положения визуалистики, теории образовательной среды и образовательного пространства, о которых в меру подробно мы уже говорили в своем исследовании, но и положения социологии архитектуры как самостоятельной исследовательской области.

Важным направлением образовательной политики в Республике Таджикистан было и остается сохранение многотысячелетнего исторического наследия таджикского народа, сохранение и укрепление этнической и государственной идентичности таджиков. Ребенок, пришедший в школу, не должен оказываться в безликой глобализированной среде. Школьное пространство также должно оказывать влияние на формирование этнического самосознания учащегося. К тому же, многовековой практический опыт строителей и архитекторов древности закрепил практические приемы решения многих актуальных проблем сегодняшнего дня в строительстве школ: сейсмичность, температурные колебания, колебания влажности, активная солнечная радиация и прочее.

В связи с вышеизложенным считаем целесообразным для более глубокого раскрытия предмета нашего исследования обратиться к рассмотрению особенностей медресе, как традиционного школьного здания таджиков.

Средневековые зодчие достигали больших профессиональных высот в строительстве медресе. Были выработаны специфические черты архитектурных школ характерных для каждого города.

При внимательном изучении исторического наследия часть из строительно-архитектурных приемов средневековья, по нашему убеждению, можно использовать и в современном проектировании. Привлекательными в этом плане являются купольные своды, наличие айванов, разделение учебных помещений на летние и зимние, пространственное обособление библиотеки как неотъемлемой функциональной части школьного здания.

Двадцать пять лет суверенного развития Республики Таджикистан доказали мировому сообществу, что наше государство и общество способно ставить и реализовывать даже самые сложные задачи своего развития. В то же время, даже в самые тяжелые времена, образование, школа и детство находились в центре внимания таджикского государства и общества, лично Президента Республики Таджикистан Э.Рахмона. Хочется надеяться, что через определенное время школы нашей республики нельзя будет узнать не только по высокому качеству образования в них и страстному порыву учеников и учителей к овладению знаниями, но и даже, по внешним своим приметам, своему оформлению, цвету, они заметно будут отличаться в лучшую сторону от школ в остальных постсоветских странах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аҳмедов, М.К. Средневековые архитектурные ансамбли Узбекистана. - Ташкент: Фан ва технологиялар, 2014.
2. Барташевич, А. А. Основы художественного конструирования. — М.: Высшая школа, 1984. — 168 с.
3. Воронина, В.Л. Ансамбли среднеазиатских городов. // Архитектурное наследие, вып.24.М: 1976.
4. Делитц, Х. Архитектура в социальном измерении: Пер. нем. Вильковский М.Б., Воробьева, А.Г. /Социол. исслед., 2008. - № 10. – С. 113–120.
3. Иконников, А.В. Архитектурный ансамбль. - М: “Знание”, 1979.
4. Ковальчук, К.К. Принципы формирования модели архитектурного объекта на основании функционально-временного подхода // Эволюция научной мысли: сборник статей III Международной научно-практической конференции (5 октября 2014 г., г. Уфа). — Уфа: Аэтерна, 2014. — 222 с.
5. Методика художественного конструирования — М.: ВНИИТЭ, 1978. — 334 с.
6. Монтессори, М. Дом ребёнка. Метод научной педагогики. — М.: Задруга, 1913. — 339 с.
7. Anthony D. King (ed.), Buildings and Society: Essays on the Social Development of the Built Environment. – London, 1980.
8. Baudrillard Jean and Nouvel J. The Singular Objects of Architecture. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003.

АКИДАҲОИ ИҚТИМОӢ – ФАЛСАФӢ ВА ПЕДАГОГИИ УМАРИ ХАЙӢМ

МАҲКАМОВ Д. - номзади илмҳои педагогии ПРМ-и ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, тел.: +(992) 93 502 15 64

ҲАКИМОВА М.Н. - унвонҷӯи ПРМ-и ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, муовини директори Қоллеҷи техникӣ-омӯзгории н. Рӯдакӣ.

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи шахсият, муҳити маданӣ-маърифатии Умари Хайём ва ба шахсияти бузурги замон табдил ёфтани ӯ меравад. Дар мақола сухан дар бораи таҳсилоти ибтидоӣ ва мадрасаро дар зодгоҳаш дар ёфтани Хайём ва дар дарбори Маликшоҳи Салҷуқӣ ба обрӯю иззат сазовор гардидани Хайём меравад.

Инчунин дар бораи дониши баланди астрономӣ ва астрологӣ доштани ин олим ва аз ҷониби ӯ пешгӯӣ кардани ҳодисаҳои табиат кушода дода шудааст. Дар мақола сухан дар бораи маърифати баланди илмӣ доштани Хайём меравад ва зикр карда мешавад, ки дар соли 1074 бо амри Маликшоҳи Салҷуқӣ дар асоси мушоҳидаҳои астрономӣ аз ҷониби ин олим тақвими сол тартиб дода мешавад.

Вожаҳои асосӣ: хаймадӯз, риёзиёт, алҷабр, тиб, фалсафӣ- иқтимоӣ, озодандешӣ, синфу табақаҳои болоӣ, мафҳуми озодӣ, макон, замон.

СОЦИАЛЬНО – ФИЛОСОФСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ ОМАРА ХАЙЯМА

МАҲКАМОВ Д. - кандидат педагогических наук НИИРО имени Абдурахмона Джамии АОТ, г. Душанбе, ул. Айни, 126, тел.: + (992) 93 502 15 64

ҲАКИМОВА М.Н. - соискатель НИИРО имени Абдурахмона Джамии АОТ, зам. директора технического - педагогического колледжа р. Рудаки.

В данной статье разговор ведётся о личности, культурно- познавательной сфере Омара Хайяма и формирования его, как великой личности своего времени. Автор освищает

вопрос начального образования Хаяма и его обучение в медресе по месту жительства и его жизни при дворе Меликшах Салчуки.

В статье рассматриваются высокие астрологические и астрономические знания Хайяма и точном предсказывании природных явлений. В статье раскрываются материалистические позиции Хаяма и ссылка астрономический эксперимент построен календаря в 1074 года.

Ключевые слова: математика, алгебра, медицина, социально-философский, свободомыслящий, класс, верхний слой, понятие свободы, пространство, время.

SOCIAL-PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL IDEAS OF OMAR KHAYYAM

МАНКАМОВ Д. - candidate of pedagogical sciences IDE AET, Dushanbe, 126 Ayni St.,
mob.: + (992) 93 502 15 64

НАКИМОВА М.Н. - applicant of the IDE named after Abdurahman Jomi AET, deputy director of technical and pedagogical college of Rudaki d.

This article, is about the personality, cultural and cognitive sphere of Omar Khayyam and his formation as a great personality of his time. The author the issue of primary education of Khayam and the training at the madrasah in the place of residence and his life at the court of Melikshah Saljuki.

The article examines the high astrological and astronomical knowledge of Khayam and the accurate prediction of natural phenomena. The article deals with the materialistic position of Khayam and on the basis of astronomical experiments in 1074 was compiled the calendar of the year.

Keywords: high society, mathematics, algebra, medicine, socio-philosophical, free-thinking, class and upper layer, the concept of freedom, space, time.

Хайём дар шаҳри Нишопури Хуросон дар оилаи хаймадӯз таваллуд ёфтааст. Гиёсиддин Абдулфатҳ ибни Иброҳими Хайём таҳсили ибтидоӣ ва мадрасаро дар зодгоҳаш соҳиб гардида, ба корҳои тадқиқоти илмӣ машғул гардида, ба олими универсалӣ табдил ёфтааст.

ӯ дар риёзӣ, алҷабр, ҳайат, тиб, фалсафа худро намоён кардааст ва ҳамин универсалият ба Хайём имконият намодааст, ки дар соҳаи мушаххас худро зоҳир ва намоён созад. [б. 22- 30 т.]

Аз ақидаҳои фалсафавӣ- иҷтимоии Хайём равшан аён аст, ки ӯ ба амалдорон ва намояндагони синфу табақаҳои болоӣ нафрат дошта, оммаро дар рӯҳияи ба касе тобӣ набудан талқин менамуд.

Дар фаъолияти фалсафавӣ – иҷтимоии Хайём фикрҳои озодихоҳӣ ва мафҳуми озодӣ ҷои хосаро ишғол менамояд. Хайём тамоми умрашро дар ҳолати қашшоқӣ бо умеди зиндагии хушбахтонаи оянда сарф кардааст:

**Додам ба умед зиндагонӣ барбод,
Нобурда зи умри хештан рӯзе шод.
З-он метарсам, ки умр амонам надиҳад,
Чандон ки зи рӯзгор бистонам дод. [1, 40.]**

Аз рӯбӣ бар меояд, ки ӯ аз носозиҳои соҳти сиёсӣ – иҷтимоии замони хеш норозӣ буда, аз зоеъ гузаштани вақт, умр, нафас ва нотақрорӣ ҳаёт афсӯс меҳӯрад.

Абдулҳасан Алӣ ибни Зайди Байҳақӣ дар асари худ «Татимма сиван-ул-ҳикмат» хурмату иззати ба Хайём доштаи подшоҳи қарахонӣ Шамсулмулкро зикр карда мегуфт: «Имом Умарро бо худ ба тахт мешинонд». Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки доираи дарбори қарахонӣ тақдирро насибашонро аз Хайём, ки олими бузурги илми нучум буд фаҳмида мегирифтанд ва нисбати ӯ эҳтироми хоса доштанд. Ба воситаи ин илм ва маърифати болои Хайём дарбориён мехостанд, ки зиндагӣ ва тақдирӣ ояндашонро фаҳманд.

Хайём ба воситаи донишҳои астрономӣ ва астрологии хеш қобилияти пешгӯӣ кардани ҳодисаҳои табиатро дошт. Ин маърифати баланди илмӣ доштани Хайёмро ифода менамуд. Соли 1074 бо амри Маликшоҳи Салҷуқӣ дар асоси мушоҳидаҳои астрономӣ

тақвими сол бояд тартиб дода мешуд. Ин вазифаи мушкил ба зиммаи Хайём ва як гурӯҳ олимони он замон вогузор гардид. Барои амалӣ кардани ин мақсад Хайём сардории расадхонаи Исфахонро қабул карда, пеш аз ҳама кӯшиш менамуд, ки барои ходимони расадхона шароити мусоиди зиндагӣ ва кориро муҳайё созад. Тақвим 6 марти соли 1079 сохта шуд ва «Тақвими Ҷалолӣ» ном гузори карда шуд, ки ин аз эҳтироми хоса доштаи ӯро ба Маликшоҳ Ҷалолиддин шаҳодат медиҳад. [10, 101-107.]

Хайём дар илми тиб ҳам беҳамто буд ва ин даъворо далели таърихии аз касалии нағзак табобат кардани Султон Санҷари салҷуқӣ тасдиқ менамояд. Бо вучуди олими илмҳои дунявӣ будан ва дар мавқеи зиддидинӣ истоданаш, донишманди бузурги соҳаи дин низ мебошад.

ӯ дар маҷлисҳои мунозиравии динӣ ширкат варзида, ба догматизм назари шубҳа дошт ва ба он зарбаи сахт мерасонид. ӯ дар бораи нахустасос, офаридгор, сарнавишт ва ҷазои рӯзи қиёмат ва бемантикии он сухан рондааст:

**Яздон чу гили вучуди моро орост,
Донист зи феъли мо чӣ хоҳад бархост.
Бе ҳукмаш нест, ҳар гуноҳе морост,
Пас суختани рӯзи қиёмат зи чӣ хост?**

Дар мисраҳои ин рубоӣ таълимоти зиддиятноки дини ислом дида мешавад. Аз мисраҳои он бар меояд, ки Хайём Худоро офаридгор ва сӯзанда ифода менамояд. Хайём дар рубоҳои худ то як андоза ба дарки маърифат диққат дода, зарбаи асосии ақидаҳои фалсафавӣ- иҷтимоии худро ба муқобили уламоҳои динӣ, ки аз мазмун ва ҳақиқати дунё дур буданд, яъне мутаасибон равона менамуд. Барои исботи фикраш фармудааст:

**Онон, ки ба кори ақл дар мекӯшанд,
Беҳуда бувад, ки гови нар медӯшанд.
Он бех, ки либоси аблаҳӣ дарпӯшанд,
К-имрӯз ба ақл тара мебифрушанд.**

Хайём дар ин рубоӣ бештар ба масъалаи маърифат ва ақлу заковат диққат медиҳад, ки яке аз қисмҳои таркибии шуур ва маърифат мебошад. Дар ин ҷо сухан дар бораи ақли носоломи замон ва табақаҳои болоии ҷамъият меравад, ки онҳо ба кӯтоҳбинии худ иқрор нестанд ва ба ақлҳои пешқадами замон таъя ва пайравӣ намекунанд. Кору фаъолияти онҳоро Хайём ба дӯшидани гови нар муқобил мегузорад. [7, 130].

Ақидаҳои фалсафавӣ – иҷтимоии Хайём боиси аз ҳудаи худаш дур кардани уламоҳои ҷоҳил гардид ва онҳо ба Хайём бо назари шубҳа менигаристанд. Ҳатто Хайём дар мунозираҳои динӣ аз болои ақидаҳои догматикӣ ва тақдирпарастии онҳо ғалаба карда, дар дили уламоҳо тарсу ваҳро бедор менамуд, ки ин боиси минбаъд даъват нашуданаш ба баҳсу мунозираҳо мегардид.

Наҷмуддини Розӣ ба мазмуни шеърҳои Хайём баҳо дода мегӯяд: «Шеърҳои Хайём барои шарият мори захрнок ва ҳуди ӯ олими «саргаштаи ғофил» мебошад». Ҳамин тавр нисбати Хайём фикрҳои гуногун, ки гӯё ӯ майпараст, кофир, даҳрӣ будааст пайдо шуданд, ки дар ҷавоб ба ин суханони беасос Хайём мегӯяд: [5, 73].

**Гар ман зи маи муғона мастам, ҳастам,
Гар кофири габру бутпарастам, ҳастам.
Ҳар тоифае ба ман гумоне дорад,
Ман з-они худам чунон ки ҳастам, ҳастам.**

ӯ ба шубҳадорон ҷавоби тасдиқ дода, худро як олами дигар, як маърифати баланд эълон намуд, ки ба дигарон олами маънавии ӯ ноаён ва нофаҳмо мебошад.

Хайём худнамоӣ, вазғӯӣ дар байни одамон, дарс додан дар мадрасаҳоро дӯст намедошт. Хайёмро ба ин қарор он чиз водор мекард, ки баъзеҳо дар шакли дӯст ё шогирд назди ӯ омада, баъди иҷро гардидани мақсадашон ҳамчун душман худро ошкор мекарданд.

Яке аз ақидаҳои пешқадами Хайём имрӯз таъкиди ӯ нисбати интиқоби дӯст ва ваҳдати байни одамон мебошад. Аз шеърҳои рафтории одамон ва ваҳдати байни онҳо Хайём дилмонда гардида, таъкид менамояд:

**Он бех, ки дар ин замона кам гарӣ дӯст,
Бо аҳли замона суҳбат аз дур нақӯст.
Он қас, ки ба кулли эътимоди ту бар ӯст,
Чун чашми хирад боз кунӣ, душмани туст.** [9, 87-90.]

Ин рубоии Хайём пандест, ҳикматест, ки одамонро ба танҳоинишинӣ ва аз ҷамъият гурехтан не, балки ба интихоби дӯсти арзишманд хидоят менамояд. Ин рубоӣ айбномаи замони ӯ ва тамоми замонҳост, ки дар он озодии шахс маҳдуд ва фаъолияти ҷамъиятӣ дар зери таъкиб қарор гирифтааст. Фалсафаи ин рубоӣ таъкиду огоҳкунӣ оид ба маҳфӣ нигоҳ доштани сирру асрор мебошад, ки дар намояндагони дигари адабиёти классикӣ дида мешавад.

Дар ҳикояҳои Байҳақӣ омадааст, ки уламои дини иртиҷоии он давр, имом Ғазолӣ ба назди Хайём омада, аз вай хоҳиш кардааст, ки баъзе масъалаҳои фалсафа ва нучумро барои ӯ шарҳу эзоҳ диҳад. Хайём гапро кашол дода фикрҳои асосиро аз ин ҷосус пинҳон нигоҳ медорад ва Ғазолӣ инро фаҳмида, бо шунидани азон аз ҷой хеста гуфтааст: «Ҳақиқат омаду дуруғ гум шуд». [5, 97-100].

Дар китоби Закариёи Қазвинӣ «Осор – ул- билод» нақлест, ки гӯё яке аз фақеҳони замони Хайём аз ӯ илми фалсафа омӯхта, дар ҳама ҷо Хайёмро тухмату бадгӯӣ карда мегашт. Хайём барои шарманда кардани ин одами дуруя, карнайчиёро ба хонааш даъват карда, вақте ки фақеҳ чун одат барои фалсафаомӯзӣ ворида ҳавлӣ гардид, навозандагон ба навозиш оғоз бахшиданд, то ки мардум ҷамъ шаванд. Хайём ба мардум рӯ оварда гуфт: «Ай аҳли Нишопур! Ин олими шумост. Ҳар рӯз дар ин вақт пеши ман омада аз фалсафа сабақ мегирад. Дур аз ман дар ҳақам суҳаноне мегӯяд, ки чизҳои гуфтаи ӯро худатон медонед. Ӯ муаллими худро барои чӣ ҳақорат медиҳад?».

То вафоти Маликшоҳи Салҷуқӣ ва кушта гардидани Низомулмулк Хайём аз душманони ғоявияш дар амон буд. Пас аз вафоти онҳо маъракаи муборизаи зидди Хайём оғоз гардид ва ба он замина фаро расид. [7, 140].

Соли 1095 ҷаҳолатпарастон дар Нишопур муборизаро зидди шақоварандагони дин оғоз намуда, ба озодфикрон дарафтоданд. Хайёми нозукбин, ки замону маконро дуруст дарк мекард, бо баҳонаи зиёрати Макка ба сафар баромад.

Дар ин бора китоби «Таърих-ул-хукамо»-и Ибн-ул-Куфтӣ равшан вазъи сиёиро шарҳ медиҳад. Хайём аз соли 1097 дар дарбори султон Санҷари салҷуқӣ барои худро аз ҳучуми ҷоҳилон эмин нигоҳ доштан ба қор даромада, ба фаъолияти табибӣ ва тиб машғул гардид.

Аз рӯи китоби «Ҷаҳор мақола» - и Низомии Арӯзии Самарқандӣ, ки ӯ худро шогирди Хайём мегирад ва дар бораи ҳаёти минбаъдаи ӯ нақлҳои ҷолибе мекунад. Хайём барои заргарон тарозуи аҷиб сохта буд, ки зарфро вайрон накарда микдори тилло ва нукраи дар таркибаш бударо аниқ муайян менамуд.

Хайём яке аз ситораҳои дурахшон дар маданият ва тамаддуни мардуми ориёинаҷод маҳфуз мебошад. Ӯ дар илм, адабиёт ва фалсафа маҳсули афкори пешқадами асри XI-XII мебошад. Дар ин асрҳо феодализм ба ривочи савдо, хунармандӣ, деҳқонӣ роҳ кушода, пеши фикри солим ва пешқадамро мебастан. Дар чунин ҳолат фикрҳои оппозитсионӣ, зиддинӣ, зидди феодализм ба ҷашм мерасиданд. Халқҳои Эрон ва Осиёи Миёна барои озодии иҷтимоӣ, сиёсӣ ва миллӣ ба муқобили истилогарони хоричӣ – турку арабҳо ва ҳокимони маҳаллӣ мубориза мебуданд. [10, 107].

Дар фалсафа ва илми асрҳои миёна мактабҳои фалсафии асҳоби ҳаюлло, машъо, тасаввуф, исмоилия, карматия, риндӣ ва материалистӣ бар зидди идеалистии «калом» авҷ гирифтанд. Хайём дар чунин замони тарбия ёфта, ҳамчун маҳсули замони хеш ба воя расидааст. Ақидаҳои фалсафавӣ- иҷтимоии Хайём ба подшоҳи боадолат равона гардида, ривочи илмро ва фарҳангро аз феодализм умед мекард:

Эй чарх зи гардиши ту хурсанд наям,

Озод кунам, ки лоиқи банд наям.

Гар майли ту бо беҳираду ноаҳл аст,

Ман низ чунон аҳлу хирадманд наям.

Аз ин мисраҳо бар меояд, ки Хайём аз сохт, система норозигӣ баён намуда, парастииш ва майли замонро ба беҳирадону ноаҳлон равшан ифода намудааст. Хайём сохти феодализмро бо истилои «чарх», «фалак», «гардун» ва ғайраҳо ифода намуда, нисбати он эътирози заиф баён мекунад:

Эй чарх дилам ҳамеша ғамнок кунӣ,

Пироҳани фарруҳии ман ҷок кунӣ.

Боде, ки ба ман вазад ту оташ куниям,

Обе, ки хӯрам, дар даҳанам хок кунӣ.

Аз ин мисраҳо ақидае бармеояд, ки гӯё инсонҳо ҳамин гунна бадбахт офарида шуда, аз лаззати боду об маҳруманду ин лаззатро замона мечашада бошад. Хайём роҳи озод кардани одамнро ноумедона чунин васф кардааст:

**Чун ҳосили одамӣ дар ин дайри дудар,
 Чуз хуни дилу додани ҷон нест дигар.
 Хуррам дили он, ки як нафас зинда набуд,
 В-осуда кассе, ки худ назод аз модар.**

Хайём ҳамчун фарзанди замони хеш, роҳҳои хушбахтиро мечуст. Ӯ касеро, ки зинда набудааст ва зоида нашудааст дар чунин замона осудаю хуррам медонад. Аммо дар афкори фалсафӣ ва сиёсӣ иҷтимоии Хайём муросо ва созиш бо тақдир хеле беш дида мешавад. [9, 134.].

Хайём баҳри барҳам задани ғами замона гӯё чораи асосиро дар «май» мебинад, ки аз ғаму андуҳи замон шахсро дур месозад:

**З-он май, ки шароби ҷовидонист бихӯр,
 Сармоия айши ҷовидонист, бихӯр.
 Сӯзанда чу оташ аст, лекин ғамро,
 Бурранда чу оби зиндагонист, бихӯр.**

Дар ин мисраҳо идеалӣ шоир хушбахтии ҷаҳон ифода ёфтааст, лекин зарари май ҳамчун оташ ба ҷисм, ҷон, ақл ва мавқеи ҷамъиятию вазъи иқтисодӣ ифода ёфтааст.

Дар ақидаҳои фалсафӣ- иҷтимоии Хайём пичинг ва киноя ба беҳирадӣ ҷои намоёнро ишғол менамояд. Асоси гуманизми Хайёмро озодии инсон аз табақаҳои замона ташкил медиҳад:

**Гар бар фалакам даст будӣ чун яздон,
 Бардоштаме ман ин фалакро зи миён,
 В-аз нав фалаки дигар ҷунон сохтаме,
 К-озода ба коми дил расидан осон.**

Дар ин ҷо Хайём қудрату тавоноии Худоёна надоштани худро афсӯс хӯрда баён менамояд, ки агар ин қудратро медоштам, оламе меофарид, ки нишоне аз ғаму андуҳ намебуд. Аз ин гуфтаҳо маълум мегардад, ки дар назари гуманистони Хайём ҷои асосиро инсон ва орзуҳои вай ишғол менамоянд. Фаҳмиши ҷаҳонбинии Хайём гуногунпахлӯ ва мураккаб буда, дар он бештар баёни фикрҳо дар шакли пардапӯш ифода меёбанд.

Хайём дар баёни ақидаҳои фалсафӣ- иҷтимоии хеш пайрави фалсафаи машоъ буда бо Форобӣ ва Сино дар як қатор меистад. Мувофиқи ақидаҳои Хайём «Бибояд донист, ки... вочиб чизе бошад, ки нашояд, ки набошад ва шояд, ки бошад... Пас вочиб-ул-вучуд яке аст». Хайём вочиб-ул-вучудро дар ҷои аввал олами моддӣ мегузошт, вале дар хама кори олам онро аввалин қабул намекард. Ӯ ақида дорад, ки олами моддӣ бо роҳи тақамулотӣ модда ва тағйири шакли он инкишоф меёбад.

Дар бораи шаклан тағйир ёфтани, оиди наботот, ҳайвонот ва инсонҳо асоси унсурҳои меҳисобад. Аввал оташ, он гоҳ – ҳаво, он гоҳ об, хок ва он гоҳ наботот, он гоҳ ҳайвон аст. Инсон ҳам аз ҷумлаи ҳайвон аст. Ба ин ҷинсият ва зинаҳои инкишофро асоснок менамояд. Инсон аз ҷиҳати меҳнат ва нутқ бар ҳайвон шараф дорад.

Аз рӯи ин фикр ва ақида Хайёмро дар паҳлуи филозофони дунёи қадим гузоштан мумкин аст, зеро ки дар андешаи ӯ офаридгор вучуд надорад. Аз рӯи ақидаи эътироф кардани «вочиб-ул-вучуд» ва аввалин қувваи тақондихандаи олам донистани Худо, Хайём идеалист аст, вале азбаски роҳи мустақили инкишофи ҳаёти моддиро талқин кардааст, майли зиёде ба материализм зоҳир намудааст:

**Давре, ки дар ӯ омадану рафтани мост,
 Онро на ниҳоят, на бидоят пайдост.
 Кас ҳеч нагуфтаанд з-ин маънӣ рост,
 К-ин омадан аз кучову рафтан ба кучост?**

Ин ақидаи Хайём бар хилофи таълимоти дин буда, ҷаҳонро дар фазо ва вақт дохил намуда абадӣ мешуморад, ки и ифодаи майл ба материализми стихиявӣ доштани ӯ мебошад.

**Аз омаданам набуд гардунро суд,
 В-аз рафтани ман чоҳу чалолаш нафузуд.
 В-аз ҳеч касе низ ду гӯшам нашнуд,
 К-ин омадану рафтаним аз баҳри ҷӣ буд?**

Дар ин мисраҳо як қисми ночизи табиат будани субъект – инсон ва қобилияти зиёду кам қардани ҳаётро надоштани баён гардидааст ва муносибати субъекту объектро ба нафъи материализм ҳал намудааст. Дар ин рубоӣ яке аз хосиятҳои ҳастӣ, яъне новобаста аз шуур вучуд доштан ишора гардидааст. [10. 109.].

Хайём дар масъалаи тағйир ёфтани шакл ва бетағйирии материя дар мавқеи материалистӣ меистад. Материализми Хайём дар бисёр ҳолат бо фикрҳои зиддинӣ ифода меёфт.

Хайём таълимоти динии рӯзи қиёмат, дар дӯзах сӯхтани одамро ғайримантиқӣ мешуморад:

**Мову маю маъшуқа дар ин кунчи хароб,
Чону дилу чома дар рахни шароб.
Фориғ зи умеди раҳмату бими азоб,
Озод зи хоқу боду аз оташу об.**

Хайём ба масъалаи насибу тақдир қисмат зид буда, ба «қарим, ғафур ва бахшанда» будани Худо муқобил баромадааст. Дар масъалаи нахустасос ё мабдаъ Хайём Худоро инкор қарда, қутоҳии нафасро дарк қарда, арзанда ва сазовор зистанро таълим меод:

**Гар як нафасат зи зиндагонӣ гузарад,
Мағзор, ки чуз ба шодмонӣ гузарад.
Зинҳор, ки сармои ин мулки чаҳон,
Умр аст: бад-он сон гузаронӣ, гузарад.**

Хайём дар ин мисраҳо гузаранда будани умр, нотакрори будани ҳаёт, қисмати некбахтӣ ва озод буданро аз ғаму ғусса талқин менамояд. Хайём ҳаётро дӯст дошта васф менамуд ва қисмати онро дар сатҳи баланд ифода менамуд. Ў ба ишқ назари хоса дошт ва барои он азоб кашиданро ҷоиз медонист. Мавзӯи асосии ишқро ӯ дар вафодорӣ ва садоқат меид:

**Гӯянд: ҳар он қасон, ки бопарҳезанд,
Он сон, ки бимиранд, бад-он сон хезанд.
Мо бо маю маъшук мудом аз он,
Бошад, ки ба ҳашрамон ҷунон ангезанд.**

Аз ин мебарояд, ки Хайём саволи ҷаро ин корро дар ин дунё қардан мумкин нест? Дар ашъори Хайём масъалаҳои хеле зиёди иҷтимоӣ, фалсафӣ ва зиддиниро вохӯрдан мумкин аст, ки дар тамоми давраи замони қиммати худро нигоҳ медоранд. [9. 36.]

Хайём ҳамчун бузургтарин шоир, олим, файласуф дар таърихи афкори иҷтимоӣ-сиёсии адабиёти форсу тоҷик мавқеи хосаеро ишғол менамояд. Рубоҳои ӯ дар асрҳои миёна ҳамчун байраки озодӣ ва муборизаи мафкуравӣ ҷило менамуданд. Дар тарбия ва ташаккули озодфикрони минбаъда таъсири ғояҳои онҳо бузурганд. Масъалаҳои, ки Хайём даст задааст, гуногун ва бой мебошанд. Хайём олимост, мураккаб, пурасор, ки ҳар кас қобилияти ба он сарҳафм рафтани ва баҳогузорӣ қарданро надорад.

Аз рӯи мушоҳида ва омӯзиши ақидаҳои иҷтимоии Хайём бар меояд, ки ӯ қонунҳои философию равшану возеҳ дарк мекард:

**Умрат чу дусад бувад, чу сесад, чу ҳазор,
З-ин қуҳнасарой бун барандат ночор.
Гар подшоҳию гар гадои бозор,
Ин ҳар ду ба як нарх бувад, охири қор.**

Ақидаи Хайём дар ин ҷо оиди вақт, оиди ночории инсон дар назди марг дар шакли қонунӣ будани инкор ифода ёфтааст. Ин мисраҳо таъкид ба инсон ва дар қадом мавқеъ, дар ҷамъият ҷой надоштани онҳо дар муносибат ба марг ифода ёфтааст. Инсон бояд худро шиносад ва аз болои амалиёт ва рафторҳои назорат барад. [10, 110].

Аз рӯи ақидаҳои иҷтимоии Хайём пай бурдан мумкин аст, ки ӯ ҳаёти ноором ва ғарбонашро аз сар гузаронидааст:

**Ҳушёр набудам, даме, то ҳастам,
Гар ҷӣ шаби қадр бошад, он ҳам мастам.
Лаб бар лаби ҷому сина бар синаи хум,
То рӯз ба қардани суроҳе дастам.**

Аз ин бармеояд, ки Хайём ғами доимие доштааст, ки ҳатто дар рӯзи қадр ҳам имконияти амон будан надоштааст. Ў як олами тавоноест, дар ифодаи ақидаҳои фалсафавӣ ва иҷтимоии замони хеш, ки аксари равшанфикрон рубоӣ ва шеърҳои онро дар пайравӣ ва

аз номи ӯ мегуфтанд ва зарбю бадбиниро ба Хайём равона мекарданд. Ин амал ду паҳлу дошт:

1. Ифодаи ақидаҳои иҷтимоиро дар байни одамон васеъ менамуд.
2. Ҳаёти Хайёмро дар зери хатар мегузошт.

Мо аз ифодаи фикрҳои баёнгардида ба хулосае омадем, ки Хайём оинаест, ки чамбиятро ба баҳодиҳии нуқсонҳои зоҳирӣ ва ботинияш маҷбур месозад. Хайём назарияҳои материалистиро аз рӯи моҳият татбиқ намуда, ҳамчун машхуртарин философ, математик, астроном, шоир ва мутаффакир шинохта шудааст. Худо ва инсон мавзӯи марказии философияи Умари Хайём мебошад.

Олими бузурги тоҷик Б. Ғафуров оид ба У.Хайём чунин менависад: «Шоирӣ бузурги шарқ У. Хайём бо рӯбоиҳои хеш машхур гардидааст. Шумораи рӯбоиҳои Хайём зиёд набуда, аммо аҳамияти онҳо аз нуқтаи назари адабиёт ва фалсафа ниҳоят бузург мебошад».

Дорои маърифати баланд, меҳнатдӯст будани Хайём ва садоқати бепоёни ӯро ба илм дар ин рӯбойи бараъло мебинем:

**Ҳаргиз дили манн зи илм маҳрум нашуд,
Кам монд зи асрор, ки маълум нашуд.
Ҳафтоду ду сол фикр кардам шабу рӯз,
Маълумам шуд, ки ҳеч маълум нашуд.**

Дар ин ҷо сухан дар бораи зинаҳои маърифати олам меравад. Аз гуфтаҳои Хайём бар меояд, ки инсон ҳамеша бояд дар пайи ҳосил намудани донишҳои нав ба нав бошад. Аз ақидаҳои Хайём бар меояд, ки маърифати олам бе охир ва адонашаванда мебошад ва инсон наметавонад тамоми асрори оламо фаро гирад. [8, 134].

Дар асрҳои IX-XV муҳимтарин фасли фалсафаи тоҷикӣ форсро фалсафаи ҳақимони табиатшинос ташкил медод, ки намояндагони беҳтарини он Абубақри Розӣ, Ибни Хайён, Сино, Умари Хайём ва дигарон ташкил медоданд.

Соли 1905 дар Лондон китоби Честертон Г.К. «Умари Хайём ва виноӣ муқаддас» аз ҷоп баромада дастрасӣ дӯстдорони Хайём гардид, ки ба фаъолият ва ҷаҳонбинии ӯ баҳои одилона дода шудааст.

Ба Умари Хайём асарҳои зерин: «Рисола дар бораи ҳастӣ ва вазифашиносӣ», «Ҷавоб ба се савол», «Равшаниӣ хирад дар бораи мавзӯи илми умумӣ», «Рисола дар бораи мавҷудият», «Наврӯзнома» тааллуқ доранд.

Худо ва одам – мағзи асосии таълимоти Хайёмро ташкил медиҳад, ки ин олим ва мутаффакири гениалӣ барои асарҳои теологияш номи Эмом ва лақаби «Ҳуччат – ул - Ҳақ» - ро гирифта буд, ки дар пеши хонанда дар образи пири хушхоле, ки дар як даст гардани духтари зебо ва дар дасти дигар кӯзаи шаробро дорад, намоён мегардад.

Масъалаи асосии фалсафаро Хайём аз мавқеи материалистӣ ҳал менамояд. Дар асарҳои илмӣ ва рӯбоиҳои вай роҳибони аз таълимоти дину мубин дур бударо саҳт танқиду масҳара карда, ба он дунё, дӯзах ва бихишт ҳеҷ гуна боварӣ надошт ва бар он буд, ки бо вафоти одам ҷони одам мемирад. Қариб тамоми рӯбоиҳо ва чорбайтиҳояш характери философи ва рӯҳияи баланди бадеӣ доранд. [5,70- 81].

Ҳеҷ кас инкор карда наметавонад, ки Алқиндӣ, З. Розӣ, А.Фаробӣ, Берунӣ, Сино, У. Хайём ва дигарон илми фалсафаи дунёи қадими Шарқро ба пояи нав бардоштанд ва ба тараққиёти тамаддуни ҷаҳон ҳиссаи арзандаи худро гузоштанд.

Масалан, объективӣ ва абадӣ будани олам ва инъикоси онро дар ҳастии чамбиятӣ хирадмандона тасвир кардаанд: «Олам зуҳури ҳақ аст ва ҳақ ботини олам, олам пеш аз зуҳур айни ҳақ баъд аз зуҳур айни олам».

АДАБИЁТ

1. Книга чтения по философии. – Душанбе: Матбуот, 2004. – С. 40, 57.
2. Книга чтения по философии.- Душанбе: Матбуот, 2004, - С. 37, 40.
3. Фалсафа. Қисми I. – Душанбе, 1977. - С. 140-147.
4. Раҳимов, А. Расулов, К. Асосҳои фалсафа. – Душанбе: Матбуот. - 50-56.
5. Маҳкамов, Д. Асоси фалсафа. – Душанбе: Матбуот, 2013, . - 70-84.
6. Пайдоиш ва ташаккули тафаккури философи Осимӣ, М.- Душанбе: «Дониш», 1970.- С.22.
7. Мирзозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик. – Душанбе, 1974.

8. Крамар, Ф. Д. Об исследованиях Омара Хайяма и Насирэддина Туси по теории параллельных линий. — Алма-Ата, 1964.
9. Омар Хайям // Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / Под редакцией проф. Горкина, А.П.. — М.: Росмэн, 2006.
10. Шамсиддинов, Д. Проблема общих понятий и научной абстракции в творчестве Омара Хайяма // Философские науки, 1987. — № 7. — С. 101—105.

**ВАЗЪ ВА МУШКИЛОТИ МАВҶУДА ДАР ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ
БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМИ ФАНИИ ФИЗИКА
(дар мисоли муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон)**

УБАЙДОВ А.А. - *унвонҷӯи Паҷӯшигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к.Айнӣ-126, E-mail: ubaidov2017@mail.ru, тел.: +(992)92 778 87 43*

Дар мақола роҷеъ ба мушкилоти мавҷуда дар шароити кунунӣ ва монеаҳо, ки боиси васеъ татбиқ нашудани муносибати босалоҳияти дар таълими фанни физика мегардад, маълумот дода шуда, доир ба дурнамои татбиқи муносибати босалоҳият ва аҳамияти он хулосаронӣ шудааст. Таъкид мегардад, ки татбиқи босамари муносибати босалоҳият ба таълим имкон медиҳад, ки хонанда донишманд, дар ақидаи худ устувор ва аз ҷиҳати фикрронӣ ташаккулёфта ба воя расад.

Вожаҳои асосӣ: *муносибати босалоҳият, малака, маҳорати амалӣ, салоҳият, такмили ихтисос, маводи таълимӣ,*

**СОВРЕМЕННАЯ СИТУАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПРИ
КОМПЕТЕНТНОСТНОМ ПОДХОДЕ К ОБУЧЕНИЮ ФИЗИКЕ
(на примере общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан)**

УБАЙДОВ А.А. - *соискатель НИИРО имени Абдурахмона Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айнӣ, 126, E-mail: ubaidov2017@mail.ru, тел.: +(992)92 778 87 43*

В статье представлена информация о существующих проблемах и препятствиях в сложившейся ситуации, которые не способствуют широкому использованию компетентного подхода в преподавании физики, а также обобщены перспективы реализации компетентного подхода и его важность. Подчеркивается, что при эффективном использовании компетентного подхода к обучению ученик растет образованным, уверенным в своих знаниях и интеллектуально развитым.

Ключевые слова: *компетентный подход, умение, практические навыки, компетенции, повышение квалификации, учебные материалы.*

**EXISTING SITUATION AND PROBLEMS WITH COMPETENT APPROACH
TO TEACHING PHYSICS
(on the example of educational institutions of the Republic of Tajikistan)**

UBAIDOVA.A. - *applicant INIRO named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., E-mail: ubaidov2017@mail.ru, mob.: +(992)92 778 87 43*

The article provides information on existing problems and obstacles in the current situation that do not contribute to the widespread use of the competent approach in teaching physics, as well as summarizes the prospects for implementing the competency-based approach and its importance. It is emphasized that with the effective use of the competency-based approach to teaching, the pupil grows educated, confident in his knowledge and intellectually developed.

Keywords: *competency-based approach, ability, practical skills, competences, advanced training, educational materials.*

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми хеш ба Маҷлиси миллӣ соҳаи маорифро ҳамчун омил муҳими таъминкунандаи ҳадафҳои асосии рушди иқтисодию иҷтимоии давлату ҷомеа таъкид намуда, ислоҳоту пешрафти онро барои беҳбудии ҷомеа ва инкишофи фарҳанги миллӣ тавсиф карданд.

Аз ин рӯ дар мамлакат барои ба меъёрҳои байналмилалӣ ва ба стандартҳои ҷаҳонӣ мутобиқ гардонидани низоми таҳсилоти миллии кишвар тадбирҳои мушаххас ва судманд андешида истодааст. Махсусан, дар доираи талабот ва нақшаҳои амалии Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 бояд дар муассисаҳои таҳсилоти умумии мамлакат муносибати босалоҳият ба таълим ҷорӣ карда шавад [4]. Дар доираи ҳамин ислоҳот низоми нави таълим - таълими босалоҳият, ҷорӣ гардид. Гузаштан ба ин низом амри зарурӣ буд, зеро он ба хоҳири мутобиқи талаботи рӯз ба роҳ мондани таълим нигаронда шудааст [3].

Қайд бояд намуд, ки бо мақсади муайян намудани мушкилоти мавҷуда дар татбиқи васеи муносибати босалоҳият ба таълими фанни физика ва вазъи амалӣ намудани он байни омӯзгорони як қатор шаҳру навоҳии мамлакат пурсишнома гузаронида шуд, ки натиҷаи он дар ҷадвали №1 оварда шудааст.

Ҷадвали №1

№	Номгӯи саволҳо	Интихоб
1	Моҳияти муносибати босалоҳиятро Шумо чӣ тавр мефаҳмед? А) Ин як навъ муносибатест, ки дар он диққати асосӣ ба ташаккули малакаҳои амалӣ (ҳаёти) равона мешавад. Б) Ин як навъ муносибатест, ки дар он диққати асосӣ ба азхудкунии маводи назариявӣ равона мешавад. В) Моҳияти ин навъмуносибати таълимро намедонам.	47 / 37% 30 / 24% 49 / 39%
2	Оё таҷрибаи чандинсолаи кориятон дар мактаб бо методи анъанавии таълим, барои татбиқ намудани муносибати босалоҳият монеаҳо эҷод намекунад? А) Не. Б) Барои ҷавоб додан душворӣ мекашам. В) Ҳа.	41 / 33% 32 / 25% 53 / 42%
3	Барои татбиқи муносибати босалоҳият Шумо маводро аз кучо дастрас мекунад? А) Аз шабакаи интернет Б) Аз адабиёти бо забони русӣ таҳияшуда В) Дастрас накардаам, чунки зарурат набуд.	57 / 45% 40 / 32% 29 / 23%
4	Оё барои татбиқи муносибати босалоҳият бо забони тоҷикӣ адабиёт мавҷуд ҳаст? А) Ҳа. Б) Ҳа, вале ба миқдори кам. В) Не	13 / 11% 54 / 43% 59 / 46%
5	Методҳои асосии таълим, ки дар татбиқи муносибати босалоҳият истифода мешаванд, қадомҳоянд? А) ба таври фаъолсозии хонандагон сураи мегирад. Б) ба таври репродуктивӣ сураи мегирад. В) Айна аз нав нақл кардани суханони муаллим ё матни китоб.	91 / 73% 17 / 13% 18 / 14%
6	Оё ҳангоми таҳияи саволномаҳои дарои ҳуусияти проблемавидишта душворӣҳо мекашад? А) Не. Б) Барои ҷавоб додан душворӣ мекашам. В) Ҳа.	24 / 19% 34 / 27% 68 / 54%
7	Оё Шумо дар дарсҳои хеш аз бозиҳои таълимӣ истифода мебаред? А) Ҳа, истифода мекунам. Б) Баъзан. В) Не.	29 / 23% 70 / 56% 27 / 21%
8	Оё дар амалияи фаъолияти хеш Шумо аз усули ангиши зехни таълимӣ (АЗТ) истифода мебаред? А) Ҳа. Б) Баъзан. В) Не.	26 / 21% 42 / 33% 58 / 46%
9	Шумо розӣ ҳастед, ки дар таълим ҳамкориҳои хонандагон на танҳо бо омӯзгор, балки бо ҳамдигар низ сураи гирад? А) Ҳа, зеро ин боиси ташаккулёбии босалоҳиятии хонандагон ва зудмутобиқшавии онҳо дар коллективи синф мегардад.	41 / 32% 51 / 40%

	Б) Қисман, зеро ҳамкориҳои онҳо бо омӯзгор хуб аст, вале бо ҳамсинфони боиси бетартибӣ дар синф мегардад. В) Не.	34 / 28%
10	Оё Шумо дар дарсҳои худ аз барномаҳои компютерӣ (барои навиштани матнҳо, сохтани таблитсаҳо, омодаسازیи муаррифиҳо, таҳияи моделҳои физикӣ, чамбоварии маълумот аз шабакаи интернет ва ғайра) истифода мебаред. А) Мунтазам истифода мебарам. Б) Баъзан истифода мебарам. В) Не.	29 / 23% 53 / 42% 44 / 35%
11	Оё Шумо дар дарсҳои худ аз усули ба таври графикӣ тасвир кардани маълумот (схемаҳо, чадвал, конспекҳои таҷрибаҳои ва ғайра) истифода мебаред? А) Ҳа. Б) Баъзан. В) Не.	32 / 25% 71 / 56% 23 / 19%
12	Ҳангоми пурсиши хонандагон кадоме аз усулро истифода мекунед? А) Пурсиши кӯтоҳ (блиц-пурсиш)-и инфиродӣ, дар гурӯҳҳои дунафарӣ, гурӯҳҳои хурд, пурсиш аз рӯйи рақамҳо; пурсиши байниҳамдигарӣ дар гурӯҳҳои дунафарӣ ва гурӯҳҳои хурд; пурсиш аз рӯйи варақаҳои назоратӣ; Б) Пурсиши инфиродии хонандагон аз ҷойи нишаст; пурсиши як хонанда дар назди тахтаи синф; пурсиши якҷанд хонанда дар назди тахтаи синф; В) Пурсиши хонандагон мувофиқи хоҳиши онҳо; пурсиши умумӣ (рӯбарӯӣ); пурсиши ҳар як хонанда мувофиқи ном ва насаб аз журнали синф	27 / 21% 46 / 36% 53 / 43%
13	Оё Шумо қўшиш мекунед, ки дар дарсҳои лабораторӣ ва практикӯмҳои кори хонандагон хусусияти эҷодкориву навоарӣ дошта бошад? А) Ҳа. Б) На ҳамавақт. В) На.	31 / 25% 58 / 46% 37 / 29%
14	Оё Шумо дар рафти дарс аз маводи омоданамудани хонандагон (анавордҳо, варақаҳои тестӣ, намоишномаҳо, газетаҳои деворӣ ва ғайра) истифода мебаред? А) Ҳа. Б) Баъзан. В) Зарур намешуморам.	24 / 19% 61 / 48% 41 / 33%
15	Оё Шумо дар чорабиниҳои берунисинфӣи фаннӣ муносибатҳои босалоҳиятро татбиқ менамояд? А) Ҳа. Б) Баъзан. В) Не.	33 / 26% 54 / 43% 39 / 31%
16	Ба худ дар самти татбиқ намудани муносибати босалоҳият ба таълим чӣ гуна баҳо медиҳед? А) Ман омодаам ин муносибати таълимро дар дарсҳоям истифода кунам Б) Ҳоло ҳам ба пуррагӣ моҳияти ин муносибатро намефаҳмам В) Ман барои татбиқ намудани ин муносибати таълим омода нестам	27 / 21% 70 / 56% 29 / 23%
17	Андешаҳои Шумо оид ба самаранок татбиқ намудани муносибати босалоҳият дар таълим: Пешниҳодҳои омӯзгорон ба саволи мазкур чунин аст: - Мазмуни маводи китобҳои дарсӣ ба барномаи таълим ва стандарти таълими фанни физика мувофиқ қунонида шаванд; - Кабинетҳои фанни физика бо тамоми асбобу анҷоми муносири таълим ҷиҳознида шаванд; - Дар маҷаллаҳои соҳавӣ дар бораи роҳҳои истифодаи маводи дастисохти хонандагон дар дарсҳои физика; доир ба роҳҳои истифодаи бозиҳои таълимӣ дар дарсҳои физика; роҳҳои амалӣ намудани муносибати босалоҳият дар дарси ҳалли масъалаҳо; доир ба алоқамандии фанни физика бо дигар фанҳо ва истехсолот; роҳҳои эҷодкорона баргузор намудани дарси кори лабораторӣ ва амалӣ; ҳалли машку масъалаҳои таърихӣ; роҳҳои баргузориҳои чорабиниҳои беруназсинфӣ аз физика; роҳҳои босамари истифодаи маводҳои дидактикӣ дар таълими физика; оид ба ташкилу гузаронидани намудҳои гуногуни пурсиши хонандагон дар дарсҳои физика; роҳҳои босамари истифодаи технологияҳои информатсионӣ дар дарсҳои физика; тарзи ҳалли масъалаҳои олимпиадавӣ аз физика; тартиби баргузориҳои ҳафтаи физика дар мактаб; оид ба аҳамияти таҷрибаҳои шавқовар дар дарсҳои физика; роҳҳои ташкил ва гузаронидани корҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ дар дарсҳои физика; роҳҳои истифодаи воситаҳои интерактивӣ таълим дар дарсҳои физика маводҳо нашр ва дастраси омӯзгорони фаннӣ карда шаванд. - семинар ва конференсияҳои омӯзишӣ доир ба татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими физика гузаронида шаванд;	

<ul style="list-style-type: none"> - дарсҳои кушоди намунавӣ ташкил ва баргузор карда шавад; - курсҳои омӯзишӣ доир ба роҳҳои босамари истифодаи компютер дар дарсҳои физика ташкил ва гузаронида шавад; - семинари омӯзишӣ ташкил карда шуда, роҳҳои таҳияи нақшаҳои тақвими ва дарсии яксоата баррасӣ карда шавад; - ҳангоми аз курсҳои тақмили ихтисос гузаронидани омӯзгорон ба роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар дарсҳои физика бештар вақт ҷудо карда шавад; - дар сатҳи донишгоҳ муаллимони оянда маҳз бо ҳамин низоми таълим омода карда шаванд; - намунаи дарсҳои кушоди омӯзгорон тавассути Ҷамоати Ҷумҳурии таълим ва таҳсилоти миёнаи олии назария ва амалӣ карда шавад; - доир ба ҳар як дарси физика маводҳои аудиовизуалӣ дастрас бошанд; - оид ба усулҳои интерактивии таълим маводҳо дастрас карда шаванд; - дастурҳои методӣ доир ба ҳалли масъалаҳои эҷодӣ аз ҷанми физика таҳия карда шавад; - маводҳо ва китобҳо доир ба роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими физика бо забони тоҷикӣ нашр карда шавад; 	
---	--

Аз натиҷаи пуршишномаи анҷомдодашуда, иштирок ба дарси омӯзгорон, саволу ҷавоб бо хонандагон ва дидан намудан аз ҷандин синфхонаҳои ҷанми физика ошкор намуд, ки айни замон асосан мушкилоти зерин дар самти татбиқи васеи муносибати босалоҳият дар таълими ин ҷан ҷой дорад. Ҷунончи:

- норасоии адабиёти таълимӣ бо забони тоҷикӣ ва мувофиқат накардани мазмуни маводи китобҳои дарсӣ ба барнома ва стандарти таълими ҷанми физика ба назар мерасад;
- кабинетҳои ҷанми физика бо тамоми асбобу анҷоми муносири таълим ҷиҳозонида нашудаанд;
- на ҳамаи омӯзгорони ҷанми физика доир ба моҳияти низоми таълими босалоҳият маълумоти кофӣ доранд ва ба ёрии методӣ муҳтоҷанд;
- ҳангоми аз курсҳои тақмили ихтисос гузаронидани омӯзгорон барои омӯзонидани роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар дарсҳои физика вақт кам ҷудо карда мешавад;
- дар сатҳи донишгоҳҳои омӯзгорӣ муаллимони оянда маҳз бо ҳамин низоми таълим омода карда намешаванд [8].

Низоми нав аз раванди анъанавии таълим бо хусусиятҳои зиёд фарқ мекунад. Агар дар таълими анъанавӣ мақсади дарсро асосан маҷмӯи дониш, малака ва маҳорате, ки муҳтавои дарсро ташкил медиҳад, фаро гирад, дар низоми таълими босалоҳият аслан тавачҷуҳ бештар ба он равона мегардад, ки хонандагон донишҳои андухтаашонро дар ҳаёт ҷи гуна татбиқ менамоянд [5].

Қайд кардан зарур аст, ки дар низоми таълими босалоҳият омӯзгор масъулияти роҳбаландиро иҷро карда, бояд бештар талош кунад, ки хонандагон қобилияти мустақилона андеша ва амал карданро соҳиб шаванд [4]. Ин низоми таълиму тарбия ба табиати инсон ва қонунҳои инкишофи он мутобиқат карда, амалан ҳисси қунҷқовӣ ва қӯшишҳои мустақилона амал кардани шогирдонро тадричан, рушд медиҳад. Албатта, дар татбиқи ин назария сатҳи дониш, таҷриба, маҳорат, ирода ва муҳаббати омӯзгор нисбати касби интихобкардааш таъсири муҳим дорад.

Омӯзгор бояд дар низоми таълими босалоҳият уҳдадорӣ худро аз рӯи барномаи таълимӣ иҷро карда, таъсири омӯзиши ҷанро дар зиндагии инсоният муаррифӣ намояд [2]. Дар ҳар дарси худ дар доираи мавзӯ аз таҷрибаҳои ҳаётӣ мисолҳо орад ва тавассути проблемагузорӣ дар дарс дар хонандагон ҳисси қунҷқовиро боло бардорад.

Дар доираи татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими ҷанми физика омӯзгор бояд дорои малакаю маҳорати касбии зерин бошад [8]:

- сатҳи инкишофи синну солӣ ва ҳолати равонии шогирдони худро муайян карда тавонад;
- бо истифода аз методҳои интерактивии таълим, воситаҳои аёни ва воситаҳои техникаии муосир шавқу рағбати хонандагонро нисбати ҷанми физика инкишоф диҳад;
- дар тафакқури хонандагон ғояҳои ватандӯстӣ, озодандешӣ ва инсондӯстиро ташаккул диҳад;
- таъсири қорҳои мустақилонаро дар пешрафти маҳорату малакаи донишандӯзии хонандагон дарқ кунад.

Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки низоми ҷадид – муносибати босалоҳият ба таълим дар асоси модули хонанда – марказ ғабӯлият менамояд [9]. Яъне, агар дар низоми таҳсилоти анъанавӣ мавқеи марказиро омӯзгор мебозид ва қариб тамоми дарс ба ӯ вобаста буд, дар низоми нави таҳсил тамоми дарс ба салоҳияти хонанда вобаста мебошад.

Омӯзгор супориши синфӣ ва хонагӣ медиҳад, роҳҳои ҷолибу ҷадиди ҳалли масъаларо ба хонанда мефаҳмонад. Хонанда дар навбати худ мустақилона ба дарс омодагӣ мебинад [2]. Чунин муносибат имкон фароҳам меорад, ки тафаккури хонанда инкишоф ёфта, ба масоил ва ҷузъиёти мавзӯи дарс баҳогузори кунад ва он чиро, ки меомӯзад, дар амал тадбиқ намояд. Яъне, дар ин низоми таҳсил дар меҳвари дарс хонанда қарор мегирад. Дар рафти дарс хонанда тариқи далел ҷавоби пешниҳодакардаи худро исбот карда, дигар хонандагон дуруст ё нодуруст будани андешаҳои ӯро таҳлил мекунанд. Дар рафти мунозира, албатта, ҳамон хонанда ба саволҳои тавсияшуда ҷавоби мантиқан дуруст гардонида метавонад, ки дар ҷараёни дарсҳои гузашта ошноӣ дошта бошад. Ҳамзамон тариқи ташкили чунин мунозираҳо барномаи таълимӣ дар хотири хонандагон хуб нақш баста фаромӯш намешавад [6].

Ҳамин тавр, чунин навъ муносибат ба таълим имкон фароҳам меорад, ки оянда аз миёни хонандагон нафарони донишманд, дар ақидаи худ устувор ва аз ҷиҳати фикрронӣ ташаккулёфта ба воя расанд. Аҳамияти асосии ин навъ муносибат ба таълим маҳз дар ҳамин аст.

АДАБИЁТ

1. Байденко, А. Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России. 2004. – № 11. – С. 3-13.
2. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия.-М.:Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
3. Методика дар низоми таълими салоҳиятноки (Дастур барои омӯзгор). Модули мурағибон: Ниёзов Ф., Алиев, А., Нусратов, Б., Ҷонмирзоев, Э., Қодиров, Н., Иргашева, М., Зиёев, Қ.- Душанбе, 2016.-141с.
4. Мирзоёров, Ф. Дурнамои татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим. // Илм ва ҷомеа. Душанбе, 2017. - №2 (17).
5. Низоми таълими салоҳиятноки (Дастур барои омӯзгор). Модули 1. Мурағибон: Ниёзов, Ф., Алиев, А., Нусратов, Б., Ҷонмирзоев, Э., Қодиров, Н., Иргашева, М., Зиёев, Қ.- Душанбе, 2016.-36с.
6. Петровская, Л.А. Компетентность в общении.- М., 1989.
7. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе. / Выявление, развитие и реализация. -М., 2002. (англ. 1984).
8. Умаров, У.С., Бобониёзова, Г.А. Муносибати босалоҳият ба таълими физика. / Маҷмӯаи мақолаҳои «Маҷлази конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Проблемаҳои муносири рушди илмҳои табиӣ-риёзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе: ДДОТ, 2017. - С. 89-92.
9. Хуторской, А. В. Современная дидактика: учеб.пособие.– М.: Высшая школа, 2007.

КАЛИМА ВА ИБОРАҲОИ НАВ ДАР ШЕЪРИ БОЗОР СОБИР

НОЗИМОВ А.А. - доктори илмҳои филология, профессор, **E-mail:** aa.nozimov@mail.ru, **тел.:** + (992) 907 72 56 66,

ШАҲЛОИ А. Т. - номзади илмҳои филология, **E-mail:** Shahlo_vak@mail.ru **тел.:** + (992) 884 088 123

Дар мақола ҷой ва мавқеи неологизмҳои услубӣ ва услубии фардӣ, масъалаи омилҳои тавлид, хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории наввожаҳои услубии ашъори Бозор Собир оварда шудааст. Қайд намудан лозим аст, ки ин масъала дар забоншиносии тоҷик умуман мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст ва баррасӣ намудани паҳлӯҳои гуногуни масъалаи мазкур дар илми забоншиносии муносири тоҷик аҳамияти муҳим дорад.

Дар мақола неологизмҳои услубӣ ва услубии фардӣ дар ашъори шоир Бозор Собир мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, ки қорбурди онҳо барои сохтани муродифҳои нав мусоидат мекунанд ва як қисми бори маъноии гуфтугӯро ба худ мегиранд.

Вожаҳои асосӣ: неологизмҳо, захираи лугавии забон, калимаҳои иқтибосӣ, неологизмҳои услубӣ ва фардӣ.

НОВЫЕ СЛОВА И ФРАЗЫ В СТИХОТВОРЕНИИ БОЗОРА СОБИРА

НОЗИМОВ А.А. - доктор филологических наук, профессор, **E-mail:** aa.nozimov@mail.ru, **тел.:** + (992) 907 72 56 66

ШАҲЛОИ А. Т. - кандидат филологических наук, **E-mail:** Shahlo_vak@mail.ru, **тел.:** + (992) 884 088 123

В статье рассматривается место и положение стилистических и индивидуальных стилистических неологизмов личности, проблема факторов приобретения, семантические и структурные особенности стилистических нюансов поэзии Бозора Собира. Следует отметить, что этот вопрос не изучался в таджикской лингвистике в целом, и важно рассмотреть различные аспекты этой проблемы в современной таджикской лингвистике.

В статье анализируются стилистические и индивидуально-стилистические неологизмы в стихах поэта Бозора Собира, использование которых способствует созданию новых синонимов и принимают участие в смысловой нагрузке разговора.

Ключевые слова: неологизмы, лексические ресурсы языка, цитаты, стилистические и индивидуальные неологизмы.

NEW WORDS AND PHRASES IN THE POEM OF BOZOR SOBIR

NOZIMOV A. A. – Doctor of Philological Sciences, **E-mail:** aa.nozimov@mail.ru, **mob.:** + (992) 907 72 56 66

SHANLOI A. T. – Candidate of Philological Sciences, **E-mail:** Shahlo_vak@mail.ru, **tel.:** + (992) 884 088 123

The article discusses the place and position of stylistic and individual-stylistic neologisms of the individual, the problem of production factors, semantic and structural features of the stylistic nuances of the poetry of Bozor Sobir. It should be noted that this issue has not been studied in Tajik linguistics as a whole, and it is important to consider various aspects of this problem in modern Tajik linguistics.

The article analyzes stylistic and individually-stylistic neologisms in the poems of the poet Bozor Sobir, the use of which contributes to the creation of new synonyms and takes part in the semantic load of the conversation.

Keywords: neologisms, lexical resources of the language, quotes, stylistic and individual neologisms.

Барои инкишоф ва такмили забони адабии муосир тадқиқ ва таҳқиқи паҳлӯҳои гуногуни грамматикӣ он аҳамияти муҳим дорад. Забони адабии ҳозираи тоҷик гарчанде аз заминаи забони классики форси қадим баҳраманд гашта бошад ҳам, дар қатори дигар забонҳои дунё эҳтиёҷи бевосита ба инкишоф, такмил ва ғанитардонӣ дорад.

Калима ва ибораҳои навро дар илми забоншиносӣ неологизмҳо меноманд. Хусусияти рушд намудан ва ё аз инкишоф мондани забон дар замони муайян ба тамоми забонҳои дунё хос мебошад. Дар даври замони гуногун ҳодиса ва воқеаҳои мухталифи дар ҷамъият рӯйдода ба забони мавриди истеъмол низ таъсири худро мегузорад.

Вожаҳои гуногунсохт бо роҳи усулҳои мухталиф ба таври фаровон пайдо мегарданд. Пешрави илму техника ва ҳодисаҳои сиёсии змонӣ муосир ба забони адабии ҳозираи тоҷик низ таъсири ҷиддӣ расонидааст. Азбаски забон ҳамқадами ҷамъият мебошад, рушди он низ ба ҷамъият вобаста аст ва дар баробари пешрафти ҷамъият инкишоф меёбад.

Тибқи нишондоди забоншинос А. А. Брагина ду роҳи асосии сохташавии калимаҳои нав мавҷуд аст: 1. Аз имкониятҳои захираи луғавии забон ба вучуд омадани калимаи нав, маъно нав гирифтани ё ба маъно иловагӣ соҳиб шудани калимаи мавҷудаи забон. 2. Бо роҳи иқтибос, яъне қабули калимаю маъноҳои нав аз забонҳои дигар [9, 13]. [ниг. 9].

Дар китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии ихтисоси забон ва адабиёт «Забони адабии ҳозираи тоҷик» (23), роҷеъ ба неологизмҳо маълумоти мухтасаре оварда шудааст. Дар китоби мазкур дар бораи сарчашмаҳои пайдоиш, таҳаввулот, омилҳо, роҳҳо ва таснифоти неологизмҳо қариб чизе оварда нашудааст. Дар ин китоби дарсӣ ду роҳи пайдо шудани неологизмҳо муайян шудааст:

1. Барои номбар намудани предмет, ҳодиса ва сифати нави воқеият, ки дар ин сурат вазифаи махсуси номинативиро иҷро менамоянд. Масалан, космодром, бекомфликтӣ ва ғайра.

2. Барои аз нав номбар намудани предмет, ҳодисаҳо ва сифатҳои воқеияте, ки пеш аз ин ҳам дар забон ном доштанд. Дар ин маврид дар қатори номҳои мавҷудаи ҳодисаҳои ҳаёти воқеӣ номҳои дигар, яъне синонимияи онҳо пайдо мешаванд. Масалан, аскар - солдат, дорухона - аптека, достон - поэма... Ин қабил неологизмҳо нисбат ба маънои синонимҳои худ бо як навъ тобишҳои маъноӣ фарқ мекунад, яъне маънои онҳо нисбатан конкреттар аст» [23, 57]. Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки калимаҳои иқтибосӣ бештар ба забон ворид гашта ба неологизмҳо мубаддал мегарданд. Забон қонуниятҳои худро дорад ва дар ин замина вожаҳои содатар ва одитар ҷойи вожаҳои душворталаффузро мегиранд. Масалан, дар забони гуфтугӯӣ ба ҷойи вожаи дорухона-аптека бештар истеъмом мегардад.

Доир ба хусусиятҳои маъногии неологизмҳо дастури дигари таълимии дигар «Лексикаи забони адабии тоҷик» мебошад (72), ки дар он дар бораи неологизмҳо маълумоти бештаре дода шудааст. Аз он ҷумла оварда шудааст: «Агар калимаи нав дар сохти худ маъноро барҷаста ифода намуда, ба таври умумӣ ба нутқи омма дохил гардад, ҳамчун калимаи муқаррарӣ хизмат мекунад ва дар вай осори нави боқӣ намондад, аммо он калимаи нав ҳисоб карда мешавад; космонавт, луноход, селхозтехника...» [72, 79]. Дар таҳқиқоти забоншиносони дигар низ ин мавзӯи мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Масалан, профессор Х. Мачидов қайд мекунад: «Мумкин аст, ба калимаҳои маъмул маъноҳои нав зам шуда бошанд. Чунин вожаҳои забон неологизмҳои маъноӣ номида шудаанд. Чунончи, калимаи дафттар ба маънои «идора, кабинет», чанбар «рули мошин». сабқат «марафон»: сабқати телевизионӣ; мушқилот «проблема», даргирӣ «чанг», қазия «ҳодиса, воқеа» [59, 159]. Дар бобати таҳаввулот ва инкишофи таркиби луғавии забони адабии тоҷик, усулҳои пайдоиш ва вуруду азбайравии калимаҳо аз ҳисоби луғати иқтибосӣ, махсусан русию аврупоӣ забоншиносони тоҷик, аз ҷумла, Н. Шаропов, Ю. Нурмаҳмадов, М. Музофиршоев ва дигарон таҳқиқоти дақиқтареро ба анҷом расондаанд.

Дар бобати неологизмҳои услубӣ ва услубии фардӣ, масъалаи омилҳои тавлид, хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории наввожаҳои услубии ашъори Бозор Собир сухан ронда қайд намудан лозим аст, ки ин масъала дар забоншиносии тоҷик умуман мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст ва баррасӣ намудани паҳлӯҳои гуногуни масъалаи мазкур дар илми забоншиносии муосири тоҷик аҳамияти муҳим дорад. Азбаски дар доираи як мақола муфассал таҳқиқ намудани ин масъала имкон надорад, мо тасмим гирифтём танҳо баъзе неологизмҳои услубии ҳоси эҷодӣ шоири шинохта Бозор Собирро мавриди таҳқиқ қарор диҳем:

Шоиру шеър агар ҳаст

Аз ватан бо бар кафан ҳар буду нобудаи ки буд,

Бар ватанталбу кафанталбандаҳо бахшиду дод. (7)

Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» вожаи ватанталб умуман мавҷуд нест. Вожаи ватан чунин маънидод гаштааст: ватан *а. وطن* 1. ҷои таваллуд ва нашъунамо (*мас., деҳа, шаҳр, мамлакат*), зодгоҳ, меҳан; ҷои баромаду пайдоиши чизе. 2. ҷои истиқомат, манзил, макон, маскан; ватан қардан ҷои истиқомат ихтиёр қардан, манзил гирифтани. 3. диёр, сарзамин, кишвар, мамлакат; дар роҳи ватан // барои ватан дар ҳифзи диёру кишвари худ; ҷалои ватан қардан маҷбуран ё аз рӯи ноилоҷӣ тарки диёр қардан. Вожаҳои ватанҳо ва ватандӯст низ ба маънои соҳибватанӣ омада метавонистанд. ватанҳо *وطنخواه* *ниг.* ватандӯст. ватандӯст *وطن دوست* *дӯстдорандаи зод-гоҳи худ; содиқ ба халқу ватани худ, ба халқу ватани худ меҳру муҳаббат дошта, меҳанпараст, ватанпараст, ватанпарвар. Вале бо мақсади ба маънии манфӣ корбурд намудан ва муассиртар гаштани сухан, шоир аз вожаи*

ватангалб истифода бурдааст. Ба ҷойи вожаи ватангалб шоир метавонист ҳаммаъноии он - ватангадуро истифода барад: ватангадо *وطن گد* он ки дар орзуи ватан дар ғарибӣ умр ба сар мебарад; овора, ғариб. гадо//гадой *گد ای / گد* 1. он ки ба сабаби нодорӣ аз дигарон садақа талабида рӯз мегузаронад, соил, дарюзагар; гадои бекасу кӯй садақахӯри танҳову бесарпаноҳ. 2. нодор, бенаво, камбағал; *муқоб.* доро. 3. мӯҳтоҷ, ҳочатманд. 4. бечора, мискин, беқадр: гадо кардан камбағалу эҳтиёчманд гардонидан касеро. 5. *мач.* дилдода, дилбохта, ошиқ; гадо бор ёфту чогаҳ не (*ё* борчома наёфт) (*зарб.*) дар мавриди ҳеч омад накардани кори камбағале гуфта мешавад; гадо душмани гадост (*зарб.*) хангоме гуфта мешавад, ки ягон кас муваффақияти ҳамвазн, ҳамкасб ё ҳамкори худро дида наметавонад. Лекин аз ҷумлаи «Шахсе, ки ватан надорад, вале тамаъ дорад пораи ватани дигаронро соҳибӣ кунад» як калимаи мураккаби «ватангалб»-ро сохтааст. Ин амал мушаххасии афкорро таъмин менамояд ва барои равоию ҷасолати шеър мусоидат мекунад. Ҳамзамон, вожаи ватангалб дар радифи вожаи кафангалб омада, хушоҳангӣ ва равоии мисраъро таъмин менамояд. Мувофиқи таснифоти забоншинос Ҳ. Мачидов ин вожа бо роҳи «ба тариқи калимасозӣ сохта шудани вожаҳои нав» неологизм сохтааст.

*Аз ватан рафтам,
Валекин дур рафтан аз ватан имкон надорад,
Мекашад чун зодбуди меҳрубон меҳраш,
Гарчи бо ман меҳрубон кам буд. (9)*

Тибқи нишондоди «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» вожаи **зодбум** *زادبوم* *ниг.* **зодгоҳ, зодгоҳ** *زادگاه* ҷои таваллуд, маҳалли таваллуд, ватан маънидод гаштааст. Вожаи **зодбуд** *زادبود* *kit.* сармоя ва асбобу анҷоми зиндагӣ, бодушуд тафсир гаштааст. Вале вожаи **зодбуд** умуман мавҷуд нест. Ин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки шоир барои фасехтару равонтар гаштани фикр ва риояи оҳангнокии шеър вожаи нав-**зодбудро** қорбурд намудааст. Дар ин мисраъҳо **зодбуд** ба маъноии **зодбум** омадааст. Ҳамсадои –**м** бо ҳамсадои –**д** трансформатсия гашта, вожаи нави ҳоси забони шеъри шоир-**зодбуд** пайдо гаштааст. Агар аз рӯйи таснифоти пешниҳоднамудаи забоншинос Ҳ. Мачидов гирем, ин калима низ бо роҳи «ба тариқи калимасозӣ сохта шудани вожаҳои нав» сохта шудааст.

Гарчи мардум ҳарчи мегӯянд;

*Ҷӯби сад доре ба хуни шоирон сурхида, мегӯянд;
Шоиреро дар фалак куштанд, мегӯянд. (21)*

Вожаҳои ба вожаи **сурхида** монанд дар фарҳанг инҳо мебошанд: **сурх, сурхак, сурхакон, сурхбед, сурхбинӣ, сурхзамин, сурхина, сурхинарӯй, сурхӣ**, вале калимаи **сурхида** дар ин китоб тафсир нагаштааст.

Сурх *سرخ* 1. ба ранги хун, қирмизӣ, гулгун; **гули сурх, шароби сурх.** 2. *кҳн.* мансуб ба инқилоби октябр ва ба соҳти шуравӣ: **аскари сурх, байраки сурх, сурх кардан** а) ба ранги сурх даровардан, ранги сурх (сурхӣ) молидан (*мас., занҳо лаби худро*); б) *мач.* касеро ба ҳиҷолат монондан; **сурх шудан** а) ба ранги сурх даромадан; б) дар оташи тафсон пухта кабоб шудан (*мас., гӯшт*); в) *мач.* шарм доштан, ҳиҷолат кашидан. **Сурхак** *سرخک* 1. сурхтоб, ба сурхӣ моил (*ранг*). 2. як навъ ангури тезпазак. 3. як навъ гандум. 4. *тиб.* бемории гузарандае дар бачагон (*сурхча, сурхакон*).

сурхакон *سرخکان* *ниг.* **сурхак** 4. **сурхбед** *سرخبید* навъе аз дарахти бед.

Сурхбинӣ *سرخ بینی* он ки бинияш ҳамеша сурх бошад. **Сурхзамин** *سرخ زمین* замин, ки хокаш сурхранг аст. **Сурхина** *سرخینه* сурхтоб, сурхча (*ранг*). **Сурхинарӯй** *سرخینه روی* он ки ранги рӯяш ба сурхӣ моил аст. **Сурхӣ** *سرخی* 1. сурхрангӣ. 2. ранги сурх барои хатнависӣ. 3. ғоза, гулгуна, ки занҳо ба рухсора моланд; **сурхӣ давидан ба рӯй** аз ҳаяҷон, шодӣ *ва г.* сурх шудани рӯй. Дар шеъри дигари шоир низ ин вожа мавриди истифода қарор гирифтааст.

*Сурхида буд анорат, лунҷаш дамида дам буд,
Онро намефушурдам, дар чашми ман варам буд,
Чун он ки аз анорат дӣ об мефушурдам,
Оби анори дилро аз дидаам фушурдам. (54)*

Дар ин мавридҳо низ неологизмҳои ҳоси забони шоир бо роҳи «ба тариқи калимасозӣ сохта шудани вожаҳои нав» сохта шудаанд.

Ҳамин тавр, калимаҳои нав дар забон якҷанд функцияҳоро иҷро мекунанд. Аввал ин, ки барои сохтани муродифҳои нав мусоидат мекунанд. Сониян, калимаҳои нав як қисми бори маъноии гуфтугӯро ба худ мегиранд. Калимаҳосе, ки вобаста ба сохташон ҳосияти

умумӣ доранд, дар муқоиса бо калимаҳои аслии забон маъноҳое меофаранд, ки метавонанд боиси бойшавӣ ва ғановати забон гарданд.

АДАБИЁТ

1. Бозор Собир. Аз Гули хор то симхор. - Москва: Интрансдорнаука, 2003.- с.
2. Бозор Собир Бо чамидан, бо чашидан.- Душанбе: Ирфон, 1987.-203с.
3. Болотнова, Н. С., Болотнов, А. В. Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: контрольно-тренировочные задания: учебное пособие. – Флинта Наука, 2009.
4. Буриев, Ш. Р. Лексическая синонимия в «Маснави маънави» Джалалиддина Руми / Автор. канд. дисс. – Душанбе, 2002. – 22 с.
5. Винокур, Т. Г. О содержании некоторых стилистических понятий. В кн.: Стилистические исследования. - М., 1972. – С.114.
6. Джумаев, М. О. Лексико-семантические особенности «Нафахат-ул-унса» Абдурахмана Джами. Автор. канд. дисс. – Душанбе, 2007. – 22с.
7. Джураева, С. Б. Синонимы в поэзии Абдурахмана Джами. /Автор. канд. дисс. – Худжанд, 2009.
8. Кабиров, Ш. Лексические особенности «Таърихи Бадахшон». – АКД. – Душанбе, 1979. – 24 с.
9. Камалидинов, Б. Синтаксическая синонимия в современном таджикском литературном языке. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 288 с.
10. Музофиршоев, М. Неологизмы и способы их образования в современном таджикском литературном языке (на материале периодической печати 90-ых гг. XX и начала XXI веков) / Автор. канд. дисс., – Душанбе, 2012.
11. Нурмахамадов, Ю. Ш. Лексические категории и их стилистические особенности в творчестве Лоика Шерали. – Автор. канд. дисс. – Душанбе, 2007. – 26 с.
12. Падучева, Е. В. Динамические модели в семантике лексики. – М., 2004.
13. Солодуб, Ю. П., Альбрехт, Ф. Б. Современный русский язык. Лексика и фразеология современного русского литературного языка. – М.: Флинта, Наука, 2003. – 264 с.
14. Тиллоева, С. М. Лексическая синонимия имён прилагательных в таджикском и русском языках / Автор. канд. дисс. – Душанбе, 2000. – 22 с.
15. Хайтова, Ш. И. Лексические особенности газелей Камоли Худжанди / Автор. канд. дисс. – Душанбе, 2002. – 21 с.
16. Хасанов, А. Лексические особенности «Худуд-ал-олам» / Автор. канд. дисс. – Душанбе, 1986. – 22 с.
17. Хашимов, С. Лексические особенности «Гулистана» Саади Шерози / Автор. канд. дисс. – Душанбе, 1973. – 23 с.
19. Юсупов, Х. Лексические особенности языка произведений Садрриддина Айни / Автор. канд. дисс. – Душанбе, 1971. – 35 с.
20. URL http://www.langinfo.ru/index.php?sect_id=1442
21. URL <http://www.homeenglish.ru/Texteliseeva1.htm>.

ТАТБИҚИ ПРИНЦИПҲОИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ҲАМЧУН ОМИЛИ ИНКИШОФИ ЛАЁҚАТИ АҚЛИИ КЎДАК

КАМОЛЗОДА С. – мудири шуъбаи таҳсилот ва технологияи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126. **E-mail:** kamolzoda70@mail.ru, **тел.:** +(992) 918 23 28 22.

АБДУРАҲМОНОВ Г.Н. – сармутахассиси шуъбаи таҳсилот ва технологияи педагогии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126. **E-mail:** abdurakhmonov_1979@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 333 02 79.

Дар мақола масъалаи татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Зимни таҳлили андешаҳои муҳаққиқони ватанию хоричӣ хулоса карда мешавад, ки муносибати босалоҳият ба таълим метавонад ба сифати омили муҳимми мусоидаткунанда дар зохиргардӣ ва инкишофи аломатҳои лаёқати ақлии хонандагон

баромад кунад. Нақши ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ дар босамар татбиқ гаштани имкониятҳои кӯдакони лаёқати ақлидошта таъкид мегардад. Тавсияҳо барои татбиқи босамари муносибати босалоҳият ба таълим дар раванди таҳсилот пешниҳод мегарданд.

Вожаҳои асосӣ: ташаккул, инкишоф, салоҳият, салоҳиятнокӣ, салоҳияти иҷтимоӣ, муносибати босалоҳият ба таълим, лаёқати ақлӣ, аломатҳои лаёқати ақлӣ, кӯдакони лақати ақлидошта.

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПОВ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПРИЗНАКОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ОДАРЕННОСТИ ДЕТЕЙ

КАМОЛЗОДА С. – заведующий отделом образования и педагогической технологии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. **E-mail:** kamolzoda70@mail.ru, **тел.:** +(992) 918 23 28 22.

АБДУРАХМОНОВ Г.Н. – гл.специалист отдела образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. **E-mail:** abdurakhmonov_1979@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 333 02 79.

В статье рассматривается проблема реализации компетентностного подхода в образовании. На основе анализа зарубежных и отечественных исследователей утверждается благотворное влияние компетентностного подхода в образовании на развитие признаков интеллектуальной одаренности учащихся. Отмечается вещающая роль формирования социальной компетенции в реализации возможностей детей с признаками интеллектуальной одаренности. Предлагаются рекомендации для эффективной реализации компетентностного подхода в образовательный процесс.

Ключевые слова: формирование, развитие, компетенция, компетентность, социальная компетентность, компетентностный подход, интеллектуальная одаренность, признаки интеллектуальной одаренности, дети с признаками интеллектуальной одаренности.

THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF THE COMPETENCY-BASED APPROACH IN EDUCATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF SIGNS OF INTELLECTUAL GIFTEDNESS IN CHILDREN

KAMOLZODA S. - Head of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126. **E-mail:** kamolzoda70@mail.ru, **mob.:** +(992) 918 23 28 22.

ABDURAKHMONOV G.N. - Specialist of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126. **E-mail:** abdurakhmonov_1979@mail.ru, **mob.:** +(992) 98 333 02 79.

The article considers the problem of implementing the competency-based approach in education. Based on the analysis of foreign and domestic researchers, the beneficial effect of the competency-based approach to education on the development of signs of intellectual giftedness of students is approved. The broadcasting role of the formation of social competence in realizing the opportunities of children with signs of intellectual giftedness is noted. Recommendations are proposed for the effective implementation of the competency-based approach to the educational process.

Keywords: formation, development, competence, competence, social competence, competency-based approach, intellectual giftedness, signs of intellectual giftedness, children with signs of intellectual giftedness.

«Академияи таҳсилот ба масъалаи дурнамои рушди маориф бояд диққати аввалиндараҷа дода, доир ба мақоми мактаби муосир, сатҳу сифати китобҳои дарсӣ, ворид кардани ғояҳои давлатдорӣ миллӣ ва арзишҳои ҳувиятсозӣ халқамон дар китобҳои дарсӣи фанҳои ҷамъиятиву гуманитарӣ, раванди таълим, таносуби соатҳои фанӣ, усулҳои фаъоли таълим, роҳҳои самараноки омӯзиши фанҳои табиӣ, риёзиву дақиқ ва ташаккули зеҳнияти хонандагону донишҷӯён пешниҳодҳои мушаххас манзур намояд».

Эмомалӣ Раҳмон

Дар шароити кунунӣ самти афзалиятноки рушди мактабу маориф татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим маҳсуб меёбад. Қобили қайд аст, ки раҳёфти мазкур дар низоми маорифи давлатҳои рушдёфта миёнаҳои асри гузашта ворид гардида, натиҷабахшии худро соҳиб шудааст. Моҳияти муносибати босалоҳият ба таълим дар он ифода меёбад, ки дар он диққати асосӣ ба рушди қобилияти ба даст овардан ва босамар истифода бурдани донишу маҳорат ва малақаҳо ҳангоми машғулиятҳои гуногуни таълимӣ, касбӣ ва инфиродӣ равона мегардад.

Салоҳиятноки қобилияти маҷмӯии инсон буда, барои мустақилона истифода бурдани унсурҳои мухталифи дониш, малақаю маҳорат ва усули фаъолият дар вазъиятҳои муайян (таълимӣ, инфиродӣ, касбӣ) равона мегардад [4, с. 18].

Ермаков Д. В. хусусиятҳои муҳими салоҳиятнокиро ба таври зайл ифода менамояд [1]:

–қобилият ва омодагии шахс барои муаррифӣ намудани худ ҳамчун субъекти комили худтакомулдиҳанда дар системаи «инсон - дунё»;

–мавқеи субъективии шахсро дар таълим инъикос ва татбиқи арзишҳои шахсиятро таъмин менамояд;

–характери фарофанӣ дорад;

–услуби (принсипи) дидактикии алоқамандсозии таълимро бо ҳаёт ва фаъолият татбиқ менамояд;

– дар раванди татбиқи амалии фаъолият зоҳир гардида, идора карда мешавад.

Муҳаққиқон М. Лутфуллозода ва Ғ. Бобизода масъалаи салоҳият ва салоҳиятнокиро ба ҳубӣ пайгирӣ намуда, дар мисоли салоҳиятнокии омӯзгор тавсифи зеринро пешниҳод мекунанд: «...салоҳиятҳои омӯзгор ҷабидаи дониш, маҳорату малақа, таҷрибаи амалӣ, технологияи педагогӣ, маънавиёт ва фарҳанги ӯст, ки дар мустақилияти иҷтимоӣ-коммуникативӣ, ахбор, тафаккури интиқодӣ, таҳқиқотӣ, тафаккури эҷодӣ, эҳсос, арҷгузорӣ ва ғайра ифода мегардад» [2, с. 7].

Таҳлили андешаҳои муҳаққиқон нишон медиҳад, ки мафҳуми «салоҳият» дар робита ба фаъолияти касбӣ дараҷаи мувофиқат ба талаботи касбро дорад, яъне мувофиқати сифатҳои психологӣи шахс, ки ба ӯ имкон медиҳанд то дар вазъиятҳои гуногун, мустақилона ва бо дарки баланди масъулият амал намояд. Салоҳиятнок будан маънии соҳиб будан ба қобилият ва маҳорати иҷроӣи вазифаҳои муайяни меҳнатиро дар назар дорад.

Дар раванди таҳсилот, муносибати босалоҳият ба таълим ба принципҳои зерин асос меёбад:

–зимни истифодаи таҷрибаи ҷамъиятӣ, ки таҷрибаи худӣ кӯдак як унсури онро ташкил медиҳад, дар хонандагон инкишоф додани қобилияти мустақилона ҳал намудани масъалаҳои соҳаҳои гуногун ва намудҳои гуногуни фаъолият;

–мундариҷаи таҳсилотро бояд таҷрибаи иҷтимоӣ аз ҷиҳати дидактикӣ мутобик гардонидашудаи ҳалли масъалаҳои маърифатӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва ғ. ташкил диҳад;

–фароҳам овардани шароит барои дар хонандагон ташаккул додани таҷрибаи мустақилона ҳал намудани масъалаҳои гуногуни ҳаётӣ ва таълим;

–натиҷаҳои таълимро зимни таҳлили дараҷаҳои маълумотнокӣ, ки хонандагон дар давраҳои муайян таҳсил ба даст меорад, баҳогузорӣ намудан;

–натиҷаи асосӣ ва бевоситаи фаъолияти таълимӣ ташаккули салоҳиятҳои калидӣ маҳсуб меёбад [3].

Салоҳиятҳои калидӣ, аз назари муҳаққиқон, ин қобилияти истифодаи дониш, маҳорат ва малақаҳо ҳангоми ҳалли масъалаҳои муҳим, қобилияти мустақилона амал намудан дар вазъиятҳои номуайян мебошад.

Дар муносибат ба хонанда мафҳуми салоҳият мазмуни зеринро касб мекунанд:

–мачмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои амалие, ки ба ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаёти (ичтимоӣ, иқтисодӣ, маърифатӣ ва касбӣ) равона карда мешаванд;

–мачмӯи маҳоратҳои, ки шахс онҳоро тавассути маърифат ва таҷрибаи хеш ҳосил мекунад;

–натичаи таҳсил арзёбӣ гардида, ҳамчун қобилияти истифода бурдани дониш, малака ва маҳорат ҳангоми ҳалли масъалаҳои соҳаи муайян зоҳир мешавад [4, с. 18].

Зимни татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим мақсадҳои таҳсилот низ дигаргун мегарданд. Дар назди муассисаи таҳсилоти ин шакли ташкили таълим вазифаҳои зеринро тақозо мекунад:

–дар хонандагон ташаккул додани қобилияти мустақилона дониш омӯختан, яъне на танҳо гирифтани донишҳои тайёр, балки муайян кардани мақсадҳои фаъолияти таълимӣ-маърифатии худ, интихоб намудани сарчашмаҳои зарурии иттилоот, натиҷаҳои бадастомадаро баҳогузори кардан, фаъолияти худро ташаккул додан, бо дигар хонандагон ҳамкории кардан ва ғ.;

–омӯзонидан ва маънидод кардани раванди мустақилона ҳал намудани масъалаҳои маърифатӣ ва зухуроти воқеият бо назардошти алоқамандии моҳият;

– омӯзонидани мавқеъгирӣ дар масъалаҳои калидии ҳаёти муосир: экологӣ, сиёсӣ, муносибати байнифарҳангӣ ва ғ.

– омӯзонидани мавқеъгирӣ дар олами арзишҳои маънавий, ки маданият ва ҷаҳонбинии гуногунро инъикос мекунад;

– омӯзонидани ҳалли масъалаҳои, ки барои татбиқи намудҳои гуногуни фаъолиятҳои касбӣ заруранд (масъалаҳои коммуникативӣ (иртиботӣ), ҷустуҷӯ ва таҳлили ахбор, қабули қарор, ташкили фаъолияти якҷоя ва ғ.);

–омӯзонидани ҳалли масъалаҳои интихоби касб, давом додани таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ.

Ҳамин тариқ, татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар фаъолияти таълимӣ-маърифатии худ эҷодкор бошанд, ба худтаълимдихӣ ва худтакомулдихӣ қодир бошанд, дар худ мустақилият ва ҳисси масъулиятшиносиро ташаккул диҳанд.

Ба андешаи мо, муносибати босалоҳият ба таълим барои рушди аломатҳои лаёқати ақлӣ дар хонандагон мувофиқи мақсад ва самарабахш мебошад. Ташкили шароитҳои зарурӣ барои татбиқи раҳёфти мазкур дар раванди таълим метавонанд ба сифати омилҳои мусоиде баромад кунанд, ки ба зухурот ва инкишофи аломатҳои лаёқати ақлӣ дар хонандагон мусоидат мекунад.

Қобили зикр аст, ки масъалаи лаёқати ақлӣ аз ҷумлаи масоили муҳими илмҳои психология ва педагогика маҳсуб меёбад. Он бевосита ба масъалаи тарбия ва истифодаи самараноки захираи эҷодӣ ва зехнии кишвар марбут аст.

Айни замон муҳаққиқон лаёқати ақлиро ҳамчун зухуроти серпахлӯ, тағйирпазир ва мураккаб ба қалам медиҳанд, ки дар баробари қобилиятҳои ақлӣ боз чунин ҷузъиёстро ба монанди эҷодкорӣ, мароми маърифатӣ ва сифатҳои шахсии фард дар бар мегирад [5, 7, 8].

Шумакова Н.Б. қайд мекунад, ки лаёқати ақлӣ дар зинаи баланди инкишофи умумии ақл ва имкониятҳои эҷодӣ, ҳассосӣ ба донишомӯзӣ дар соҳаҳои гуногун зоҳир мегардад [7]. Ба андешаи ӯ, раванди таълим набояд танҳо ба рушди қобилиятҳои ақлӣ равона бошад, балки шахсияти кӯдакро дар мачмӯи фаро гирад.

Ба вазифаҳои асосии таълими кӯдакони лаёқати ақлидошта зеринҳо мансубанд:

–рушди рағбат ва талаботи маърифатӣ ба доираи васеи зухуроти омӯхташаванда;

–ташаккули «тасаввуроти мукаммали олам» ва тафаккури системавӣ дар мактабҷагон;

–рушди намудҳои гуногуни тафаккур: эҷодӣ, танқидӣ ва мантиқӣ;

–ташаккули қобилияти мустақилона ба даст овардани дониш ва гузаронидани кори таҳқиқотӣ, омӯзонидани малакаҳо ва маҳоратҳои барои ин зарурӣ;

–омӯзонидани малакаҳои фаъолияти якҷоя (муҳокимаи якҷояи масъалаҳои ҳалшаванда дар гурӯҳҳои хурд, маҳорати бурдани баҳс, қабул намудани нуктаи назари дигарон, фаъолияти якҷояи таҳқиқотиро анҷом додан ва ғ.);

–рушди қобилият ба худомӯзӣ ва худбаҳодихӣ [7, с. 95].

Чуноне ки таҳлили боло нишон медиҳад, миёни вазифаҳои асосии мактаб дар мавриди татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим ва вазифаҳои таълими кӯдакони

лаёқати ақлидошта, монандиҳои муайян ба мушоҳида мерасанд. Пас, хулоса кардан мумкин аст, ки татбиқи принципҳои муносибати босалоҳият ба таълим метавонад ба инкишофи лаёқати ақлии кӯдакон мусоидат намояд.

Яке аз масъалаҳои муҳими соҳаи лаёқат – ин масъалаи татбиқи нагаштани имкониятҳои зеҳнӣ ва эҷодии кӯдакони болаёқат дар оянда мебошад. Ба андешаи психологи рус В.С. Юркевич душвории асосии кӯдакони болаёқат дар оянда – Ҳангоми кӯшиши татбиқи намудани имкониятҳои онҳо дар фаъолияти касбӣ пеш меояд. Ҷ ба натиҷаи як қатор таҳқиқотҳо ишора намуда, қайд мекунад, ки на бештар аз 3% кӯдакони лаёқати баланди ақлидошта метавонанд имконоти худро маҳсулноқ амалӣ намоянд [8, с. 48].

Яке аз роҳҳои ҳалли масъалаи мазкур – ин ташаккули салоҳиятнокии иҷтимоӣ дар хонандагон мебошад. Салоҳияти иҷтимоӣ яке аз намудҳои муҳими салоҳият ба шумор рафта, ташаккули он дар татбиқгардии имкониятҳои кӯдак аҳамияти муҳим дорад. Салоҳиятнокии иҷтимоӣ дар ҷанбаҳои зерин ифода меёбад: аз тарафи кӯдакон аз худ гаштани салоҳиятҳо барои ворид гаштан ба ҷомеа (маърифатӣ, умумифарҳангӣ, коммуникативӣ, арзишӣ-маъноӣ, шахсӣ); маҳорат ва малакаҳои барои ҳаёти минбаъдаи кӯдак арзишноки рафтори иҷтимоӣ; гузоштан ва амалӣ намудани мақсадҳои умумӣ; амалӣ намудани фаъолияти маърифатӣ; одат намудан ба танзими фаъолиҳои худ ва мувофиқа соختани он бо одамони дигар зимни арзишҳои умумиинсонӣ, ки ташаккули таҷрибаи иҷтимоӣ ва камолоти иҷтимоӣ тавассути онҳо сурат мегирад ва ғ. [6, с. 46].

Таҳқиқоти олимони муайян намуданд, ки дар амал татбиқи гаштани имкониятҳои кӯдакони болаёқат дар оянда аз малакаҳои ҳамкории иҷтимоӣ бо дигар одамон, фарҳанги муошират ва ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ дар онҳо вобастааст. Дар робита ба ин В.И. Панов қайд мекунад: «Кӯдакони болаёқат аксаран таҷрибаи ҳалли масъалаҳои душвори маърифатиро соҳиб бошанд ҳам, таҷрибаи ҳалли вазъиятҳои иҷтимоиро надоранд, яъне он вазъиятҳои рӯзмарра ки ҳамеша дар ҳаёти ҳаррӯза, муошират бо дигар одамон, такмили касбӣ ва ғайра пеш меоянд. Гузашта аз ин, аксаран ҳалли ин масъалаҳо калонсолон ба дӯш мегиранд (волидон, муаллимони). Бо ин сабаб кӯдакони болаёқат метавонанд ҳатто ҷунун вазъиятҳо ва душвории ҳалли онҳо «набинанд». Аз ин рӯ, ба шароитҳои аз лиҳози иҷтимоӣ қатъии ҳаёти калонсолон афтода, кӯдакони болаёқат ба ҳалли он вазъиятҳои мураккаби ҳаётӣ, ки пас аз таълими мактаби миёна ва олӣ пеш меоянд, бетайёри мекунанд. Дар натиҷа «ҳосили» лаёқати онҳо шахсоне истифода мебаранд, ки қобилияти дидан ва ҳал намудани масъалаҳои иҷтимоиро доранд ва ё ин лаёқат имконоти татбиқгардӣ наёфта, тадриҷан дар «ботлоқ»-и масъалаҳои рӯзмарра ё дигар проблемаҳои иҷтимоӣ ғарқ мегардад» [5, с. 352].

Бартараф намудани душвориҳои мазкур дар сурати татбиқи самаранокии принципҳои талаботи муносибати босалоҳият ба таълим дар раванди таълими кӯдакони болаёқат имконпазир мегардад. Самти афзалиятноки раҳёфти мазкур ташкили ҳамкории миёни тамоми иштирокчиёни раванди таълим – педагогҳо, волидон, худи кӯдакон ва психологи баландихтисос мебошад, ки қодир аст душвориҳои мавҷударо саривақт ошкор намуда, дар дараҷаи баланди касбӣ раванди дастгирии психологӣ-педагогии кӯдакон, волидон ва муаллимони амалӣ гардонад.

Аз таҳлили боло хулосае бармеояд, ки муносибати босалоҳият ба таълим метавонад барои барвақт ошкор намудани аломатҳои лаёқати ақлӣ дар кӯдакон ва фароҳам овардани шароитҳои мусоид барои рушди ҳамҷонибаи онҳо нақши муҳим бозад.

Дар интиҳо якҷанд тавсияҳо ҷиҳати татбиқи босамари муносибати босалоҳият ба таълим пешниҳод менамоем:

1. Коркарди стандартҳои босифати психолог ва педагог, ки мувофиқи талаботи муносибати босалоҳият ба таълим омода гаштаанд.
2. Омодасозии педагогҳо ва психологҳо барои татбиқи стандартҳои таълимии тибқи талаботи босалоҳият ба таълим таҳиягашта.
3. Ташкили ҳамкории зичи мактабу оила.
4. Ҳамкории судманди тамоми зерсохторҳои Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ (Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, Донишқадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, Маркази ҷумҳуриявии таълимию методӣ ва ғ.) баҳри татбиқи босамари муносибати босалоҳият ба таълим.
5. Мониторинги раванд ва натоқи татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим.

6. Гузаронидани таҳқиқоти системаноки психологӣ-педагогӣ дар самти муайяннамоии душвориҳои асосии татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим.

АДАБИЁТ

1. Ермаков, Д.С. Информационная компетентность в информационном обществе // Педагогика, 2013. - № 2. - С. 26–30.
2. Лутфуллозода, М., Бобизода, Ф. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. - Душанбе, 2017. - 88с.
3. Мединцева, И. П. Компетентный подход в образовании [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/65/3148/> (дата обращения: 20.01.2020).
4. Муносибати босалоҳият ба таълим (дастури методӣ). Мураттибон: Ф. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилниё, А. Байзоев. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 72 с.
5. Панов, В.И. Экопсихологический взгляд на развитие и сохранение детской одаренности [Текст] / В.И. Панов // Психология образования в XXI веке: теория и практика. – С. 349-353.
6. Трубайчук, Л. Формирование социальной компетенции как фактор развития детской одаренности [Текст] / Л. Трубайчук // Дошкольное воспитание, 2010. – №4. – С. 45-47.
7. Шумакова, Н.Б. Обучение и развитие одаренных детей [Текст] / Н.Б. Шумакова. – М.: Моск.псих. - соц. ин-т.; Воронеж: МОДЭК, 2004. – 336 с.
8. Юркевич, В.С. Развивающий дискомфорт в народной и профессиональной психопедагогике [Текст] / В.С. Юркевич // Одаренные дети. – Душанбе, 2002. - №2. – С. 48-65.

ҲАМКОРИИ ОИЛА ВА МАКТАБ ДАР РУШДИ ТАФАККУРИ ХОНАНДАГОН

ЗУЛФОНОВ Б. - *ходими пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Чоми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126, тел.: +(992) 93 6017525*

Дар мақола мавқеи оила дар ҳаёти инсон, баҳусус, хонандагон нишон дода шудааст. Оила дар мустақкам намудани саломатӣ ва тарбияи насли наврас нақши муҳим мебозад. Дар оила асосҳои феълӣ атвори инсон, муносибати вай ба меҳнат, ба сарватҳои маънавӣ, идеявӣ ва маданӣ ташаккул меёбад. Мактаб истеъдодро ташаккул дода, қобилияти зеҳнӣ, фаълоият дар шароити гуногун, зуд аз худ намудани донишҳои нав ва истифодаи мақсадноки дастовардҳои технологияи муосирро меомӯзонад. Ташаккули тафаккури насли наврас ба эҷодкорӣ, навовариву ихтироъкорӣ аз айёми кӯдакӣ ва наврасӣ рушд меёбад.

Возаҳои асосӣ: тарбия, оила, мактаб, омӯзгорон, Падар, Модар, кӯдак, фарҳанг, иҷтимоӣ, таълим, миллӣ.

СОТРУДНИЧЕСТВО СЕМЬИ И ШКОЛЫ В РАЗВИТИИ МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

ЗУЛФОНОВ Б. - *ведущий научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, тел.: +(992) 93 6017525*

В статье освещается роль семьи в жизни человека. Семья играет важную роль в укреплении здоровья и воспитании подростков. В семье формируются основные принципы человека, их отношение к труду, духовное, идеологическое и культурное богатство. Школа развивает таланты, создает интеллектуальность, гибкость в различных условиях, быстро приобретает новые знания и целевые технологические достижения. Развитие подросткового мышления создает и вводит новшества, вовлекая детей и подростков в образовательный процесс.

Ключевые слова: образование, семья, школа, учителя, родители, мать, ребенок, культура, образование, национальный.

COLLABORATION BETWEEN FAMILY AND SCHOOL IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS THINKING

ZULFONOV B. - leading researcher at the Institute for the Development of Education named after Abdurahmon Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 126, **mob.:** +(992) 93 6017525

The article describes the role of the family in the life of a person, especially students. The family plays an important role in promoting the health and education of adolescents. The family forms the basic principles of man, their attitude to work, spiritual, ideological and cultural wealth. The school develops talents, creates intelligence, flexibility in various conditions, quickly acquires new knowledge and targeted technological advances. The formation of the thinking of the younger generation to creativity, innovation and ingenuity begins and develops from childhood and adolescence.

Keywords: education, family, school, teachers, parents, mother, child, culture, social, education, national.

Кӯдак бо гузоштани қадамҳои аввал аз зиндагӣ барои ҳеш сабақи нахустин мегирад ва батадрич барои дарёфти донишҳо ва маълумоти дигар талош меварзад. Кӯдакон ба сари ҳеш дар фаро гирифтани донишҳо дасткӯтаҳанд ва танҳо мактаб метавонад барояшон ба сӯи шоҳроҳи маърифат роҳ кушояд.

Дар ҷомеаи муосир одамон ҷаҳонро бояд бо диди нав дарк кардан тавонанд. Омилҳои инкишофи шахсият ва рушди ҷомеа тақозо менамоянд, ки мактаби муосир шахсро бо хулқу атвори нек тарбия намояд.

Ҳадафи асосии давлат тарбия намудани наврасону ҷавонони соҳибилму соҳибхунар, донандаи техникаву технологияҳои ҳозиразамон ва мутахассисони ҷавобгӯи талаботи рӯз мебошад.

Мактаб истеъдодро ташаккул дода, қобилияти зеҳнӣ, фаълоият дар шароити гуногун, зуд аз худ намудани донишҳои нав ва истифодаи мақсадноки дастовардҳои технологияи муосирро меомӯзонад.

Ҳонаводаи имрӯза дар муҳити сифатан нав ва тазодҳои иҷтимоӣ қарор дорад. Аз як тараф, бо душвориҳои рӯ ба рӯ гаштани ҷамъият ва муҳтоҷ будани оиларо мушоҳида намуда, қор қарда баромадан ва дар амал татбиқ намудани барномаи мукаммали комплексӣ оид ба мустаҳкам намудан ва аҳамияти калон доштани нақши оила дар тарбияи кӯдаконро зарур мешуморам. Аз тарафи дигар, омилҳои, ки боиси тезу тунд шудани мушкилоти ҳонавода мегарданд, хеле зиёданд.

Пеш аз ҳама паст будани сатҳи зиндагии оилаҳо, зиёд гардидани ҷудошавии волидон аз ин авомил ба шумор мераванд, ки сабаби мушкилоти равонии кӯдакон мегарданд. Қисми зиёди наврасон аз волидонашон ҷудоянд. Бинобар ин, дар шароити мураккаби имрӯза оила ёрии мунтазам ва тахассусиро аз тарафи муассисаҳои таълимӣ талаб менамояд. Танҳо раванди ҳамкории омӯзгорон ва волидон метавонад бомуваффақият масъалаи ташаккули шахсияти мактаббачагонро ҳал намояд.

Ҷараёни ҳамкории оила бо муассисаҳои таълимӣ бояд волидонро барои фаълоне иштирок намудан дар раванди таълиму тарбия ва берун аз он тарғиб намояд. Вазъи имрӯзаи ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон тақозо дорад, ки волидон ба тарбия, таълим ва инкишофи шахсияти кӯдакони ҳеш бо диди нав, муносибати нав, андешаю афкори нав чун фарди соҳибхуқ ва мустақили ҷомеа назар намоянд. Зарурат ва моҳияти ин масъаларо ба назар гирифта Ҳукумати Тоҷикистон бо назардошти пешниҳодоти ҷомеа ва мутахассисон Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» -ро қабул кард. Тарбияи оилавӣ яке аз самтҳои муҳими ҷараёни тарбия буда, аз бисёр ҷиҳат ба фаҳмишу дониш ва фаълоияти пурсамари падару модарон ва омӯзгорону мураббӣён саҳт марбут аст. Хусусан, таълиму тарбияи дурусти фарзанд дар оила қарзи аввалиндараҷаи

падару модар доништа мешавад. Муҳити тарбия, ҷаҳонбинӣ ақлу одоб ва дунёи маънавии падару модар аввалин сарчашмаест, ки кӯдак аз он ғизои маънавӣ мегирад. (6-10)

Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон, дар муаррифии лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» хеле оқилона таъкид карданд: «Усулан ақлу идрок, ҷаҳонбинӣ ва фазилати маънавии падару модар аввалин сарчашмаест, ки дар зехну шуури кӯдак нақши ҳамешагӣ пайдо мекунад ва нуфузи он дар зиндагии инсон як умр боқӣ мемонад».

Маҳз бо кӯшишу талоши волидон сатҳи тафаккур ва донишандӯзӣ, одобу рафтор, муошират ва худшиносии фарзандон ташаккул меёбад. Бинобар ин, дар шароити кунунӣ маъсулияти тарбият ва таълими наврасон ва ҷавонон асосан бар дӯши оила ва мактаб вогузор гардидааст. Ба комёбӣ ноил гардидани кӯдак дар мактаб аз кӯшиши волидон хеле вобаста аст. Аз ин рӯ, мактаб дар робита ба масъалаи ҳамкорӣ бо волидон дар назди худ вазифаҳои зеринро мегузорад:

- Таълими равонию педагогии волидон оид ба масъалаи тарбияи кӯдакон.
- Ҷалб намудани волидон бо фаъолияти яқоя бо кӯдакон барои тақвияти нерӯи тарбиявӣ дар шароити берун аз синф, бехтар намудани ҳамкориҳои омӯзгорон, волидон ва кӯдакон.
- Ворид намудани дигаргуниҳо ба раванди тарбия дар баъзе оилаҳо:
- Расонидани ёрии равонию педагогӣ дар тарбияи хонандагони боистеъдод ва лаёқатманд;
- Ба волидон расонидани ёрии равонию педагогӣ дар ҳал намудани масъалаҳои душвори тарбия;
- Кори инфиродӣ бо оилаҳои носолим.
- Ҳамкорӣ бо созмонҳои ҷамъиятии волидон: кумитаи падару модарон, шӯрои мактабӣ ва ғайра.

Самтҳои асосии фаъолияти омӯзгорон ва волидон аз инҳо иборатанд:

- фазои маърифатии ҳаёт;
- дастгирии солимии ҷисмонии таълимгирандагон;
- ташаккули нерӯи эҷодӣ;
- дастгирии кӯдакони болаёқат;
- дастгирии иҷтимоӣ ва тадбирҳои пешгирии беназоратӣ.

Дар барқарор намудани робитаи байни волидон ва омӯзгорон роҳбари синф нақши муҳим мебозад. Ӯ кӯшиш менамояд, ки волидонро ёрдамчиёни ҳақиқӣ ва босадоқати коллективи педагогӣ гардонад, эҳтироми онҳоро нисбат ба мактаб дастгирӣ намояд.

Чӣ хеле, ки волидон ба мактаб муносибат менамоянд, ҳамон хел муносибати кӯдаконашон ба онҳо суръат мегирад. Агар волидон ба омӯзгорон боварӣ дошта бошанд, ҳамин тавр хонандагон низ ба мактаб боварӣ ҳосил менамоянд. Ин таҳкурсии хуб аст барои ҳамкорӣ қардан ва барои ҳамаи муваффақиятҳо дар пешравии фаъолияти хонандагон. (9)

Қадами асосӣ ва аввалин дар ҳал намудани мушкилоти ҳамкориҳои мактаб ва волидон омӯхтани нерӯи тарбиягии хонаводагӣ (фазои хонавода) ба шумор меравад. Роҳбари синф шиносномаи иҷтимоии синфро тартиб медиҳад, ки дар асоси он ва маълумотномаи иҷтимоии ҷонишини директор оид ба корҳои тарбиявӣ шиносномаи мактабӣ таҳия мегардад. Маълумоти таҳлилий ҳамчун манбаи иттилоотӣ барои коркарди роҳбурди ҳамкориҳои мактаб ва волидон имконият фароҳам меорад. Анвои ҳамкорихоӣ зерин дар низоми ҳамкорӣ бо оилаҳо нақши муҳим мебозанд: ҷорабинихоӣ умумимактабӣ ва синфӣ (намоишномаи анъанавии солинавӣ, консертҳо, идҳо, рӯзи саломатӣ ва ғайраҳо); идоракунии яқояи мактабӣ (кори умумимактабии кумитаи падару модарон); маводи ахборотии мактаб (лавҳа, гӯша барои волидон, сомонаи мактабӣ). Дар асоси шароити ҳамкорӣ нерӯи эҷодӣ, саломатӣ, сулҳ, таҳаммулпазирӣ, муоширати тарафайн, муошират ва ҳамкорӣ, самти ёрии байнихамдигарӣ дар ташаккули шахсияти кӯдак инкишоф меёбад. Волидон саёҳатҳо ташкил менамоянд, дар таҷрибазонидагии синфхонаҳо ва таъмири онҳо ёрӣ мерасонанд. Дастгирии асосии волидон дар тайёр намудани сару либос, ороишот, сабти овозҳо ва ғайра мебошад. Аз нигоҳи аввал, ба назари кас чунин менамояд, ки ҳамаи кор дар мактаб ба хубӣ ба анҷом мерасад. Аз чӣ сабаб бошад, ки на дар ҳамаи синфҳо дар маҷлиси падару модарон шумораи зиёди волидонро дида метавонем? Пас, чӣ тавр муносибатро бо волидон ба таври ҷиддӣ метавон барқарор кард?

Албатта, волидон мунтазиранд, ки мактаб ба кӯдакон некӣ, мустақилият, дуруст фикр кардан, баёни саҳеҳ, таҳлили вазъият, дар коллектив зистан ва эҷодкориро меомӯзонанд.

Дар ин замина волидонро зарур аст, ки муҳити тарбияи хонаводагиро мувофиқи мақсад чун давоми фаъолияти мактаб, тибқи анъанаҳои миллӣ ва тақозои ҷомеаи муосир ташкил намоянд.

Ташаккули тафаккури насли наврас ба эҷодкорӣ, навовариву ихтироъкорӣ аз айёми кӯдакӣ ва наврасӣ яъне аз боғчаи кӯдакон, мактаби миёна оғоз гардида, дар таълимгоҳҳои олии рушд меёбад.

Таҳсил дар ҳаёти наврасон мавқеи муҳим дорад. Онҳо вақти зиёди худро дар мактаб мегузаронанд. Ҷиҳати мусбӣ дар он аст, ки омода намудани наврасон ба намудҳои фаъолияти таълимӣ ҳуди онҳоро дар пеши назарашон ба камолрасида нишон медиҳад. Яке аз сабабҳои чунин омодагӣ мумкин аст таҳсил бошад, ки барои наврасон шакли шавқовари мустақилонаи он дарс маҳсуб мешавад.

Донише, ки наврасон дар раванди фаълоияти таълимӣ, дар мактаб ба даст меоранд, бояд ҳавасманкунанда бошанд, дар акси ҳол майлу рағбати эшон нисбат ба омӯзиш коста мегардад. Донишомӯзон танҳо ҳамон вақт ҳавасмандӣ ҳосил мекунанд, ки агар аҳамияти донишхоро дар оянда дарк кунанд. (7)

Тараққиёт ва пешрафти ҷаҳони муосир, ки бо раванди ҷаҳонишавии илму техника ва фазои иттилоот алоқаи зич пайдо намудааст, ба ташаккулёбии кӯдакон, наврасон ва ҷавонон таъсири зиёд расонида метавонад. Дар ҷаҳони муосир илму маориф ҳамчун сарчашмаи бунёди пешрафти иқтисодию иҷтимоии ҷомеа арзёбӣ карда мешавад. Бинобар ин, моро зарур аст, ки насли наврасро ҳамчун созандаи ҷомеаи навин ва ҳамқадами замон парвариш диҳем.

Таҳсилоти мактабӣ бояд ҳамзамон мутобиқати синну сол ва сарбории мактабиро низ таъмин намояд, то донишомӯзон аз донишҳои фароғирифташон қаноат ва хушбинӣ ҳосил намоянд. Зеро қаноат ва хушбинӣ омилҳои равоние ҳастанд, ки ба ҷараёни баъдии таҳсилоти донишомӯз таъсири мусбат расонда, ояндаи онҳоро умедбахш мегардонанд. Дар ин маврид боз нақши муаллим ҳамчун роҳнамо муҳимтар арзёбӣ мегардад.

Муаллим дар раванди таълим ва берун аз он роҳнамои хонандагон буда, ҳамеша бо онҳо ҳамкорӣ менамояд. Муоширати муаллим бо хонандагон бояд рӯи аслҳои педагогӣ, иҷтимоӣ ва арзиши шахсият ташкил карда шавад.

Барои расидан ба ин ҳадаф мо бояд насли наврасро дар рӯҳияи ватандӯстиву ватанпарастӣ, худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ тарбия намуда, онҳоро бештар ба омӯхтани илму технологияи муосир раҳнамун созем, то ки шахси соҳибилм ва озодандешро тарбия намоем. Одатан, рафтори кӯдак баёнғари муҳити тарбиятии хонавода аст. Хонаводаҳое, ки аз фарҳанги тарбия бархурдор ва аз равишҳои хос баҳрамандаанд, фарзандони худро хубтар парвариш медиҳанд. Оилаҳои аз фарҳанги педагогӣ психологӣ дур бошанд, бештар ба мушқилот дучор мешаванд. Аз ин рӯ, хонавода вазифадор аст, ки ҳиссиёти мусбати кӯдакро нисбат ба ҷаҳон ва ҷаҳонӣён ташаккул диҳад. Эҳсоси боварӣ ба одамон ва оянда ҳамон ҷавҳари аслии тарбия аст, ки бо хубҳои дигаре мисли дӯстӣ, меҳрубонӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, хинҷорпазирӣ ва худшиносиву ҳудогоҳӣ зинат дода мешавад. Албатта дар ин амри савоб шахсияти волидон нақши муҳимро адо менамояд. Хулқу атвори эшон барои кӯдак ба ҳар сурате, ки бошад, чун намуна пазируфта мешавад ва бо гузашти замон чун қонун қабул мегардад. Дар ин робита бояд афзуд, ки волидон барои ороиши афъоли хеш ба хоҳири ояндаи фарзандон месазад, ки ҳамеша саъю талош варзанд, зеро метавонад рӯзе фаро расад, ки пушаймониҳо суде набахшанд. (1-2)

Оила ба кӯдак барои ба даст овардани таҷрибаи зарурии ҳаёти ёрӣ мерасонад. Дар навбати аввал:

- муносибат бо худ;
- шеваи рафтор бо дигарон;
- тасаввурот дар бораи худ ҳамчун мард ё зан;
- бойгарии маънавӣ, фаҳмиш дар бораи «хуб ва бад»;
- ҳадафи зиндагӣ;
- саъю кӯшиш, орзуҳо;
- дарки робитаи байни наслҳо, эҳсоси ҳамбастагӣ бо халқу Ватан.

Набояд фаромӯш кард, ки оила макони асосии ташаккули шахсияти кӯдакон аст ва онро ҳеҷ ниҳоди дигаре иваз карда наметавонад. Ташаккули шахсияти ӯ аз муҳаббати

бепоёни волидон оғоз мегардад. Танҳо чунин муҳаббат метавонад ҳама гуна шароити имконоти ташаккули кӯдакро таъмин намояд, камолоти маънавӣ ва арзишҳои ўро ошкор намояд.

Ҳамин тавр, дар ҳамкорӣ ҷаҳонбинӣ, хулқу атвор, муносибат, муошират, меҳру муҳаббат, тафаккури зехнӣ, меҳнатдӯстӣ ва нерӯи эҷодии хонандагон дар заминаи омилҳои воқеӣ ташаккул меёбанд.

АДАБИЁТ

1. Волков, Г.Н.- “Этнопедагогика”. – М., 1999.
2. Вульфсон, Б.Л. «Кризис воспитания»- М., Педагогика, 2006, - №5.
3. Гершунский, Б.С.- “Философия образования для XXI века” – М., 1998.
4. Измаилов, А.Э.- “Народная педагогика: педагогическая воззрения Народов Средней Азии и Казахстан”- М., 1991.
5. Иванова, Н.Л., Бобыева, М.А., Заводилкина, О.В. «Воспитание детей в семье в контексте социальных изменений» // Начальная школа, 2004.- №3.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» . - Душанбе, 2010.
7. Лутфуллоев, М. Шарафномаи миллат. – Душанбе: Сарпараст, 2003.
8. Р.С.Немов, Психология. Книга 2: Психология образования – М., Владос, 2002.
9. Макаренко, А.С. Методы воспитания. А.С.Макаренко - М. Прогресс. 1990.
10. Лутфуллоев, М, Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия - Душанбе, 2016.
11. Давлатшоев, И. Дастурамали пешгирии қонунвайронкунӣ ва қосаҳои ахлоқи наврасону ҷавонон - Душанбе, 2014.

РАЗВИТИЕ КЛЮЧЕВЫХ И ПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА ТАДЖИКСКОЙ ШКОЛЫ

ДЖОНМАХМАДОВА Г. Ш. – кандидат педагогических наук, зав. отделом изучения проблем малокомплектных школ и национальных меньшинств Института развития образования им. Абдурахмона Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. **E-mail:** dgulraftor@bk.ru, **тел.:** + (992) 88-888-62-76.

О компетенциях, компетентностном подходе в сфере образования республики много говорят и пишут, особенно в последние годы, когда завершена работа над новыми образовательными стандартами как для начальных, так и старших классов по русскому языку общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения. В статье, рассматриваются компетенции как осознанная человеком способность реализации знаний и умений по русскому языку для эффективной деятельности в конкретной ситуации. По мнению автора статьи, введение компетентностного подхода в обучении предмета требует и новых, инновационных методов, форм и средств обучения, особой организации учебного материала на уроках русского языка в средних общеобразовательных учреждениях республики.

Ключевые слова: ключевые и предметные компетенции, коммуникативная компетенция, инновационные методы, реализация цели, друг, речевая деятельность.

ТАШАКУЛЛИ САЛОҲИЯТҲОИ КАЛИДӢ ВА ФАНӢИ ҲАНГОМИ ОМУӢИШИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ

ҶОНМАҲМАДОВА Г. Ш. – мудири шӯъбаи масъалаҳои камнуфус ва ақалиятҳои миллии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126. **E-mail:** dgulraftor@bk.ru. **тел.:** + (992) 88-888-62-76.

Дар хусуси салоҳиятҳо, муносибати босалоҳият дар соҳаи маорифи кишвар бисёр сухан меравад ва менависанд, махсусан солҳои охир, дар замоне ки стандартҳои нави таҳсилот ҷӣ барои синфҳои ибтидоӣ ва ҷӣ барои синфҳои болоии фанни забони русӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳия гаштанд. Дар мақола масъалаи салоҳиятҳо

ҳамчун қобилияти бошуурокаи шахс барои татбиқи дониш ва малақаҳо аз фанни забони русӣ барои фаъолияти муассир дар вазъияти мушаххас мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ба ақидаи муаллиф, чорӣ намудани муносибати босалоҳиятро дар таълими фанни мазкур бо воситаи усулҳои нав, инноватсионӣ, шаклҳо ва воситаҳои таълим, ташкили махсуси маводи таълимӣ дар дарсҳои забони русӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро талаб менамояд.

***Вожаҳои асосӣ:** салоҳиятҳои калидӣ ва фанӣ, салоҳияти коммуникативӣ, усулҳои инноватсионӣ, амалишавии мақсад, дуст, фаъолияти нутқӣ.*

FORMATION OF KEY AND SUBJECT COMPETENCIES IN THE PROCESS OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE

***JONMAHMADOVA G. SH.** - Candidate of pedagogical sciences, Head of the department for studying problems of ungraded schools (classes) and national minorities, Institute of Educational Development named after Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st., 126. E-mail: dgulraftor@bk.ru. mob.: +(992) 88-888-62-76.*

There is a lot of talk and write about competences, the competency-based approach in the field of education of the republic, especially in recent years, when work was completed on new educational standards for both primary and high schools in the Russian language of educational institutions with the Tajik language of education. In the article, competencies are considered as a person's conscious ability to implement knowledge and skills in the Russian language for effective activity in a specific situation. According to the author of the article, the introduction of a competency-based approach to teaching a subject requires new, innovative methods, forms and teaching aids, special organization of educational material in Russian language lessons in secondary schools of the republic.

***Keywords:** key and subject competencies, communicative competence, innovative methods, goal realization, friend, speech activity.*

Современная образовательная система Республики Таджикистан ориентирована на вхождение в мировое образовательное пространство, что предполагает совершенствование и введение коренных изменений во все составляющие образовательной системы: корректировку целей обучения, изменение методических основ образования, совершенствование средств обучения, обеспечение преемственности обучения на всех этапах образовательной системы и пр.

Современный этап развития методики преподавания русского языка и литературы характеризует новые подходы к определению целей обучения. В сфере образования всё шире входит в лексикон понятие «компетенция», «компетентностный подход».

Компетенция – это совокупность знаний, навыков и умений, формируемых в процессе обучения, и способность к выполнению деятельности, связанной с данным учебным предметом. В обучении неродным языкам выделяют языковую (лингвистическую), речевую, коммуникативную, социокультурную и некоторые другие виды компетенций. *Коммуникативная компетенция* – важнейшая цель обучения неродному языку, которая включает в себя все другие виды компетенций. Это способность решать средствами неродного языка актуальные для учащихся и общества задачи общения из бытовой, учебной, производственной и культурной жизни; *умение учащихся пользоваться фактами языка и речи для реализации целей общения с учётом различных условий речевого общения.* Учащийся при этом должен в условиях прямого или опосредованного контакта успешно решать задачи взаимопонимания и взаимодействия с носителями изучаемого языка в соответствии с нормами и традициями культуры этого языка. *Коммуникативная компетенция* – это способность человека адекватно в ситуации общения организовать свою речевую деятельность в её продуктивных и непродуктивных (рецептивных) видах [7; с.5-6].

Компетенция – совокупность определённых знаний, умений и навыков, в которых человек должен быть осведомлён и имеет практический опыт работы и может передать свой опыт другим.

Однако компетентность необходимо отличать от традиционных знаний, умений и навыков. Компетентностный подход выдвигает на первое место не информированность ученика, а умения разрешать проблемы по аналогии, возникающие в ситуациях освоения современной техники и технологии; в практической жизни; при выборе профессии; во взаимоотношениях людей, в этических нормах и т.д.

О компетенциях в преподавании русского языка как неродного (иностранного) говорилось уже давно [11, с. 141; 1, с. 118; 7, с. 5 и др.], причём в методике преподавания русского как иностранного (РКИ) и в методике преподавания иностранных языков выделяются различные виды компетенций, так или иначе способствующих формированию важнейшей компетенции – коммуникативной. Это лингвистическая компетенция, речевая, страноведческая, стратегическая, социальная, социокультурная, экзистенциальная, языковая, общеучебная, профессиональная компетенция (для изучающих русский язык как специальность). Для детей, изучающих русский язык в условиях таджикской школы, важна коммуникативная компетенция, позволяющая достичь в итоге обучения русскому языку такого уровня, который в современной классификации уровней владения неродным языком называется уровнем общего владения (по европейской системе – А2). Этот уровень владения языком позволяет пользоваться им как средством общения для осуществления коммуникации в социально-бытовой (обиходной) и социально-культурной сферах общения [4; с.24].

Специфической особенностью компетентностного обучения является то, что учащимся усваивается не готовое знание, предложенное учителем для усвоения, а самостоятельное добывание знания.

В общепедагогической сфере в зависимости от содержания образования различают три типа компетенций:

- метапредметные компетенции;
- личностные компетенции;
- предметные компетенции, касающиеся одного предмета.

В общедидактическом аспекте в настоящее время выделяется понятие «ключевые компетенции», которые в обучении гуманитарным предметам и предметам естественно-математического циклов учебных дисциплин понимаются по-разному. Это такие компетенции межпредметного характера, как *креативность, критическое мышление, умение учиться, коммуникативность и сотрудничество*. Безусловно, в преподавании языков (родного и неродных) коммуникативность выступает на первое место. Если обучение родному языку характеризуется как познавательно-практическое, то обучение неродным языкам должно быть направлено на речевую практику [8; с.27].

Предметные компетенции представляют собой компетенции, заключающиеся в решении на уроке неродного языка предметных обучающих задач (формирование произносительных, орфографических, словообразовательных навыков, речевых и пр.), их мы можем сформулировать, исходя из ошибок, которые допускают школьники в речи на русском языке. *Личностные компетенции* – это компетенции, связанные в большей мере с развитием коммуникативных способностей ребёнка (например, имеет представление о качествах монологической и диалогической речи, понимает и может употреблять в речи знакомые фразы и выражения, необходимые для выполнения конкретных речевых задач и др.). *Метапредметные компетенции* (надпредметные, или жизненные, компетенции для жизни) объединяют в единое целое компетенции всех изучаемых предметов, так или иначе связанные друг с другом. Все компетенции в целом обеспечивают целостное гармоничное развитие языковой личности, обладающей такими положительными качествами, как патриотизм, гуманность, толерантность, интеллигентность, высокий уровень интеллекта и др.

Ведущими языковыми речевыми компетенциями в обучении русскому языку остаются компетенции аудирования, говорения, чтения и письма. Они составляют основу личностных компетенций и представляют собой основу метапредметных компетенций учащихся. Кроме того, компетенции аудирования, говорения, чтения и письма являются универсальными учебными для дальнейшего обучения русской речи [3; с.21].

Происходящие сегодня изменения в общественных отношениях, средствах коммуникации (использование новых информационных технологий) требуют повышения коммуникативной компетенции школьников, совершенствования их филологической

подготовки. Все это повышает статус предмета "Русский язык" как общеобразовательной учебной дисциплины. Основное назначение русского языка состоит в формировании коммуникативной компетенции, т.е. способности и готовности осуществлять межличностное и межкультурное общение с носителями языка [4; с.10].

В государственном стандарте по русскому языку определены три задачи школьного курса русского языка: это формирование языковой, коммуникативной и лингвистической компетенции.

Языковая компетенция – это способность учащихся употреблять слова, их формы, синтаксические структуры в соответствии с нормами литературного языка, использовать его синонимические структуры в соответствии с нормами литературного языка, использовать его синонимические средства, в конечном счёте – владение богатством языка как условие успешной речевой деятельности. Эти задачи традиционным путём решаются в школе посредством введения новой лексики, пополнения фразеологического запаса, обогащения грамматического строя речи учащихся: усваиваются морфологические нормы согласования, управления, построения предложений разных видов, речь школьников обогащается синонимичными словами.

Слово учителя с красочными примерами, цитатами о богатстве русского языка, работа детей над различными текстами, текстами художественных произведений, конечно же, произведут на учащихся хорошее впечатление. Учащиеся поймут, как важно вдумываться, вслушиваться в слово, как важно понимать произведения великих писателей, чувствовать «волшебство знакомых слов», наслаждаться красотой их звучания, понимать глубину их значения, чтобы передать через него свои мысли, чувства.

Учитель подчеркнёт мысль о том, что словарное богатство русского языка создаётся не только большим количеством слов, но и наличием слов, близких по значению, противоположных по значению, пословиц и поговорок.

Приведу несколько интересных, на мой взгляд, упражнений, используемых при закреплении и обобщении знаний, умений, навыков учащихся по теме «Лексика». Это упражнения с одним словом «друг».

Определите, сколько значений у слова **друг** в приведённых предложениях.

- 1) Нет в этом мире радости сильней,
Чем лицемерье близких и друзей.
Нет на земле мучительнее муки,
Чем быть с друзьями славными в разлуке.
- 2) Дорогой мой друг, сколько вам ещё объяснить?
- 3) Мы с друзьями ходили на экскурсию.

Что вы понимаете под словом **друг**? Сделайте запись в таблице.

Друг – это... – человек, с которым дружишь, на кого можно положиться.

Найдите синонимы (товарищ, приятель, дружок), антонимы (недруг, неприятель), и слова, родственные слову **друг** - дружок, дружить, дружный, дружно.

Запишите их в таблицу.

- 1) Мы с приятелем вдвоём замечательно живём!

Мы такие с ним друзья, - куда он, туда и я.

Переведите слово **друг** и его синонимы на родной (таджикский) язык: друг – дӯст, товарищ – рафик, приятель – ошно, чӯра, дружок – чӯрачон.

Составьте словосочетания с синонимами слова **друг**: закадычный друг, надёжный товарищ, хороший приятель.

Запишите в таблицу родственные слова.

В каких предложениях вы употребите слово **друг**, **дружок**? Почему?

Он является моим самым надёжным другом.

Шавкат мой верный, школьный, надёжный дружок! Слово **дружок** обычно употребляется в разговорной речи и образовано при помощи уменьшительно-ласкательного суффикса – ок.

Эффективность такой работы заключается в том, что у детей складывается целостное, полное представление о слове и формируются навыки и умения употребления в речи, дети запоминают это слово навсегда.

Следующий тип компетенций – *лингвистическая*. Чаще всего этот термин употребляется как синоним языковой компетенции, однако это понятие шире. Оно

предполагает более глубокое осмысление устной и письменной речи – её особенностей, законов, правил, структуры.

Лингвистическая компетенция обеспечивает познавательную культуру личности школьника, развитие логического мышления, памяти, воображения учащихся, овладение навыками самоанализа, самооценки.

Известно, что можно хорошо знать нормы произношения, слова и правила употребления их, грамматические формы и конструкции, уметь использовать различные способы выражения одной и той же мысли. Другими словами, быть компетентным в лингвистическом и языковом отношении, однако не уметь использовать эти знания и умения адекватно в реальной речевой обстановке, или, как говорят учёные, коммуникативной ситуации, не уметь донести до собеседника, партнёра. Иначе говоря, для владения языком важны умения и навыки употребления тех или иных слов, грамматических конструкций в конкретных условиях общения, или коммуникации. В обучении русскому языку важна коммуникативная компетенция.

Коммуникативная компетенция. В обучении русскому языку как неродному в соответствии с современными требованиями важно и необходимо сформировать *коммуникативную компетенцию*. В процессе коммуникативной компетенции ученик на каждом этапе обучения будет овладевать способностью решать средствами русского языка задачи общения, важные и доступные для него, т.е. соответствующие его возрасту, интересам и уровню развития. В значении, близком к этому термину, в литературе иногда используется термин «речевая» компетенция. Формирование коммуникативной компетенции предполагает знания о речи, её функциях, развитие умений в области четырёх основных видов речевой деятельности (говорения, слушания и понимания, чтения, письма).

Коммуникативная компетентность предполагает способность к полноценному речевому общению во всех сферах человеческой деятельности, с соблюдением социальных норм речевого поведения. Основное же умение, формируемое в рамках коммуникативной компетенции – *это умение создавать и воспринимать тексты – продукты речевой деятельности*. Она включает в себя знание основных понятий лингвистики речи – стили, типы речи, строение описания, повествования, рассуждения, способы связи предложений в тексте и т. д., умения и навыки анализа текста.

Из этого следует сделать вывод, что собственно коммуникативные умения и навыки – это умения и навыки речевого общения с учётом того, с кем мы говорим, при каких обстоятельствах, где говорим, и, наконец, с какой целью, что из этого следует ожидать.

Следовательно, формирование этих умений и навыков речевого общения возможно лишь на базе лингвистической и языковой компетенции.

Учебный предмет «Русский язык» имеет познавательно-практическую направленность, т. е. он даёт учащимся знания о языке и формирует у них языковые и речевые умения. И поэтому специальными целями преподавания русского языка в национальной школе является формирование языковой, коммуникативной, лингвистической компетенций учащихся.

Специфические особенности русского языка даёт возможность развития, прежде всего информационно-коммуникативной деятельности. Этот вид деятельности предполагает поиск нужной информации по заданной теме в источниках различного типа, как Интернет, литературы информационно-коммуникационных технологий. Искать и извлекать этой информации, выделить основную информацию от второстепенной, критически оценивать достоверность полученной информации, передать содержания информации, выбирать виды чтения в соответствии с поставленной целью; свободно работать с текстами различных стилей, понимать их специфику, владеть навыками редактирования текста. Этого требует и государственный стандарт образования нового поколения, который устанавливает основные требования к результатам освоения основной образовательной программы основного общего образования.

Сейчас основной акцент перенесён на практическую направленность обучения. В итоге обучения любому предмету, в том числе и неродным (иностраным) языкам, выпускник среднего общеобразовательного учреждения должен уметь на практике применять свои знания, умения и навыки. Поэтому компетенции – это нечто большее, чем знания, умения и навыки. Это готовность и способность пользоваться приобретёнными знаниями, умениями и навыками в процессе решения жизненно важных задач.

Таким образом, главной целью компетентного подхода в преподавании русского языка в средних общеобразовательных учреждениях заключается в формировании всесторонне развитой личности учащегося, его теоретического мышления, языковой интуиции и способностей, овладение культурой речевого общения и поведения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азимов, Э.Г. и др. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э.Г. Азимов, Шукин, А.Н. – СПб.: Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Гусейнова, Т.В. О методической концепции преподавания русского языка в средней школе / Гусейнова, Т.В. //Русский язык и литература в таджикской школе. – 2009. – №5. – С. 53-60.
3. Гусейнова, Т.В. Формирование коммуникативной компетенции учащихся на уроках русского языка / Т.В. Гусейнова, – Душанбе: РТСУ, – 2019. – 270 с.
4. Джонмахмадова, Г.Ш. Инновационные технологии в методике преподавания русского языка как неродного (на материале средних общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения) / Джонмахмадова, Г.Ш. /Дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2019. – 164 с.
5. Ельников, С.И. Инновационные педагогические технологии как средство формирования русскоязычной компетенции в сфере профессионально-делового общения: Учеб. Пособие / Ельников С.И. –М.: РУДН, 2008. – 157с.
6. Ибрагимов, Г.И. Инновационные технологии обучения в условиях реализации компетентного подхода // Инновации в образовании, 2011. - №4. - С.4-14.
7. Программа по русскому языку для общеобразовательных школ с таджикским языком обучения (2-11 классы). – Душанбе: Polygraphgroup, 2008. – 124 с.
8. Руководство для учителей начальных классов общеобразовательных школ по предмету “Русский язык” для 4 класса (с учётом компетентного подхода) /Авт.-сост.: Джонмахмадова, Г.Ш., Розикова, Г.Г. – Душанбе: Маориф, 2016. –224с.
9. Руководство для учителей начальных классов общеобразовательных школ по предмету “Русский язык” для 6 класса (с учётом компетентного подхода в средних общеобразовательных учреждениях с таджикским языком обучения) /Авт.-сост.: Гусейнова Т.В. – Душанбе: Маориф, 2018. – 201 с.
10. Разоренова, М.В. Творческие задания как средство подготовки будущих учителей к формированию коммуникативной культуры у учащихся / Разоренова, М.В. // Активизация творческого потенциала личности: сб. науч.-метод. тр. / Под ред. В.И. Третьяченко и др. – М.: Изд-во Схидноукр. нац. ун-та им. Владимира Даля, 2007. – С. 101-104.
11. Шукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: Учеб. пособие для вузов / Шукин, А.Н. – М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.

**МЕТОДИ НАВИ ГУЗАРОНИДАНИ КОРҲОИ САНЧИШӢ АЗ ФАНҲОИ
“МАТЕМАТИКА” ВА “ИНФОРМАТИКА” БО ИСТИФОДА АЗ КОМПЮТЕР ВА
БАРНОМАҲОИ КОМПЮТЕРӢ**

УДК 372.851, 378.147

НАЗАРОВ А.П. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионии ДДОТ ба номи С. Айни, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, **E-mail:** ahtam_69@mail.ru, **тел.:** + (992) 91 962 44 44, + (992) 93 516 61 01

Дар мақола методи нави гузаронидани корҳои санҷишӣ (мустақилона, контролӣ, хаттӣ) аз фанҳои математика ва информатика таҳлил карда шудааст. Муайянкунӣ (генератсия) ададҳо барои шартӣ супоришҳо чунон коркард шудааст, ки додаҳои дохилшаванда ба ҳар як хонанда дар шакли фардӣ пешниҳод карда мешаванд. Ин худ объективияти арзёбии донишҳои хонандагонро таъмин намуда, меҳнати омӯзгори фанӣ сабук мегардад. Дар асоси методи эҷодкардашуда тарзи сохтани барномаҳои компютерӣ дар забонҳои барномасозӣ оварда шудааст. Ин барномаҳо ба хонандагон имкони аз ҳамдигар рӯйбардоркунӣ роҳи ҳал ва ҷавобхоро намедихад. Тафтиши дурустии ҷавобҳои дохилкардашуда тариқи худкор сурат мегирад. Дар мақола алгоритми истифодабарии барномаҳои сохташуда дар ҷараёни таълим оварда шудааст. Дар заминаи методи эҷодкардашуда якҷанд барномаҳои компютерӣ сохта шуда, шаҳодатномаҳои ҳуқуқи муаллифӣ гирифта шудаанд. Ин метод “Методи таъмини объективияти санҷиши дониши хонандагон ва сабук гардонидани меҳнати омӯзгори фанӣ зимни гузаронидани корҳои муваққатӣ ва корҳои контролӣ аз фанҳои математика ва информатика – Методи Пулот” номгузорӣ шудааст.

Возраҳои асосӣ: метод, математика, информатика, объективият, арзёбӣ, кори санҷишӣ, дониш, санҷиши дониш, барномасозӣ.

**ПРОВЕДЕНИЕ ПРОВЕРОЧНЫХ РАБОТ ПО ПРЕДМЕТАМ «МАТЕМАТИКА» И
«ИНФОРМАТИКА» С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРА И
КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ**

НАЗАРОВ А.П. - кандидат педагогических наук, доцент кафедры информационных и коммуникационных технологий ТГПУ имени С. Айни, г. Душанбе, проспект Рудаки, **E-mail:** ahtam_69@mail.ru, **тел.:** + (992) 91 962 44 44, + (992) 93 516 61 01

В статье рассматривается новый подход в проведении проверочных (самостоятельных, контрольных, письменных) работ по предметам “математика” и “информатика”. Разработан метод генерирования чисел для задач таким образом, что каждому учащемуся даются индивидуальные входные данные. Это обеспечивает объективность контроля знаний учащихся и облегчает труд учителя-предметника. На основе разработанного метода приведён способ разработки компьютерных программ на языках программирования. Эти программы не дают возможность учащимся переписать решения и ответы друг у друга, а проверка правильности введённых ответов производится программой автоматически. Приведен алгоритм использования разработанных программ в учебном процессе. На основе разработанного метода составлено несколько компьютерных программ и получено авторское свидетельство. Метод получил название “Метод обеспечения объективности проверки знаний учащихся при проведении самостоятельных и контрольных работ по математике и информатике для облегчения труда учителя – Метод Пулот”.

Ключевые слова: метод, математика, информатика, объективность, проверка, проверочная работа, знания, проверка знаний, программирование.

NAZAROV A.P. - Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the department of information and communication technologies TSPU named after S. Ayni, Dushanbe, **E-mail:** ahtam_69@mail.ru, **mob.:** (+992) 91-962-44-44; (+992) 93-516-61-01

The article discusses a new method of conducting verification (independent, control, written) work in mathematics and computer science. A method for generating numbers for the condition of tasks is developed in such a way that each student is given an individual input. This ensures the objectivity of students' knowledge control and facilitates the work of the subject teacher. Based on the developed method, a method for developing computer programs in a programming language is given. These programs do not allow students to rewrite solutions and answers from each other. The correctness of the entered answers is checked automatically by the program. The algorithm of using the developed programs in the educational process is given in the article. Based on the developed method, several computer programs were compiled and copyright certificates obtained. The method was given the name "The Method of Ensuring the Objectivity of Testing the Knowledge of Students During Independent and Control Works in Mathematics and Computer Science and Facilitating the Work of the Teacher - The Pulot Method".

Keywords: method, mathematics, computer science, objectivity, verification, verification work, knowledge, verification of knowledge, programming

Мақсади аввалиндараҷаи ҳар як омӯзгори фанҳои математика ва информатика дар ҷараёни таълим ин баланд бардоштани сифати таълим аст. Барои амали гардонидани мақсади мазкур омӯзгори фанӣ аз методҳо ва шаклҳои гуногуни таълим истифода мебарад. Дуруст ташкил ва гузаронидани корҳо оид ба санҷиши сатҳи дониши хонандагон низ ба баланд бардоштани сифати таълим таъсири мусбӣ мерасонад. Зери ибораи корҳои санҷишӣ дар мақолаи мазкур мо корҳои контролӣ ва корҳои мустақилонаро аз ин фанҳо дар назар дорем. Омӯзгорони фанӣ пас аз таълим додан ва омӯзонидани мавзӯинави дарсӣ меҳоханд арзёбии намуда, фаҳманд, ки хонандагон дар кадом сатҳ салоҳиятҳои мавзӯи гузаштаро аз худ кардаанд ва то кадом дараҷа мисолу масъалаҳоро ҳал карда метавонанд. Зеро дар дарсҳои ибтидоӣ омӯзгори фанӣ ба хонандагон қонуни қоидаҳои ҳалли мисолу масъалаҳои ба мавзӯ вобаста бударо омӯзонидааст. Бо ин мақсад омӯзгори фанӣ метавонад дар дарси навбатӣ бо сарфи вақти камтарин қори мустақилонаро ташкил ва гузаронад. Омӯзгори фанӣ бояд худ ҳулоса барорад, ки мавзӯи навро хонандагон то кадом дараҷа аз худ кардаанд. Ин боварии хонандагонро нисбат ба омӯзгорони фанҳои математика ва информатика бозҳам зиёдтар мекунад. Барои ҷамъбаст намудан ва арзёбии натиҷаи дониши азбарнамудаи хонандагон пас аз омӯختани якҷанд мавзӯҳои муайяни дарсӣ, омӯзгорони фанӣ қори контролиро ташкил ва мегузаронанд.

Аммо тавре амалия ва мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, айни замон омӯзгорони фанҳои математика ва информатика ҳангоми ташкил ва ҷараёни гузаронидани корҳои санҷишӣ ба мушкилиҳои зиёд дучор мегарданд. Албатта, инчӯ мушкилиҳо зиёданд, аз ҷумла тайёр намудани миқдори зиёди вариантҳои қори санҷишӣ барои ҳар як хонанда ва тафтиши онҳо бо истифода аз ручкаи рангаш сурх. Таъмини объективияти арзёбии дониш ҳангоми гузаронидани корҳои санҷишӣ яке аз масъалаҳои муҳими баланд бардоштани сифати таълими ин фанҳо мебошад, ки то ҳол омӯзгорон барои таъмини объективии арзёбии донишҳои хонандагон мушкилиҳои зиёд мекашанд. Методикаи аънавии ташкил ва гузаронидани корҳои санҷишӣ аз фанҳои математика ва информатика, ки омӯзгори фанӣ ду вариантҳо дар тахтаи синфӣ менависад, ба талабот ҷавобгӯй нест ва вақти зиёдро талаб мекунад. Методикаи гузаронидани корҳои санҷишӣ бо истифода аз тестҳо низ ба талабот ҷавобгӯй нест, зеро объективияти санҷиш ва арзёбии донишро таъмин намекунад, барои тайёр намудани тестҳо ба омӯзгори фанӣ вақти зиёд зарур аст. Инчунин аксар вақт ҷавобҳои супоришҳои тестӣ (қалидҳои тест) ба дасти хонандагон ё умуман, шахси санҷишсупоранда меафтад. Ин ҳама гувоҳӣ аз он медиҳанд, ки омӯзгорони фанӣ ба дастрасии компютерӣ ва технологияи информатсионии ҳозиразамон ниёз доранд. Барои омӯзгорони фанӣ дар замони муосир барномаҳои компютери заруранд, ки бо истифода аз

онҳо корҳои санҷиши дониши хонандагонро бо таъмини объективият, бо роҳи осон ва вақти камтарин ташкил ва гузаронанд. Меҳнати омӯзгорони фаннӣ сабук гардонидашуда, нишонаҳои субъективизм пурра ё қисман аз байн бардошта шаванд. Дар мақолаи мазкур як методи нав барои сохтани чунин барномаҳои компютерӣ ва гузаронидани корҳои санҷишӣ бо истифода аз онҳо омӯхта мешаванд.

Ҳангоми эҷоди супориш ва инъикоси онҳо дар экранҳои компютер барои кори санҷишӣ бояд салоҳиятҳои фаннӣ ба инобат гирифт. Яъне супориш ва параметрҳои он набояд аз доираи салоҳиятҳои мавзӯии фаннӣ берун бошанд. Дар методи мазкур барои муайян намудани параметрҳои воридшавандаи супориш аз функсияҳои коркарди вақти забонҳои барномасозӣ васеъ истифода мебаранд. Баъди муайян намудани бузургиҳои миллисония ва сонияи дар вақти системаи компютер буда, муайян намудани вақти аз оғози кори барнома гузашта бо миллисония ва амсоли инҳо, ин бузургиҳоро бо истифода аз функсияҳои тригонометрӣ ба ягон параметр табдил медиҳем. Тавре аз шиносӣ ва омӯзиши функсияҳои тригонометрӣ медонем, қимати ин параметр хурд мебошад. Ин параметро ба ягон адади калонтар зарб мезанем, ки дар натиҷа адади калонтар ҳосил мешавад. Минбаъд ин адади ҳосилшударо ба салоҳияти мавзӯи кори санҷишӣ табдил медиҳем. Масалан, агар қимати параметри мазкур барои супориш бояд адади бутун бошад, пас онро бо истифода аз функсияҳои табдилдиҳии забони барномасозӣ ба адади бутун табдил медиҳем. Ё худ, қимати параметри мазкур бояд ҳамавақт адади мусбат бошад, пас онро бо истифода аз функсияи қимати мутлақ ба адади мусбат табдил медиҳем. Ё худ, қимати параметри мазкур бояд танҳо адади натуралӣ бошад, пас онро бо истифода аз функсияҳои қимати мутлақ ва бутун ба адади натуралӣ табдил медиҳем. Бо истифода аз ин алгоритм қимати ҳамаи параметрҳои воридшавандаи супориши кори санҷиширо дар доираи салоҳияти мавзӯӣ муайян мекунем. Ҳамчун намуна, тартиб додани супориши кори мустақилона оид ба зарбкунандаҳои сода чудо намудани адади натуралӣ дида мебароем. Бо ин мақсад, масалан, ба матни барномаи дар забони барномасозӣ сохташаванда сатри зеринро дохил мекунем:

$$pr = \sin(\text{сония}) + \cos(\text{миллисония}) - \sin(p\bar{y}z) - \cos(\text{миллисония аз вақти барнома}) + \cos(\text{ҳафта})$$

Қимати pr -и дар ин сатр муайяншаванда адади хурд мебошад. Онро ба ягон адади калонтар, масалан, ба 437 зарб мезанем ва натиҷаи ҳосилшударо ба адади натуралӣ табдил дода, боз ба ягон адади дигар, масалан, 33 ҷамъ мекунем:

$$pr = \lfloor pr * 437 \rfloor + 33.$$

Дар инҷо аломати $\lfloor \dots \rfloor$ функсияи қимати мутлақ ва $\lfloor \dots \rfloor$ қисми бутуни адад мебошад. Ин адади ҳосилшаванда пешакӣ маълум нест ва маълум карда низ намешавад, дар ягон пойгоҳи додаҳо нигоҳ дошта намешавад, танҳо барнома дар ҷараёни кораш маълум мекунанд. Ин сатҳи объективияти санҷишро бениҳоят баланд мебардоранд ва таъмин менамояд. Боз як адади дигарро бо ҳамин усул маълум мекунем, масалан:

$$pr = \lfloor \cos(\text{сония}) - \cos(\text{миллисония}) + \sin(\text{миллисония}) - \sin(p\bar{y}z) + \cos(\text{миллисония аз вақти барнома}) + \sin(\text{ҳафта}) \rfloor * 201 + 19.$$

Ҳардуи ин ададро ба якдигар зарб карда, адади натуралӣ барои ба зарбкунандаҳои сода чудо кардан ҳосил мекунем. Адади ҳосилшуда адади ғайрисода аст ва онро ба зарбкунандаҳои сода чудо кардан мумкин аст. Ин ададро дар экранҳои компютер ҳамчун супориш инъикос мекунем. Инчунин катакҳои алоҳидаро дар шакли ду сутун инъикос мекунем, то хонанда адади ҳосилшударо дар дафтараи навишта, онро ба зарбкунандаҳои сода чудо карда, ба ин катакҳо дастӣ дохил кунад. Тафтиши дурустии ҷавобҳо пас аз дохил карда шуданашон, бояд тариқи худкор ҳуди барномаи сохташуда дар речаи ОнЛайн (OnLine) маълум кунад ва эълон кунад.

Тавре мебинем, методи нави эҷодкардашуда ба ҳама талаботи методикаи таълим ва салоҳиятҳои мавзӯӣ ҷавобгӯ аст. Бояд қайд кард, ки аксар омӯзгорон, методистон ва олимони ба он ақидаанд, ки гӯё тавассути компютер санҷидани ҳал, танҳо имкони дохил намудани як адад бошад. Ин нодуруст аст. Масалан, дар кори [8] нишон дода шудааст, ки ҷӣ тавр дар экранҳои компютер супоришҳои кори контролӣ оид ба амалҳо бо қасрҳои одӣ инъикос карда мешаванд ва ҷӣ тавр ҷавоби супоришҳо, ки ҳама қасрҳои одӣ мебошанд, аз тарафи хонандагон дохил карда мешаванд. Ё худ, дар кори [7] кори мустақилона оид ба ҳосила аз бисёрбаъзогӣ, дар кори [10] кори контролӣ одӣ ба фанни физика оварда шудааст, ки

барномаҳои компютери онҳо бо истифода аз методи мазкур дар речаи визуалии забонҳои барномасозӣ сохта шудаанд.

Бо истифода аз ин метод корҳои санчишӣ оид ба фанни информатикаро низ ташкил кардан мумкин аст. Масалан, барои супориши зерин: “Дар катаки F3 ва G3-и чадвали электронӣ мувофиқан ададҳои XXX ва YYY дохил карда шудаанд. Дар катаки H3 бошад, формулаи $=(F3+G3)*ZZZ$ дохил карда шудааст. Қимати катаки H3 чанд аст?”. Дар ин супориш барнома тариқи худкор бо истифода аз методи болозикр ададҳои XXX, YYY ва ZZZ –ро маълум карда, ба салоҳиятҳои мавзӯии фанни информатика мувофиқ карда, ба ҷойҳояш мегузорад. Инчो низ ба ҳар як хонанда вариантҳои гуногун пешниҳод карда мешавад ва ҷавобҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Дар фарқият аз корҳои мустақилона, дар корҳои контролӣ шумораи супоришҳо зиёдтар пешниҳод карда мешаванд ва дар доираи салоҳияти фаннӣ 45 дақиқа вақтро ба инобат мегиранд. Супоришҳои кори контролӣ низ бо истифода аз ҳамин метод тартиб дода мешаванд. Масалан, дар кори [б]методи сохтан ва истифодабарии барномаи компютерӣ оид ба кори контролӣ аз фанни алгебраи синфи 7-ум барои ҳалли системаи муодилаҳои хаттии дуномаълума оварда шудааст. Дар он тарзи дар экрани компютер инъикос намудани се системаи муодилаҳо нишон дода шудаанд.

Насби барномаҳои бо ин метод сохта шуда ба системаи оператсионии компютерҳо ё серверҳо хело осон аст ва омӯзгорони фаннӣ онро зуд мефаҳманд ва ба ягон душворӣ дучор намегарданд. Зеро онҳо танҳо аз як файли барномавии ҳаҷман хурд иборат буда, аз ягон пойгоҳи додаҳо вобаста нестанд. Барномаҳои бо ин метод сохташаванда ба ҳар як хонанда супориши фардӣ медиҳад, ки имкони аз якдигар рӯйбардор кардани роҳи ҳал ва ҷавобҳо нест. Тарзи кор бо ин барномаҳо ба алгоритми зерин асос ёфтааст:

1. Ба кор омода намудани барнома дар компютер;
2. Пахш намудани тугмаи амрии “Супориш” барои инъикос намудани супоришҳо дар экрани компютер;
3. Агар вариант маъқул набошад, пас гузар ба 2;
4. Дар дафтари навиштани яке аз супоришҳои иҷро нашуда;
5. Ҳалли супориш / азнав дуруст ҳал намудани супориш;
6. Ба барномаи компютерӣ дохил намудани ҷавоби супориши ҳалшуда;
7. Пахши тугмаи амрии “Санчиш” ва худкор санчидану инъикоскунии дурустии ҳал ва ҳол/баҳо;
8. Агар ҷавоб нодуруст бошад, пас тугмаи амрии “Давомдиҳӣ”-ро пахш карда, ба 5 гузаред;
9. Агар ҳама супоришҳо иҷро нашуда бошанд ва баҳои 5 (Аъло) нагирифта бошад, пас гузар ба 4;
10. Агар вақт бошад ва хоҳед, ки боз варианти дигарро иҷро кунед, пас гузар ба 2;
11. Ба охир расонидани кор ва маҳкамкунии барнома.

Алгоритми мазкур худ гувоҳӣ аз он медиҳад, ки миқдори вариантҳои кори санчишӣ беохир аст. Инчунин хонанда худ варианти маъқулашро интихоб мекунад, аз қадом супориш корро оғоз кардан низ аз худӣ ӯ вобаста аст. Инчо сатҳи мустақилияти хонандагон зимни иҷрои корҳои санчишӣ баланд гардида, кори омӯзгор хеле сабук мегардад. Об’ективияти санчиши дониши хонандагон бо истифода аз методи мазкур имкон медиҳад, ки маҳорату малакаи хонандагон ва сатҳи дониши онҳо баланд бардошта шаванд. Хонандагони лаёқатманд ва соҳибистеъдодро тайёр намоем. Яъне мо бояд ба он диққат диҳем, ки хонанда қадом супоришро иҷро карда метавонад, чӣ корро карда метавонад, на он ки чиро медонад! Дар ҳақиқат, иҷрои кори санчишӣ кори осон нест, аз ҳар як хонанда маҳорат ва малакаи баланд ва дониши устуворро талаб мекунад. Барои ҳал карда тавонистани супоришҳои кори санчишӣ хонанда бояд пеш аз ҳама мазмуну муҳтавои супоришро донанд ва бо воситаи татбиқи қонуни қоидаҳои фан онҳоро иҷро карда тавонад.

Барномаҳое, ки бо истифода аз методи болозикр сохта шудаанд, хонандагон ва дигар шавқмандон озодона дар хона низ мустақилона истифода бурда метавонанд. Ин як шакли кори мустақилонаи хонандагон дар хона, ё умуман берун аз дарс буда, онҳо супоришҳои варинати кори санчишии барномаро мустақилона иҷро мекунанд ва тавре қайд кардем, миқдори вариантҳо беохир мебошанд. Дар натиҷаи ин амал хонандагон роҳҳои азхуд

намудани донишхоро пайдо намуда, дар баробари ин ба ҷустуҷуи донишҳои нав ва иловагӣ роҳандозӣ мегарданд. Инчунин методи мазкур пешро роҳи дилгиркунии хонандагонро мегард, зеро тартиби гузаронидани кори санҷишӣ ва арзёбии донишшоян каме дигар мешавад ва бо истифода аз компютер ва барномаи компютери ба он насб шуда гузаронида мешавад.

Хулоса, методи нави эҷодгардида дар ҷараёни гузаронидани корҳои санҷишӣ аз фанҳои математика ва информатика арзёбии объективонаи донишро таъмин намуда, меҳнати омӯзгорони ин фанҳоро хело сабук мегардонад. Ба ҳар як хонанда варианти инфиродии кори санҷишӣ тавассути барномаи компютерӣ пешниҳод карда мешавад. Зарурати дар тахтаи синфӣ навиштани ақалан ду варианти кори санҷишӣ аз байн меравад. Дигар зарурати бо истифода аз ручкаи сурх тафтиш намудани корҳои санҷишӣ ва сарф кардани вақти зиёд барои иҷрои ин кор нест, зеро ҳар як супориши иҷрошуда дар речаи худкор ва реалии ОнЛайн бо истифода аз барномаи компютерӣ тафтиш карда мешавад. Гузаронидани корҳои санҷишӣ бо истифода аз методи мазкур аҳамияти ниҳоят калон дошта, ба баланд бардоштани сатҳу сифати таълим, сифати тайёр намудани хонандагони соҳибистеъдоду лаёқатмандичавобгӯи стандартҳои давлатӣ ва ҷаҳонӣ буда мегардад. Ба методи мазкур номи падари бузургворам Пулотро гузоштаам, яъне **методи Пулот**. Номи пуррааш ин тавр аст: “Методи таъмини объективияти санҷиши дониши хонандагон ва сабук гардонидани меҳнати омӯзгорони фанҳои зимни гузаронидани корҳои мустакилона ва корҳои контролӣ аз фанҳои математика ва информатика – Методи Пулот”.

Бояд қайд кард, ки ин ибтидои кор ва дар амал ҷори намудани методи Пулот аст. Методи Пулот худ замина ба як самти илмӣ буда, роҳ барои олимони ҷавони оянда, ё умуман олимони барои навиштан ва ҳимоя намудани рисолаҳои илмӣ мегардад. Айни замон мо методи Пулотро ба фанҳои математика ва информатика татбиқ кардаем. Якчанд барномаҳои компютери иштирооти илмӣ дошта ва ба методи Пулот вобаста бударо сохтаем. Барномаҳоро дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта, сазовори шаҳодатномаи ҳуқуқи муаллифӣ ба ин барномаҳои компютерӣ гаштаем. Аз нуқтаи назари мо методи Пулотро ба фанҳои физика ва химия барои гузаронидани корҳои санҷишӣ доир ба масъалаҳои ҷавобашон ададӣ буда ва арзёбии объективонаи дониши хонандагон аз ин фанҳо татбиқ кардан мумкин аст. Ин худ гипотезаи илмӣ буда, мубрамияти он ва натиҷаи онро шояд дар оянда маълум кунанд. Танҳо иловатан маҳорат ва малакаи баланди барномасозӣ ва донишдони забонҳои барномасозии насли нав зарур аст. Методи Пулот ва барномаҳои бо ин метод сохташударо дар ҳама зинаҳои таълими муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ – ибтидоӣ, миёна ва миёнаи умумӣ ҷорӣ намудан мумкин аст. Ба зами ин дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ дар ҳама намуди низомҳои таҳсилот – анъанавӣ, кредитӣ ва фосилавӣ низ паҳн кардан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Нугмонов, М. Теоретико-методологические основы методики обучения математике как науки. - Душанбе, 2011. - 290 с.
2. Родионов, М.А., Акчурина, Э.Х. Пути и средства организации текущего самоконтроля младших школьников в процессе обучения математике // Вестник Поморского университета. Серия Гуманит. и соц. Науки. 2008 год. №3, стр. 95.
3. Абдукаримов, М.Ф., Баротов, Р.Т., Шерматов, Н. К вопросу активизации познавательной деятельности студентов вузов Республики Таджикистан при проведении лабораторных работ по предмету численных методов // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. - 2016. - № 1-1 (192). - С. 107-110.
4. Абдукаримов, М.Ф., Баротов, Р.Т. Развитие творческой активности студентов вузов Республики Таджикистан при проведении лабораторных работ по предмету численных методов // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. - 2016. - № 1-4 (216). - С. 26-35.
5. Назаров, А.П. Методикаи таълими информатика (китоби дарсӣ). - Душанбе, 2019. – 462 с.
6. Назаров, А.П. Технологияи компютери гузаронидани кори хаттӣ оид ба ҳалли системаи муодилаҳои хаттӣ дуномаълума // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи

Носири Хусрав (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - 2018.- № 1/4 (57) –С. 133 – 138.

7. Назаров, А.П. Технологияи таъмини объективияти санҷиши дониши хонандагон оиди ҳосила бо истифода аз технологияи компютери ҳозиразамон //Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, баҳши илмҳои табиӣ. -2017. - №1/5. С. 103-108.

8. Назаров, А.П. Технология объективного контроля знаний учащихся по математике при проведении письменных контрольных работ // Материалы X Юбилейной Международной научно-практической интернет-конференции, Мозырь, 27–30 марта 2018 г. «Мозырский государственный педагогический университет имени И. П. Шамякина», Республики Беларусь – С. 132 – 134.

9. Назаров, А.П. Арзёбии салоҳиятҳо ва таъмини объективияти санҷиши дониши хонандагон зимни гузаронидани кори хаттӣ оид ба ҳалли муодилаҳои квадратӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). - 2019. - №6. - С. 181 – 188.

10. Назаров, А.П, Моҳруи Абдулахад. Технологияи санҷиши объективии дониши хонандагон аз фанни физика бо истифода аз компютер // Паёми филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи Ломоносов, М.В. дар шаҳри Душанбе (маҷаллаи илмӣ), баҳши илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2017. - №2 (1). - С. 117-124.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ТАЪЛИМ ДАР МАКТАБҲОИ КАМНУФУС

МИРБОБОЕВА Б.- ходими пешбари илмии шӯъбаи мактаби камнуфус ва таҳсилоти ақаллиятҳои миллии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, к. Айни, 126, E-mail: mirboboeva61@mail.ru, тел.: [+\(992\) 93 182 11 88](tel:+992931821188)

Дар мақола нақши истифодаи технологияи муосири таълим дар раванди татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар мактабҳои камнуфус баррасӣ шудааст. Муаллиф назари худро оид ба таҳия намудани ҷанбаҳои нави ташаккулдиҳанда барои ҳар як дарс баён намуда, қайд менамояд, ки кори омӯзгор ҳамон вақт натиҷабахш мегардад, ки агар усул ва тарзҳои, ки муаллим дар дарс истифода мебарад, он майли табиӣ хонандагонро ба фаҳмидан, ҷустуҷӯ ва таҳқиқ қардан ғаёб намуда, завқу шавқи онҳоро ба таҳсил барангезад. Ҳамзамон ғаёбияти фикрӣ, эҷодӣ ва мустақилияти хонандагонро бедор намуда, онҳоро ба дарки ҳаёти воқеӣ рӯҳбаланд намояд.

Вожаҳои асосӣ: муносибати босалоҳият, таълим, хонанда, усулҳои муосири таълим, мактабҳои камнуфус, омӯзгор, ҷанбаҳои ташаккулёбанда, раванди таълим, ташаккули шахсияти кӯдакон, масъулиятишинос, ботарбия ва бомаърифат, дарс, сифати таълим.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ

МИРБОБОЕВА Б.- ведущий научный сотрудник отдела малокомплектной школы (класса) и образования национальных меньшинств Института развития образования им. Абдурахмона Джамии Академии образования Таджикистана, E-mail: mirboboeva61@mail.ru, тел.: [\(+992\) 93 182 11 88](tel:+992931821188)

В статье рассматривается роль современной технологии в процессе внедрения компетентного подхода к обучению в малокомплектной школе. Автор подчёркивает, что переход на компетентный подход не означает не использование традиционных методов обучения, напротив, они должны обучаться интегрированно. Автор статьи выражает свое мнение по реализации новых развивающихся для каждого урока учителями способов, считает, что деятельность учителя тогда будет эффективной, когда методы и способы, используемые учителем, создают естественную склонность учащихся к пониманию, поиску и исследованию, к обучению, а также формируют и развивают творческое мышление и самостоятельность учащихся к познанию реальной жизни.

Ключевые слова: компетентностный подход, обучение, учащиеся, современные методы обучения, малокомплектная школа, учитель, развивающиеся аспекты, учебный процесс, развитие личности ребёнка, ответственный, воспитанный и образованный, урок, качество преподавания.

THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGY IN SMALL SCHOOLS.

MIRBOBOEVA B. M. - Leader Researcher of the department of ungraded schools (classes) and education and national minorities of the Institute for the Development of Education named after A. Jami, Academy of Education of Tajikistan, **E-mail:** mirboboeva.61@mail.ru, **mob.:** [+\(992\) 93 182 11 88](tel:+992931821188)

The article discusses the role of modern technology in the implementation of a competency-based approach to teaching in a small school. The author emphasizes that the transition to a competency-based approach does not mean not to use the traditional teaching method, on the contrary, they should be trained in an integrated way. The author of the article expresses his opinion on the implementation of new developing methods of teachers for each lesson considers that the teacher's activity will then be effective when those ways and methods used by the teacher create a natural tendency of students to understand, seek and research, to learn: raise the creative thinking and independence of pupils to knowledge of real life.

Keywords: competency-based approach, training, students, modern teaching methods, small school, teacher, developing aspects, the educational process, the development of the child's personality, responsible, well-mannered and educated, lesson, quality of teaching.

Бо назардошти пешрафти илм ба назария ва принципҳои дидактикии таълим низ тағйироти зиёде ворид шуда истодааст, ки онро ба назар гирифта зарур аст. Яке аз сабабҳои асосии тағйирот дар муносибати таълим (мундариҷа ва раванди таълим) талабот ва нақшаҳои Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 мебошад. Тибқи он “Низоми нави маориф, ки мутобиқи тамоюлоти ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба салоҳиятнокии асос ёфтааст, бояд ба хонандагон имконияти аз худ намудани салоҳияту малакаҳои асосии иҷтимоиро, ба монанди қабули масъулиятнокии қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ дар давоми тамоми ҳаёт, тайёрии касбии дар бозори меҳнати талаботдошта, донишу малакаи барои худтакмилдиҳӣ зарур, малакаи тарзи ҳаёти солим, арзишҳои ҷомеаи шахрвандӣ, таъмин намояд.”⁴

Як масъалаи муҳими дигаре, ки зарурати ворид намудани тағйиротро тақозо менамояд, ин ба сохтори масъала ва таҳлилҳои амиқи илмию методӣ ҳамчониба назар қардан аст. Зеро бо ворид шудани муносибатҳои нав дар таълим ба ҳамгироии истифодаи донишҳои хонанда дар ҳаёт мусоидат мекунад ва ба баланд бардоштани сифати таълим оварда мерасонад.

Қобили тазаккур аст, ки навсозии таҳсилот чун тамоми соҳаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ ба талаботе вобаста аст, ки онро замона дархост менамояд. Аз ин рӯ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таъкид намудааст: “Таҳким бахшидани иқтисоди илмию кишвар, қорӣ қардани ихтироот дар истеҳсолот, устувор гардонидани пояҳои моддиву техникаи муассисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, ҷалби боз ҳам васеи истедодҳои ҷавон ба омӯзиши технологияҳои муосир ва қорҳои эҷодиву техникаи вазифаи муҳимтарини соҳаҳои илму маориф мебошад”. [12, 25]

Дар шароити имрӯза технологияи таълим тақозо менамояд, ки омӯзгор бояд шогирдони худро бо донишҳои ҷавобгӯӣ талаботи замони нав бархурдор намояд. Дар шароити навин омӯзгор на танҳо вазифаи муаллим, устод ва тарбиятгарро ба ҷо орад, балки ӯ ҳамчун пажӯҳишгар дар фаъолияти худ аз принципҳои муосири таълиму тарбия, ки таълими анъанавиро бо муносибати босалоҳият мепайвандад, бо истифода аз технологияи

⁴Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Душанбе, 2012.

муосири иттолоотӣ-иртиботӣ роҳу усулҳои муосири таълимо ҳустучӯ намояд. Ин тағйироти кулӣ зарурати баланд бардоштани сатҳи бозомӯзӣ ва таҳассуси касбии омӯзгоронро ба миёнмеорад, ки ба баланд гардидани салоҳияти касбии онҳо замина мегузорад.

Бешубҳа, кор кардан бо гурӯҳҳои синну солашон гуногун нисбат ба муассисаҳои таълимии муқарарӣ душвортар аст. Мактаби камнуфус махсусиятҳои хоси худро дорад, ки донишгари ин нозукиҳо барои омӯзгор муҳим аст:

- 4-5 маротиба тағйир додани тартиби кори худ бо як синф ва гоҳ бо синфи дигар ва дар айни замон аз мадди назар дур нагузоштани мақсади асосии кор кардан бо ҳар як синф;
- вақтро байни синфҳо бояд тарзе ҷудо кардан лозим аст, ки асосан азхудкунии дониш дар раванди дарс ба даст ояд;
- бояд чунин амал намуд, ки раванди маърифатии таълим ҳалалдор нагардад;
- ҳавасманд намудани хонандагон барои дарки донишҳои нав аз рӯи фаҳмиш, азхудкунии, бахотиргирии кӯдакони синну соли гуногун ва сатҳи гуногуни омодагӣ;
- дар як вақт гузаронидани корҳои тарбиявӣ дар ҳамаи синфҳо;
- ташаккули таҳкурсии қисматҳои таълим: донишандӯзӣ, тавачҷуҳ пайдо кардан ба донишҳои нав ва ғайра.

Дар сурати пайдо гардидани мушкилот яке аз тадбирҳои нави самарабахши ташкили раванди педагогиро ҳустучӯ намуда, оқилона онро дар фаъолияти худ истифода бурдан лозим аст. Аз ин рӯ, метавон онро дар доираи махсусиятҳои ба худ хоси мактабҳои камнуфус истифода намуд, ки аз ҳар як омӯзгори ин намуд мактаб вазифаҳои мушаххасро тақозомекунанд. Барои ҳалли ин масъала ва мутобиқ будан ба талаботи муосири стандарти касбии омӯзгорон ташаккули салоҳияти касбӣ нақши асосиро мебозад.

Дар робита ба гузариши муассисаҳои таълимӣ ба стандарти нави таҳсилот барои кушодани тамоилҳои шахсияти кӯдакони, дар онҳо тарбия намудани шавқу завқ ба хониш ва донишандӯзӣ, омода намудан барои интихоби касб вазифаи аввалиндараҷаи маориф ба шумор меравад. Самарабахшии фаъолияти педагогӣ ва паҳлуҳои гуногуни салоҳияти омӯзгорӣ дар робита бо ҳамаи мушкилоти паҳлуҳои вазифаи педагогӣ бештар муайян мегардад, ки бо таълим, тарбия ва ташаккули қобилияти рақобатпазирии шахсият алоқамандӣ дорад. Қобилияту маҳорате, ки бисёр паҳлуҳои фаъолияти инсонро таъмин месозанд, салоҳияти ҳамаҷаҳади меноманд. Дар зери маҳфуми салоҳияти касбии омӯзгорон қобилияти ҳалли мушкилоти касбӣ ва иҷрои вазифаи омӯзгорӣ муайян мешавад ва он дар раванди амалӣ сохтанитаълиму тарбия пайдо гардида, бо талаб намудани дониши ҳақиқӣ, таҷрибаи ҳаётӣ, баҳодихӣ ва сифати шахсияти омӯзгор муайян мешавад.

Таъмини таълими ҳамаи ҷанҳо дар мактабҳои камнуфус хеле муҳим аст, зеро хонандагони синну соли гуногун дар як синф таҳсил мекунанд. Талаботи умумӣ ба дарсҳо дар мактаби камнуфус дар ҳаҷми пурра нигоҳ дошта мешавад: санитарӣ-гигиенӣ, психологӣ-физиологӣ, дидактикӣ ва ғайра. Фарқи асосии дарсҳо дар ин мактабҳо аз он иборатаст, ки дар як дарс якҷанд фан таълим дода мешавад. Дарс тарзе ташкил карда мешавад, ки ҳудуди миёни донишандӯзии хонандагон тавассути муаллим ва гузариш ба кори муваққилона ва баръақс ҷудо мешавад. Вақти бештарро ба ҳамонсинф ҷудо кардан даркор аст, ки дар он маводи нав ва мураккаб омӯзонда мешавад, инчунин ба синфе, ки гурӯҳи асосиро ҳурдсолон ташкил медиҳанд.

Барои баланд бардоштани савияи дониш ва сифати таълиму тадрис дар мактабҳои камнуфус ба омӯзгор лозим аст, ки ба сохтори дарс, истифодаи шакли равишҳои муосири таълим, воситаҳои техникаю аёни ва таҳияи нақшаҳои он диққати ҷиддӣ диҳад. Онҳо бояд дар раванди таълим дар ҳамаи намудҳои дарс ба ташкили дурусти корҳои муваққилона, интихоби супоришҳои ҳавасмандкунанда, суръати дарсҳо ва тақсироти дурусти вақт барои ҳар як синф тавачҷуҳи хоса зоҳир намоянд.

Муносибати босалоҳият дар таълим омӯзгоронро водор месозад, ки бо истифода аз шакли усулҳои замонавии таълиму тарбия хонандагонро ҳамаҷаҳади ба зиндагӣ омода намоянд, зеро ҷомеаи имрӯза шогирдони ботаҷриба, дорои қобилияти ҳалли мушкилоти мураккаби ҳаётӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнатро аз мактабу маориф интизор аст. Бинобар ин, имрӯз тамоми маҳорат ва нури зеҳнии соҳаи маорифи кишвар, баҳусус, омӯзгорон бояд ба рушди салоҳияти таълимии хонандагон равона гардад.

Аз ин рӯ, бояд қайд намуд, ки салоҳият таълим дода намешавад, он дар натиҷаи азхудкунии дониш ва таҷрибаи амалии он ташаккул меёбад. Ҳамин тариқ, муносибати

босалоҳият равандест, дар чараёни он дониш, малакаҳои ҳаётан муҳим ташаккул ёфта, тарзу роҳҳои дар ҳаёт истифода бурдани онҳо рушд дода мешавад.

Муносибати босалоҳият дар таълим муносибати хонандаро ба таҳсил, нақши омӯзгорро дар раванди таълим, муносибати омӯзгору хонандагон, ҳамчунон хонандагону маводи таълимиро муайян мекунад. Доништан ва салоҳияти татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯзгор имкон медиҳад, ки сатҳи зарурии азхудкунии малака ва рушди салоҳиятҳои хонандаро таъмин сохта, барои ташаккули шахсияти масъулиятшинос, ботарбия ва бомаърифат заминаи мусоид фароҳам орад. Бинобар ин, салоҳият маҳорати татбиқи маводи назариявии омӯхташуда дар ҳаёт буда, натиҷаи амалии таълим арзёбӣ мегардад.

Муҳаққиқ, академик Муҳаммад Лутфуллозода дар китоби “Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо” чунин қайд намудааст: “Муаллим ин хосияти ташаккулро ҳам дар худ ва ҳам дар замири шогирдон тарбия менамояд. Барои ин, ӯ пеш аз ҳама ба дониши касбиаш машғул мешавад, ки бе он комёб шудан амрест муҳол”.

Аз ин рӯ, омӯзгорро зарур аст, ки салоҳияти касбии худро ҳамеша ташаккул диҳад ва дар фаъолияти амалии худ онро моҳирона истифода барад.

Дар назди омӯзгор вазифаи муҳим, яъне дар хонандагон ташаккул додани малакаи азхудкунии қисмати муайяни маводи таълимӣ бо ёрии воситаҳои таълимии гуногун: китобҳои дарсӣ, компютер, маводи видеоӣ, маҳорати таъсир расонидан ба супоришоти алгоритмӣ, асоси матнро ҷудо кардан ва ғайраҳо меистад. Аз ин рӯ, барои омӯзгор аз ҳама муҳим дар дарс оқилона истифода намудан вақт мебошад. Барои ин, ба омӯзгор зарур аст, ки истифодаи метод ва усулҳои таълимро дар раванди дарсҳои мустақилона ҷустуҷӯ ва интихоб намояд. Усули таълим дар мактаби камнуфус на ба таври мақсади ягона доштани таълим, балки ҳамчун восита барои ташаккули шахсияти кӯдак истифода бурда шавад.

Ташкил намудани фаъолияти таълимӣ дар шакли кори мустақилона яке аз роҳҳои муҳими ҳал гардидани проблемаҳо мебошад. Ба вучуд овардани фазои пурмазмунӣ эҷодкорӣ дар дарс ин вазифаи муаллим аст. Маълум мешавад, ки ташкил намудани раванди таълим дар шароити мактаби камнуфуси деҳот аз муаллим дарки амиқи асосҳои равонӣ педагогӣ он, такмили маҳорату малакаи касбии омӯзгориро талаб менамояд:

- аз усулҳои муносири таълим дар чараёни дарс самаранок истифода намояд;
- роҳ ва усулҳои самарабахши ташкил намудани кори мустақилонаи хонандагонро ба роҳ монад;
- ба фаъолияти таълимӣ бо роҳи ҳавасманкунии дохилии толибилмон бештар таваҷҷуҳи хос зоҳир намояд;
- Мазмун ва фазои эҷодкоронаро ҳамчун омилҳои муҳими таълими босалоҳият дар раванди таълим ба вучуд орад.

Оқилонаомезиш додани методика ва шакли ташкили он имкон медиҳад, ки машғулиятҳои таълимӣ, мақсади асосии роҳҳои ташаккули тафаккури эҷодӣ, робитаи маҳорат ва малакаи меҳнати дастҷамъона, меъёри ахлоқии маъмул ва барои гирифтани маҷмӯи донишҳо самарабахш бошанд.

Масъалаи салоҳиятҳои таълимӣ бошад, ҳадафҳои дурнамои таҳсил буда, ҳамчун маҳаки асосии меъёри сифати таълим ва стандартҳои он хизмат мекунад. Вазифаҳои асосии таълими босалоҳият аз он иборат аст, ки чараёни таълимиву маърифатӣ дар хонандагон хусусияти тазаккурӣ доштани таълимро ташаккул медиҳад. Яъне хонандагон шунидан, хондан ва бозгӯӣ, ё дар асоси намунаҳо, қоидаҳо иҷро кардани мисолу масъаларо ҳамчун фаъолияти асосии маърифатӣ ҳисоб мекунанд.

Бояд тазаккур дод, ки нақши донишҳои зеҳнӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ хонандагон ниҳоят калон аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки инкишофи тафаккури эҷодӣ дар ҳама гуна намудҳои фаъолияти амалии кӯдак зарур буда, инчунин воситаи муҳими ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ хонандагон мегардад. Аз ин ҷост, ки омӯзгор бояд ба шогирдонаш мустақилона фикр ва амал кардан, ба вазъият ва ҳалли масъалаҳо муносибати эҷодӣ карданро омӯзонад. Ҳалли ин масъалаи мазкур муносибат ва истифодаи роҳҳои нави таълимро талаб менамояд.

Ҷамъбасти донишҳои зеҳнӣ барои муҳассилин имкониятҳои фарохро ба вучуд оварда, нисбати худ боварибахш будани донишҳоро тақозо менамояд. Фаъолиятро бе дониш тасаввур кардан мумкин нест. Дар асоси донишҳо маҳорат ташаккул меёбад. Маҳорат дар амал татбиқ шудани донишҳо мебошад. Ҳамон вақт азхудкунии донишҳою фаҳмишҳо зоҳир мегардад, ки агар толибилм мустақилона фикр ронда, мустақилона кор

карданро омӯзад. Яке аз муҳимтарин шартҳои тақмили ташаккули донишҳои зеҳнии толибилмон тақмили шаклу усулҳои таълим мебошад, ки бо ин роҳ қобилияти равонӣ (психикӣ)-и хонандагон ҳамачониба инкишоф ёфта, донишҳои зеҳнӣ ва маҳорату малакаи онҳо ташаккул меёбад.

Яке аз сарчашмаҳои ташаккули зеҳнӣ ва фаъолгардонии хонандагон истифодаи усулҳои фаъоли таълим ба шумор меравад, ки ҳар як дарс бояд дар дили хонандагон шавқмандиро ба вучуд оварда, афкорашонро рангин созад. Ба омӯзгор зарур аст, ки дар раванди таълим фаъолият ва мустақилияту эҷодкории хонандагонро ба назар гирад, зеро нишон додани ин талабот дар раванди таълим гавари муваффақиятҳо ба ҳисоб меравад. Мустақилият нишон медиҳад, ки хонандагон ба донишҳои назариявӣ таъҷиб намуда, дар рафти иҷрои саволу супоришҳо онро дар амал татбиқ менамоянд. Кори омӯзгор ҳамон вақт натиҷабахш мегардад, ки агар усул ва тарзҳои, ки муаллим дар дарс истифода мебарад, он майли табиӣ хонандагонро ба фаҳмидан, ҳустуҷӯ ва таҳқиқ кардан фаъол намуда, завқу шавқи онҳоро ба таҳсил барангезад: фаъолияти фикрӣ, эҷодӣ ва мустақилияти шогирдонро бедор намуда, онҳоро ба дарки ҳаёти воқеӣ рӯҳбаланд намояд.

Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим тамоман аз байн бурдани таълими анъанавиро надорад, балки он дар ҳамгироӣ ҷиҳатҳои мусбати таълими анъанавиро бо роҳу усулҳои муосири таълим омезиш дода, маҳорати эҷодӣ, тафаккури маънавий, ҳавасмандгардонии хонандагонро ба донишандӯзӣ ва дарки ҳисси масъулиятшиносиро дар хонандагон бештар гардонидани онҳоро барои дар амал татбиқ намудани донишҳои ашӯшон водор менамояд. Асоси салоҳиятро таҷрибаи ташкил медиҳад, яъне хонанда то кадом андоза ин ё он амалро дуруст иҷро карда метавонад. Дар ин раванд диққати асосӣ ба рушди салоҳиятҳои хонанда ё худ ба ташаккули малакаҳои амалӣ (ҳаёти, воқеӣ, функционалӣ) равона мегардад, ки он ҳамчун натиҷаи таълими самарабахш арзёбӣ гардида, хонанда дар ин раванд ба маҷмӯи салоҳиятҳои амалӣ ноил мегардад.

Омӯзгор бояд кӯшиш кунад, ки ҷанбаҳои нави ташаккулдиҳандаро барои ҳар як дарс таҳия намояд. Бинобар ин, ҳар яке аз чунин вазифаҳои ташаккулёбандаро ба назар гирифтани лозим аст, ки дар раванди якҷанд машғулиятҳо ва баъзан дар рафти омӯзиши мавзӯи пурра онро иҷро кардан мумкин аст. Ҷанбаҳои ташаккулёбандани аз якҷанд қисматҳо иборат аст:

а) инкишофи нутқ - бой гардонидани таркиби луғавии забон, образҳои бадеиро аз худ намудани хонандагон;

б) ташаккули тафаккур - омӯзиши таҳлилҳо, маҳоратро асосӣ ҳисобидан, қиёс намудан, ҳулоса баровардан, мурағаб сохтан, ба гурӯҳҳо ҷудо кардан (тасниф кардан), исбот кардан ва рад кардан, муайян кардан ва шарҳ додани мафҳум, проблемагузори ва ҳал кардани он;

в) рушди маҳорати умумитаълимӣ - ташаккул додани маҳорати кор кардан бо китоб, маълумотномаҳо ва адабиёти оммавӣ, тақмили малакаи хониш ва ғайра;

г) инкишофи қобилияти ташкилотчигӣ - маҳорати ба нақша гирифтани корҳои худ ва дигарон, ҷорӣ кардани худназораткунӣ ва назорати мутақобил ва ғайра;

е) рушди муносибати хонанда ба машғулият - маро меомӯзонанд, худам меомӯзам, дигаронро омӯзонидан меҳохам, дигаронро меомӯзонам ва ғайра;

ё) ташаккули муносибати байни калонсолон ва хурдсолон.

Мақтаби камнуфуси деҳотро имрӯз зарур аст, ки сохтори дарсро таҷдиди назар намояд, то ки шахсияти хонандагон дар он ташаккул ёфта тавонад. Барои рӯй надодани муҳити дилгиршавӣ омӯзгорро зарур аст, ки дар гурӯҳҳои хурд корро вусъат дода, бозҳои шавқовар ва лаҳзаи дамгириро бештар истифода намояд.

Аз ин рӯ, дар мавриди ташкили дарс дар мақтаби камнуфус омилҳои зерин бояд ба эътибор гирифта шаванд:

- роҳ надодан ба сарбории зиёд (аз ҳисоби кам кардани вақт барои таълими меҳнати ҳатмӣ ва интиҳоби мазмун ва ҳаҷми маводи таълимӣ);

- дар дарсҳо бештар аз 2 бор гузаронидани машқҳои дамгирӣ;

- ташкили кори мустақилонаи хонандагон;

- ба эътибор гирифтани ҳаҷми кори мустақилона дар раванди кор бо ду ва зиёда синфҳо;

- иваз намудани ду қисмати дарс;

- корҳои хонандагон таҳти роҳбарии омӯзгор ва корҳои эҷодии онҳо;

- зарурати иваз намудани корҳои хонандагон таҳти назорати омӯзгор ва бе роҳбарии бевоситаи ӯ танзими раванди таълимиро талаб мекунад;

- васеъ истифода бурдани ҳамаи намудҳои маводи тақсимшуда, ки кори мустақилонаи хонандагонро ташкил медиҳад.

Барои ин аз рӯи нақшаи тақвими дарс бояд омӯзгорон на танҳо мазмуни маводи таълимӣ ва шакли корро муайян намоянд, балки бештар вақтро барои гирифтани дониш тавассути омӯзгор ва кори мустақилона дар ҳар як синф мувофиқи мақсад тақсим намоянд.

Новобаста ба мушкилоти имрӯза омӯзгорони мактабҳои камнуфус бояд бо дониши кофӣ мусаллаҳ гашта, ҳаҷми донишхоеро, ки стандарти таҳсилоти барои муассисаҳои таълимӣ муқаррар кардааст, дар доираи соатҳои муайяншуда ба хонандагон дастрас намоянд. Онҳо метавонанд дар чунин ҳолат натиҷаҳои дилхоҳро ба даст оранд. Омӯзгорро зарур аст, ки вобаста ба синфҳои ҷудошуда ҳар рӯз омодагӣ дида, ба дуруст тақсим намудани вақт диққат диҳад ва мавзӯи навро пурра ба хонандагон фаҳмонад, супоришоти хонагиро дуруст муайян намояд, то ки онҳоро санҷида, ба дониши хонандагон дуруст боҳо дода тавонад. Ин коримконмедиҳад, кимаҳоратукордонии омӯзгор низ муайяншавад.

Аз ин рӯ, барои омӯзгорон зарур аст, ки аз ҳамаи сарчашмаҳои илмию методӣ, усулҳои муосири таълим, аз таҷрибаи ҳаётии хеш ва маҳорати касбии худ самаранок истифода намоянд ва дар замири шогирдони худ инсондӯстӣ, хоксорӣ, меҳнатдӯстӣ, ростгӯӣ, поквичдонӣ, ҳаётдӯстӣ, рафтори маданӣ, худшиносӣ, ватандӯстӣ, инсонгаройӣ, таҳаммулпазирӣ барин хислатҳои неки инсониро парвариш диҳанд.

АДАБИЁТ

1. Арзёбии таълим. / Дастури методӣ барои муаллимони синфҳои ибтидоӣ. – Душанбе, - 2010.

2. Батербиев, М.М. Психолого-педагогические основы разновозрастного обучения // Школьные технологии, – 2005. – № 4. – С. 22–25.

3. Гершунский, Б.С.- “Философия образования для XXI века”- М., - 1998.

4. Барномаи таълими фанни забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ. – Душанбе, 2016.

5. Джонмахмадова, Г.Ш. Использование инновационной технологии в преподавании русского языка в условиях учреждений с таджикским языком обучения.- Душанбе: «Сифат», 2015, . – 45 с.

6. Байзоев, А.М. Баъзе масъалаҳои назариявӣ ва амалии муносибати босалоҳият ба таълим. – Душанбе: Эр - Граф, 2018., - 40 с.

7. Лутфуллоев, М. Дарс. – Душанбе: Маориф, 1995.

8. Лутфуллоев, М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. - Душанбе, - 2007.

9. Лутфуллоев, М. Равиши дарси забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ. - Душанбе, - 1986.

10. Лутфуллозода, М., Бобизода, Ф, Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. – Душанбе, 2018, - 88 с.

11. Малочисленная сельская школа: проблемы, поиски, решения /Под ред. Л.В. Байбородовой, А.П. Чернявской, И.Г. Харисовой. – Ярославль, 2000.

12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” - Душанбе: “Шарқи озод”, 2018. - 48 с.

13. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. - Душанбе, 2012.

14. Фролов, П.Т. Особенности педагогического процесса в малокомплектной школе. - М.: Просвещение. 1990.

РӢОЕВ А.М. - унвонҷӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** Akobir rioev.@mail.rv, **тел.:** +(992) 918-27-42-43, +(992) 917-02-06-34

Такмил додани технологияи педагогӣ маҳорати педагогӣ аст. Ҳамзамон як технологияро омӯзгорон метавонанд ба таври гуногун татбиқ кунанд, аммо ҳангоми татбиқи он маҳорати педагоги онҳо аниқ зоҳир мешавад.

Технология, донише ҳаст, ки нерӯи инсонро дар як системаи иҷтимоӣ, ҷиҳати расидан ба ҳадафи он ҷомеа тавсия медиҳад. Дар замони муосир яке аз ҷолибтарини мавзуот ин мавзӯи фавқ маҳсуб меёбад. Аз ин нуқтаи назар, таърифу тавзеҳ ва омӯзиши сайри таҳаввули технология омӯзишӣ аҳамияти муҳимро барои рушди соҳаҳои мухталиф касб мекунад. Корғирӣ аз технологияи омӯзишӣ тақозои замони муосир дар ҳама ҷанбаҳои зиндагист.

Дар мақола оид ба технологияҳои педагогӣ зимни таълими дарсҳои технология (таълими меҳнат), таҳқиқоти педагогони маъруф, истифодаи усулҳои инноватсионӣ, дидактикӣ, методҳои интерактив тавсияҳо пешниҳод шудааст. Дар маҷмӯъ мақолаи илмӣ мазкур метавонад ба василаи маводи методӣ истифода шавад.

Вожаҳои асосӣ: технологияи педагогӣ, интерактив, дидактика, методҳо, самаранок, дарси муосир, меҳнат.

ВИДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ И ПЛАНИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

РӢОЕВ А.М. - соискатель НИИРО имени Абдурахмона Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** Akobir rioev.@mail.rv, **тел.:** +(992) 918-27-42-43, +(992) 917-02-06-34

Квалификация педагогической технологии и есть навыки педагогики.

В то же время педагоги могут внедрять технологию в разных формах, но в этом случае их навыки будут отражаться конкретно. Технология - это знания, которые помогают достичь цели в социальной системе. В современном обществе данная тема является важнейшей. Поэтому апробировать её для развития соответствующих сфер своевременно. Одно из требований современного общества является изучение технологии.

Автор данной статьи изложил педагогическую технологию и её использование на уроках технологии (труда), исследовательские навыки учёных, использование интерактивных методов, дидактики. Так же автор предложил методические рекомендации для использования интерактивных методов и их виды на уроках труда. Данная научная статья может использоваться как методическое пособие для учителей по предмету «Технология» (труд).

Ключевые слова: педагогическая технология, дидактика, методы, эффективность, современный урок, труд.

TYPES OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AND PLANNING THE EDUCATIONAL PROCESS

RIOEV A. M.- Applicant INIRO named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., **E-mail:** Akobir rioev.@mail.rv, **mob.:** +(992) 918-27-42-43, +(992) 917-02-06-34

Improving pedagogical technology means the skills of pedagogics. Teachers can use one and the same technology differently and this can result in the identification of the concrete degree of their skills as well. Technology is a knowledge that recommends achieving the goals in the social system. The matter is considered to be the important one in the modern world. Thus, the exploring, making researches in the field of using newest technology in Education is considered to be up to date matter.

Factually, studying the newest technology of teaching is the most and the upper most demands of the modern society. Author of the article created pedagogical technology of teaching handicraft lessons, research work of scientists, interactive ways of using them at the lessons pointed out above, and the didactics as well.

Moreover, the creator of the article offered teachers of technology methodological recommendations on using several types of interactive methods of teaching the subject.

Keywords: *pedagogical technology, didactics, methods, effectiveness, a modern lesson, technology.*

Омӯзгор – шахсиятест, ки дигаронро меомӯзонад ва тарбия медиҳад. Ва табиист, ки омӯзгор бояд фанни худро хуб донад, зеро агар омӯзгор дониши кофӣ надошта бошад, ба дигарон ҳеҷ гоҳ фаҳмонида наметавонад. Барои он ки омӯзгорон дар рафти дарс аз воситаҳои компютер ва барномаҳои компютерӣ истифода бурда тавонанд, бояд захираи илмӣ онҳо мувофиқи талабот бошад ва талаботи хонандагонро қонеъ карда тавонанд, дар он ҳолат метавонанд компютерро ҳамчун воситаи ёридиҳанда ва ё аёнӣ истифода баранд. Мутаассифона, омӯзгорони муосир технология (таълими меҳнат) дар муассисаҳои таҳсилоти миёна аксарияти онҳо мутахассиси соҳа нестанд, аниқтараш аз нозуқиҳои бисёри ин фан бархурдор нестанд. Ин ҳолат боиси он мегардад, ки хонандагон дар рафти дарс ба баъзе саволҳои худ ҷавоб гирифта наметавонанд. Бинобар ин дониши хуб доштани омӯзгор шартӣ аввалини дарсдиҳии фанни технология (таълими меҳнат) мебошад.

Дар айни ҳол омили асосии муайянкунанда дар таҳсилот ва инкишофи шахсият аз нуқтаи назари педагогика фаъолнокии дохилии шахсият, талабот ва қобилияти ӯ ба худинкишофдиҳӣ, худтакмилдиҳӣ мебошад. Мотиватсия масъалаи асосӣ ва ҷиддӣ дар таълим мебошад.

Албатта, ҳар кадоме аз мо дар ёд дорад, ки чӣ хел ба осонӣ фанҳое аз худ карда мешуданд, ки ба онҳо шавку ҳавас зиёд буд. Технология, ҳамчун яке аз фанҳои асосӣ ва мураккаб буда, на танҳо шавку ҳавас, қобилият, сабру тоқат, бодикқатии хонандаро, инчунин сатҳи баланди дарсдиҳӣ, маҳорати пешкаш намудани донишҳои мушкӣро аз омӯзгор ба тарзи осон ва фаҳмову дастрас талаб менамояд. Ба мо маълум аст, ки бештари хонандагон аз мушкӣ меҳаросанд ва барои азхуд намудани донишҳои канора мечӯянд. Аз ин сабаб дар шароитҳои муосир, дар фаъолияти таълимӣ самтнигорӣ барои инкишоф додани фаъолнокии даркнамоӣ, худмустақилии хонандагон, ташаккул додани маҳорати ҳал намудани мушкӣлоҳо ва фаъолияти тадқиқотӣ муҳим мебошанд. Барои амалӣ намудани фаъолнокии даркнамоӣ ва эҷодии хонанда дар раванди таълим технологияҳои таълимии муосир истифода бурда мешаванд, ки барои баланд бардоштани сифати таълиму омӯзиш ва самаранок истифода бурдани вақти таълимӣ имконияти фароҳам медиҳанд. [5.61-87.]

Вазифаи дигари омӯзгор дар он аст, ки шавқи хонандагонро барои омӯзиш бедор кунад ва ба онҳо тарзи омӯхтанро омӯзонад. Зеро омӯзиши илму дониш тафаккур ва тасаввуроти хонандагонро васеъ карда, ба инсондӯтиву нақӯкорӣ, инчунин донишдони табиат ва истифодаи самараноки қонунҳо ва сарватҳои он раҳнамоӣ мекунад.

Технология (таълими меҳнат) фанне мебошад, ки ба қувваи дониш бевосита далолат карда, ҷаҳонбинии хонандагонро ба сатҳи баланд бардошта, шавқи онҳоро ба омӯзиши бештари қорҳои амалӣ бедор мекунад. Технология ин фаннест, ки дар роҳи омӯзиши худ хонандагонро водор месозад, ки фанҳои математика, химия, физика, нақшакаширо омӯзанд, ҳамзамон барои ҷустуҷӯҳои мустақилона ҳидоят мекунад ва ба дунёи муосир бо диди дигар нигоҳ карданро талқин месозанд. Вай ба хонандагон меомӯзад, чи гуна донишҳои назариявиро дар амал истифода бурда метавонанд.

Омӯзгор бояд мақсад, вазифа ва хусусиятҳои хоси фанни технология (таълими меҳнат) - ро донад, каме дар бораи сохти табиат, таърихи инкишофи технология ва дастовардҳои охири он маълумоти умумӣ дошта башад. Баъдан аз дарсҳои дигар ба омӯзонидани мавзӯҳои аниқ ва мушаххас гузарад. Хонанда дар асоси далелҳо ва қонуниятҳо оид ба олами атроф, табиат, сохтори он маълумот мегирад.

Омӯзгор бояд роҳу усулҳои навро ҷустуҷӯ намояд, ки хонанда нисбат ба омӯзгор фаъол шуда, дар раванди омӯзиш дар онҳо чунин арзишҳои иҷтимоии қиматҳои арзишманд: дар хонанда серталабӣ ба донишандӯзӣ, мустақилона азхудкунии донишҳо, интиҳоби

роҳҳои нисбатан муносиб дар ҳалли масъалаҳои таълимӣ, банақшагири дар омӯзиш, худбаҳодии мусбӣ ва ғайра ташаккул ёбанд. [4.42-61.]

Дар муассисаи таълимӣ бояд меҳнати бесамар, хунуқназарӣ нисбати дониш кам гардида, ҳавасмандию дилгармӣ ба хониш афзун гардад.

Мутаассифона, имрӯз омӯзгорон ба ин падида кам эътибор медиҳанд. Раванди таълим имрӯз мутобики тамоюлоти ҷаҳони муосир ба дониш ва салоҳиятноки асос ёфтааст. Салоҳият, ки маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои бо ҳам алоқаманде, ки бо мақсади ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ (иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ), маърифатӣ ва касбӣ равона карда мешаванд доро аст.

Мақтаби муосир аз омӯзгор дониши васеъ, маҳорати баланди педагогӣ, салоҳияту маърифатнокиро тақозо мекунад. Хонандагонро омӯхтану омӯзонидан вазифаи муқаддаси ҳар як омӯзгор аст. Аз ҳамин сабаб, таълимро бояд тавре ба роҳ монем, ки хонанда ба натиҷаҳо бештар ноил гардад ва ба монеа дучор нашавад. Дар он сурат нақши хонанда дар омӯзиш эҷодкорона буда, натиҷааш барои ӯ самарабахш аст.

Фанни технология (таълими меҳнат) дар хонандагон фаҳмишҳои политехникиро ташаккул дода, онҳоро бо техникаи нав, технологияҳои муосири коркарди масолеҳҳо шинос менамояд. Дар раванди омӯзиши ин фан, хонандагон касби ояндаи худро бошӯуруна интихоб намуда, ба меҳнати истехсолӣ шинос мешаванд. Меҳнат дар инкишофи худмустақилии хонандагон, ташаккули маданияти ахлоқӣ, зебоипарастӣ ва экологии онҳо нақши муҳимро мебозад. Дар айни ҳол зарурияти ташкил намудани раванди таълим дар асоси технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, ки ба сифати сарчашмаҳои ахборотӣ бештар воситаҳои электронӣ, пеш аз ҳама шабакаи глобалии телекоммуникатсионии интернет истифода бурда мешавад. Истифодаи технологияи иттилоотӣ дар дарсҳои технологияи (таълими меҳнат) на танҳо азҳудкунии маводи таълимиро осон мегардонад, балки барои рушди маҳорати эҷодии хонандагон чунин имкониятҳоро ба вуҷуд меорад: масалан, омӯзгор дар раванди машғулият бо хонандагон метавонад, ки бо истифодаи компютер дарси назариявии худро нишон диҳад ва ба таври амалӣ кор кунад. [7.78-98.]

Донишдони технологияи иттилоотӣ дар шароити имрӯза яке аз салоҳиятҳои асосии омӯзгорони фанни технологияи (таълими меҳнат) мебошад, ки дар тайёр кардан ва ҳал карда тавонистани масъалаҳо, монеаҳои муосир, кумак расонад. [1.31.]

Ҳар як амале, ки хонанда аз рӯи идрок ва имкониятҳои ҷисмонӣ барои иҷро кардани он кӯшиш менамояд, ба ташаккулёбии ҷаҳонбинии ӯ мусоидат мекунад. Лекин, дар хотир бояд дошт, ки агар малакаҳои нав дар асоси малакаҳои аллакай ба даст омада ташаккул ёбанд, пас аз чунин ташаккулёбӣ манфиати бештаре ба даст оварда метавонад.

Бинобар ин, истифодаи воситаҳои аудио – визуалӣ, истифодаи компютер, наворҳои видеоӣ, слайдҳо, тахтаи электронӣ барои баланд бардоштани қобилиятҳои эҷодии хонандагон дар таълими муосир муфид ва самарабахш мебошанд.

Фанни технологияи иттилоотӣ имрӯзо яке аз фанҳои замонавӣ ва зарур буда, аз омӯзгор мунтазам такмил ва бозомӯзии касбиро талаб менамояд.

Дар замони муосир мартабаи қонеъшавӣ ва талаботи ҳар инсонро инкишофи техника ва технология муайян мекунад. Ҳар қадар, ки онҳо мукамал бошанд, ҳамон қадар маҳсули боэътимод ва босифат мумкин аст ба даст овард. Барои ҳамин мақсади асосӣ дар замони муосир инкишофи ҷамъият дар мукамалкунии техника ва технология ба шумор меравад.

Дар адабиёти педагогӣ истилоҳи зиёде мавҷуданд, ки технологияҳои муайяни педагогиро тавсиф мекунад: технологияи таълимӣ, технологияи анъанавӣ, технологияи тарҳрези раванди таълим, технологияи таълими ба проблема асосёфта, технологияи муаллифӣ ва ғайра.

Технология, донише аст, ки тавоноҳои нерӯи инсонро дар як системаи иҷтимоӣ, ҷиҳати расидан ба ҳадафи он ҷомеа тавсия медиҳад. Дар замони муосир яке аз ҷолибтарини мавзӯот ин мавзӯи фавқ маҳсуб меёбад. Аз ин нуқтаи назар, таърифу тавзеҳ ва омӯзиши сайри таҳаввули технология омӯзишӣ аҳамияти муҳимро барои рушди соҳаҳои мухталиф касб мекунад. Коргири аз технологияи омӯзишӣ тақозои замони муосир дар ҳама ҷанбаҳои зиндагист.

Технология (аз калимаи юнонии техно-хунар, маҳорат, тавоноӣ, санъат ва логос – илм) гирифта шуда - ин маҷмӯи қабул ва усул ё ин, ки бо дигар тавр намудҳои коре, ки инсон қабул мекунад ва барои сохтани чизҳои лозимӣ ва самаранок истифода мегардад. [1.195-250.]

Гарчанде самараи истифодаи технологияи педагогии таълимиро аксарияти омӯзгорони фаёлу эҷодкор, дарк намудаанд, вале теъдоди зиёди омӯзгорон машғулиятҳои худро аз усулҳои фаёли таълим васеъ истифода мебаранд, ҳамзамон дар гузаронидани машғулиятҳои зарурияти ҷустуҷӯҳои эҷодӣ, истифодаи воситаҳои аёни, иттилоотию коммуникатсионӣ, интернет, аудио, диску воситаҳои гуногун зарур аст, ки дар истифодаи баъзе аз онҳо маҳорату малакаи омӯзгор сайқал дода шавад.

Истифодаи усулҳои инноватсионӣ дар ҷараёни таълими тарбия заминаи воқеии инкишоф ва истифодаи имкониятҳои ҳар як хонандаро фароҳам меоранд. Амалияи истифодаи технологияи коммуникатсионӣ мусоидат менамояд, ки хонандаи навоар новобаста аз синну сол, мавқеъ, вазъи иҷтимоӣ, макони таҳсилу зист мавриди эҳтиром қарор гирад ва барои дарки арзишу мақоми худ шароит ва имконият пайдо намояд. Мухимтар аз ҳама, истифодаи усулҳои фаёли таълим дар зинаи аввали зиндагии шахс дар ҷомеа, молик будан ба фаёлияти фикрронӣ, ташаккули маҳорати зехнӣю тафаккур, маърифатнокии илмию техникаи мусоидат менамояд. [2.120-137.]

Самимият, донишазхудкунӣ, озодандешӣ, эҳтироми шахсият ва ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ, истифодаи имкониятҳои мавҷуда, ҳамкорию муносибати самимонаю инсондӯстона, сатҳи баланди камолоти маънавий, мустақилият, ошкор гардидани лаёқат, истеъдод ва адолатшиносӣ – ин аст номгӯи нотамоми он сифатҳои, ки шахсият аз овони хурдӣ тавассути истифодаи усулҳои инноватсионии таълим ва омилҳои асосии он ба даст оварда метавонад. [3.13-36.]

Дар корхонаҳои саноатӣ фаёлияти техникаи шахс ба пайдокунии корхонаҳои маҳсулоти маҳсулотбарорӣ ва истеҳсоли маҳсулотҳои равона шудааст. Масалан аз мағзи ҷӯб маҳсулотҳои гуногуни конструксионӣ: тахтаи синф, релс (солҳои оҳанини роҳи оҳан), зинҳо ва дигар ҷизҳои лозима барои инсонҳо тайёр мекунанд.

Бо пайдо кардани маъдани оҳан, нефт, газ коркард ва истеҳсол мекунанд, аз нефт бензин ва равшанҳои гуногунро истеҳсол мекунанд. Аз газ бошад масолеҳи полимерӣ яъне пластмассаҳо истеҳсол карда мешавад.

Агар омӯзгори асил хоҳад, ки дарсро ба воқеъат наздик созад раванди машғулиятро хуб ба роҳ меонад ва ин барои баланд бардоштани малакаи маҳорат ва сифати таълим хонанда бештар мавзӯи дарсро аз худ карда метавонад.

Аз ин рӯ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбиро зарур аст, ки ҷавонро барои зиндагӣ қардан дар шароити комилан нав тайёр намоянд. Аммо танҳо бо додани маҷмӯи донишҳо, ки вазифаи асосии таълими анъанавӣ ба ҳисоб меравад, он қодир нест, ки ҷавонро ба ҳаёт, дар ҷаҳони зудтағйирёбандаи технологияи иттилоотӣ дар сатҳи баланд тайёр намояд.

Аз ҳама шартҳои асосӣ ташкил кардани чунин раванди омӯзиш мебошад, ки хонанда барои ба даст овардани дониш ва таҷриба аз соҳаҳои мухталифи зехнӣ истифода бурда тавонад.

Мақсад аз он иборат аст, ки усулҳо ва тарзҳои таълимдихии омӯзгорон рангинтару бойтар карда шаванд. Омӯзгорон бояд дар давоми як дарс ҳам аз усулҳои фаёл ва ҳам интерактивӣ дар ҳолатҳои мувофиқ истифода бурда тавонад.

Ҳама чизе, ки омӯхта ва таълим дода мешавад, бояд бо таҷрибаи амалӣ алоқаманд бошад. Ин ба омадагӣ барои хондан мусоидат мекунад, зеро хонанда исботи зарурияти омӯзишро тавассути истифодабарии дониш дар таҷрибаи касбӣ мебинад. Донишҳои назариявӣ бояд ҳамеша бо таҷрибаи касбӣ алоқаманд бошанд, ҷуноне ки омӯзиши амалӣ бояд дар худ асоси дониши назариявиро доро бошад. [6.47.]

Айни ҳол дар муассиса аз усулҳои фаёли таълим, аз ҷумла усулҳои интерактивии таълим дар курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбӣ ба таври васеъ истифода карда мешавад. Аз ҷумла, усули интерактивии таълим (аз калимаи юнонӣ ба маънои роҳ) – раванди бунёд кардани муносибати байни омӯзгор ва хонанда, ки дар натиҷаи он ҳосил кардани дониш, маҳорат ва малакаи дар заминаи мундариҷаи омӯзиши пешбинишуда ба амал меояд.

Калимаи интерактивӣ аз калимаи англисии «interact» гирифта шуда, маънояш «inter» - «якҷоя» ва «act» - «амал қардан»-ро мебошад. Яъне муошират қардан ва ҳамкорӣ бо касе. Усулҳои интерактивӣ ба ҳамкорию хонандагон на танҳо бо омӯзгор, балки байни якдигар ба фаълнокии хонандагон дар раванди омӯзиш, ба мақоми омӯзгор дар машғулиятҳои интерактивӣ, фаёлияти хонандагон барои расидан ба мақсадҳои машғулият равона карда

шудааст. Тартиби асосии машғулиятҳои интерактивӣ, машқҳо ва супоришҳои интерактивӣ ба ҳисоб меравад, ки аз тарафи хонандагон иҷро карда мешаванд. Мухимияти фарқунандаи машқҳо ва супоришҳои интерактивӣ аз усули фаёли таълим дар он аст, ки хонандагон онро на танҳо иҷро менамоянд, балки маводи омӯхташавандаро мустақкам менамоянд. Усули таълим ва омӯзиши интерактивӣ аз омӯзгор фаёлияти баланд ва дарки эҷодкоронаи маълумоти пешниҳодшударо талаб мекунад. Усулҳои интерактивӣ яке аз усулҳои фаёли таълим ба шумор мераванд.

Дар навбати худ, таълими интерактивӣ – ин шакли махсуси ташкили фаёлияти фикрӣ мебошад. Инкишофи гуфтугӯиро тақозо мекунад, ки дар ниҳояти қор ба ҳамдигарфаҳмӣ оварда мерасонад. Дар якҷоягӣ ҳалли масъалаҳоеро дида мебарояд, ки барои ҳар як хонанда муҳим буда, шавқи хонандагонро бедор мекунад. Ҳар як хонандаро барои иштироки фаёл дар раванди омӯзиш ҳавасманд мегардонад. Ба ҳиссиёти ҳар як хонанда таъсир мерасонад. Истифодаи усулҳои интерактивӣ қобилияти хуби азхудкунии маводи таълимиро дошта, ба хонандагон таъсири ҳамаҷониба мерасонад. Ҳангоми истифодаи усулҳои интерактивӣ дар таълими фанни технология (таълими меҳнат) робитаи хуби мутақобила байни омӯзгор ва хонандагон, инчунин хонанда бо хонанда пайдо мешавад. Ҳамзамон, истифодаи усулҳои интерактивӣ дар таълими фанни технология (таълими меҳнат) ақида ва муносибати хонандагонро ба назар гирифта, малакаҳои ҳаётиро ташаккул дода, барои тағйироти рафтору кирдори хонандагон мусоидат мекунад.

Мақсади ҳар як дарс мухталиф буда, танҳо аз ҳавасманд кардани хонандагон иборат нест. Сабаби интиҳоби усулҳои фаёл аз он иборат аст, ки онҳо воситаи самараноки омӯзиш ба ҳисоб мераванд. Ҳамон усуле самараноктар ва хубтар ба ҳисоб меравад, ки бо истифода аз маводҳои таълимӣ ва вақти кам мақсадҳои хонандагонро амалӣ намояд. Бинобар ин, пеш аз интиҳоби усул, омӯзгор бояд аниқ донад, ки чиро таълим доданӣ ҳаст ва шогирдон чиро бояд омӯзанд. Агар омӯзгор мақсад дошта бошад, ки шогирдон системаи донишҳои амики муайяно аз худ кунанд, пас усули на он қадар фаёлро интиҳоб кардан лозим мешавад. Ва агар омӯзгор мақсади омӯзонидани малакаю маҳоратро дошта бошад (масалан бо забони хоричӣ муошират карда тавонистан), пас, интиҳоби усули фаёл мувофиқи мақсад мебуд. Одатан, интиҳоб ва истифодаи усули аз ҳама самараноктар барои шогирдон низ хеле шавқовар аст.

Баъзе малакаҳо ба монанди ҳалли масъалаҳои технологӣ (таълими меҳнат) ба воситаи истифодаи усулҳои интерактивӣ аз худ намудан осонтар аст (зеро дар ин ҳолат назар ба ҷавоби пешниҳод шуда, раванди ҳалли он аҳамияти бештаре дорад). Аммо баъд аз он ки хонанда иҷро кардани қорҳои амалиро аз худ кард, ба вай барои ба таври инфиродӣ мустақилона фаёлият кардан, вақти бештареро бояд чудо намуд.

Зухуроти истифодаи усулҳои интерактивӣ дар таълими фанни технология (таълими меҳнат) дар он аст, ки ба қори мустақилона бояд ҳамаи иштирокчиён ҷалб карда шаванд. Лозим аст, ки технологияи ҷалб намудани ҳамаи иштирокчиён дар муҳокима истифода карда шавад. Зухуроти дигари усулҳои интерактивӣ, ҳавасмангардонии доимӣ барои иштироки фаёл дар қорҳои амалӣ ва ба хонандагон имконият додан барои ҳудамалқунӣ мебошад. Инчунин истифодаи усулҳои интерактивӣ дар таълими фанни технология (таълими меҳнат), шароити хуб барои маҳсулнокии қор дар гурӯҳҳои хурд меорад. Дар ин маврид хонандагон сабру таҳаммули худро аз нуқтаи назари дигарон нишон хоҳанд дод. Ҳуқуқу озолии сухан кардани ҳар як нафарро эътироф кардан ва ҳурмати ӯро ба ҷо овардан зарур мебошад. Вақте меҳом аз усулҳои интерактивӣ таълим истифода намоем, бояд дар вақти тақсмоти хонандагон ба гурӯҳҳо бодикқат бошем, дар навбати аввал – ихтиёрӣ, сипас оҳиста-оҳиста усули интиҳоби тасодуфро истифода бурдан ба маврид аст.

Мақсад аз он иборат аст, ки усулҳо ва тарзҳои таълимдихӣ омӯзгор рангинтару бойтар гардад. Омӯзгор мутахассис бояд дар давоми як дарс ҳолатҳои мувофиқи усулҳои интерактивӣ, фаёл ва анъанавиро истифода бурда тавонад, то ин ки хонандагон маводи таълимиро аз худ кунанд.

Бартариҳои усулҳои интерактивӣ ва фаёл аз ин иборат аст, ки дар он мо метавонем аз «Ангезиши зехнӣ», «Қор дар гурӯҳҳои хурд», «Энерҷайзер», «Асбобҳои аёнии таълимӣ», «Маърузаи хурд», «Презентатсия», «Бозии нақшӣ», «Маводҳои тақсмотӣ», «Санъати фасалитаторӣ» ва ғайра дар таълими фанни технология (таълими меҳнат) истифода барем.

Барои самаранок истифода бурдани усулҳои фаёли таълим дар раванди дарсҳои технология (таълими меҳнат) қорабиниҳои зеринро амалӣ кардан зарур аст;

- чиҳати омӯзиши таҷрибаи пешқадами омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбӣ, таъсис додани шабакаи ягонаи иттилоотӣ дар муассисаи таълимӣ;
- ваъсеъ истифода бурдани воситаҳои техникаи таълим дар дарсҳои технология (таълими меҳнат) компютер, видеопроектор, доскаи электронӣ ва ғайраҳо;
- гузаронидани семинар - тренинго, конфронсҳои илмӣ-методӣ, оид ба низоми муосири таълим, аз ҷумла, усулҳои фаъл ва интерактивии таълим;
- истифодаи модулиҳои таълимӣ дар дарсҳои технология (таълими меҳнат);
- васеъ кардани имкониятҳои омӯзиши омӯзгорони технология (таълими меҳнат);
- мунтазам доир намудани дарсҳои амалӣ сифати таълимро баланд мебардорад;
- таъмин намудани раванди таълим бо лексия, модули, маводи дигари ёрирасони таълимӣ (тест, анкета, супоришҳо ва бозиҳо);
- алоқамандии амалия ва назария бояд дар ҷойи аввал истад. Дастовардҳои муосири илмҳои педагогӣ бояд дастраси ҳар як муассисаҳои таълимӣ ва ҳар як омӯзгор гардонида шавад.

Ҳамин тавр, дар замони муосир истифодаи маводи дидактикӣ, воситаҳои аудио – визуалӣ, истифодаи компютер, наворҳои видеоӣ, слайдҳо, тахтаи электронӣ, маводҳои тақсимотӣ, маводҳо метавонанд барои баланд бардоштани қобилиятҳои эҷодӣ, истифодаи супоришҳои қор дар гурӯҳҳои хӯрд, қорҳои дунафара дар таълими муосир ва дигар воситаи таълим, ки барои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар курсҳои тақмили ихтисос муфид ва самарабахш мебошанд.

Муассисаи таълимии имрӯза дар раванди гузариш қарор дорад. Омӯзгорро месазад, ки роҳи усулҳои навро ҷустуҷӯ намояд, ки хонанда нисбат ба омӯзгор фаъл буда, дар раванди омӯзиш дар онҳо чунин арзишҳои иҷтимоии қиматҳои арзишманд, ба монанди серғалабӣ ба донишандӯзӣ, мустақилона азхудкунии донишҳо, интихоби роҳҳои нисбатан муносиб дар ҳали масъалаҳои таълимӣ, банақшагири дар омӯзиш, худбаҳодиҳии мусбӣ ва ғайра ташаккул ёбанд. [8.16.47.]

Аз ҳамин сабаб, таълимро бояд тавре ба роҳ монем, ки хонанда ба натиҷаҳо бештар ноил гардад, ба монеа дучор нашаванд. Дар он сурат нақши хонанда дар омӯзиш эҷодкорона буда, натиҷааш барои ӯ самарабахш аст.

Омӯзгори фанни технология (таълими меҳнат)- ро зарур аст, ки ба технологияи инноватсионӣ шинос бошад онро дар раванди таълим истифода барад. Чунки ин тавассути технологияи инноватсионӣ имкон медиҳад, ки тамоми ҳодисаҳои амалиётҳои раванди гузаришро нишон дода тавонад.

Хулоса, зарур аст, ки ҳангоми таълим, омӯзгорони фанни технология (таълими меҳнат) аз пешравиҳои технологияи иттилоотӣ боҳабар бошанд ва онҳоро ба хонандагон фаҳмонида тавонанд, ин барои баланд бардоштани самараи қори омӯзгорон ва сифати таълим таъсири амиқ мерасонад ва сифати таълим дар муассисаҳо хуб ба роҳ монда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Учебни педагогика Л.П. Крившенко, М.Е. Вайндорф, - Сыроева – гл. 1, 2, 4, 14-19; Т.А. Юзефовичус – гл.;
2. Алиев, Б.А. Асосҳои информатика. Қисмҳои I ва II. Душанбе, 1996.
3. Таълими босалоҳият ва моҳияти он (Маҷмӯаи мақолаҳои омӯзгорони кафедраи «Методикаи таълими фанҳои гуманитарӣ»-и МД «ДҶТИБКСМ»). – Душанбе, 2018. -158.
4. Шарифов, М. Истифодаи технологияи информатсионӣ дар раванди таълимӣ фанҳои ҷомеашиносӣ. //Илм ва инноватсия, 2013, - №3-4. (5-6) - 41с.
5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 сентябри соли 2010 № 416 «Дар бораи Барномаи давлатии компютерикунонии мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон».
6. Ильина, Т.А. Проблемное обучение // Вестник высшей школы. - 1976.
7. Казакова, А.Г. Современные педагогические технологии. - М.: ИПК СК, 1994.-42 с.
8. Назарова, Т.С. Педагогические технологии: новый этап эволюции? // Педагогика, 1997. - № 3. С. 21-29.
9. Сангов, Н.Н., Ғозиев, Х.Р.,Алиев, А.Х. Роҳнамоии касбӣ. Дастури таълимӣ методӣ. – Душанбе, «Бебок»-2016 (11,8 ҷ.ҷ).

АБДУЛЛОЗОДА Н. – мудири баҳши корҳои таҳлилии иттилоотии Муассисаи давлатии Маркази ҷумҳуриявии муассисаҳои таҳсилоти иловагии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе к. Хабибулло С. 6. **E-mail:** snajibullo93@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 857 52 59

Дар мақолаи мазкур ташаккул ва инкишофи салоҳияти иттилоотии донишҷӯён дар раванди таълим мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки дар ҷомеаи муосир раванди иттилооткунонӣ босуръат идома дорад, ки хусусиятҳои хеле васеъ дорад ва аз ин хотир пайдо кардани соҳаи алоҳидаи фаъолияти инсон, ки дар он таъсири иттилоот мушоҳида намегардад, ғайриимкон аст.

Дар асоси таҳлили таснифотҳои мухталифи салоҳияти иттилоотӣ, метавон қайд намуд, ки қобилият, маҳорат ва малакаи истифодаи самараноки технологияҳои компютерӣ дар фаъолияти касбӣ, дар маҷмӯъ салоҳиятнокии иттилоотиро ташкил менамоянд. Илова бар ин дар доираи салоҳиятнокии иттилоотӣ доштани донишҳои назариявии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ муҳим ва зарурӣ ҳисобида мешавад.

Мақсади таҳсилоти босалоҳият тайёр намудани мутахассиси босалоҳият аст, ки натавонад дорои донишҳо, қобилият ва малакаву маҳорат, балки омодагии истифодаи онҳо барои ҳалли вазифаҳои касбӣ ва иҷтимоӣ мебошанд. Қайд намудан зарур аст, ки салоҳияти иттилоотии донишҷӯён давра ба давра ташаккул меёбад, ки дар ин самт метавон марҳилаҳои мутобиқшавӣ, маҳсулноқ ва эҷодиро ҷудо намуд.

Дар шароити бунёди ҷомеаи иттилоотӣ рушди муҳити ягонаи таълимиву иттилоотӣ вазифаи муҳими модернизатсияи маориф ба ҳисоб меравад. Субъекти баранда дар муҳити таълимии иттилоотӣ омӯзгор ба ҳисоб меравад, зеро маҳз омӯзгор ба кадом сифат, ҳаҷм ва барои кадом мақсадҳо истифода гардидани технологияи компютериро дар раванди таълим муайян менамояд, то ки салоҳиятҳои зарурӣ ташаккул дода шаванд.

Ҳамин тариқ, ташаккул ва инкишофи салоҳияти иттилоотии донишҷӯён муҳим буда, ҳамчун салоҳияти калидӣ баромад менамояд ва барои азхудкунии салоҳиятҳои дигар замина бунёд менамояд.

Вожаҳои асосӣ: салоҳият, салоҳиятнокиӣ, салоҳияти иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ, технологияҳои муосири компютерӣ, таълими электронӣ, раванди таълим, шароити педагогӣ, дидактика, соҳаи маориф, салоҳиятҳои калидӣ.

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

АБДУЛЛОЗОДА Н – заведующий сектором аналитических и информационных работ Государственного учреждения «Республиканский центр дополнительного образования» Министерство образования и науки Республики Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хабибулло С., **E-mail:** snajibullo93@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 857 52 59

В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития информационной компетентности студентов в процессе обучения. Автор отмечает, что в современном обществе процесс информатизации идет быстро и обладает очень широким спектром характеристик, и поэтому невозможно найти отдельную область человеческой деятельности, в которой влияние информации не наблюдалось бы.

На основе анализа различных классификаций информационной компетентности можно отметить, что умение и навыки эффективно использовать компьютерные технологии в профессиональной деятельности, в целом, составляют информационную компетентность. Кроме того, важно иметь теоретические знания об использовании информационных технологий в области информационной компетентности.

Целью компетентного образования является подготовка компетентных специалистов, которые обладают не только знаниями, навыками и умениями, но и готовностью использовать их для решения профессиональных и социальных задач. Следует отметить, что

информационная компетентность студентов постепенно формируется в этой области и ее можно разделить на этапы: адаптация, продуктивность и творчество.

В контексте построения информационного общества развитие единой образовательной и информационной среды является важной задачей модернизации образования. Ведущим предметом в информационной среде обучения является учитель, поскольку именно учитель определяет качество, объем и цель использования компьютерных технологий в процессе обучения для развития необходимых компетенций.

Таким образом, формирование и развитие информационной компетентности студентов важно, выступает в качестве ключевой компетенции и закладывает основу для развития других компетенций.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, информационная компетентность, информационные технологии, современные компьютерные технологии, электронное обучение, учебный процесс, педагогические условия, дидактика, образование, ключевые компетенции.

THE DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING

ABDULOZODA N. - Head of the sector of analytical and informational work of the State Established Republican Center for Continuing Education Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan, Dushanbe, 6 Habibullo S. Str. **E-mail:** snajibullo93@mail.ru, **mob.:** +(992) 98 857 52 59

This article discusses the formation and development of students' information competence in the learning process. The author notes that in modern society, the process of informatization is proceeding quickly, which has a very wide range of characteristics, and therefore it is impossible to find a separate area of human activity in which the influence of information is not observed.

Based on the analysis of various classifications of information competence, it can be noted that the ability and skills to effectively use computer technology in professional activities, in general, make up information competence. In addition, it is important to have theoretical knowledge about the use of information technology in the field of information competence.

The purpose of competent education is to prepare competent specialists who possess not only knowledge, skills and abilities, but also the willingness to use them to solve professional and social problems. It should be noted that the informational competence of students is gradually being formed, in this area it can be divided into stages of adaptation, productivity and creativity.

In the context of building the information society, the development of a unified educational and information environment is an important task of modernization of education. The leading subject in the educational information environment is the teacher, since it is the teacher who determines the quality, scope and purpose of using computer technology in the learning process to develop the necessary competencies.

Thus, the formation and development of students' information competence is important, acts as a key competency and lays the foundation for the development of other competencies.

Keywords: competence, competence, information competence, information technology, modern computer technology, e-learning, the educational process, pedagogical conditions, didactics, education, key competencies.

Дар марҳилаи муосири рушди ҷомеа, ки марҳилаи иттилоотӣ номида мешавад, нақш ва мақоми итилот барҷаста гардидааст. Аз ин хотир, интиҳоби иттилооти дуруст ва воқеӣ, истифодаи он дар рушди касбӣ ба яке аз масъалаҳои муҳим мубаддал гардидааст. Дар ин самт, ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои иттилоотӣ муҳимгардида, диққати махсусро талаб менамоянд. Аз ин хотир, омӯзиш ва баррасии масъалаҳои муҳталифи ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои иттилоотии донишҷӯён муҳим ва саривақтӣ ба ҳисоб меравад.

Дар шароити имрӯза, мафҳуми “салоҳияти коммуникативӣ” категорияи калидии стандартҳои таълимӣ ба ҳисоб меравад. Ба истифодаи васеи ин мафҳум нигоҳ накарда, то ба имрӯз дар доираи педагогика таснифоти ягона ва умумӣ пешниҳод нашудааст, аз ин хотир масъалаи салоҳиятнокӣ ҳатто дар сатҳи дастгоҳи мафҳумӣ баҳсбарангез ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, дар педагогикаи муосир дар натиҷаи муҳталифии муносибатҳои мавҷуда ба

таснифоти моҳияти мафҳуми “салоҳияти иттилоотӣ”, муайяннамоиҳои гуногуни он пешниҳод карда шудаанд.

Дар таҳқиқотҳои О.Б.Зайтсева мафҳуми “салоҳиятнокии иттилоотӣ” ҳамчун маълумоти мураккаби инфиродӣ-психологӣ дар асоси ҳамгироии донишҳои назариявӣ, қобилият ва маҳорати амалӣ дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва маҷмӯи муайяни сифатҳои шахсӣ тасниф карда шудааст [4,19]. Мувофиқи ақидаи А.Н.Завялова салоҳиятнокии иттилоотӣ ин доштани донишҳо, қобилият, малакаву маҳорат ва таҷрибаи истифодаи онҳо дар ҳалли доираи муайяни вазифаҳои иҷтимоӣ-касбӣ тариқи воситаҳои нави технологияҳои иттилоотӣ, инчунин қобилияти мукамал намудани дониш ва таҷрибаҳои худ дар соҳаи касбӣ аст [5,17].

Дар таснифоти А.Л.Семенов салоҳиятнокии иттилоотӣ ин як навъ саводнокӣ аст, ки ба таркиби он қобилияти коркарди фаъоли мустақили иттилоот, қабули қарорҳои нав дар вазъияти ғайримуқаррарӣ ва ногаҳонӣ бо истифода аз воситаҳои технологияҳои муосири компютерӣ ворид мешаванд [9,12].

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳлили таснифотҳои мухталифи салоҳияти иттилоотӣ, метавон қайд намуд, ки қобилият, маҳорат ва малакаи истифодаи самараноки технологияҳои компютерӣ дар фаъолияти касбӣ, дар маҷмӯъ салоҳиятнокии иттилоотиро ташкил менамоянд. Илова бар ин дар доираи салоҳиятнокии иттилоотӣ доштани донишҳои назариявӣ истифодаи технологияҳои иттилоотӣ муҳим ва зарурӣ ҳисобида мешавад.

Як қатор муҳаққиқон салоҳияти иттилоотиро ҳамчун яке аз салоҳиятҳои калидӣ, ки дорои ҷанбаҳои объективӣ ва субъективӣ мебошад, баррасӣ менамоянд. Дар чунин ҳолат ба вазифаҳои рушди салоҳиятҳои иттилоотӣ ғанӣ гардонидани донишҳо ва қобилият дар соҳаи информатика ва технологияҳои иттилоотиву коммуникативӣ; рушди қобилиятҳои коммуникативӣ ва зехнӣ; амалӣ намудани методҳои интерактивӣ дар фазои ягонаи иттилоотӣ дохил мешавад.

Мақсади таҳсилоти босалоҳият тайёр намудани мутахассиси босалоҳият аст, ки натавон дорои донишҳо, қобилият ва малакаву маҳорат, балки омодагии истифодаи онҳо барои ҳалли вазифаҳои касбӣ ва иҷтимоӣ мебошанд. Қайд намудан зарур аст, ки салоҳияти иттилоотии донишҷӯён давра ба давра ташаккул меёбад, ки дар ин самт метавон марҳилаҳои мутобиқшавӣ, маҳсулноқ ва эҷодиро ҷудо намуд.

Дар марҳилаи мутобиқгарди ташаккули салоҳияти иттилоотии донишҷӯён ҳанӯз самтгирӣ ба худ амалинамоӣ ва худинкишофдиҳии салоҳиятҳои касбӣ ҷой надоранд. Дар ин марҳила ҳамон вазифаҳои нақши муҳим доранд, ки ба омӯзиши қорҳои мустақилона бо иттилоот кӯмак менамоянд: хондани матнҳо аз рӯи ихтисос, гузаронидани конференсияҳо, бозҳои нақшофаринӣ, мизҳои мудаввар, ҷустуҷӯи иттилоот дар шабакаи Интернет ва ғайраҳо.

Дар асоси рушди салоҳиятҳо дар марҳилаи мутобиқгардӣ, марҳилаи маҳсулноқӣ оғоз мегардад, ки донишҷӯ дар доираи он бо истифода аз технологияҳои компютерӣ ба қорҳои мустақилона машғул мешавад. Дар ин марҳила. Дар истифода намудани технологияҳои иттилоотиву компютерӣ, омӯзгорон бояд имкониятҳои дидактикии барномаҳои амалиро донанд ва дар асоси таҷриба ва тавсияҳои худ, онҳоро дар раванди таълим ҷойгир намоянд.

Дар марҳилаи сеюм, дар асоси ташаккули салоҳиятҳои иттилоотӣ, донишҷӯбақорҳои эҷодӣ мегузарад. Бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ тасаввурот ва ҳаёлотҳои худро амалӣ менамояд. Метавонад, ки салоҳиятҳои худро дар самти фаъолияти касбӣ мавриди истифода қарор диҳад.

Барои ташаккули самараноки салоҳиятҳои иттилоотӣ бунёд намудани шароити педагогӣ муҳим аст. Дар чунин ҳолат метавон чунин шароити педагогиро махсусан қайд намуд: рушди талаботҳо ба иттилоот; технологияҳои нави педагогӣ, ки ба ихтисос мувофиқанд; дастгирии самти инфиродии азхудкунии барномаҳои касбӣ таълимӣ аз тарафи донишҷӯён; тағйир ёфтани мавқеи омӯзгор ба самти муошир [1,19].

Маҳаққиқон, Т.С.Илина ва О.Н.Шилова қайд менамоянд, ки барои ворид намудани бомуваффақи технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ ба раванди таълим, баланд бардоштани фарҳанги иттилоотии омӯзгорон зарурати бунёди муҳите, ки бо таҷҳизот ва воситаҳои барномавии технологияҳои иттилоотиву компютерӣ ҷамъ оварда шудаанд, зарур аст [8,120]. Имконияти ин муҳит бояд аз тарафи омӯзгори фанҳои муҳим барои рушди

салоҳияти иттилоотӣ ва фарҳанги иттилоотии донишҷӯён, барои рушди касбии худ истифода карда шавад. Ин амал муҳим аст, зеро салоҳияти иттилоотӣ ва компютери донишҷӯён яке аз салоҳиятҳои калидӣ ба ҳисоб меравад, ки бояд дар муассисаи таълимӣ ташаккул ёбад.

Дар асоси таҳлили барномаҳои тайёрнамоӣ А.А.Андреев қайд менамояд, ки диққати асоси то ба имрӯз ба тайёр намудан дар соҳаи воситаҳо, технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ равона мегардад, ки он дар заминаи ба таври самаранок дар раванди таълим истифода гарданд, асос ёфтааст [3,114].

Омӯзгор дар муҳити таълимӣ бояд чунин тавассуротҳо дошта бошад:

- дар кадом системаи таълимӣ фаъолият менамояд;
- маводи таълимӣ-методиро чӣ тавр омода намояд;
- оид ба нақши нави омӯзгор, ки тамоми боигарии имкониятҳои дидактикӣ,

барномавӣ-технологӣ ва дигар имкониятҳои системаро истифода менамояд.

Ҳамин тариқ, қайд намудан зарур аст, ки мафҳуми “муҳити таълимии иттилоотӣ” ҷанбаҳои зеринро таҷассум менамояд:

- афзалияти мақсадҳои таълимии педагогӣ дар ҳолати ворид намудани технологияҳои компютерӣ ба системаи маориф нисбат ба ҳуди технологияҳои иттилоотӣ, ки дар аксарияти ҳолатҳо ҳамчун воситаи бадастории мақсадҳо хизмат менамоянд;

- аҳамияти таъсири субъектҳои муҳит ба инкишоф дар як қатор бо таъсири муҳит ба субъектҳои он.

Дар шароити бунёди ҷомеаи иттилоотӣ рушди муҳити ягонаи таълимиву иттилоотӣ вазифаи муҳими модернизатсияи маориф ба ҳисоб меравад. Субъекти баранда дар муҳити таълимии иттилоотӣ омӯзгор ба ҳисоб меравад, зеро маҳз омӯзгор ба кадом сифат, ҳаҷм ва барои кадом мақсадҳо истифода гардидани технологияи компютериро дар раванди таълим муайян менамояд, то ки салоҳиятҳои зарурӣ ташаккул дода шаванд.

Мақсади асосӣ дар ин марҳила рушди омодагии компютерӣ ҳамчун ташаккули салоҳияти иттилоотӣ дар шакли системаи донишҳои заминавӣ ва умумӣ муайян карда мешавад.

Истифодаи маҷмӯи мултимедиявӣ таълим мақсаднок аст, ки барои ҳалли вазифаҳои зерин равона карда шудааст:

- пурзӯр кардани таълим дар шароити маҳдуд будани вақт;
- фароҳам овардани муҳити таълимии баланди технологии ба воқеият монанд;
- баланд бардоштани фаъолияти коммуникативии субъектҳои чараёни таълим дар шароити фаъолиятҳои таълимӣ;
- самаранокии таҷдиди мундариҷаи таълим тавассути ворид кардани унсурҳои нав дар он, ба низом даровардан, ҷамъ овардан ва бунёд намудан;
- ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионии педагогӣ ва воситаҳои дидактикӣ;
- рушди муҳторияти донишҷӯён, бунёди доираи инфиродии таълим;
- таҳия ва истифодаи назорати мувофиқ ба натиҷаҳои таълим [6,62-71].

Тайёр намудани мутахассисони оянда дар асоси маҷмӯи мазкур имконият медиҳад, ки донишҷӯён ҷанбаҳои зеринро ба даст оранд:

- консепсияҳои асосӣ, донишҳои назариявӣ ва амалиро, ки барои фаъолияти касбӣ заруранд, азхуд карда тавонанд;

- воситаҳои муоширати байнифарҳангӣ ва касбиро аз нигоҳи одоби касбӣ истифода барад;

- оид ба мавзӯҳои касбӣ баҳс намояд, захираҳои интернетиро барои ҳалли масъалаҳои соҳибкорӣ истифода барад, ҳуҷҷатҳои корӣ тартиб диҳад;

- азхуднамоии таҳлили вазъияти мушаххаси касбӣ бо истифода аз технологияҳои компютерӣ ва қабули қарорҳои ба он мувофиқ [7,54].

Ба он хотире, ки маҷмӯи мултимедиявӣ таълим аз маводҳои таълимӣ, вазифаҳо, ки истифодаи интернетро талаб менамояд, инчунин миқдори зиёди вазифаҳо ва лоиҳаҳои иловагиро дарбар мегардад, омӯзгор метавонад, ки ҳам коркардҳои тайёр ва ҳам маводҳои электронӣ ва ёрирасони худро истифода намояд.

Интиҳоби захираҳои таълимии электронӣ бояд боназардошти талабот ба баҳогузори сифат ва мутобикати онҳо ба мақсадҳои таълим амалӣ карда мешавад. Нишондиҳандаҳои умумии баҳогузори захираҳои аслии навъҳои гуногун мутобикат ба

талаботҳои пешниҳоди иттилоот дар шакли электронӣ, инчунин мавҷудияти далелҳо, эътимоднокӣ ва аҳамияти иттилооти пешниҳодшавандаро тасдиқ менамояд, ба ҳисоб мераванд.

Захираҳои электронӣ, ки барои истифодаи пешниҳод мешаванд, бояд ба сатҳи омодагии донишҷӯён дар соҳаи иттилоотиву коммуникатсионӣ мувофиқ бошад. Илова бар ин, онҳо бояд қисми алоҳидаи машғулият буда, мувофиқ ба навъи вазифа дар марҳилаи муайяни омӯзиши мавод ворид карда мешаванд.

Ҳамаи ин ба самаранок гардидани раванди таълим тавассути фароҳам овардани имкониятҳо барои раванди инфиродии таълим, истифодаи пешниҳоди иттилоот, фаълосозии стратегияҳои маърифатӣ ва таълимии донишҷӯён, такмили малакаҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ва рушди малакаҳои муошират бо истифодаи ин технологияҳо мусоидат мекунад.

АДАБИЁТ

1. Витковская, Н.Г. Формирование информационной компетентности студентов вузов / Н.Г.Витковская. - Нижний Новгород, 2004. - 152с.
2. Гершунский, Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Б.С. Гершунский, - М.: Педагогика, 1987. - 287с.
3. Горюнова, М.А. Образовательная информационная среда: Экскурс в терминологию и обоснование понятия / А.М. Горюнова // Развитие региональной образовательной информационной среды: сб. науч. ст. – Санкт-Петербург, 2006. -243с.
4. Зайцева, О.Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных технологий / О.Б.Зайцева-Брянск, 2002. - 167 с.
5. Завьялов, А.Н. Формирование информационной компетентности студентов в области компьютерных технологий / Завьялова, А.Н. - Тюмень, 2005. - 147с.
6. Иванов, В.Л. Структура электронного учебника / В.Л.Иванов // Информатика и образование, 2001. - № 6. – С. 62-71.
7. Иванов, Ю.А. Дидактические условия использования педагогических задач при изучении общеобразовательных и специальных предметов в педвузе / Ю.А. Иванов.– Волгоград, 2007. - 172 с.
8. Ильина, Т.С. Опыт развития информационной культуры учителей средствами образовательных технологий / Т.С.Ильина, О.Н.Шилова // Развитие региональной образовательной информационной среды: Материалы межрегиональной научно-практической конференции. – Санкт-Петербург, 2006.
9. Семенов, А.Л. Роль информационных технологий в общем среднем образовании / А.Л. Семенов. - М.: МИПКРО, 2000.

АСОСҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШХИС ВА АРЗЁБИИ НАТИҶАҲОИ САЛОҲИЯТНОКИИ ТАЪЛИМИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

МИРЗОЕВ Д.Х – ассистенти кафедраи технологияи иттилоотии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар, к. Айни-67, **E-mail:** immirzoev@mail.ru, **тел.:** (+992) 551005003.

ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи технологияи иттилоотии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар, к. Айни-67, **E-mail:** faizalizoda.bakhrullo@mail.ru, **тел.:** (+992) 915444949, 988220033.

Дар мақола дар бораи асосҳои педагогии таҳхис ва арзёбии натиҷаҳои салоҳиятнокӣ таълими технологияҳои иттилоотӣ сухан меравад. Муаллифон кушиш намудаанд, ки натиҷаҳои салоҳиятнокӣ таълими технологияи иттилоотиро дар таъриҳ ба таҷрибаҳои ҳосилгашта аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Хатлон мавриди баррасӣ қарор диҳанд.

Вожаҳои асосӣ: технологияи иттилоотӣ, салоҳият, муносибати босалоҳият, дониш, маҳорат, малака, саводнокии компютерӣ, фарҳанги иттилоотӣ, мактаб, таҳсилот, тарбия, тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДИАГНОСТИКИ И ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТОВ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

МИРЗОЕВ Д.Х. – ассистент кафедры информационной технологии государственного университета им. Н. Хусрава, г. Бохтар, ул. Айни, 67, **E-mail:** immirzoev@mail.ru, **тел.:** (+992) 551005003

ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф. – кандидат педагогических наук, доцент, кафедры информационной технологии Бохтарского государственного университета им. Н. Хусрава, Таджикистан, 735140, г. Бохтар, ул. Айни, 67, **E-mail:** faizalizoda.bakhrullo@mail.ru, **тел.:** (+992) 915444949, 988220033.

В статье освещаются вопросы педагогических основ диагностики и оценки результатов компетентностного обучения информационных технологий. Авторы, опираясь на достигнутые эксперименты в средних общеобразовательных учреждениях Хатлонской области, старались рассмотреть результаты компетентности обучения информационных технологий.

Ключевые слова: информационные технологии, компетентность, компетентное отношение, знания, умение, навыки, компьютерные знания, информационная культура, обучение, воспитание, критическое мышление, креативность.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF DIAGNOSTICS AND EVALUATION OF THE RESULTS OF COMPETENCE-BASED TRAINING OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

MIRZOEV D.H. - Assistant Department of Information Technology, Bokhtar State University named N. Khusrav, Bokhtar, Ayni of 67, **E-mail:** immirzoev@mail.ru **mob.:** (+992) 551005003

FAYZALIZODA B.F. – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the Department of Information Technology of Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav, Republic of Tajikistan, Bokhtar, Ayni street, 67. **E-mail:** faizalizoda.bakhrullo@mail.ru, **mob.:** (+992) 915-44-49-49; 988-22-00-33

The article considers on pedagogical foundations of diagnostics and assessment of the results of competence-based training of information technologies. The authors rely on abstained experiments in secondary comprehensive school of Khatlon region, had tried to consider the competence results of informational technologies teaching.

Key words: information technology, competence, competent relationship, knowledge, skill, computer knowledge, information culture, school, training, education, critical thinking, creativity.

Асосҳои илмӣ-педагогии таҳсилоти ба салоҳиятнокӣ нигаронидашуда яке аз самтҳои фаъолияти мактаби илмӣ таҳсилоти инсонӣ мебошад. Масъалаи асосие, ки мо тавассути муносибати салоҳиятнокии коркарднамудаамон ҳал кардем, ин таносуби байни дархостҳои иҷтимоӣ ва шахсияти маълумот ба ҳисоб меравад. Дар доираи муносибати салоҳиятнокӣ хонанда на танҳо иҷроқунандаи мақсадҳои аз берун додашуда, балки иштирокчиҳои комилҳуқуқи дархост барои маълумоти шахсӣ буда метавонад.

Муносибати салоҳиятнокӣ ба таълими технологияҳои иттилоотӣ ба таҳсилоти мактабӣ аз тарафи олимони соҳа КомилиёнФ.С., Шарапов Д.С., Қосимов И.С., Курбонов С., Файзализода Б.Ф., Давлатов Р.Ҷ., Саидов И.М. ва Таъоев Ш.Х. соли 2017-2018 зимни

омодасозии “Роҳнамои фанни технологияҳои иттилоотӣ барои синфҳои 5,6,7,8,9,10 ва 11” коркард шудааст.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ёрии техникуму маблағгузори «Барномаи дастгирии таҳсилоти босифат»-и Иттиҳоди Аврупо барои муаллифони стандартҳо, китобҳои дарсӣ, замимаҳо ба китобҳои дарсӣ, дастурҳои методии «Роҳнамои омӯзгор» ва мурағибони барномаҳои дарсӣ солҳои 2017-2018 дар шаҳри Душанбе якҷанд конференсу семинарҳои омӯзишӣ оид ба зарурати татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим доир намуд. Дар ин ҳамоишҳои илмӣ-методӣ дар қатори дигар ҷабҳаҳои низоми таҳсилоти босалоҳият, ҳамчунин таъкид гардид, ки системаи маорифи Тоҷикистон новобаста ба шароити мураккаби иқтисодию иҷтимоӣ дастовардҳои қаблии худро нигоҳ дошта, барои рушди минбаъдаи соҳа бо истифода аз имконоти мавҷуда ва тибқи меъёрҳои таҳсилоти байналмилалӣ гузариш ба муносибатҳои нави таълимиро ихтиёр намудааст ва онро зина ба зина роҳандозӣ хоҳад намуд. Дар санадҳои ин ҳамоиш, аз ҷумла таъкид рафтааст, ки «Мутобиқи тамоюли ҷаҳони муосир раванди таълим на гирифтани донишҳои тайёр, балки ба муносибати босалоҳият нигаронида шуда, ба хонандагон имконияти аз худ намудани малакаҳои асосии таълимӣ ва тайёрии касбӣ, маҳорати дар амал татбиқ намудани донишҳо, ба роҳ мондани тарзи ҳаёти солим ва гиромӣ доштани арзишҳои ҷомеаи шахрвандиро ташаккул медиҳад» [4, с.15].

Зарурати тағйири муносибати хонанда ва омӯзгор ба мазмуну мундариҷа ва раванди таълим бевосита аз талаботи «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» бармеояд. Дар ин санади муҳим ва тақдирсози рушди соҳаи маориф «навсозии мазмуни таҳсил, тағйироти сохтори соҳаи маориф, таъмини дастрасии таҳсилоти босифат муайян гардидааст. Оид ба тағйир додани мазмуни таҳсил, таҳия ва ҷорӣ намудани барномаҳои нави замонавӣ бо мақсади таъмини инкишофи кӯдакон, оморасозии ҷисмониву рӯҳии онҳо ба фаъолияти мунтазами маърифатӣ ва навсозии мазмуни таҳсилоти умумӣ дар асоси гузариш аз шакли донишандӯзӣ ба шакли салоҳиятнокии таълим вазифагузорӣ шудааст» [1, с.298; 2, с.167;3, с.30].

Ҳоло муносибати салоҳиятноки, ки аз тарафи мактаби илмии мо коркард шудааст, дар ҷомеаи педагогии ватанӣ қобили қабул ҳисоб меёбад.

Салоҳиятҳо ва салоҳиятноки. Дар доираи тадқиқот мо пешниҳод менамоем, ки мафҳумҳои муродифии “салоҳият” ва “салоҳиятноки” ба тариқи зайл фарқ карда шаванд.

Салоҳият – талаботи ҷудогонаи қаблан додашудаи иҷтимоӣ ба оморасозии таълими хонанда мебошад, ки барои фаъолияти самаранокро пурраҳаҷми ӯ дар соҳаи муайян зарур аст. Салоҳиятноки – аз тарафи хонанда азхудкунии салоҳияти мувофиқ буда муносибати шахсии ӯро ба он ва мавзӯи фаъолият дар бар мегирад.

Салоҳиятноки – сифати аллақай ташаккулёфтаи шахсият (маҷмӯи сифатҳо)-и хонанда ва таҷрибаи на чандон қалони фаъолият дар соҳаи додашуда мебошад. Салоҳиятноки – маҷмӯи сифатҳои шахсияти хонанда (тамоюлҳои арзишноки донишҳо, маҳорату малакаҳо ва қобилиятҳо) аст, ки бо таҷрибаи фаъолияти ӯ дар соҳаи муайяни иҷтимоӣ асоснок гардидааст. Салоҳиятноки ҳамеша бо сифатҳои шахсии хонандаи мушаххас оро дода шудааст. Сифатҳои додашуда маҷмӯи томест – аз мазмунӣ ва ҷаҳонбинӣ (ин салоҳият ба ман ҷӣ лозим) то рефлексии баҳодиханда (то қадом андоза ман ин салоҳиятҳоро дар ҳаёт бобарор татбиқ месозам). Салоҳиятҳоро аз салоҳиятҳои таълимие, ки фаъолияти хонандаро барои ҳаёти пураарзиши ӯ дар оянда амсиласозӣ мекунанд, фарқ бояд намуд. Масалан, то синусоли муайян шахрванд ҳанӯз наметавонад ягон салоҳиятро татбиқ намояд, вале ин маънои онро надорад, ки мо онро дар хонанда набояд ташаккул диҳем. Дар ин ҳолат мо дар бораи салоҳияти таълимӣ сухан меронем.

Салоҳияти таълимӣ – талабот ба оморасозии таълимист, ки бо маҷмӯи тамоюлҳои ба ҳам алоқаманди донишҳо, маҳорату малакаҳо ва таҷрибаи фаъолияти хонанда нисбат ба доираи муайяни объектҳои воқеӣ, ки барои амалигардонии фаъолияти пурраҳаҷулдар ҷомеа ва шахсият арзишнок заруранд, ифода меёбад.

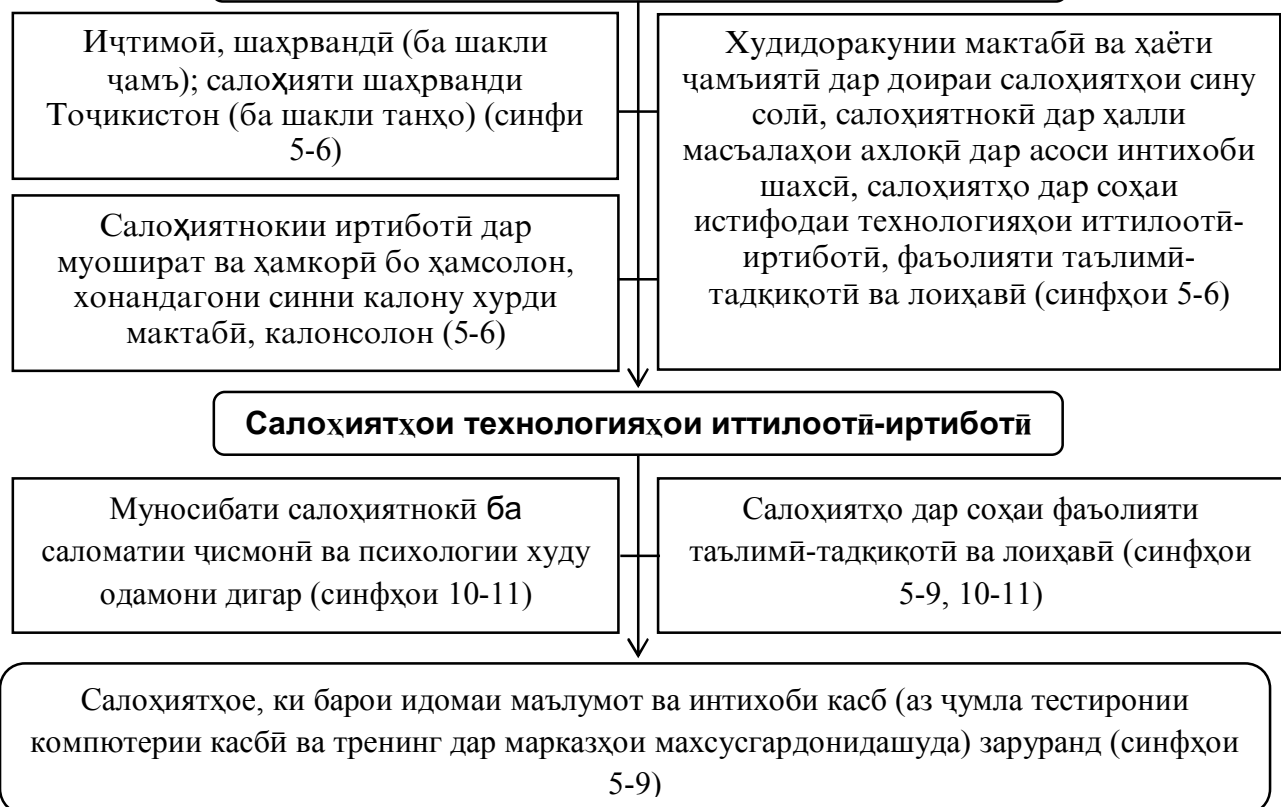
Салоҳиятҳо барои хонанда – тимсоли ояндаи ӯ, нишона барои азхудкунии. Аммо дар давраи таълим дар хонанда ин ё он салоҳияти “қалонсолон” ташаккул меёбад, то ин ки ӯ на танҳо ба оянда тайёри бинад, балки ин салоҳиятҳоро аз нуқтаи назари таълимӣ аз худ кунад.

Салоҳиятҳои таълимӣ на ба тамоми навъҳои фаъолият (ки дар он шахс, масалан мутахассиси калонсол иштирок мекунад), балки танҳо ба онҳое мансубанд, ки ба таркиби соҳаҳои маълумоти умумӣ ва фанҳои таълимӣ дохил мешаванд. Чунин салоҳиятҳо таркиботи фанӣ-фаъолияти маълумоти умумиро инъикос ва бадастории маҷмӯи мақсадҳои онро таъмин менамоянд. Масалан хонанда дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ (МТМУ) салоҳияти шахрвандро аз худ мекунад, аммо қисмҳои онро танҳо баъд аз хатми муассисаи таълимӣ ба пуррагӣ истифода менамояд, бинобар ин, дар вақти таҳсил дар МТМУ ин салоҳият чун салоҳияти таълимӣ муаррифӣ мегардад [6, с.57].

Масъалаи ташаккул (азхудкунӣ)-и салоҳиятҳо ногузир ба доираи идоракунии захираи замони мегузарад. Дар барномаҳои таълимӣ дар варианти идеалӣ мақсадҳои омӯзиши мавзӯҳои фанӣ бояд аниқу равшан ва муфассал ҷой дошта бошанд, салоҳиятҳои ташаккулёбанда, инчунин тартиботи онҳо бояд ишора гарданд. Мухлатҳои ташаккули донишу маҳоратҳои салоҳиятнокӣ ва таҷрибаи мувофиқи корбурди онҳо (баъд аз як моҳ, баъд аз ним сол, баъд аз як сол), инчунин маҷмӯи мувофиқи масъалаҳои вазъиятӣ доир ба бадастории мақсадҳои гузашташуда муайян гардидаанд. Дар номгӯи салоҳиятҳои, ки зимни омӯзиши фанҳои гуногун (мисол технологияҳои иттилоотӣ) ташаккул меёбанд, муайян сохтани салоҳиятҳои асосӣ (калидӣ) муҳим аст. Маҳз онҳо салоҳиятҳои дохили фаниро ташаккул медиҳанд, аз фикри асосӣ дур намекунанд. Масалан, чунин ҳолате шуданаш мумкин аст, ки аз 10 салоҳияти интихобшуда танҳо дутоаш муҳим буда 90%-и муваффақиятро ташкил медиҳад дахтои дигараш – танҳо 10%-ро ташкил мекунад. Ташаккули охири, чи тавре ки таҷрибаи нишон медиҳад, омилӣ дуркунанда аз фикри асосӣ буда, вақту кувваи зиёди муаллиму хонандагонро мегирад.

Салоҳиятҳо дар стандартҳои нав. Таҳлили матнҳои амалкунанда нишон медиҳад, ки истилоҳоти салоҳиятнокӣ дар онҳо дар қатори истилоҳоти донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо ва қобилиятҳо бо ҳиссаи кофӣ тағйирдиҳии маълумотҳои додашуда корбурд мегардад. Номгӯи салоҳиятҳои меорем, ки дар матнҳои стандартҳо барои синфҳои 5-6, 7-8, 9-10 ва 11 воমেҳӯранд.

Стандартҳои салоҳиятҳои зеринро зикр мекунад

Дар салоҳиятнокии психологӣ-педагогӣ нисбати таълимгирандагону омӯзгорон, ташаккул ва рушди салоҳиятнокии психологӣ-педагогии таълимгирандагон, кормандони педагогӣ, маъмури ва волидайн зирк карда шудааст.

Дар матнҳои стандартҳо ягон зинаи салоҳиятҳо вучуд надорад. Салоҳиятҳои калидӣ танҳо нисбати таҳсили бомуваффақият ва самтмуайянкунии касбӣ чунин зикр гардидааст: салоҳиятҳои калидӣ, ки асоси таҳсили минбаъдаи бомуваффақият ва самтмуайянкунии касбиро ташкил медиҳанд (синфҳои 5-9); салоҳиятҳои калидӣ, ки асоси маҳоратро ташкил медиҳанд: касби мустақилона ва якҷоясозии донишҳо, иртибот ва ҳамкорӣ, ҳалли самараноки масъалаҳо, истифодаи бошууронаи технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ, худташқилкунӣ ва худтанзимсозӣ (синфҳои 10-11).

Дар стандартҳо танҳо як қисми номи *салоҳиятҳои касбӣ* зикр меёбанд:

- *салоҳиятнокии хонандагӣ* (синфҳои 5-6);
- *салоҳиятҳои хориҷии иртиботӣ* (синфҳои 5-9 ва 10-11);
- *салоҳиятҳои аввалии истифодаи муносибати териториявӣ чун асоси тафаккури ҷуғрофӣ барои дарки мавқеи худ дар олам* (синфҳои 5-9);
- *салоҳиятнокии дар соҳаҳои фаннӣ, фаъолияти таълимӣ-тадқиқотӣ, лоиҳавӣ ва иҷтимоӣ* (синфҳои 10-11);
- *салоҳияти иртиботии хориҷӣ, ки барои иҷтимоисозӣ ва худтанзikuнии бомуваффақият чун воситаи муоширати байнифарҳангӣ зарур аст* (синфҳои 10-11).

Мафҳумҳои салоҳият ва салоҳиятнокии дар стандартҳо якҷоя мегарданд, масалан: “ташаккули салоҳиятҳо ва салоҳиятнокии дар соҳаи фаннӣ”. Баъдан дар бораи “ташаккул ва рушди салоҳиятҳо” бе ишора ба он, ки ташаккул аз рушд бо чи фарқ мекунад, сухан меравад.

Ҳамин тариқ, муносибати салоҳиятнокии дар фарзияи ҳозира ба таври фирқавӣ инъикос ёфтааст, мафҳуми салоҳиятҳо бо таври порчагӣ ва бенизом вомехӯрад. Номавҷудияти тафсириҳои илман асоснокшуда ва мақоми салоҳиятҳо нақш ва мавқеи онҳо дар стандартҳо истифодаи онҳоро барои коркарди барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, барои назорат ва ташҳиси натиҷаҳои таълимӣ мушқил ва амалан имконнопазир мегардонад [8, с.68]. Дар ин ҳолат аз мурағибони барномаҳои таълимӣ, муаллифони китобҳои дарсӣ, методистон, омӯзгорон коркард ё дарёфти мустақилонаи дастгоҳи мафҳумии салоҳиятнокии, муайянсозии маҷмӯи салоҳиятҳо барои фанҳои таълимӣ, интиҳоби васоити зарурӣ барои ташҳиси рушд ва арзёбии салоҳиятнокии хонандагон инчунин ислоҳи ғалатҳои дигари дар стандартҳо ҷойдошта талаб карда мешавад.

Зинаҳои салоҳиятҳо: калидӣ, метафаннӣ, фаннӣ. Номгӯи ягонаи мувофиқшудаи салоҳиятҳои калидӣ мавҷуд нест.

Тибқи тақсимишавии мазмуни маълумот ба метафаннии умумӣ (барои ҳамаи фанҳо), байнифаннӣ (барои сикли фанҳо ё соҳаҳои таълим) ва фаннӣ (барои ҳар як фанни таълимӣ) мо се дараҷаи салоҳиятҳоро пешниҳод менамоем:

- калидӣ, ки ба мазмуни умумӣ (метафаннӣ)-и маълумот мансубанд;
- метафаннӣ, ки ба доираи муайяни фанҳои таълимӣ ва соҳаҳои таҳсилот мутааллиқанд;
- фаннӣ, ҷузъӣ нисбат ба ду сатҳи қаблии салоҳиятҳо, ки тасвири мушаххас ва имконияти ташаккулро дар доираи фанҳои таълимӣ доранд.

Салоҳиятҳои калидии таҳсилот барои ҳар як дараҷаи таълим дар сатҳи соҳаҳои таҳсилот ва фанҳои таълимӣ тавсиф меёбанд. Масалан, салоҳиятҳои калидии таълимӣ-маърифатӣ дар салоҳияти умумифаннии рефлексивӣ, баъдан дар чунин салоҳияти фаннӣ аз фанни технологияи иттилоотӣ, чун қобилияти ҷудокардани муборизаи манфиатҳои тарафҳои гуногун дар дилхоҳ рӯйдоди таърихӣ-технологӣ таҷассум мегарданд.

Салоҳиятҳои калидии таҳсилот. Номгӯи дар поён пешниҳодшудаи салоҳиятҳои калидии таҳсилотро мо дар асоси мақсадҳои асосии маълумоти умумӣ дар Тоҷикистон, таҷрибаи иҷтимоӣ ва таҷрибаи шахсият, инчунин навъҳои асосии фаъолияти хонанда, ки ба ӯ дар азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ, гирифтани малакаҳои ҳаётӣ ва фаъолияти амалӣ дар ҷомеаи муосир имкон медиҳанд, муайян намудем. Бо назардошти ин мавқеъ ва бо таъки ба тадқиқоти гузаронидаамон [4, с.16] мо ҳафт гурӯҳи салоҳиятҳои калидиеро муқаррар сохтем.

1. **Салоҳиятҳои арзишӣ-мазмунӣ** – салоҳиятҳо дар соҳаи ҷаҳонбинӣ, ки бо самтҳои арзишҳои хонанда, қобилияти дидану фаҳмидани олами атроф, дарки нақш ва таъиноти худ

дар он, маҳорати интихоб кардани муқаррароти мақсаднок ва мазмундор барои амалу рафтори худ, барои қабули қарорҳо алоқаманданд. Ин салоҳиятҳо механизми худмуайянкунии хонандаро дар фаъолияти таълимӣ ва ғайритаълимӣ таъмин менамоянд.

2. *Салоҳиятҳои умумимаданӣ* – ин идрок ва таҷрибаи фаъолият дар соҳаи маданияти миллӣ ва умумибашарӣ; асосҳои маънавий-ахлоқии ҳаёти инсон ва инсоният, халқҳои алоҳида; асосҳои маданияти ҳодисоту анъанаҳои оилавӣ, иҷтимоӣ, ҷамъиятӣ; нақши илм дар ҳаёти инсон; салоҳиятҳо дар соҳаи матнӣ ва маданӣ-фароғатӣ, масалан азхудкунии тарзҳои самараноки ташкили вақти ҳолӣ мебошад. Ба ин таҷрибаи аз тарафи хонанда азхудкунии манзараи илмии олам, ки то дарки маданӣ ва умумибашарии олам васеъ мегардад, мансуб аст.

3. *Салоҳиятҳои таълимӣ-маърифатӣ* – ин маҷмӯи салоҳиятҳои хонанда дар соҳаи фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ аст, ки унсурҳои фаъолияти мантиқӣ, методологӣ, умумитаълимиро дарбар мегирад. Ба он тарзҳои ташкили мақсадгузори, банақшагирӣ, таҳлил, рефлексия, худбаҳодихӣ дохил мешаванд. Дар муносибат бо объектҳои омӯхташаванда хонанда малакаҳои креативии фаъолияти пурмаҳсулро ҳосил мекунанд. Масалан: гирифтани дониш бевосита аз воқеият, азхудкунии усулҳои масоили таълимӣ-маърифатӣ, амалҳо дар ҳолатҳои ғайристандартӣ. Дар доираи ин салоҳиятҳо талаботҳои зерин ба саводнокии функционалӣ муайян мегарданд: маҳорати фарқ кардани фанҳо аз тахминҳои беасос, азхудкунии малакаҳои ченкунӣ, истифодаи методҳои эҳтимолиӣ, оморӣ ва ғайраи идрок.

4. *Салоҳиятҳои иттилоотӣ* – малакаҳои фаъолият нисбат ба иттилоот дар фанҳои таълимӣ ва соҳаҳои таҳсилот, инчунин дар олами атроф азхудкунии воситаҳои муосири иттилоот (тахтаҳои электронӣ, мониторҳои LCD, факс, компютерҳои кисагӣ, компютерҳои фардӣ, телевизор, магнитофон, принтер, модем, нусхабардор ва ғайра) ва технологияҳои иттилоотӣ (аудио ва видеосабт, почтаи электронӣ, ВАО, Интернет), чустуҷӯ, таҳлил ва интихоби ахбори зарурӣ, таҷдид, ниғаҳдорӣ ва интиқоли он аст.

5. *Салоҳиятҳои иртиботӣ* – донишгари забонҳо, тарзҳои ҳамкорӣ бо одамону ҳодисоти атроф ва дур, малакаҳои кор дар гурӯҳ, коллектив, азхудкунии нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ. Хонанда бояд мактуб, анкета, ариза навиштан, савол додан, баҳс карда тавонад. Барои азхудкунии салоҳиятҳои мазкур дар ҷараёни таълим миқдори зарурӣ ва кофии объектҳои воқеии иртиботӣ ва тарзҳои кор бо онҳо барои хонандаи ҳар як зинаи таълим дар доираи ҳар фанни омӯхташаванда ё соҳаи таҳсилот ба қайд гирифта мешавад.

6. *Салоҳиятҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ* – иҷро кардани нақши шаҳрванд, мушоҳидачӣ, интихобкунанда, намоён, истеъмолкунанда, харидор, мизоч, аъзои оила, ҳукуку ӯҳдадорихо дар масъалаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқ, дар соҳаи худмуайянкунии касбӣ. Ба салоҳиятҳои мазкур, масалан, маҳорати таҳлил намудани вазият дар бозори меҳнат, амал кардан мувофиқи фоидаи шахсӣ ва ҷамъиятӣ, азхудкунии этикаи муносибатҳои меҳнатӣ ва шаҳрвандӣ дохил мешаванд.

7. *Салоҳиятҳои худтакмилдиҳии шахсӣ* – азхудкунии тарзҳои худинкишофдиҳии ҷисмонӣ, маънавий ва зеҳнӣ, худтанзимкунӣ ва худдастгирӣ. Хонанда тарзҳои фаъолиятро барои манфиатҳо ва имкониятҳои ҳеш аз худ мекунад ва ин дар худшиносии муттасил, рушди сифатҳои шахсӣ, ки барои инсонии имрӯза заруранд, дар ташаккули саводнокии психологӣ, маданияти тафаккуру рафтор ифода меёбад. Ба салоҳиятҳои мазкур қоидаҳои гигиенаи шахсӣ, ғамхорӣ оид ба саломатии шахсӣ, саводнокии ҷинсӣ, маданияти дохилии экологӣ, тарзҳои фаъолияти бехатарӣ ҳаёти мансубанд.

Номгӯи салоҳиятҳои калидӣ ба шакли умум пешниҳод гаштааст ва ба тафсилот ҳам аз рӯи зинаҳои синусолии таълим, хеле аз рӯи фанҳои таълимӣ ва соҳаҳои таҳсилот ниёз дорад. Коркарди стандартҳо, барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз рӯи фанҳои алоҳида бояд маҷмӯи мазмуни маълумоти дар онҳо пешниҳодшуда аз нуқтаи назари саҳмгузори ба ташаккули салоҳиятҳои калидӣ ба ҳисоб гирифта шавад [7, с.33]. Дар ҳар як фанни таълимӣ (соҳаи таҳсилот) миқдори зарурӣ ва кофии объектҳои воқеии омӯхташавандаи байни худ алоқамандро, ки донишҳо, маҳорату малакаҳо ва тарзҳои фаъолиятро ташаккул медиҳанд ва мазмуни салоҳиятҳои ташкил медиҳанд, муайян кардан лозим аст.

Салоҳиятҳои фанӣ. Салоҳиятҳои фанӣ ба объектҳои воқеӣ, ки дар фанҳои омӯхташаванда баррасӣ мегарданд, аз як тараф ба ҷомеа (дарҳости беруна) ва аз тарафи дигар ба ҳуди хонанда (дарҳости шахсӣ) лозиманд, мансуб мебошанд.

Моҳияти салоҳияти фаннӣ бояд дар номи он инъикос ёбад, ба фанни мушаххас мансуб бошад. Масалан, азхудкунии амалиётҳои мантиқӣ (таҳлил, таркиб, ҷамъбастанӣ ва ғайра) салоҳияти фанни математика нест, зеро ки дар тасвиати мазкур ба объекти мушаххаси математикӣ, ки нисбати он амалиётҳои мазкур (тарзҳои фаъолият) ташаккул меёбанд, ишора карда нашудааст. Бо назардошти ин, салоҳияти фанниро, масалан, ба таври зайл бояд тасвият дод: азхудкунии амалиётҳои мантиқӣ (таҳлил, таркиб, ҷамъбастанӣ ва ғайра) нисбат ба фигураҳои геометрӣ.

Талабот ба аҳамиятнокии шахсиятии ташаккули салоҳияти мазкур дар хонанда мазмуни онро маҳдуд мегардонад. Масалан, дар мисоли овардашуда аҳамиятнокии шахсиятии азхудкунии амалиётҳои мантиқӣ нисбат ба фигураҳои геометрӣ ба тариқи зерин метавонад тафсир ёбад: барои баҳисобгирӣ ва банизомдарории ашёҳои шаклҳои гуногундошта (масалан, дар коллексияҳо).

Ҳамин тариқ, зимни ташаккули салоҳиятҳои фаннӣ ва номгуӣ онҳо хусусияти маҷмӯии онҳо, яъне дар сохтори салоҳият мавҷудияти а) объекти воқеият; б) аҳамияти иҷтимоии донишҳо, маҳорату малакаҳо ва тарзҳои фаъолият нисбат ба объекти мазкур; в) аҳамияти шахсиятии ташаккули салоҳияти мазкур барои хонанда ва ғайра ба ҳисоб гирифта мешавад. Пешниҳоди салоҳиятҳои фаннӣ дар ҳар як фанни таълимӣ ба шакле иҷро мегардад, ки дар ҷадвали 1 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 1. Салоҳиятҳои фаннӣ дар ҳар як фанни таълимӣ

Номи салоҳият	Объектҳои воқеият	Аҳамияти иҷтимоии салоҳият	Аҳамияти шахсиятии салоҳият
Азхудкунии амалиётҳои мантиқӣ (таҳлил, таркиб, ҷамъбастанӣ ва ғайра)	Фигураҳои геометрӣ. Ҷамъи математикӣ	Зарурият ба баҳисобгирӣ ва банизомдарорӣ (молҳо дар анбор ва ғайра)	Ҷойгиршавии экспонатҳо дар коллексияҳои хонанда ва ғайра

Мақсади сохтани “дараҳти салоҳиятҳо” банизомдарории зинавии се дараҷаи салоҳиятҳо (калидӣ, умумифаннӣ, фаннӣ) мебошад.

Маҳсули асосии ин давра коркарди салоҳиятҳои умумифаннӣ ҳисоб меёбад. Онҳо салоҳиятҳои фанҳои алоҳидаро якҷоя месозанд. Ҷамъбастании салоҳиятҳои фаннӣ то дараҷаи умумифаннӣ а) аз рӯи объектҳои воқеии умумӣ; б) аз рӯи маҳорату малакаҳо ва тарзҳои умумии амалҳо рӯй медиҳад. Ҳар яке аз салоҳиятҳои умумифаннии таълимӣ дар се зинаи таълим - ибтидоӣ, асосӣ, миёна (пурра)-и умумии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ таҷассум меёбад.

Сохти салоҳият. Барои муайянсозии мундариҷаи ҳар яке аз салоҳиятҳо сохти он, ки бо вазифаҳои умумӣ ва нақши онҳо дар таҳсилот асоснок карда шудааст, зарур мебошад.

Барои таълими таносуби салоҳиятҳо бо ҷанбаҳои таҳсилоти анъанавӣ мазмуни мафҳуми “салоҳиятҳои таълимӣ”-ро кушода дода, қисмҳои сохтори ҳар як салоҳиятро номбар мекунем:

- номи салоҳият;
- нави салоҳият дар зинаҳои умумии онҳо (калидӣ, умумифаннӣ, фаннӣ);
- доираи объектҳои воқеият, ки нисбати онҳо салоҳият ворид карда мешавад;
- асоснокунии иҷтимоӣ – амалӣ ва аҳамияти салоҳият (аҳамияти он барои ҷомеа);
- тамоюлҳои мазмуни хонанда ба объектҳои мазкур, аҳамияти шахсиятии салоҳият (ба хонанда салоҳиятҳо барои ҷӣ лозиманд);
- донишҳо дар бораи доираи объектҳои воқеӣ: -маҳорату малакаҳо, ки ба доираи мазкури объектҳои воқеӣ мансубанд;
- тарзҳои фаъолият нисбати доираи мазкури объектҳои воқеӣ: таҷрибаи аққали ҳатмии фаъолияти хонанда дар соҳаи салоҳияти мазкур (аз рӯи зинаҳои таълим);
- индикаторҳо, мисолҳо, намунаҳои масъалаҳои таълимӣ ва назоратӣ – баҳодиханда доир ба хонанда (аз рӯи зинаҳои таълим).

Қисмҳои номбаршуда маҷмӯи тавсифотро барои балоихагирӣ ва тасвири салоҳиятҳои таълимӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, адабиёти таълимӣ ва методӣ, инчунин дар ҷанҷунандаҳои мувофиқи сатҳи омодагии таълимии хонандагон муқаррар менамоянд.

Натиҷаҳои салоҳиятнокии таълимӣ кадомҳоянд? Нисбати хонандагон натиҷаҳои салоҳиятнокии таълими онҳо салоҳиятҳои ташаккулёфта ё азхудшуда мебошанд. Дар сатҳи метафаннӣ натиҷаҳои азхудкунии салоҳиятҳои калидӣ қарор доранд, дар сатҳи фаннӣ -

натичаҳои азхудкунии салоҳиятҳои фаннӣ. Ҳарду сатҳи азхудкунӣ дар сифатҳои мувофиқи дохилии шахсиятҳои хонанда таҷассум меёбад.

Хусусияти таъхис арзёбии натиҷаҳои азхудкунии салоҳиятҳои калидӣ дар он аст, ки онҳо на бевосита, балки тавассути салоҳиятҳои мувофиқи фаннӣ метавонанд санҷида шаванд. Чунончӣ, салоҳияти калидии “мушоҳида” бо ёрии санҷиши сатҳи азхудкунии чунин салоҳиятҳои фаннӣ, амсоли “мушоҳидаи табиӣ”, “мушоҳидаи таърихӣ”, “худмушоҳидаи рефлексивӣ” ва ғайра таъхис мегардад [2, с.164].

Мафҳуми салоҳияти калидиро чун қобилияти умумии хонанда дар сафарбар намудани донишу маҳорати худ ба иҷрои амалҳо, барои ҳалли масъалаҳои мушаххас шарҳ додан мумкин аст. Салоҳиятнокии калидӣ чун қоида, универсалӣ буда, имконияти аз тарафи хонанда интихоби варианти ҳалли масъалаи мушаххасро дар бар мегирад. Ҳукуки интихоб боварии хонандаро ба худ, таҷрибаи қабули қарорҳо, таҷрибаи интихоб, таҷрибаи масъулият барои қарори худ ва ғайраро дар назар дорад.

Вазифаи интихоб дар доираи салоҳиятнокии маъноӣ онро дорад, ки хонанда дар бораи вариантҳои гуногун, муносибатҳо ба ҳалли ин ё он масъала бояд тасаввурот дошта бошад, яъне ба иҷрои тарзҳои гуногуни амалҳо қодир гардад.

Ду муносибат ба таъхис ва арзёбии салоҳиятнокии. Муносибати якум. Ҳар як унсурҳои салоҳиятнокии таъхис ва арзёбии мегардад. Барои ин методикаҳо, тестҳо, пурсишномаҳои мувофиқ мавриди истифода қарор меёбанд. Масалан, таъхиси қисми когнитирафторро бо ёрии чунин методикаҳо амсоли тести психологӣ зехни иҷтимоӣ (Гилфорд)-арзёбии сатҳи умумии рушди зехни иҷтимоӣ ва қобилиятҳои хусусии дарки рафтори одамон, таъхиси “зехнии эмотсионалӣ” (арзёбии қобилияти инсон дар фаҳмидани муносибати шахсият, ки дар эмотсияҳо ифода меёбад, идоракунии соҳаи эмотсионалӣ дар асоси қарори қабулҳо), муқаррарсозии услуби когнитивӣ-фаъолиятӣ (муқаррарсозии вижагиҳои гуногуни услуби идрок, тафаккур, муошират ва ҷараёнҳои дигари когнитивӣ), методикаи муқаррарсозии сифатҳои таъкилотчиӣ ва иртиботӣ (санҷиши як қатор сифатҳои таъкилотчиӣ ва иртиботии шахсияти роҳбар), муқаррарсозии сатҳи иқтидори пешсафӣ (арзёбии сатҳи ифодаёбии иқтидори пешсафии роҳбар) муайян карда мешавад.

Муносибати дуюм (аз тарафи мо пешниҳод мегардад). Таъхис ва арзёбии сатҳи рушди салоҳиятнокии дар рафт ва натиҷаи татбиқи он рӯй медиҳад, бинобар ин, барои баҳо додан ба салоҳияти таъкилотчиӣ қори гуруҳӣ ба хонанда бояд имкон дод, ки ин нақшо иҷро намояд.

Бояд қайд кард, ки тариқи тест салоҳиятнокиро саҳеҳ санҷидану арзёбии қардан мумкин нест. Масалан, зимни иҷрои тест хонанда метавонад ҷавоби дуруст диҳад, яъне дар бораи салоҳияти мазкур маълумот доштани худро нишон диҳад, дар воқеият бошад онро амалӣ гардонидани наметавонад.

Салоҳиятҳо ва фаъолият (амалҳо)-и универсалии таълимӣ. Стандартҳои амалкунанда бо мафҳуми амалҳои универсалии таълимӣ (АУТ) иҷро мегарданд. Ташаккул ё рушд додани амалҳои маърифатӣ, танзимӣ, иртиботӣ, шахсӣ наҷандон асоснок пешниҳод қарда мешавад. Дар воқеъ, рушд додани амалҳо имкон надорад, онҳоро иҷро қардан мумкин аст. Маҳорати татбиқи амалҳо, малакаҳо ё қобилиятҳои мувофиқ рушд ёфта метавонад.

Маҷмуи амалҳо фаъолияте мебошад, ки онҳоро хонанда амалӣ мегардонад. Ба ин навъҳои амалҳо салоҳиятҳои мушаххас мувофиқанд. Ҳар як фаъолият мавҷудияти амалҳои муайянеро дар назар дорад. Мо таърифоти заруриро, ки дар стандартҳои мавҷуда, мутаассифона, ҷой надоранд, ворид менамоем.

Амал – воҳиди сохтори фаъолияти субъект, ки мақсади даркшавандаро таҷассум менамояд. Амалҳо идоракунанда, иҷрокунанда, мувофиқкунанда, дарккунанда, ақлӣ, иртиботӣ буда метавонанд.

Амал воҳиди хурдтарини фаъолият нест. Амалиётҳо мавҷуданд. Амалиёт – тарзи иҷрои амал, ки бо шароити вазъияти мавҷуда муайян мегардад.

Фаъолият, амал ва амалиёт дар асоси худ сабабҳои гуногун доранд. Фаъолият бо мотивҳои субъект, амал бо мазмуне, ки ба он субъект медиҳад, амалиёт бо шароити вазъияти мавҷуда муайян мегарданд.

Амалҳои таълимӣ – амалҳои мебошанд, ки ба фаъолияти муайяни таълимӣ мансубанд. Амалҳои универсалии таълимӣ ба фаъолияти сершумори таълимӣ мутаалиқанд.

Дар тафсири ҳозираи стандартҳои таълимӣ номгӯи амалҳои универсалии таълимӣ (шахсиятӣ, муназзамӣ, маърифатӣ, иртиботӣ) асоси умумӣ надоранд. Яқин аст (аммо на барои коркардқунандагони стандартҳо), ки тамоми амалҳои мазкури аз тарафи хонанда иҷрошаванда шахсиятӣ мебошанд, яъне дар таснифоте, ки стандартҳо пешниҳод кардаанд, талаботи асосӣ ягона вайрон карда шудааст.

Аз мавқеи мактаб илми таҳсилоти ба инсон мувофиқ мо навҳои фаъолияти таълимии зеринро муайян намудем:

Когнетивӣ; креативӣ; фаъолиятташқилқунӣ; иртиботӣ; арзишноқӣ-мазмунӣ (чаҳонбинӣ).

Дар ин фаъолиятҳо, фаъолияти таркибӣ, аз ҷумла унсурҳо-амалҳо мавҷуданд. Гурӯҳҳои зерини онҳо фаъолияти универсалии таълимӣ мебошанд:

1. **Когнетивӣ (маърифатӣ)** – маҳорати ҳис кардани амали атроф, додани саволҳо, ҷустуҷӯи сабабҳои ҳодисот, дарк кардан ё накардани ягон масъала ва ғайраро дар назар доранд;

2. **Креативӣ (эҷодӣ)** – рӯйдихандаи чунин сифатҳо, амсоли илҳомдорӣ, тахайюл, ақл, ҳассосӣ ба ихтилофот; озодии тафаккур, эҳсосот, ҳаракатҳо; пешгӯиқунандагӣ; интиқоднокӣ; доштани фикри худ ва ғайра;

3. **Фаъолиятташқилқунӣ (методологӣ)** – ба рушди сифатҳои зерини шахсият равонааст: қобилият ба дарки мақсадҳои фаъолияти таълимӣ ва маҳорати фаҳмонидани онҳо; маҳорати гузоштани мақсад ва ташкили ноил гаштан ба он; қобилият ба эҷоди меъёрҳо; тафаккури рефлексивӣ, худтаҳлилқунӣ, худбаҳоидиҳӣ ва ғайра;

4. **Иртиботӣ** – бақордарорандаи сифатҳои хонанда, ки бо зарурати ҳамкорӣ бо одамони дигар, бо объектҳои олами атроф ва анбӯхи иттилооти он, маҳорати ҷустуҷӯ, азнавсозӣ ва интиқоли иттилоот, иҷрои нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ дар гурӯҳ ва коллектив, истифодаи технологияҳои муосири иртиботӣ (почтаи электронӣ, Интернет ва ғайра) асоснок гаштаанд;

5. **Арзишноқӣ-мазмунӣ (чаҳонбинӣ)** – муайянқунанда ва инкишофдиҳандаи муқаррароти эҳсосӣ-арзишноқи хонанда, қобилияти ӯ ба худшиносӣ ва ҳудогоҳӣ, маҳорати муайян кардани мавқеъ ва нақши худ дар олами атроф, оила, коллектив, табиат, давлат; кӯшишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, сифатҳои ватандӯстӣ ва ғайра.

Номгӯи гурӯҳҳои мазкури фаъолияти универсалии таълимӣ ба тасаввуроти томи хонанда чун шахсе, ки таркиботи ҷисмонӣ, эҳсосотӣ ва зеҳнӣ, инчунин асоси арзишноқи маънавий-ахлоқии фаъолияти ҳаётиро дорад, така мекунад.

Бояд қайд кард, ки мақсади таҳсилот на азҳудқунии фаъолияти таълимӣ, балки маҳз таҳлили натиҷаҳои таълим мебошад, ки натавонанд барои хонанда балки барои сотсиуми атрофи ӯ, олам, инсоният ва ғайра арзиш дорад. Бо ин он аз таълимӣ инкишофдиҳанда фарқ мекунад. Дар он мақсад-рушди хонанда, тафаккури назариявӣ ӯ, аз тарафи онҳо азҳудқунии фаъолияти таълимӣ. Дар моҳудинкишофдиҳии инсон барои натиҷаҳои маҳсулноқи на танҳо таълим, балки натиҷаҳои дигар низ заруранд [3, с.31].

Гурӯҳҳои фаъолият (амалҳо)-ро аз мавқеи мактаби илмӣ ба инсон мувофиқ ва аз мавқеи коркардқунандагони стандартҳои ҳозира муқоиса менамоем (нигаред ба ҷадвали 2):

Ҷадвали 2.

Муносибати ба инсон мувофиқ	Стандартҳои ҳозираи таълим
Когнетивӣ	Маърифатӣ
Креативӣ	Аён нест
Фаъолиятташқилқунӣ	Муназзамӣ
Иртиботӣ	Иртиботӣ
Арзишноқӣ-мазмунӣ	Шахсиятӣ

Ҳамин тариқ, гурӯҳҳои фаъолият (амалҳо)-и пешниҳоднамудаи мо бо гурӯҳҳои шабех дар стандартҳо, ғайр аз креативӣ мувофиқати муайянеро доранд.

Аммо зимни тасвири муфассали амалҳо ва амалиётҳо фарқият бештар мегардад. Яке аз вазифаҳои мактаби илмӣ мокоркарди номгӯи асосноқи амалҳои универсалии таълимӣ барои типӣ ба инсон мувофиқи таҳсилот мебошад. Барои ин зарур аст:

– низоми фаъолияти, принципҳои таҳсилоти ба инсон мувофиқ ҷудо кардашаванда, (ин низомҳо ба фаъолиятҳои салоҳиятноқӣ, метафаннӣ, эвристиқӣ ва ғайра мансуб буда метавонанд);

– шаклҳои муайяни таълим ва машғулиятҳо (масалан, маҷмӯи махсуси АУТ барои иштирокчиёни олимпиадаҳои фосилавии эвристикӣ, лоихаҳо, конфронсиҳои хонандагӣ, инчунин барои таълими рӯзона мавҷуд аст) ҳамчун фаъолият ба низом дароварда шаванд;

– барои ҳар як фаъолияти, ки ба ин ё он низом дохил мешавад, муқаррар намудани номгӯи амалҳо (ҳар як фаъолияти таълимӣ амалҳои алоҳидаро дарбар мегирад; ин амалҳоро муайян ва баъзан номбар карда зарур аст) ҳатмӣ мебошад;

– муқаррар намудани сохтори амалҳо ба шакли амалиётҳо, таҳлил кардани он, ки чӣ тавр ҳар як амал дода мешавад, чӣ тавр амалӣ мегардад, санҷида мешавад, арзёбии мегардад;

– коркард намудани методикаи татбиқи фаъолияти уневерсалии таълимӣ, ки низоми назорат ва арзёбии сатҳи ташаккулёбандагии онҳоро дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, коркарди фаъолият, ки мазмуни таҳсилотро ташкил мекунад, чун талаботҳои комплексӣ ба фаъолияти таълимӣ, ки дархости хонанда ва ҷомеаро ба таҳсили ӯ татбиқ месозад, пешниҳод мегардад.

АДАБИЁТ

1. Комилов, Ф.С. Истифодаи технологияи бозиҳо дар шакли таълими проблемагаро ва таҳкими технологияҳои педагогӣ / Комилов, Ф.С., Мирзоев, Қ.Х., Тағоев, Ш.Х., Файзуллоев, Ф.Р., Шарапов, Д.С. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2019. - №2. – С. 296-304.

2. Комилов, Ф.С. Андешаҳо перомуни муносибати босалоҳият дар таълими фанни технологияи иттилоотӣ барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ / Комилов, Ф.С., Мирзоев, Қ.Х., Тағоев, Ш.Х., Файзуллоев, Ф.Р., Шарапов, Д.С. // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав, 2018. - №1/1 (51). – С.162-169.

3. Комилов, Ф.С. Ҷанбаҳои омӯзиши фанни технологияи иттилоотӣ дар гузариши мактаб ба муносибатҳои босалоҳият ба таълим / Комилов Ф.С., Мирзоев Қ.Х., Тағоев Ш.Х., Файзуллоев, Ф.Р., Шарапов, Д.С. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, 2018. - №1 (73). – С.27-37.

4. Дастури методӣ оид ба таҳсилоти салоҳиятнок барои муаллифони стандарт, роҳнамо ва китобҳои дарсӣ. – Душанбе, 2017. – 32 с.

5. Комилов, Ф.С. Роль мультимедийных игровых технологий в образовательной среде виртуального общения / Ф.С. Комилов, Ш.Х. Тағоев // Вестник педагогического университета. – Душанбе, 2015. – №6 (67). – С.60-66.

6. Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва концепсияи стандартҳои фаннии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2013. – С. 60.

7. Стандарти давлатии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз фанни «Технологияи информатсионӣ» барои мактабҳои таҳсилоти умумӣ. – Душанбе, 2005. – С.58

8. Ниёзов, Ф. Муносибати салоҳиятнокӣ ба таълим (Модули таълим) / Ниёзов Ф., Алиев, А., Мухторӣ, Қ., Қурбонов, С. – Душанбе, 2017. - С.140.

9. Стандарти давлатии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз фанни «Технологияи информатсионӣ» барои мактабҳои таҳсилоти умумӣ. – Душанбе, 2005. – С.58

10. Ниёзов, Ф. Муносибати салоҳиятнокӣ ба таълим (Модули таълим) / Ниёзов, Ф., Алиев, А., Мухторӣ, Қ., Қурбонов, С. – Душанбе, – 2017. - С.140.

11. Болотов, В. А., Сериков, В. В. Компетентная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – Маосква, 2003. -№10. – С.26.

12. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm> (Дата обращения: 12.09.2019).

13. Сафонова, О. Ю. Возможности реализации метапредметного подхода на уроках информатики // Интернет-журнал «Эйдос». 2011, № 11. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2011/1130-09.htm> (Дата обращения: 26.08.2019).

14. Черных, Н. П. Формирование ключевых компетенций по предмету «Информационные технологии». [Электронный ресурс] // Вопросы Интернет образования. URL: http://vio.uchim.info/Vio_38/cd_site/articles/art_3_5.htm (Дата обращения: 11.08.2019).

15. Чапаев, Н. К., Чошанов М. А. Креативная педагогика: проблемы, противоречия, пути их разрешения // Образование и наука. – Москва, 2011. – № 10. – С.3–12.

БА ТАВАЧҶУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, устодони муассисаҳои олиии касбӣ, мушовирон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва унвонҷӯёни ватанию хоричӣ ба таъби расонида мешаванд.

Ба хотири беҳбудии фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур мебуд, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: ҳатман бо хулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, мақолаҳои сарлавҳа бошанд, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб, унвони илмӣ, вазифа ва ҷойи қор), шарҳ - номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли ҳаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ба таври ҷопи принтерӣ пешниҳод карда шаванд.

Маводи мақола ҳаматарафа санҷида шуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj – 14 таҳия шаванд.

Андозаи қоғаз: А - 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см., тарафи ҷап – 3 см., рост – 1,5 см., андозаи ҳуруф – 14, фосилаи байни сатрҳо: 1,0.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Ба мақола шарҳи мухтасари муҳтаво ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ илова карда мешаванд. Шарҳи мухтасари муҳтаво дар оғоз ва адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешаванд.

Ҳаёти таҳририя ҳақ дорад мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва кӯтоҳ кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳои, ки пештар дар дигар нашрияҳо ба таъби расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳо барои тақриз арзёбӣ мешаванд ва муаллиф дар мавриди зарурат ба муҳтавои он ошно мегардад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯён ва Ҳимоятгарони қорҳои номзадӣ тавсияи роҳбаронашон зарур аст.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Академии образования Таджикистана» печатаются статьи учёных педагогов, преподавателей ВУЗ-ов, методистов, учителей средних общеобразовательных учреждений, аспирантов, местных и зарубежных соискателей, содержащие результаты исследований по педагогическим наукам.

При отправке статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила: размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на таджикском, русском, и английском языках.

Для подготовки статьи должен использоваться текстовый редактор Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (шрифт Times New Roman Tj 14, формат А-4, интервал одинарный, поля: верхнее и нижнее -2,5 см, левое-3 см, правое -1,5 см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в начале статьи, список использованной литературы в конце.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются с рекомендациями научных руководителей.

NOTES FOR THE AUTHORS

The scientific journal publishes “Bulletin of the Academy of Education of Tajikistan” articles by scientific educators, university professors, methodologists, teachers of educational institutions, graduate students of local and foreign applicants containing the results of research on pedagogical sciences.

When submitting articles to editorial board the following rules should be observed: the size of the article should not exceed 10 pages of computer text, including those tables bibliography drawings and annotation texts in Tajik Russian and English.

For the preparation of the article should be used the text editor Microsoft Word.

An electronic version remains simultaneously with the printout of the article. The manuscript must be printed on a computer font Times New Roman TJ 14, format A-4 single spacing upper and lower margins 2,5 sm, left 3 sm, right 1,5 sm and all the pages should be paginate.

At the top of the page in the center of the sheet is the title of the article below after one interval, the initials and surname of the author. Below is the name of the organization and address.

The main text follows through the given line. The article offers a summary in Tajik Russian and English with title of article. The text of the summary is given at the beginning of the article list of references at the end.

Editorial board reserves the right to make reductions and editorial changes to the article.

Articles do not comply with these rules are not accepted.

Articles of graduate students and applicants are accepted with the recommendations of supervisors.

**ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН /
Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимию методӣ, 2020 - №2, (35). – 119 с.**

Сармуҳаррир: *Бобизода Ф. М.*
Муовини сармуҳаррир : *Аминов С.*
Котиби масъул: *Муҳиддинзода Б.*
Муҳаррири матни тоҷикӣ: *Гулмадов Ф.*
Муҳаррири матни русӣ: *Ҷонмаҳмадова Г.Ш.*
Муҳаррири матни англисӣ: *Абдулло-зода М.И.*
Муҳаррири техникӣ: *Муҳиддинзода Б.*
Саҳифабанд: *Ҳайдаров Р.*

Муассис: Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

**ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА/
Научно-просветительский и учебно-методический журнал, 2020 - №2, (35). – 119 с.**

Главный редактор: *Бобизода Ф. М.*
Зам. главного редактора: *Аминов С.*
Ответственный секретарь: *Муҳиддинзода Б.*
Редактор таджикского текста: *Гулмадов Ф.*
Редактор русского текста: *Джонмаҳмадова Г.Ш.*
Редактор английского текста: *Абдулло-зода М.И.*
Технический редактор: *Муҳиддинзода Б.*
Верстка: *Ҳайдаров Р.*

Учредитель: Академия образования Таджикистана

**BULLETIN OF ACADEMY OF EDUCATION OF TAJIKISTAN/
Scientific-educational and Educational Journal, 2020 - №2, (35). – 119.**

Chief Editor: *Bobizoda GH.M.*
Deputy Chief Editor: *Aminov S.*
Executive Secretary: *Muhiddinzoda B.*
Tajik Text Editor: *Gulmadov F.*
Russian Text Editor: *Djanmakhmadova G.Sh.*
English Text Editor: *Abdullo-zoda M.I.*
Technical Editor: *Muhiddinzoda B.*
Verska: *Haidarov R.*

Founder: The Academy of Education of Tajikistan

*Ба матбаа 20.06. 2020 супорида шуд. Ба чоп 25. 06. 2020 имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/8 чузъи ч. ш. 11,5. Теъдод 100 нусха. Супориши №14
Дар матбааи «Фасл-4», кӯчаи А. Навоӣ 13 чоп шудааст.*

*Сдано в печать 20.06. 2020. Подписано к печати 25.06.. 2020. Печать офсетная. Формат 60x84
1/8 Условно-печатный лист - 12,5. Тираж - 100. Заказ № 14.
Издательство «Фасл-4», 7734024, улица А. Навои, 13*

*Download in Print 20.06. 2020. Posted on 25.06. 2020. Offset printing.
Size 60x84 1/8 Printer's sheet - 11,5. Edition - 100. Assignment № 14.
Publishing office "Fasl-4", 7734024, 13 A.Navoi Str.*